

Honvédségi Szemle

150. ÉVFOLYAM
2022/ I. SZÁM

**A Magyar Honvédség szakmai,
tudományos folyóirata**
Kiadja a Magyar Honvédség Parancsnoksága

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök (főszerkesztő):

Dr. Porkoláb Imre ezredes (PhD)

Tagok:

Dr. B. Stenge Csaba (PhD)

Dr. Bali Tamás ezredes (PhD)

Dr. Boldizsár Gábor ezredes (PhD)

Dr. Harai Dénes ny. ezredes (PhD)

Dr. Harold E. Raugh alezredes (PhD)

(Los Angeles-i Egyetem)

Dr. Jobbágy Zoltán ezredes (PhD)

Dr. Király László (CSc)

Dr. Koller József dandártábornok (PhD)

Dr. Lippai Péter dandártábornok (PhD)

Dr. Lóderer Balázs százados (PhD)

Dr. Luís Manuel Brás Bernardino alezredes (PhD)

(Katonai Akadémia, Lisszabon)

Dr. Molnár Ferenc dandártábornok (PhD)

Dr. Nagy László ny. ezredes (DSc)

Dr. Rajnai Zoltán (PhD)

Dr. Rudolf Urban ny. dandártábornok (CSc)

(Cseh Köztársaság Rendőri Akadémiája, Prága)

Dr. Sári Gábor alezredes (PhD)

Dr. Sascha-Dominik Bachmann (LLD)

(Bournemouthi Egyetem)

Siposné Dr. Kecskeméthy Klára ezredes (CSc)

Dr. Srdja Trifković (PhD)

(Banja Luka-i Egyetem)

Dr. Szakály Sándor (DSc)

Dr. Wagner Péter (PhD)

A szerkesztőbizottság titkára:

Dr. Stohl Róbert százados (PhD)

(Stohl.Robert@hm.gov.hu)

A folyóirat kiadásában és terjesztésében közreműködik a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó

Felelős vezető: Kulcsár Gábor ügyvezető

A Zrínyi Kiadó vezetője:

Dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy (PhD)

Szerkesztőség

Felelős szerkesztő: Kiss Zoltán

Telefon: +36 30-343-4801; kiss.zoltan@hmzrinyi.hu

Szerkesztő: Havasi Máté

Tördelőszerkesztő: Kiss Fanni Flóra

Kézirat-előkészítő: Forró Zsófia

Korrektor: Török Judit

Szerkesztőségi titkár: Pásztor Júlia

Telefon: 272-02 (HM); 459-5355

e-mail: pasztor.julia@hmzrinyi.hu

A szerkesztőség címe: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/b

Nyomdai kivitelezés: HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft. Sokszorosítóosztály

Felelős vezető: Pásztor Zoltán

A folyóirat 600 Ft-os áron megvásárolható a Zrínyi Kiadó könyvesboltjában, valamint a HM Zrínyi NKft. webáruházában (shop.hmzrinyi.hu).

A folyóirat teljes terjedelmében olvasható a honvedsegiszemle.hu oldalon.

HU ISSN 2060-1506

A Honvédségi Szemléz az MTA Hadtudományi Bizottság „A” kategóriás mértékadó folyóiratként ismeri el.

A folyóiratban közölt tanulmányok lektoráltak.

A Honvédségi Szemle lapelődői: Ludovica Academia Közlönye, Magyar Katonai Közlöny, Magyar Mars, Magyar Katonai Szemle, Honvéd, Katonai Szemle, Honvédelem, Új Honvédségi Szemle

A Honvédségi Szemle tagja

az Európai Katonai Sajtószerzőknek (EMPA)

Tisztelt Szerzőink!

Felhívjuk szíves figyelmüket arra, hogy a *Honvédségi Szemle* egyedi elektronikus forrás-azonosítóval (Digital Object Identifier – DOI) látja el a tudományos cikkeket. A szerkesztőségbe beérkezett kéziratok publikálásának feltétele éppen ezért egy új ponttal bővült: a *Felhasznált irodalom* jegyzékében lévő bibliográfiai adatok feltüntetése után – amennyiben van – a hivatkozott írás DOI-ját is meg kell adni.

A *Honvédségi Szemlé*ben közölt írások automatikusan bekerülnek a Magyar Tudományos Művek Tárába és az MTAKIK REAL, illetve REAL-J repozitóriumába. Arra kérjük Szerzőinket, hogy ennek érdekében regisztrálják magukat a www.m2.mtmt.hu oldalon.

A szerkesztőség

Honvédségi Szemle

150. ÉVFOLYAM,
2022/I. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

TARTALOM

FÓKUSZBAN

Kádár Pál dandártábornok:

Gondolatok a védelmi-biztonsági szabályozás reformjának egyes kérdéseiről 3

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

Dévai Dóra:

A kiberképességek szervezeti integrációja az Amerikai Egyesült Államok haderejében.

Adaptációs lehetőségek a Magyar Honvédség számára 20

Ember István alezredes:

A proxyháborúk evolúciója. 35

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

Bajáki Péter:

A Nemzetközösség múltja, jelene és jövője 47

Bodnár András alezredes:

Vízkonfliktus a Nílus völgyében 61

VEZETÉS, FELKÉSZÍTÉS

Svéd László ny. altábornagy:

A magyar katona-egészségügy az első Öbölháborúban. A magyar kontingens

felkészülése a részvételi szándéktól a háború kitöréséig 77

Sásik Csaba alezredes:

A katonai szociális munka kialakulása és fejlődéstörténete az

Amerikai Egyesült Államok hadseregében (1.) 91

Simicskó István – Szabó Zoltán alezredes:

A sportlövészet jelentősége és szerepe a hazafias és honvédelmi nevelésben (1.) 106

LOGISZTIKA

Gadó Imre alezredes:

A hiperszonikus fegyverek fejlődéséről 118

Weinhoffer Judit:

A katona-egészségügy szerepe a rehabilitáció 21. századi fejlődésében (1.) 131

FÓRUM

Tarjáni Attila Imre alezredes:

Clausewitz nézeteinek időtállósága, avagy a paradigmaváltás árnyékában 148

SZEMLE

Gál Csaba ny. ezredes:

Katonai és haditechnikai hírek, információk a nagyvilágból 157

ABSTRACT 165

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Kádár Pál dandártábornok (PhD), a Miniszterelnöki Kormányiroda vezető kormányfőtanácsosa, a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnöke, az NKE Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhelyének vezetője

Dévai Dóra, az NKE Katonai Műszaki Doktori Iskola hallgatója

Ember István alezredes, egyetemi tanársegéd (NKE HHK Műveleti Támogató Tanszék)

Bajáki Péter kül- és biztonságpolitikai szakértő, a Kodolányi János Egyetem (Nemzetközi Tanulmányok) végzős mesterszakos hallgatója

Bodnár András alezredes, a Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ törzsfőnöke

Dr. Svéd László ny. orvos altábornagy (PhD)

Sásik Csaba alezredes, az MH Transzformációs Parancsnokság Honvéd Tudományos Kutatóhely kiemelt főtisztje, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója

Dr. Simicskó István (PhD), a KDNP frakcióvezetője, a Honvédelmi Sportszövetség elnöke, egyetemi tanár
Szabó Zoltán alezredes, a Honvédelmi Sportszövetség vezető szakmai referense, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója

Gadó Imre alezredes, a Magyar Honvédség Pápa Bázisrepülőtér parancsnokhelyettese

Dr. Weinhoffer Judit (PhD), az MH Egészségügyi Központ Hévízi Rehabilitációs Intézet főorvosa

Tarjáni Attila Imre alezredes, az MH 5. Bocskai István Lövészandár parancsnokhelyettese

Gál Csaba ny. ezredes

Kádár Pál dandártábornok:

GONDOLATOK A VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁS REFORMJÁNAK EGYES KÉRDÉSEIRŐL

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.1

ÖSSZEFOGLALÓ: Az Országgyűlés 2020. őszi ülészakán elfogadta az Alaptörvény kilencedik módosítását, amely a különleges jogrendre vonatkozó szabályrendszer alapjait 2023. július 1-jei hatállyal lényegesen megreformálja. Az alaptörvényi rendelkezés azonban csak az első lépése annak az átfogó jogalkotásnak és intézkedéssorozatnak, amely új alapokra helyezi a védelmi-biztonsági igazgatás egészét. A szerző áttekintést ad azokról a rendelkezésekről és jogalkotási lépésekről, amelyeken keresztül a védelmi-biztonsági szabályozás rendszere mélységében és működésében is megújul, és amelyek alapján a közigazgatás egésze felkészültebben nézhet szembe a 21. századi biztonsági kihívásokkal. A szabályozási reform következtében az ország védelmi képességei nem kizárólag a katonai vonatkozásban erősödnek, hanem a nemzeti ellenálló képesség megerősítésének követelményével összhangban komplexen, a teljes állami működésre kihatással fejleszthetők.

KULCSSZAVAK: különleges jogrend, válságkezelés, védelmi-biztonsági szabályozás, védelmi igazgatás, honvédelem, reziliencia, nemzeti ellenálló képesség

ELŐZMÉNYEK

Akik a védelmi igazgatás valamely szegmensében dolgoznak és figyelemmel kísérik a hazai jogalkotás kapcsolódó eseményeit, azok számára nem ismeretlen, hogy 2020 végén az Országgyűlés az Alaptörvény kilencedik módosításával egy olyan nagy jelentőségű változási folyamat első lépéséről döntött, amely alapjaiban reformálja meg a hazai jogrendszer védelemre és biztonságra vonatkozó szabályrendszerét. A felületes szemlélő számára csupán annyi látszik, hogy a különleges jogrendi szabályrendszer egyszerűsödik, és a végrehajtó hatalom néhány jogosítványában további felelősséget kap. Mindeközben a reform nem kizárólag erről szól, nem önmagáért való, mert fókuszában egy olyan államszervezési megfontolás és közigazgatási működés megalapozása áll, amely képes a válságmentes békeidőszakon túl is fenntartani az államszervezet folyamatos működését a válságkezelés és végső esetben a különleges jogrend adta rendkívüli jogalkotás eszközeivel, egyidejűleg rugalmasabb működési kereteket biztosít a rendvédelmi szerveknek és a Magyar Honvédségnek az állampolgárok élet- és vagyónbiztonsága, illetve az ország védelmének szavatolása érdekében.

A 21. századi kihívások komplexitásáról és az azok kezeléséhez rendelkezésre álló eszközrendszer hiányosságairól, a hibrid hadviseléssel szembeni fellépés jogállami követelményeknek

is eleget tenni képes állami reakciók kihívásairól számos szerző¹ értekezett már itthon és külföldön egyaránt, a hazai szabályozás azonban a rendszerváltásig visszatekintve lényegében csak eseményekhez kötött, *ad hoc* jellegű válaszokat volt képes megfogalmazni az egyes kérdések kapcsán – még ha ezt az alkotmányos rendszerünk legmagasabb vagy alacsonyabb² szintjén tette is. Nem került sor átfogó szabályozási reformra, a gyorsan változó és új típusú kihívásoknak³ adekvát, kellően komplex és rugalmasan alkalmazható válaszok megfogalmazására sem a szabályozás, sem a gyakorlatban alkalmazott műveleti eljárások terén.

Szilárd, magas szinten meghozott politikai döntésre, a központi közigazgatás valamennyi kulcsszereplőjére kiterjedő vizsgálatra, továbbá egyes nemzetközi példák⁴ elemzésére volt szükség ahhoz, hogy a rendszer átfogó felülvizsgálatát el lehessen végezni. A vizsgálat kiterjedt a védelmi-biztonsági szabályozás, a különleges jogrend és a válságkezelés jogszabályi szintjére, egyes kapcsolódó minősített dokumentumokra és a rendkívüli intézkedéstervezetekre is, valamint a közelmúlt különféle válsághelyzeteinek kezelése⁵ során szerzett tapasztalatok feldolgozására is. A 2019 második felében megkezdett szakmai feladatnak szomorú aktualitást adott a koronavírus-járvány, amely eddig nem látott terheléses próbának tette ki az államok és a szövetségi rendszerek működését, és a pandémia kezelésének hazai tapasztalatai is beépíthetők voltak a szabályozásba.

¹ Charles J. Dunlap Jr.: Lawfare 101: A Primer. Military Review, 2017/5–6., 8–17. <https://core.ac.uk/download/pdf/84098918.pdf>; Tawia Ansah: Lawfare: A Rhetorical Analysis. Case Western Reserve Journal of International Law, Vol. 43, 2010, 87–119. <https://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1145&context=ijl>; Rode F. Kittrie: Lawfare. Law as a Weapon of War. Oxford University Press, New York, 2016.; Aurel Sari: Blurred Lines: Hybrid Threats and the Politics of International Law. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Helsinki, 2018.; Aurel Sari: Hybrid Warfare, Law and the Fulda Gap. University of Exeter Law School, Exeter, 2017.; Farkas Ádám – Resperger István: Az úgynevezett „hibrid hadviselés” kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai. In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 132–149.; Kádár Pál: A pandémia kezelése mint a nemzeti ellenálló képesség „tesztje”. Honvédségi Szemle, 2021/2., 3–13. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/435/417>; Hoffman István – Kádár Pál: A különleges jogrend és a válságkezelés közigazgatási jogi kihívásai I. Védelmi-biztonsági Szabályozási és Normányzástani Műhelytanulmányok, 2021/2. http://real.mtak.hu/127878/1/Hoffman-Kadar_Akulonlegesjogre_nedesavalsagkezeleskozigazgatasisjogikihivasail.2021_2.pdf (Letöltések időpontja: 2021. 09. 30.)

² A legmagasabb szintű beavatkozásra kétségtelül az alaptörvényi szintű korrekciók hozhatók fel példaként, különösen Magyarország Alaptörvényének hatodik módosítása (2016. június 14.), amely a terrorveszélyhelyzet jogintézményét vezette be, míg az alacsonyabb szintű reakciókra a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet (a 2007. évi LXXX. törvény módosítása a 2015. évi CXLII. törvénnyel), illetve az egészségügyi válsághelyzeti szabályozás (a 1997. évi CLIV. törvény módosítása a 2020. évi LVIII. törvénnyel) hozható példaként. Tágabb értelemben azonban idesorolhatjuk a kormányzintű döntéseket is, melyek egy-egy helyzet kezelését szolgálták (pl. 1012/2020. [I. 31.] Korm. határozat a Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs felállításáról; 1101/2020. [III. 14.] Korm. határozat a koronavírus elleni védekezés kapcsán szükséges további intézkedésekről).

³ Lásd bővebben Michel Gueldry et al. (eds.): Understanding New Security Threats. Routledge, 2019.

⁴ Lásd bővebben Anna Khakee: Securing Democracy? A Comparative Analysis of Emergency Powers in Europe. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva, 2009. https://www.files.ethz.ch/isn/99550/PP30_Anna_Khakee_Emergency_Powers.pdf; Michael Head: Emergency Powers in Theory and Practice – The Long Shadow of Carl Schmitt. Routledge, 2016. Ezekon túl hazai kutatóintézetek is nagy mélységben feldolgozták a téma egyes elemeit, pl. Hojnyák Dávid – Ungvári Álmos: Az Európai Unió egyes tagállamainak koronavírus-járványra adott válasza, különös tekintettel a vizsgált államok által bevezetett különleges jogrendi szabályozásra. Miskolci Jogi Szemle, 2020/1., 122–138. https://www.mjst.uni-miskolc.hu/files/10860/10_ungvarhojnyak_t%C3%B6rdelt.pdf (Letöltések időpontja: 2021. 09. 30.)

⁵ Különösen emlékezetes a 2010-es vörösiszap-katasztrófa, az ukrán válság, az európai terrorhullám, a migrációs válság vagy legutóbb a pandémia kezelése.

A minősített információk biztonságához fűződő érdeket meg nem sértve annyi elmondható, hogy – bár a hazai szabályozás rendkívül sokrétű és számos rendelkezésében előremutató megoldásokat alkalmaz – a rendszer összetettsége és az új kihívások megjelenése, azok megjelenési formáinak gyors és nehezen prognosztizálható változásai, valamint a kapcsolódó döntéshozatali eljárások időigénye, a tárcaközi együttműködés és az összkormányzati, össz-társadalmi megközelítés⁶ követelménye felértékelődésének szükségszerű következménye lett egy, a rendszert alapjaitól újraépítő jogalkotási munka. A folyamat végén célként egy olyan államszervezet áll, amely a biztonságot nemcsak deklarációk szintjén kezeli komplexen, hanem szabályozásában, igazgatásában, eljárásaiban és a közigazgatás személyzetének felkészültségében, a lakosság biztonság tudatosságának magas fokában is, valamint a szükséges mértékben biztosítja a társadalom tagjainak tényleges bevonását a védelem és a biztonság kérdéseibe.

Ez azonban nem megy egyik napról a másikra, építkezni kell, fokozatosan kell egymásra húzni a szabályozás különböző szintjeit és biztosítani a megvalósítás teljes feltételrendszerét. Ezek mellett biztosítani kell a szabályrendszer tényleges alkalmazásához a megfelelő felkészülési időt is, hiszen a védelmi-biztonsági szabályrendszer működése nem tűri az intermezzót, annak folyamatosnak kell lennie, nem engedhető meg még átmeneti működési zavar sem. Egy ilyen „beesésnek” az ország működésére és a lakosság biztonságára közvetlen negatív visszahatása lenne, ami szélsőséges esetben szuverenitásunk közvetlen sérelméhez is vezethet.

A szabályozás fejlesztése – az építkezés – rendkívül alapos és összetett, legtöbbször a nyilvánosság számára nem megismerhető szakmai előkészítő munka, amely mind időben, mind szakmai tartalmában szükségszerűen fragmentált. A teljes kép ma még nem rajzolódik ki, azonban céljai a már megszületett szabályozásból – különösen a védelmi és a biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló 2021. évi XCIII. törvény (Vbö.) rendelkezéseiből – ma is jól azonosíthatók.

Ahogy azt a Vbö. indokolása is kiemeli: „*A magyar állam jogfejlődése a védelem és a biztonság területét érintően mérföldkőhöz érkezett. Az Alaptörvény kilencedik módosításának, a 21. századra jellemző új típusú válságok, hibrid fenyegetések hatékony kezelésének és az alapvető jogok minél szélesebb körű védelmének hármas feltételrendszere szükségessé tette a védelmi és biztonsági feladatok, illetve a különleges jogrend idején bevezethető intézkedések jogi szabályozásának megújítását.*”⁷

AZ ALAPTÖRVÉNY KILENCEDIK MÓDOSÍTÁSA

A védelmi-biztonsági szabályozás rendszere megújításának első látható eredménye az Alaptörvény kilencedik módosítása⁸ volt. A hazai különleges jogrendi szabályozás 1989 óta végbement fejlődése szinte kivétel nélkül valamely már bekövetkezett eseményhez vagy annak közvetlen veszélyéhez volt köthető.⁹ Kisebb részben maga az Alaptörvény kilencedik

⁶ Mindezek európai uniós megközelítéséről lásd Mikael Wigell et al.: Best Practices in the Whole-of-society Approach in Countering Hybrid Threats. European Parliament, 05. 2021. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653632/EXPO_STU\(2021\)653632_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653632/EXPO_STU(2021)653632_EN.pdf) (Letöltés időpontja: 2021. 09. 30.)

⁷ Törvényjavaslat a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. Miniszterelnökség, 2021. 05. 11., 66. <https://www.parlament.hu/irom41/16221/16221.pdf> (Letöltés időpontja: 2021. 08. 24.)

⁸ Elfogadás napja 2020. december 22., a hatálybalépés időpontja 2023. július 1.

⁹ Jelen alcím egyes részeiben kismértékű átdolgozással átvétel Hoffman István – Kádár Pál: A különleges jogrend és a válságkezelés közigazgatási jogi kihívásai I. című munkájából.

módosítása is ilyenek tekinthető ama vonatkozásban, hogy a világjárvány kezelése során megtapasztalt jogi korlátok és a védekezés gyakorlati tapasztalatai is generálták a módosítást, ugyanakkor vitán felül kijelenthető az is, hogy a módosítás további elemei, a különleges jogrendi esetszámok csökkenése, illetve a fogalmak pontosítása lényeges változások megalapozását és messzemenőig rugalmas különleges jogrendi működést tesznek lehetővé a jövőre nézve.

Az Alaptörvény kilencedik módosítása újradefiniálta az egyes különleges jogrendi helyzeteket, megnevezésében, tartalmában és a hozzá kapcsolódó joghatásokban is újdonságokat hozott, miközben az ilyen esetek számát mindösszesen háromra csökkentette. A nemzetközi összevetésben példátlanul sok a hazai hat különleges jogrendi eset, a döntéshozatali centrum meghatározása pedig egyes esetekben a ma hatályos Alaptörvényben könnyen beláthatóan nem a legpraktikusabb megoldást mutatja, ami adott esetben a védekezés elnehezülését eredményezheti.

Egyetérthetünk Dunlap azon megállapításával,¹⁰ hogy a nem megfelelő jogi szabályozási megoldás önmagában is kockázatot jelent az államműködés stabilitása és a védekezés megszervezetősége kapcsán. Szélsőséges esetben az is előfordulhat, hogy az elégtelen szabályozás miatt nem adható jogállami válasz a kihívásra, így a kilencedik módosítás alapvetése, e támadhatóság csökkentése, az operatív alkalmazhatóság fokozása mindenképpen üdvözlendő.

A kilencedik módosítással a különleges jogrendi esetek száma háromra csökken, amelyek a külső biztonság, a belső biztonság, valamint az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető súlyos események elleni védekezés mentén kategorizáltak.

A külső biztonság kapcsán az új tényállás a hadiállapot,¹¹ amely magába olvasztja a korábbi rendkívüli állapot valamennyi esetét és a korábbi megelőző védelmi helyzet egyes elemeit. A szabályozás új eleme, hogy a 21. századi kihívásoknak megfelelő rugalmasságot biztosít azzal a megfogalmazással, amely „hatásában külső fegyveres támadással egyenértékű cselekmény, valamint ezek közvetlen veszélye” esetére is lehetővé teszi a hadiállapot kihirdetését. Ebben a körben értelmezhető lehet akár a kibertámadás, de bármely más, ma még nem beazonosítható támadó magatartás is.

A hadiállapot kapcsán újdonság, hogy a megalakulás időigényére és döntéshozatali eljárásainak összetettségére, működési begyakorlottságára figyelemmel kevésbé operatívnak mondható Honvédelmi Tanács jogintézménye megszűnik, és helyébe a Kormány rendkívüli jogalkotási felhatalmazása lép. A Kormány e széles körű felhatalmazása azonban nem eredményez jogállami deficitet, mert az Országgyűlés a Kormány döntéseit bármikor hatályon kívül helyezheti,¹² és a jogorvoslati fórumként is működő Alkotmánybíróság működése különleges jogrendben is folyamatos. E folyamatos működés érdekében a Kormány maga is köteles intézkedéseket tenni.

Hadiállapot idején a kormány gyakorolja az Országgyűlés által átruházott jogokat, illetve az Alaptörvény nevesíti azokat a jogosítványokat, amelyeket kizárólag a Kormány gyakorol-

¹⁰ Bővebben erről lásd Charles Dunlap Jr.: Lawfare. In: John Norton Moore et al. (eds.): National Security Law, 2015, 823–838. https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6100&context=faculty_scholarship (Letöltés időpontja: 2021. 08. 24.); Dunlap (2017): i. m.

¹¹ Alaptörvény 49. cikk (1): „Az Országgyűlés a) háborús helyzet kinyilvánítása vagy háborús veszély, b) külső fegyveres támadás, hatásában külső fegyveres támadással egyenértékű cselekmény, valamint ezek közvetlen veszélye, vagy c) kollektív védelemre irányuló szövetségi kötelezettség teljesítése esetén hadiállapotot hirdethet ki.”

¹² Alaptörvény 53. cikk (3).

hat: döntés a Magyar Honvédség hazai és külföldi alkalmazásáról, békefenntartásban való részvételéről, külföldi hadművelleti területen végzett humanitárius tevékenységéről, külföldi állomásozásáról, valamint a külföldi fegyveres erők magyarországi vagy Magyarország területéről kiinduló alkalmazásáról és magyarországi állomásozásáról. Ez a megoldás alkalmas arra, hogy sarkalatos törvényben rögzített további jogosítványok mentén a teljes államszervezet és a lakosság rövid időn belül a védekezés szolgálatába legyen állítható. Itt kell utalnunk a Vbö. XI. fejezetének rendelkezéseire, amely az összehangolt védelmi tevékenység szabályait tartalmazza. Ez az új jogintézményként megjelenő jogosítványcsomag már békében is számos lehetőséget biztosít a védekezéssel összefüggésben a kormányzat számára, amelyekről a későbbiekben még szót ejtünk.

A belbiztonsági különleges jogrendi tényállás továbbra is a szükségállapot¹³ nevet viseli, tartalmát azonban szintén korszerűsítették. A fogalmi elemek közül kikerült a „*fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos, erőszakos*” fordulat, ehelyett elegendő „*az élet- és vagyonbiztonságot tömeges mértékben veszélyeztető súlyos, jogellenes cselekmény*”, illetve a felsorolás kiegészült az alkotmányos rend „*felforgatására irányuló cselekménnyel*” mint lehetőséggel. Mindkét módosítás a hibrid, nem konvencionális kihívások kezelhetőségét szolgálja, rugalmas értelmezést tesz lehetővé, és ezekre alapozva az állam az olyan fenyegetéstípusokra is képes reagálni, amelyek a ma hatályos szöveg szerint nem lennének megnyugtatóan kezelhetőek.¹⁴

További lényeges változás, hogy a szükségállapotban 2023 júliusától a rendkívüli intézkedések kibocsátására már nem a köztársasági elnök jogosult, hanem a végrehajtó hatalom kap kiterjesztett jogosítványokat, hasonlóan más európai országok megoldásához. Eléggé kézenfekvő, hogy a mindenkori kormányzat képes a legoperatívabban meghozni a döntéseket, ehhez rendelkezik megfelelő apparátussal és eljárásrenddel, amelyeket azonnal képes alkalmazni. A ma hatályos szöveg alapján a szükségállapot kihirdetése valószínűsíthetően átmeneti zavart, de legalábbis lassulást okozna a döntéshozatalban, így az új szabály egyértelműen előremutató és célszerűnek tekinthető.

A szükségállapot 30 napra hirdethető ki, meghosszabbításához az országgyűlési képviselők kétharmados támogatása szükséges.

A harmadik, döntően az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető súlyos események, valamint ezek következményeinek kezelését szolgálni hivatott különleges jogrendi helyzet a veszélyhelyzet.¹⁵ A szabályozás – a koronavírus-járvány kezelésének gyakorlati tapasztalataiból merítve – 30 napban határozza meg azt az időtartamot, amelyen belül a Kormány az Országgyűlés külön felhatalmazása nélkül rendkívüli intézkedéseket vezethet be. A szabályozás újdonsága, hogy ez utóbbi felhatalmazást az Országgyűlés a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával adhatja meg, szemben a ma hatályos egyszerű többséggel. Ez a megoldás a jövőben biztosítja, hogy az Országgyűlésben

¹³ Alaptörvény 50. cikk (1): „Az Országgyűlés a) az alkotmányos rend megdöntésére, felforgatására vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló cselekmény, vagy b) az élet- és vagyonbiztonságot tömeges mértékben veszélyeztető súlyos, jogellenes cselekmény esetén szükségállapotot hirdethet ki.”

¹⁴ Egy átfogó informatikai támadás például csak meglehetősen távoli analógiával lenne fegyveres és erőszakos elkövetésnek tekinthető, miközben ez a módszer kifejezetten alkalmas lehet az államszervezet bedöntésére, amire nyilván szükséges reagálni.

¹⁵ Alaptörvény 51. cikk (1): „A Kormány az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető súlyos esemény – különösen elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség – esetén, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzetet hirdethet ki.”

a különleges jogrend meghosszabbítására vonatkozó döntés valamennyi esetben magas legitimitációval születhessen.

A 2023. július 1-jével belépő szabály a veszélyhelyzetre vonatkozó tényállást is pontosítja a „különösen” fordulat betűzésével, elkerülendő az olyan bizonytalanságokat,¹⁶ hogy vajon alkotmányosnak tekinthető-e a veszélyhelyzet kihirdetése járvány esetén, megengedhető-e, hogy a végrehajtást szabályozó törvény¹⁷ az alkotmányos szinthez képest további kiterjesztő értelmezést nyerjen.

A teljes *Különleges jogrend* fejezet kapcsán ki kell emelnünk azt, hogy a Kormány az egyes különleges jogrendek kihirdetésére vonatkozó indítványával egyidejűleg már felhatalmazást nyer – eltérő országgyűlési döntés hiányában legfeljebb 60 napra – a rendkívüli intézkedések megtételére. Erre a ma hatályos szabály szerint csak a terrorveszélyhelyzet esetén alkalmazott megoldásra azért van szükség, mert a védekezés és a biztonság mint alapvető cél és érdek érvényesítése nem szenvedhet késedelmet, amint a szükséges alapinformáció rendelkezésre áll a fenyegetésről, illetve mert az azonnali beavatkozásra is szükség lehet. Nem szabad elfelejtenünk azt a tény sem, hogy a hadiállapot és a szükségállapot esetében feltétlen országgyűlési támogatottság szükséges, amely döntés meghozatala önmagában is időkésedelmet jelent. Nem megengedhető, hogy az Országgyűlés esetleges akadályoztatása vagy eljárásának időigénye miatt a védekezésre ne vagy csak jelentős késedelemmel kerüljön sor, ráadásul e különleges jogrendek esetén nem kizárható, hogy a jogellenes cselekmények éppen a népképviselői szerv működésének ellehetetlenítését célozzák. És ne legyen illúzióink, az ellenérdekeltek – különösen, ha valamely idegen állam támogatása áll mögöttük – valószínűleg sikerrel tennék ezt.

A VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁS SARKALATOS TÖRVÉNYI SZINTJE

A védelmi és biztonsági szabályrendszer megújításának következő szintjén a sarkalatos törvények megalkotása, módosítása áll.

A védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló 2021. évi XCIII. törvény

A szabályozási reform jelentős lépése volt a Vbő. elfogadása, amely korábban példa nélküli szintre emelte a védelmi-biztonsági igazgatás szabályozását. A példanélküliség nem a sarkalatoságban rejlik, hiszen az erre vonatkozó szabályok jelenleg is sarkalatos törvényekben – jellemzően a honvédelmi és a katasztrófavédelmi törvényben – kaptak helyet, hanem abban, hogy a Vbő. komplexitása és a kihívások kezelése kapcsán az összkormányzati szemlélet most jelenik meg először egységes és valamennyi ágazat számára meghatározó

¹⁶ Bővebben lásd Balázs István – Hoffman István: Közigazgatás koronavírus idején – a közigazgatási jog rezilienciája? MTA Law Working Papers, 2020/21. http://real.mtak.hu/118795/1/2020_21_Balazs_HoffmanMTALAWWORKING-Reziliencia.pdf; Szente Zoltán: A 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet alkotmányossági problémái. *Állam- és Jogtudomány*, 2020/3., 115–139. <https://core.ac.uk/download/pdf/335374565.pdf> (Letöltések időpontja: 2021. 08. 25.)

¹⁷ A katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény.

keretszabályként, amely zsinórmértékül szolgál a továbbiakban is.¹⁸ A Vbő. mindemellett a 21. századi kihívások sajátosságainak megfelelő rugalmas szabályokat tartalmaz a jogállami garanciarendszer egyidejű biztosításával.

Jelen cikknek nem célja a rendelkezések tételes ismertetése, kizárólag néhány olyan alapkérdésre kívánok rávilágítani, amelyekben tetten érhető az újszerű megközelítés.

A Vbő. meghatározza a védelem- és biztonságszavatolás alapelveit,¹⁹ amelyek nem kizárólag a Vbő. belső előírásaként értelmezendők, hanem valamennyi védelmi és biztonsági tevékenység szabályozásának keretét adnak.

A jogszabály a védelmi-biztonsági kötelezettségek teljes rendszerét is felvázolja,²⁰ a jelenlegi széttördelt szabályozást egységesíti, majd egyes kötelezettségek további részletezését más jogszabályokba utalja. Ez egyrészt biztosítja az ágazati szakmai érdekek érvényesíthetőségét, jól szolgálja a szakmai célszerűség szempontjait, másrésztől azonban a keretjellegnek köszönhetően garantálja azt is, hogy a kötelezettségek teljesítése ne okozzon aránytalan terhelést, és azok ne konkuráljanak egymással. A polgári védelem egységes szabályozása azt hivatott erősíteni, hogy ez a jogintézmény nem kizárólag a honvédelemhez vagy a rendvédelemhez köthető, és a kérdést a védelem legszélesebb értelmezésében kell kezelni. A pandémia kezelésének tapasztalatai is arra mutatnak, hogy ennek a képességnek és a feladatnak a jelentősége egyre növekszik, ami a NATO új stratégiai koncepciója kimunkálása során²¹ sem hagyható figyelmen kívül.

A jogszabály újítása, hogy a védelmi-biztonsági célú tervezésnek a legmagasabb szinten ad kereteket. A lehető leghíresebb felkészülés szükséges annak érdekében, hogy az ország ténylegesen ellenálljon bármely válsághelyzet kihívásainak. Ennek megalapozását szolgálja a kialakított tervrendszer, amely áthatja az állami irányítás és a közigazgatás egészét, alkalmas a védelmi-biztonsági rendszer elveinek deklarálásán túl a kapcsolódó feladatok és költségek tervezésére és az együttműködés biztosítására. A tervrendszer megfelelő elemeinek kapcsolódnia kell a költségvetés tervezéséhez is, ezzel szavatolva a tervokmányok végrehajthatóságát.

A nemzetgazdaság mozgósítására és a tartalékolásra vonatkozó alapvető rendelkezések törvényi szintű megjelenése szintén kiemelt jelentőségű. Az erre vonatkozó rendelkezések jelentős része egy mára már meghaladott szakmai tartalmú kormányrendeletben²² szerepel. A Vbő. megalkotása lehetőséget ad az új elvek mentén egy korszerű végrehajtási szintű szabályrendszer megalkotására, amelynek középpontjában valamennyi védelmi-biztonsági megfontolásra és ágazati sajátosságra is figyelemmel az ország működőképességének fenntarthatósága áll.

A védelmi-biztonsági igazgatás összkormányzati szempontok szerinti fejlesztéséhez tartozik a központi szerv létrehozása,²³ amely erős igazgatási koordinációs jogkörökkel,

¹⁸ Vbő. 1. §: „Magyarország védelme és biztonsága nemzeti ügy, amelyen a nemzet fennmaradása és fejlődése, a közösségi és az egyéni jogok érvényesülése alapszik, ezért a magyar nemzet védelmével és biztonságának fenntartásával és fejlesztésével összefüggő jogszabályi rendelkezéseket e törvényre figyelemmel kell meghatározni.”

¹⁹ A Vbő. 4. § alapján ezek: A szükségesség és arányosság követelménye, a védelmi és biztonsági szükségszerűség követelménye, a fokozatosság követelménye, az átfogó megközelítés elve, a közösségi mértékű biztonság elsőbbségének követelménye.

²⁰ Lásd Vbő. 6. § (1).

²¹ Ennek megalapozását szolgálja a NATO 2030: United for a New Era (Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General). 25. 11. 2020. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 08. 25.)

²² A nemzetgazdaság védelmi felkészítése és mozgósítása feladatai végrehajtásának szabályozásáról szóló 131/2003. (VIII. 22.) Korm. rendelet.

²³ Vbő. 52. §.

bizonyos esetekben pedig ellenőrzési jogkörrel rendelkeznek. Az állandó központi szerv megteremtése jelentős lépés a korábban jellemző *ad hoc* munkacsoportoktól a jogilag magas szinten szabályozott, ezáltal valós felkészülési lehetőséget biztosító szervezeti megoldás irányába. Ez a szervezet lesz hivatott a jövőben a felkészülés és a végrehajtás időszakában az együttműködő szervezetek közötti közvetítésre, a védelmi-biztonsági feladatok tervezésére, emellett a végrehajtás összehangolására, a tevékenységek folyamatos figyelemmel kísérésére és értékelésére, valamint egy összehangolt védelmi és biztonsági célú riasztási rendszer működtetésére. A kormányzati szinten kezelendő válsághelyzet és különleges jogrend időszakában ez a szervezet a döntéshozatal közvetlen támogatását végzi majd, továbbá bázist teremt az operatív irányításhoz.

A Vbő. által életre hívott új jogintézmény, az összehangolt védelmi tevékenység azt a célt szolgálja, hogy a súlyos, elhúzódó, kormányzati beavatkozást igénylő válsághelyzetekben az ország védelmét és biztonságát szolgáló erők közös, összehangolt igénybevétele – erre vonatkozó külön törvénymódosítások nélkül is – biztosított legyen. A Vbő. ennek kereteit teremti meg, a Kormány az adott helyzetben rendelettel dönthet arról, hogy összehangolt védelmi tevékenységet rendel el, amivel egyidejűleg meghatározza az irányítása alá tartozó szervek együttműködésének részletes szabályait. Az összehangolt védelmi tevékenység nem különleges jogrend, a válság kezelése érdekében azonban lehetőséget biztosít a Kormány irányítása alá tartozó erőforrások normál időszaktól eltérő igénybevételére és egyes korlátozó intézkedések bevezetésére.

A Vbő. legmeghatározóbb új eleme a különleges jogrendi rész, amely új megközelítésben szabályozza az elrendelhető rendkívüli intézkedéseket. A ma hatályos szabályok gyakorlati alkalmazása során számos esetben bebizonyosodott, hogy a tételesen felsorolt intézkedések túlságosan kötöttek, nem felelnek meg valamennyi szóba jöhető kihívásnak, illetve egyes esetekben előre nem is meghatározható pontosan, mire lehet szükség.²⁴ Erre való tekintettel a jogszabály témacsoportok szerint határozza meg, hogy a Kormány milyen szabályozási tárgykörökben függesztheti fel egyes törvények alkalmazását, térhet el törvényi rendelkezésektől, illetve hozhat egyéb rendkívüli intézkedéseket.

Szintén a fenti okokra visszavezethető az, hogy a jövőben a különleges jogrend kapcsán eltűnik a bevezethető intézkedések tételesen és egyes helyzetekhez kötötten előre meghatározott fokozatossága, azaz az egyes intézkedések valamennyi különleges jogrendben bevezethetők. Az egyetlen korlát az az alapelv, hogy az intézkedésnek szükségesnek és arányosnak kell lennie, vagyis ha a kívánt cél elérhető kevésbé súlyos jogkorlátozással is, akkor azt a megoldást kell alkalmazni.

A fentiek felvillantva is látható, hogy a Vbő. nem pusztán a különféle létező szabályok integrációja, hanem egy új védelmi-biztonsági szemléletmód kifejeződése is. A törvénytervezet jelentőségére és ciklusokon átívelő, rendszeralkotó szabályozási tartalmára figyelemmel – a kormányzati szakmai álláspont kialakítását követően, de még az Országgyűlés elé terjesztést megelőzően – hétpárti egyeztetésre is sor került.²⁵

A tervezet az elhangzott javaslatoknak megfelelően korrigálva került betérjesztésre az Országgyűléshez, majd 2021. június 15-én fogadták el.

²⁴ Ezt talán a legszembetűnőbben azzal támasztható alá, ha megvizsgáljuk a koronavírus-járvány kapcsán kihirdetett törvényeket, a meghozott rendkívüli intézkedéseket és az ezzel összefüggésben felmerülő jogi aggályokat, amelyek a védekezés operativitására is hatást gyakoroltak.

²⁵ Hétpárti egyeztetés a Honvédelmi Minisztériumban. Magyarország Kormánya, 2021. 05. 09. <https://kormany.hu/hirek/hetparti-egyeztetes-a-honvedelmi-miniszteriumban> (Letöltés időpontja: 2021. 08. 25.)

A honvédelmi és a katasztrófavédelmi törvények

A szabályozási reform a Vbő. keretjellegrére és az Alaptörvény determinációira figyelemmel magával vonta a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény (Hvt.), valamint a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény (Kat.) szükségszerű felülvizsgálatát is.

A Hvt. vonatkozásában új törvény – amelynek tervezete jelen cikk írásakor még nem nyilvános – megalkotására van szükség, mert nem csupán az alaptörvényi rendelkezések terminológiai változását kell kezelni, hanem azt is, hogy az eddig a Kat. és a Hvt. között megosztottan szereplő különleges jogrendi intézkedésekre, illetve a védelmi-biztonsági tevékenységek irányítására, a védelmi igazgatás működésére vonatkozó szabályrendszer a jövőben egy jogszabályban, a Vbő.-ben kap helyet, így a hatályos Hvt. címének módosítása lenne szükséges. Mindemelllett a Vbő.-be átemelt és az egyes rendelkezések összkormányzati fókuszba helyezésével újragondolt jogintézmények olyan módon üresítenék ki a Hvt.-t, hogy annak érdemi újraalkotása nem elkerülhető.

A Hvt. kapcsán a szabályozás különös kihívása a korábban megelőző védelmi helyzethez vagy a váratlan támadás különleges jogrendi helyzethez kötött intézkedések részleges leképezése, a fegyveres védelmi tervre vonatkozó szabályok pontosítása és a honvédelmi veszélyhelyzet intézményének megreformálása.

Az új Hvt. megalkotása mindemelllett egyidejűleg lehetőséget biztosít a honvédelmi ágazatban az utóbbi időszakban – akár a pandémia, akár más kihívások kapcsán – érzékelt szabályozási hiátusok kezelésére, a mára már kevésbé időszerű rendelkezések újragondolására,²⁶ illetve a működés operativitásának fejlesztésére is.

A Kat. vonatkozásában nem feltétlenül szükséges új jogszabály megalkotása, az összhangot a Vbő.-vel azonban valamennyi rendelkezés esetén biztosítani kell. A jogalkotás jelenlegi fázisában az sem kizárt, hogy egyes válságkezelési szabályok a normál jogrendi működés részeként minden további intézkedés nélkül alkalmazhatók legyenek, erre figyelemmel minimálisan a katasztrófaveszély jogintézményének felülvizsgálata, valamint a védekezéssel összefüggő koordinációs és döntéshozatali szabályok korszerűsítése is célszerű. Ismételten ki kell emelni, hogy a Vbő. nem lép minden területen az általa érintett ágazati szabályok helyébe, pusztán egységes igazgatási rendszerbe szervezi az egyes működési elemeket, valamint intézményesíti a központi koordináció lehetőségét, erősíti az összkormányzati válságkezelés képességét. Ezek tükrében kell elvégezni a pontosításokat.

További sarkalatos törvények

Szintén jelentős kérdés az Alkotmánybíróság működésének szabályozása. Ennek felülvizsgálatára azért van szükség, mert az Alaptörvény kilencedik módosításából következően megjelenő esetleges döntések kapcsán – mivel a Kormány különleges jogrendi jogalkotóként

²⁶ A Hvt. számos rendelkezése abban az időszakban került a törvénybe és „ragadt ott”, amikor a teljes HM a Magyar Honvédség része volt, és a Honvéd Vezérkar szervezete a minisztériumban működött. Ebben az időszakban maga a miniszter látott el jó néhány olyan vezetői-irányítói feladatot, amelyek fenntartása az önálló Magyar Honvédség Parancsnokság megalakításával mára idejétmúltá vált, és mely hatáskörök fenntartása nem feltétlenül szükséges a központi közigazgatási szerv szintjén.

a korábbinál jóval széles felhatalmazást kapott – a jogorvoslatot és a normakontrollt a szabályozási tárgynak megfelelő kiemelt sürgősséggel kell tudni kezelni. Az Alkotmánybíróság jelenlegi eljárásai kapcsán beazonosítható a megfelelő hatáskör, az eljárási határidők vonatkozásában azonban célszerű lehet valamiféle korlátot felállítani az utólagos normakontroll vagy az alkotmányjogi panasz²⁷ vonatkozásában, esetleg sajátos eljárási szabályt alkotni kifejezetten a különleges jogrendi jogalkotás és az annak következményeként hozott döntések kapcsán.

A szabályozás során lényeges szempont, hogy a Kormány döntései kontrolljának eljárása a lehető leggyorsabb legyen, mert a rendkívüli vagy válságkezelési intézkedések időbenisége alapvetően kihat az ország biztonságára.

A fentiekén túl az Alaptörvény rendelkezéseit tekintve a sajtószabadságra, a médiaszolgáltatókra, valamint a sajtótermékek és a hírközlési piac felügyeletét ellátó szervezetre vonatkozó szabályok kapcsán is felmerülhet a felülvizsgálat szükségessége. Ezek a jogszabályok különösen nagy jelentőséggel bírnak egy válsághelyzetben, hiszen a 21. századi fenyegetések kezelésében előkelő helyet foglalnak el az információs műveletek, amelyek kapcsán nem kerülhető meg, hogy egyes normál jogrendi szabályokban megismerhető és garanciákkal körülbástyázott módon megjelenjen az ezekhez kapcsolódó operatív intézkedések lehetősége.

Szintén a sarkalatos törvényi körbe tartozik a Vbő. összehangolt védelmi tevékenység (ÖVT) jogintézménye,²⁸ amely kapcsán a menedékjog szabályozása és az ehhez kapcsolt tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet jogintézményének felülvizsgálata megfontolás tárgyát képezheti. Az ÖVT²⁹ keretét biztosít gyakorlatilag valamennyi tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetben lehetséges intézkedés meghozatalára, erre tekintettel azt kell mérlegelni, indokolt-e a szabályozás nevesített fenntartása lényegében azonos tartalommal.

Ugyancsak megvizsgálandók a sarkalatos törvények sorában a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezetére, működésére vonatkozó szabályok, a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásával, valamint a nemzetbiztonsági tevékenységgel összefüggő szabályok; ezek a szervezetek a Vbő. által megalapított rendszerben kiemelt jelentőséggel bírnak. Igaz, a Vbő. hatályba léptető rendelkezései elvégeznek néhány pontosítást e területeken is a jogrendszer koherenciája érdekében, mindemellett a Kat. és az új Hvt. érintkező újabb szabályaira való tekintettel szükségszerű lesz ezek ismételt áttekintése és rendszerszerű elemzése.

A VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁS KAPCSOLÓDÓ SZABÁLYRENDSZERE

Törvényi szint

A sarkalatos szintű jogszabályokon túl a védelmi-biztonsági szabályozási paradigmaváltáshoz számos további jogszabály korrekciója, de legalábbis érdemi áttekintése szükséges. Ezek a pontosítások nem kizárólag az Alaptörvény új fogalmainak átvezetését jelentik, hanem

²⁷ 2011. évi CL. törvény az Alkotmánybíróságról 24. §, 26. §.

²⁸ Vbő. 74. §.

²⁹ Vbő. 76. §.

valamennyi esetben érdemi vizsgálatot kell elvégezni abban a vonatkozásban, hogy az új különleges jogrendi esetkörök tartalmi változásai vagy a Honvédelmi Tanács kivezetése a jogrendszerből vajon mennyiben érintik a szabályozás érdemi tartalmát, mennyiben szükséges kiegészítő szabályok megalkotása vagy esetleg dereguláció. Jelen alcím alatt a teljesség igénye nélkül néhány olyan jogszabályra kívánok rávilágítani, amelyek megítélésem szerint kiemelt jelentőséggel bírnak, mivel ezek konzekvens és összehangolt korrekciója a védelmi rendszer egészének működőképességét erősíti.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény háborúra, veszélyhelyzetre, szükségállapotra vagy rendkívüli állapotra vonatkozó értelmező rendelkezései³⁰ és az ezekhez fűződő tényállások szankciórendszere egészen biztosan érintettek lesznek a felülvizsgálatban, ahogy a honvédelmi kötelezettségekkel összefüggő tényállások is. Ezek elvégzése nem csupán a terminológiai pontosítások miatt szükséges: érdemes azt is megvizsgálni, indokolt-e újabb tényállások megalkotása annak érdekében, hogy a biztonságunk mint védendő érték megfelelően érvényesíthető legyen.

Célszerűnek mutatkozik továbbá egyes eljárási szabályok újragondolása is, hiszen az összehangolt védelmi tevékenység jogintézménye kapcsán praktikusnak tűnhet például néhány különös szabály megalkotása az eljárások felgyorsítása érdekében válsághelyzet vagy különleges jogrend esetére. Igaz, hogy a különleges jogrend lehetőséget ad rendkívüli jogalkotással is ilyenek megalkotására, viszont ha ezek a szabályok bizonyos feltételekkel már békében is megismerhetők, akkor a végrehajtás valamennyi feltételét meg lehet teremteni már a válságmentes időszakban is, ami az alkalmazhatóságot fokozza és tehermentesíti az államszervezetet a krízis időszakában. A szabályozás előkészítése során érdemes lehet támaszkodni a pandémiával összefüggésben kihirdetett veszélyhelyzet alatt megalkotott rendeletek egyes szabályaira,³¹ amelyek a különleges jogrendre figyelemmel jó néhány rendkívüli intézkedést érvényesítettek a gyakorlatban, és amely szabályok általánossá tétele bizonyos feltételek mellett szintén segítheti a válságok gördülékeny kezelését.

A Vbő. kapcsán indokolt továbbá áttekinteni a védelmi-biztonsági esemény fogalmához kapcsolódó további jogszabályokat, különösen azokat, amelyek valamiféle válsághelyzeti szabályozást vagy veszélyhelyzeti rendelkezést tartalmaznak. Ezek sorában különös figyelmet érdemelnek a nukleáris veszélyhelyzetre, a villamosenergia-ellátási, a kőolaj- és kőolajtermék-ellátási, illetve a földgázellátási válsághelyzetre vonatkozó szabályok,³² amelyek összefüggéseit a Vbő.-vel tisztázni szükséges.

Úgy vélem, hogy az egészségügyi válsághelyzetre vonatkozó szabályozásnak kifejezetten alapos vizsgálat tárgyát kell képeznie, hiszen az elmúlt időszak okozta valós kihívás élesben tette próbára a szabályozást, és viszonylag gyorsan be is igazolódott, hogy a minisztériumi irodákban korábban megalkotott szabályok egy ilyen kézzelfogható és valószínű katasztrófánál nem voltak megfelelőek, azokat módosítani kellett. Mindemellett az is megállapítható, hogy

³⁰ Btk. 433. §; 459. § 10. pont.

³¹ Lásd pl. a védelmi intézkedések ideiglenes szigorításáról szóló 104/2021. (III. 5.) Korm. rendelet vagy a veszélyhelyzet során érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedések újbóli bevezetéséről szóló 112/2021. (III. 6.) Korm. rendelet rendelkezéseit.

³² 2013. évi XXIII. törvény a behozott kőolaj és kőolajtermékek biztonsági készletezéséről, 2008. évi XL. törvény a földgázellátásról, 2007. évi LXXXVI. törvény a villamos energiáról, 1996. évi CXVI. törvény az atomenergiáról.

a módosítás ez alkalommal is magának a helyzetnek szólt,³³ arra reagálva igyekezett gyors megoldást találni, és a rendszerszerű jogintézmény-korszerűsítés nem is volt cél. Mindez azt vetíti előre, hogy egyes esetekre vélhetően az Eütv. vonatkozó szabályai továbbra sem lesznek megfelelően alkalmazhatók, indokolt lenne az átfogó felülvizsgálat, amelyre a Vbő. hatálybalépése önmagában is kiváló szakmai indokot kínál.

A fentiekén túl a Vbő. számos több rendelkezése kifejezetten kapcsolódik a közlekedéshez: a védelmi-biztonsági feladatok ellátásában részt vesznek a közlekedési szervek, a nemzetgazdaság védelmi és biztonsági célú állami tartalékát a közlekedési eszközök is alkotják, a nemzeti ellenálló képesség keretében rugalmas és a kihívásokhoz alkalmazkodó közlekedési rendszert kell működtetni, az összehangolt védelmi tevékenység elrendelése esetén vagy a különleges jogrend idején közlekedési tárgyú intézkedéseket is be lehet vezetni. Mindezekre figyelemmel indokolt áttekinteni a közlekedési tárgyú törvényeket³⁴ annak érdekében, hogy kapcsolódásuk a Vbő. szabályrendszerével maradéktalanul megvalósuljon, a válságkezelési szabályok és különösen a védelmi-biztonsági igazgatás központi szervével történő együttműködés biztosított legyen.

A Vbő. és általában a válságkezelés, illetve a különleges jogrendi működés kapcsán indokoltnak látom a postatörvény³⁵ felülvizsgálatát is, továbbá annak meghatározását, hogy a védelmi-biztonsági feladatokban mely postai szolgáltatók vesznek részt, és mi a feladatuk. A 21. századi technológiai fejlődés ugyan számos hagyományos postai szolgáltatást képes kiváltani, de éppen ez adja a rendszer sérülékenységet is, hiszen például egy átfogó kibertámadás eredményeként számos olyan szolgáltatás lehetetlenülhet el, amelyeket rövid távon a klasszikus postai szolgáltatásokkal kell kiváltani. Erősen valószínű, hogy hadiállapotban a behívóparancsokat nem az ügyfélkapun keresztül fogja kiküldeni a katonai igazgatási szerv, és az ilyen jellegű tevékenységre nemcsak a jogi szabályozás megfelelő kialakításával, hanem a megfelelő végrehajtó állomány biztosításával is fel kell készülni.

Rendeleti szint és a közjogi szervezetszabályozó eszközök, belső szabályozók

A védelmi-biztonsági szabályozás reformját nyilvánvalóan a szabályozórendszer teljes mélységében el kell végezni. Ennek hiányában a törvényi szintű szabályokra inkább csak deklarációként tekinthetünk, azok végrehajtása a részletek kimunkálása hiányában elmaradna.

A hatályos jogi környezetben számos olyan idejétmúlt rendelkezés van, amely sem szakmai tartalmában, sem kapcsolódásaiban nem alkalmazható hatékonyan az új megközelítésben, és 2023. július 1-jét követően már tételesen is szembefutna az akkor hatályba lépő, a jogforrási hierarchiában magasabb szinten elhelyezkedő új szabályokkal. Ezek közül talán az egyik legmeghatározóbb a nemzetgazdaság védelmi felkészítése és mozgósítása feladatai

³³ Ezt támasztja alá az a sajátos szabályozási megoldás, amely az eü. törvény szövegében több helyen kifejezetten nevesíti a SARS-CoV-2 vírust. Ez nyilvánvalóan elégtelen megközelítés, hiszen egyes védekezési szabályok generális alkalmazását nem teszi lehetővé, kizárólag ezzel vírussal kapcsolatban szab feladatot. Lásd pl. 1997. évi CLIV. törvény 244/I. §; 244/J. §; 244/K. §.

³⁴ Ezek: a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény; a légiközlekedésről szóló 1995. évi XCVII. törvény; a vasúti közlekedésről szóló 2005. évi CLXXXIII. törvény; a víziközlekedésről szóló 2000. évi XLII. törvény.

³⁵ A postai szolgáltatásokról szóló 2012. évi CLIX. törvény.

végrehajtásának szabályozásáról szóló 131/2003. (VIII. 22.) Korm. rendelet, amelynek kidolgozására közel két évtizede került sor, egy olyan alkotmányos, biztonsági és gazdasági környezetben, amikor a Magyar Honvédségre vonatkozó szabályok egészen más fókuszot mutattak, a hadkötelezettség alapján békében teljesített katonai szolgálat része volt a mindennapjainknak, ennek megfelelően a Magyar Honvédség és a nemzetgazdaság, illetve a polgári lakosság kapcsolata is egészen más szintű volt, mint napjainkban. A Vbő. hatálybalépése önmagában is arra készíteti a kidolgozásért felelős szakmai szervezetet – ez esetben a belgazdaságért felelős miniszter apparátusát –, hogy újraértékeljék az ezzel összefüggő célkitűzéseket, megvizsgálják a szükségleteket és megtalálják azt az utat, ahogy a nemzetgazdaság működése a válsághelyzetekben is folyamatosan képes biztosítani a megfelelő háttérrel a haderő és a lakosságellátás számára.

A rendeleti szintű szabályok sorában szintén kiemelt jelentősége lesz a védelmi-biztonsági szegmensben a Hvt. végrehajtási rendeletének, hiszen maga az alapjogszabály, a Hvt. is újrakodifikálásra kerül, illetve a Kat.-hoz kapcsolódó új szabályoknak is, továbbá valamennyi olyan, akár ágazati rendeletnek, amely az összkormányzati válságkezelés eszköztárában vagy a nemzeti ellenálló képesség biztosításában értelmezhető. Ezek számossága és mélysége akkor válik behatárolhatóvá, amint megismerjük a fentebbi pontban jelzett törvényi szintű szabályok tartalmát.

Kifejezetten komoly szakmai kodifikációs feladat lesz a Vbő. végrehajtási rendeleteinek kimunkálása, amelyeket egy érvényes, de még nem hatályos szabályozási keretre figyelemmel kell kidolgozni. A ma ismert szöveg szerint³⁶ ez a rendeletcsomag minimálisan 18 szakmai területet ölel fel a védelmi-biztonsági kötelezettségekkel összefüggő részletes szabályoktól kezdődően, a védelmi-biztonsági tartalékolással összefüggő részletes szabályokon vagy a védelmi-biztonsági igazgatás központi szervére, a védelmi-biztonsági igazgatási feladatokat ellátó szervek és személyek feladataira, működési rendjére, valamint a védelmi-biztonsági igazgatás szakmai irányítására vonatkozó szabályokon át a tervezés és ellenőrzés részletes szabályaiig.

A végrehajtási rendeletek szövegének összehangolását követően kerülhet sor a további belső szabályozók és közjogi szervezetszabályozó eszközök előkészítésére. Ez a feladat sem kevésbé összetett, mint a fentiek, láthatóságuk azonban korlátozott, egyes esetekben kifejezetten minősített tartalmú dokumentumokra van szükség. E körbe tartoznak azok a kormányhatározatok, miniszteri utasítások, védekezési, készletképzési, felkészítési, ellátási stb. tervek, amelyek összessége biztosítja a védelmi-biztonsági rendszer teljes működését, az ezekben foglaltak tehetik teljessé a védelem totális megközelítésének érvényesítését. Ezek az okmányok nemcsak a szervezetek belső működését vagy a felkészülést hivatottak ütemezni, koordinálni, hanem egyben olyan közelebbi célmeghatározást és módszereket tartalmazhatnak a védelmi-biztonsági szervezetek számára, amelyek végrehajtásának eredményeképpen a társadalom valamennyi szegmense végül részesévé válik a tágabb értelemben vett biztonságunk szavatolásának.

Szintén ebbe a körbe sorolandók a védelmi és biztonsági tervezés alapdokumentumai: az Országgyűlés által kibocsátott biztonság- és védelempolitikai alapelvek,³⁷ a Kormány által jóváhagyott nemzeti biztonsági stratégia,³⁸ továbbá az integrált védelmi-biztonsági

³⁶ Vbő. 83. §.

³⁷ Jelenleg a 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről.

³⁸ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

iránymutatás, valamint az ágazati törvényekben és a Kormány rendeletében előírt további ágazati, illetve kihívás- vagy fenyegetésközpontú, továbbá kockázatelemzésen alapuló stratégiák, alaptervek, intézkedési tervek.

Egy gondolat erejéig érdemes azt is kiemelnünk, hogy a válságkezelésre és a különleges jogrendi működésre a lehető legteljesebb mélységben és alapossággal a válságmentes időszakban kell felkészülni. Ez azt jelenti, hogy a különleges jogrend időszakában alkalmazandó rendkívüli intézkedések tervezeteit szintén ki kell dolgozni, és szükséges biztosítani azok összehangoltságát is. Az elmúlt időszakban a biztonsági környezetben bekövetkezett gyors változások és a pandémia napi válságkezelési feladatai miatt valószínűsíthetően nem minden esetben került sor ezek pontosítására, naprakésszé tételére; mindezeket el kell végezni.

Egyértelműen részletszabály, viszont meghatározó jelentőségű a kormányügyeleti rendszer és a védelmi-biztonsági riasztás rendszerének összehangolása is. Ezeknek a rendelkezéseknek a megfelelősége teszi lehetővé a teljes védelmi-biztonsági szervezetrendszer megmozdítását, a döntési mechanizmus beindítását. Ha a válságszituációra vonatkozó alapinformációk nem jutnak el a döntéshozóig, akkor a védelmi-biztonsági rendszerbe épített automatizmusok csak bizonyos szintig képesek fenntartani a működést, a helyzet élesedésével előbb-utóbb nem lesz megkerülhető magas szintű közjogi döntés meghozatala.³⁹

KÉPZÉS, FELKÉSZÍTÉS

A védelmi-biztonsági szabályozás reformja kapcsán azt is le kell szögeznünk, hogy önmagában nem elégséges a szabályrendszer korszerűsítése; annak végrehajtására valamennyi szervezeti szinten fel kell készülni. Ez a felkészítés azonban nem korlátozódhat a védelmi-biztonsági szervezetek, azaz a haderő, a rendvédelmi szervek, a nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint az Országgyűlési Őrség⁴⁰ állományára és eljárásaira. A biztonság komplex rendszerében és a „*total defence – whole of government approach*” gondoltságában ennél jóval többre van szükség.

A képzés és a felkészítés rendszerének magában kell foglalnia a védelmi-biztonsági igazgatás valamennyi érintett szervezetét, ideértve a védekezésben érintett végrehajtókat, a döntés-előkészítésben foglalkoztatottakat jogállásra tekintet nélkül (katonákat, rendőröket, kormánytisztviselőket, rendvédelmi igazgatási alkalmazottakat, honvédelmi alkalmazottakat stb.) a politikai és a szakmai felső vezetők és közjogi méltóságok személyes felkészítését, illetve a különféle eljárások begyakoroltatását is. Kevés veszélyesebb dolog történhet annál, mint amikor egy jól összehangolt és felkészített szervezet védekezési eljárásába akár operatív szinten beavatkozik egy szakmailag nem felkészült döntéshozó, vagy információhiány miatt olyan döntést hoz, amely végrehajtásának feltételrendszere nem biztosított. Ezek a beavatkozások a kihívás súlyossága és összetettsége függvényében egyre nagyobb károkat képesek okozni, szélsőséges esetben el is lehetetlenítik a védekezést.

Annak érdekében, hogy az Alaptörvény kilencedik módosítása és a Vbö. 2023. július 1-jei hatálybalépése felkészülten érje a védekezésben érintett valamennyi szervezetet és közreműködőt, az ezt megalapozó képzéseket már 2021–2022-ben meg kell kezdeni, és a lehető legszélesebb körben biztosítani kell a hozzáférést az alapinformációkhoz. A védelmi-

³⁹ Ilyen lehet akár a különleges jogrend kihirdetése vagy ennek kezdeményezése a Kormány által, de ebbe a körbe sorolható a Magyar Honvédség készenlétének fokozására vonatkozó döntés meghozatala is.

⁴⁰ Vbö. 5. § 18. pont.

biztonsági rendszer működésének folyamatossága alapvető nemzeti érdek, az ennek a követelménynek való megfelelést minden körülmények között biztosítani kell. Megfontolásra javasolt a közigazgatás felkészítési rendszerébe már a következő évtől beemelni ezeknek a területeknek a szakmai ismereteit, illetve 2023-ban akár egy átfogó rendszergyakorlattal is igazolni a működőképességet és a megfelelést.

ZÁRÓGONDOLATOK

Jelen cikk keretei nem teszik lehetővé a védelmi-biztonsági szabályrendszer egészének elemzését és a jövő valamennyi kihívására az adekvát igazgatási válasz megfogalmazását. Írásomban arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy a jogalkotó 2021-ben olyan rendszer alapjait rakta le az Alaptörvény kilencedik módosításával, illetve a védelmi-biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló 2021. évi XCIII. törvény megalkotásával, amely végre érdemben ad lehetőséget a védelmi-biztonsági rendszerünk tényleges korszerűsítésére, a paradigmaváltásra. Mindannyiunk – szakemberek és vezetők – felelőssége, hogy ezzel a lehetőséggel képesek legyünk élni, hogy ne adjunk sablonválaszokat a felmerült kérdésekre, és hogy legyen bátorságunk megfogalmazni a kidolgozandó szabályozók és eljárások kapcsán is mindazokat a javaslatokat, amelyek a korábban elképzelhetetlen kihívásokra is megfelelő válaszokat jelenthetnek. Nagyon valószínű, hogy a 20 évvel ezelőtti személyes tapasztalatokra történő visszautalás, az „így szoktuk” vagy az „eddig is jó volt ez így” megközelítés nem lesz elég. Mindannyiunknak tudomásul kell vennie, hogy a világ felgyorsult, megváltozott. Egy megváltozott környezetben a válaszaink sem lehetnek azonosak a korábbiakkal. Ha azonosak, akkor nagy valószínűséggel helytelenek. Előre kell gondolkodnunk, a szabályozás eszközével élve meg kell előznünk a válsághelyzetek bekövetkezését, vagy ha már bekövetkeznek, a teljes államszervezetben el kell kerülnünk azok kezelhetetlenségét.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS JOGSZABÁLYJEGYZÉK

- 104/2021. (III. 5.) Korm. rendelet a védelmi intézkedések ideiglenes szigorításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100104.KOR>
- 112/2021. (III. 6.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet során érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedések újbóli bevezetéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100112.KOR>
- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1163.KOR&txtrefere=00000001.txt>
- 131/2003. (VIII. 22.) Korm. rendelet a nemzetgazdaság védelmi felkészítése és mozgósítása feladatai végrehajtásának szabályozásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0300131.kor>
1988. évi I. törvény a közúti közlekedésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98800001.tv>
1995. évi XCVII. törvény a légit közlekedésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500097.tv>
1996. évi CXVI. törvény az atomenergiáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600116.tv>
1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv>
2000. évi XLII. törvény a víziközlekedésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0000042.tv>
2005. évi CLXXXIII. törvény a vasúti közlekedésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500183.tv>
2007. évi LXXXVI. törvény a villamosenergiáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700086.tv>
2008. évi XL. törvény a földgázellátásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0800040.tv>
2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100151.tv>

2011. évi CXXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100128.tv>
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>
2012. évi CLIX. törvény a postai szolgáltatásokról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200159.tv>
2013. évi XXIII. törvény a behozott kőolaj és kőolajtermékek biztonsági készletezéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300023.tv>
2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. [https://hirlevel.egov.hu/2021/06/27/2021-evi-xciii-torveny-a-vedelmi-es-biztonsagi-tevekenysegek-osszehangolasarol/94/1998.\(XII.29.\)OGYhatározat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapeveiről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=998h0094.OGY>](https://hirlevel.egov.hu/2021/06/27/2021-evi-xciii-torveny-a-vedelmi-es-biztonsagi-tevekenysegek-osszehangolasarol/94/1998.(XII.29.)OGYhatározat%20a%20Magyar%20Köztársaság%20biztonság-és%20védelempolitikájának%20alapeveiről)
- Ansah, Tawia: *Lawfare: A Rhetorical Analysis*. Case Western Reserve Journal of International Law, Vol. 43, 2010, 87–119. <https://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1145&context=jil>
- Balázs István – Hoffman István: *Közigazgatás koronavírus idején – a közigazgatási jog rezilienciája?* MTA Law Working Papers, 2020/21. http://real.mtak.hu/118795/1/2020_21_Balazs_HoffmanMTALAWWORKING-Reziliencia.pdf
- Dunlap, Charles J. Jr.: *Lawfare 101: A Primer*. Military Review, 2017/5–6., 8–17. <https://core.ac.uk/download/pdf/84098918.pdf>
- Dunlap, Charles Jr.: *Lawfare*. In: John Norton Moore et al. (eds.): *National Security Law, 2015*, 823–838. https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6100&context=faculty_scholarship
- Farkas Ádám – Resperger István: *Az úgynevezett „hibrid hadviselés” kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai*. In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 132–149.
- Gueldry, Michel – Gokcek, Gigi – Hebron, Lui (eds.): *Understanding New Security Threats*. Routledge, 2019.
- Head, Michael: *Emergency Powers in Theory and Practice – The Long Shadow of Carl Schmitt*. Routledge, 2016.
- Hétpárti egyeztetés a Honvédelmi Minisztériumban. Magyarország Kormánya, 2021. 05. 09. <https://kormany.hu/hirek/hetparti-egyeztetes-a-honvedelmi-miniszteriumban>
- Hoffman István – Kádár Pál: *A különleges jogrend és a válságkezelés közigazgatási jogi kihívásai I*. Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2021/2. http://real.mtak.hu/127878/1/Hoffman-Kadar_AkulonlegesjogrendesavalsagkezeleskozigazgatasisjogikihivasaiI.2021_2.pdf
- Hojnyák Dávid – Ungvári Álmos: *Az Európai Unió egyes tagállamainak koronavírus-járványra adott válasza, különös tekintettel a vizsgált államok által bevezetett különleges jogrendi szabályozásra*. Miskolci Jogi Szemle, 2020/1., 122–138. https://www.mjzs.uni-miskolc.hu/files/10860/10_ungvarhojnyak_t%C3%B6rdelt.pdf
- Kádár Pál: *A pandémia kezelése mint a nemzeti ellenálló képesség „tesztje”*. Honvédségi Szemle, 2021/2., 3–13. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/435/417>, DOI: 10.35926/HSZ.2021.2.1
- Khakee, Anna: *Securing Democracy? A Comparative Analysis of Emergency Powers in Europe*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva, 2009. https://www.files.ethz.ch/isn/99550/PP30_Anna_Khakee_Emergency_Powers.pdf
- Kittrie, Rode F.: *Lawfare. Law as a Weapon of War*. Oxford University Press, New York, 2016.
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>
- NATO 2030: United for a New Era (Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General). 25. 11. 2020. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf

- Sari, Aurel: *Blurred Lines: Hybrid Threats and the Politics of International Law*. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Helsinki, 2018.
- Sari, Aurel: *Hybrid Warfare, Law and the Fulda Gap*. University of Exeter Law School, Exeter, 2017.
- Szente Zoltán: *A 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet alkotmányossági problémái*. Állam- és Jogtudomány, 2020/3., 115–139. <https://core.ac.uk/download/pdf/335374565.pdf>
- Törvényjavaslat a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. Miniszterelnökség, 2021. 05. 11. <https://www.parlament.hu/irom41/16221/16221.pdf>
- Wigell, Mikael – Mikkola, Harri – Juntunen, Tapio: *Best Practices in the Whole-of-society Approach in Countering Hybrid Threats*. European Parliament, 05. 2021. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653632/EXPO_STU\(2021\)653632_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653632/EXPO_STU(2021)653632_EN.pdf)

Dévai Dóra:

A KIBERKÉPESSÉGEK SZERVEZETI INTEGRÁCIÓJA AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK HADEREJÉBEN – ADAPTÁCIÓS LEHETŐSÉGEK A MAGYAR HONVÉDSÉG SZÁMÁRA

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.2

ÖSSZEFOGLALÓ: A Magyar Honvédségben 2019. január 1-jén kezdték meg működésüket a haderőnemi szemléltőségek (köztük a kibervédelmi), és ezzel elkezdődött a Magyar Honvédségben a kiberműveletek szervezeti hátterének stratégiai szintű kialakítása és fejlesztése. Az Amerikai Egyesült Államokban a katonai kiberképességek¹ kialakítása valamivel korábban, a kétezres évek elején kezdett kibontakozni. Ez a fejlődési ív egy újabb meghatározó szakaszhatárhoz ért 2018. május 4-én, amikor is a Kiberparancsnokság (U.S. Cyber Command – USCYBERCOM) tizedik egyesített műveleti parancsnokná váló átszervezése megtörtént, tehát kialakult a kiberképesség stratégiai szintű szervezetének alapvető struktúrája. Ezt követően a figyelem a hadműveleti és a harcászati szintű kiberképességek kialakítása és integrálása felé fordult. Az Amerikai Egyesült Államok vizsgálata egyrészt katonai, diplomáciai és technológiai vezető szerepénél fogva, másrészt az ezen a téren felhalmozott tapasztalat okán értékes mintákkal, tanulságokkal szolgálhat a magyar kiberképességek szervezeti kialakításához, valamint a hazai hadtudományi szakirodalom bővüléséhez.

KULCSSZAVAK: Magyar Honvédség Parancsnoksága Haderőnemi Szemléltőség (kibervédelmi), Kiberparancsnokság, harcászati szintű kiberképességek, többdimenziós műveletek

¹ Az Amerikai Egyesült Államok haderejében a katonai kiberműveletek (cyberspace operations – CO) jelenlegi fogalmi rendszerét lefektető 2018-as összhaderőnemi szakkodoktrína a Joint Publication 3-12 Cyberspace Operations, I-4. a következőképpen határozza meg a kiberképességet (cyberspace capability): „olyan eszköz vagy számítógépes program, beleértve a software, firmware vagy hardware bármilyen kombinációját, amelynek a célja, hogy valamilyen hatást érjen el a kibertérben vagy a kibertéren keresztül.” Ez tehát a kiberképességek szűk, kizárólag technológiai értelmezése. A kutatás azonban, ahogy a fentiekben megfogalmaztuk, a kiberműveletekkel kapcsolatos átfogó haderőfejlesztést vizsgálja. Ezért az amerikai hadseregben általánosan elterjedt doktrína, szervezet, kiképzés, hadfelszerelés, vezetés, állomány, infrastruktúra, szakpolitika (Doctrine, Organization, Training, Material, Leadership, Personnel, Facility – Policy – DOTMLPF-P) modellen keresztül értelmezem a képességeket. A doktrína szerint a kiberműveletek definíciója: „A kiberképességek alkalmazása olyan esetekben, ahol az elsődleges cél valamilyen feladat megvalósítása a kibertérben vagy azon keresztül.” Joint Publication 3-12 – Cyberspace Operations. vii. US Joint Chiefs of Staff, 08. 06. 2018. https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_12.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 03. 12.)

BEVEZETŐ

2020-ra Magyarországon is létrejöttek a kiberművelési képességek alkalmazásához szükséges nemzeti stratégiai, jogszabályi és szervezeti struktúra alapjai.² A magyar haderőben a katonai kiberképességek letéteményese a Magyar Honvédség Parancsnokságán (MHP) belül létrehozott Haderőnemi Szemlélődés (kibervédelmi). Ez a szervezet a Magyar Honvédség kibervédelmének és kiberművelési képességeinek stratégiai szintű képességkialakító, a Magyar Honvédség (MH) kibervédelmi szakterülete fejlesztését irányító és felügyeletét ellátó szervezeti egysége. A haderőnemi szemlélő irányítja az MHP, valamint az MH hadrendjébe tartozó katonai szervezetek kibervédelmi tevékenységét, meghatározza a szakterülete vezetéséhez szükséges szervezeti kialakítás alappilléreit, struktúráját. Koordinálja a kibervédelmi képességfejlesztést, valamint harmonizálja e képességek kialakítását.³

Az új hazai fegyverem képessége kialakításának e korai szakaszában értékes tapasztalatokkal szolgálhat más szövetséges államok struktúráinak a vizsgálata. Az Amerikai Egyesült Államok a katonai kiberképességekkel egyik legrégebben rendelkező szövetséges nagyhatalom, ezért nagy szerepe van a kiberképességekkel kapcsolatos alapelvek kialakításában. Céлом tehát elsősorban az amerikai haderőn belül a három vezetési szinten kialakított szervezet, illetve az ezek közötti feladatmegosztás és együttműködés bemutatása. A 2010 és 2017 közötti időszakban a haderőfejlesztés főként a stratégiai szintre koncentrált, ezt követően a figyelem viszont egyre inkább a harcászati szintű egységek összetétele és működése felé fordult.

Az Amerikai Egyesült Államokban a szervezeti struktúra kialakításával párhuzamosan az új képességek hatása tükröződik a hadviselés koncepcionális és doktrinális átalakulásában is, mint például az információs műveletek újraértelmezése és a többdimenziós műveletek (Multidomain Operations – MDO) bevezetése is. Másik céloom tehát a szervezeti változások elméleti, hadtudományi hátterének rövid bemutatása.

Tanulmányomban rámutatok azokra az alapvető megoldásokra, tanulságokra is, amelyek véleményem szerint a Magyar Honvédség számára is átültethetők és megfontolandók.

A KIBERKÉPESSÉGEK KIALAKÍTÁSA A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN

Az MH feladatait a kibertérben az 2020-ban kiadott Nemzeti Biztonsági Stratégia⁴ (NBS) és a honvédelmi törvény (Hvt.) szintén 2020-ban hatályba lépő változtatása szabja meg:⁵

- a katonai műveletek kibertámogatása;
- ki kell alakítani a kiberműveletekben alkalmazható offenzív képességeket;
- fejleszteni kell az MH kibervédelmi és kiberművelési erőit;

² Kovács László: A kiberbiztonság és a kiberműveletek megjelenése Magyarország új nemzeti biztonsági stratégiájában. Honvédségi Szemle, 2020/5., 3–18. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/120> (Letöltés időpontja: 2021. 08. 04.)

³ A Magyar Honvédség Parancsnoksága. <https://honvedelem.hu/a-magyar-honvedseg-parancsnoksaga.html> (Letöltés időpontja: 2021. 03. 12.)

⁴ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Magyar Közlöny, 2020/81., 2101–2119. <https://magyarokozlony.hu/dokumentumok/6c9e9f4be48fd1bc620655a7f249f81681f8ba67/> (Letöltés időpontja: 2020. 09. 04.)

⁵ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100113.tv> (Letöltés időpontja: 2020. 09. 03.)

- a kiberművelési tevékenységek vezetése és végrehajtása különböző szinteken;⁶
- a kibervédelemhez szükséges hazai bázisú kutatás-fejlesztés erősítése;
- aktív nemzetközi együttműködés, szövetségesi feladatok ellátása;
- a Magyarország biztonságát, honvédelmi érdekeit sértő, veszélyeztető, katonai jellegű kibertérműveletek, kibertérre ható cselekmények vagy kibertámadások elleni fellépés;⁷
- az MH-nak folyamatosan biztosítania kell a honvédelmi szervezetek, gyakorlatok és műveletek kibertérből érkező fenyegetésekkel és támadásokkal szembeni védelmét;⁸
- a védelem mellett a honvédelmi szervezeteket érő kibertámadások esetén az esetleges támadást az MH kibertérművelési erőinek meg kell szakítaniuk;⁹
- amennyiben a kibertámadások olyan súlyosak, hogy azok Magyarország biztonságát fenyegetik, akkor külön döntés szerint a támadó rendszerekkel szemben katonai kibertéri műveletekkel kell fellépnie;¹⁰
- a szövetségesi kötelezettségeit sértő vagy fenyegető rendszerekkel szembeni katonai kibertérművelési fellépés.¹¹

A fenti feladatok végrehajtása érdekében megkezdődött a szakdoktrinális keretek és a szervezeti struktúra kiépítése. 2020 augusztusában nemzeti elfogadásra került az Allied Joint Doctrine For Cyberspace Operations – AJP-3.20 (Edition 1) / Szövetségi összhaderőnemi kibertérművelési doktrína.¹²

2019 júniusában kezdte meg működését az MH Kiber Képzési Központja, amely képzési, oktatási és kiképzési feladatokat lát el. Megkezdődött a kiberművelési erők szervezése,¹³ valamint a Kiberművelési Központ felállítása. Tevékenysége – a jelenleg ismert koncepció alapján – a következő tevékenységeket és képességeket foglalja magában:

- információgyűjtés, -elemzés, -értékelés;
- kibervédelmi és kibertéri műveletek tervezése, szervezése, integrációja és vezetése (beleértve a támadó műveleteket is);
- kutatás-fejlesztés;
- oktatás, képzés, speciális kibertérművelési kiképzés, gyakorlatok;
- nemzetközi együttműködés.¹⁴

KIBERKÉPESSÉGEK A KÜLÖNBÖZŐ VEZETÉSI SZINTEKEN – ELMÉLETI ALAPVETÉSEK

A legutóbbi szakdoktrinális felosztás a kiberműveleteket az Amerikai Egyesült Államokban és a NATO-ban is az adott művelet által elérendő cél vagy hatás szerint határozza meg. Eszerint védelmi kibertéri műveletekről (*defensive cyberspace operations* – DCO) és támadó

⁶ Kovács: i. m. 16.

⁷ Hvt. 36. § (2) g) pont.

⁸ Kovács: i. m. 13.

⁹ Hvt. 62/A. § * (1) bek.

¹⁰ Kovács: i. m. 13.

¹¹ Hvt.: i. m.

¹² A honvédelmi miniszter 42/2020. (VIII. 14.) HM utasítása egyes NATO egységesítési egyezmények nemzeti elfogadásáról. 5. §. Magyar Közlöny, 2020/46., 4296.

¹³ Kovács: i. m. 16.

¹⁴ Szakértői közlés. NKE Nemzetbiztonsági Szakkollégium Workshop, 2021. 04. 28.

kibertéri műveletekről (*offensive cyberspace operations* – OCO) beszélünk.¹⁵ A nemzetközi szakirodalomban széles körben elfogadott elv, hogy a védelmi kiberműveletek szükségszerűen magukban foglalják a támadóképességeket is annak érdekében, hogy a saját és a szövetséges erők számítógép-hálózatait (*blue networks*) hatásosan megvédhessék. Így tehát a DCO támadó tevékenységet és támadó technikákat is integrálhat védelmi céllal.¹⁶ Ezzel szemben a támadó kiberműveletek célja a kibertérben vagy azon keresztül történő erőkitetés a műveleti parancsnokság által kitűzött célok megvalósítása érdekében.

Mivel a katonai kiberképesség mint új fegyvernem kialakítása világszerte még korai szakaszban van, ezért az elméleti hadtudományi szakirodalom is még igen csekély számú. A kinetikus háborúból kiindulva a hadtudomány három klasszikus szintet különböztet meg: stratégiai, hadműveleti és harcászati. Ehhez igazodik a kiberképességek tervezése és alkalmazása is.

A *stratégiai szinten* ez – leegyszerűsítve – a háború megnyerésére és nemzetszintű célpontokra vagy célokra irányul. A kialakulóban lévő szakirodalom szerint a stratégiai kibertámadások akár önállóan is alkalmasak az ellenfél megtörésére. Békeidőben ezek a támadások az alapvető struktúrák, például a kritikus infrastruktúrák ellen irányulnak, de magukban foglalják az amerikai stratégiai koncepcióból ismert „előretolt védelmet” (*defend forward*), a harctér felderítő-előkészítését, az elrettentést és a kényszerítő (*coercion*) diplomáciai intézkedéseket is.¹⁷

A *hadműveleti szinten* az egyes katonai műveletek tervezését és vezetését végzik, tehát a csapatok különböző hadszíntereken történő alkalmazásának kérdéseivel foglalkoznak. Ezen a szinten a katonai műveletek elsősorban katonai célpontok ellen irányulnak. Itt a kibertér és a kiberműveletek jellemzően kiegészítő, támogató funkciót töltenek be a hadműveleti célok elérésében. Ilyen lehet például a fegyveres konfliktus korai szakaszában a figyelem elterelése és a hadrend megbontására irányuló kiberművelet, mialatt a kinetikus haderő bevonul a harctérre. Esettanulmányként említhető az izraeli haderő által Szíria ellen végrehajtott Gyümölcsöskert hadművelet 2007-ben, a Grúzia ellen 2008-ban végrehajtott orosz támadás során alkalmazott kiberműveletek és a 2014 óta tartó Ukrajna elleni orosz műveletek.¹⁸

Végül *harcászati szinten* működnek az alacsonyabb szintű alakulatok (dandár, zászlóalj, század stb.),¹⁹ illetve a legtöbb hagyományos fegyverrendszer. A harcászati szintű kiberművelet célja lehet például egy „okosvárosban” a videókamerák meghekkkelése a harctér felderítő-előkészítése érdekében. De hasonló harcászati feladat lehet a digitális katona informatikai

¹⁵ Joint Publication JP 3-12., II-3; AJP 3.20 – Allied Joint Doctrine for Cyberspace Operations. Edition A, Version 1. 01. 2020., 16–17. NATO Standardization Office (NSO). https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/899678/doctrine_nato_cyberspace_operations_ajp_3_20_1_.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 08. 04.) A korábbi, a számítógép-hálózati műveletek hármas felosztása alapján megkülönböztették a számítógép-hálózati felderítést is. Jelen tanulmányban a hírszerzés, megfigyelés és felderítés (Intelligence, Surveillance, Reconnaissance – ISR) terminológiát használjuk az AAP-06 (NATO Glossary of Terms and Definitions. NSO, 2017) alapján.

¹⁶ Piret Pernik: Preparing for Cyber Conflict: Case Studies of Cyber Command. International Center for Defence and Security, Tallinn, 12. 2018., 2. https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/12/ICDS_Report_Preparing_for_Cyber_Conflict_Piret_Pernik_December_2018-1.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 02. 23.)

¹⁷ Matthias Schulze: Cyber in War: Assessing the Strategic, Tactical, and Operational Utility of Military Cyber Operations. In: Taťana Jančárková et al. (eds.): 2020 – 12th International Conference on Cyber Conflict – 20/20 Vision: The Next Decade. NATO CCDCOE, Tallinn, 185. https://ccdcocoe.org/uploads/2020/05/CyCon_2020_book.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 08. 04.)

¹⁸ Uo. 189.

¹⁹ Az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi haderejénél a hadtest a legnagyobb harcászati szintű alakulat.

rendszerei, vagy egy-egy drón vagy a GPS elleni kiberművelet. Az eddigi tapasztalatok alapján a harcászati kiberműveletek két nagy csoportba oszthatók: a harcászati alakulatokba integrált és azokkal együtt mozgó kiberműveleti szakértő, illetve a „távvezérlésű” (*reachback*) kibertámogatás egy biztosított helyszínről vagy vezetési pontról.²⁰

A kiberműveletek vezetési rendszerének szervesen kapcsolódnia kell a többi törzs hasonló felépítésű rendszereihez, hogy ezek az adott szintű parancsnokság vonatkozásában egységes összefegyvernemi (összhaderőnemi) vezetési rendszert alkossanak. A kiberműveletek – és különösen a támadó műveletek – harcászati szintű alkalmazása azonban jelentős szakpolitikai vita tárgyát képezik az Amerikai Egyesült Államokban. A kibertér sajátos technikai meghatározói jelentős mértékben behatárolják a művelettervezés, a vezetés és a végrehajtás szintjét. A 2010-es évek óta a haderőnemek parancsnokai folyamatosan érveltek a kiberképességek teljes spektrumának a hadműveleti és a harcászati szintű alakulatokba történő állandó integrációja, de legalább az e képességekhez való közvetlen hozzáférés, valamint a hadműveleti és a harcászati vezetés minél szélesebb döntéshozatali jogköre mellett.²¹

A saját rendszerek informatikai biztonsága, a hadműveleti biztonság a parancsnokok felelőssége, ezek rutinszerű kiberműveleti feladatok. Emellett a kiberfőlény kivívása, a valós idejű és széles körű felderítési információk megszerzése, a saját erők hatékony kibervédelme, az egyes fegyvernemek specifikus fegyverrendszereinek, valamint a légi és a földi robotjárművek irányításának folyamatos biztosítása, az információk nagy távolságú továbbítása és az ellenfél komputerhálózatos rendszereinek informatikai támadása mind a kiberműveletek részét képezik.²² A kibertéri műveletek esetében rendkívül nagy a valós idejű felderítési információ iránti igény, hiszen a környezet másodpercek alatt megváltozhat, ezért a folyamatos jelenlét, a gyors reagálóképesség és a rugalmasság alapelvek. Ezek a tényezők a küldetésalapú vezetés igényeit támasztják alá.²³

Ugyanakkor a harcászati szinten végrehajtott kiberműveleteknek lehetnek akár stratégiai következményei is. A kiberteret alkotó hálózatos informatikai rendszerek nem mindig esnek egybe a műveleti terület földrajzi határaival, valamint a kibertérben zajló párhuzamos tevékenységekből adódó hatásköri konfliktusok és az összekapcsolódó rendszerekből adódó esetleges járulékos károk elkerülése miatti állandó koordináció, a kiberműveletekhez kapcsó-

²⁰ Schulze: i. m. 189.

²¹ Isaac R. Porche III et al.: Tactical Cyber. Building a Strategy for Cyber Support to Corps and Below. RAND Corporation, Santa Monica, 2017. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1600/RR1600/RAND_RR1600.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 08. 05.); Mark Pomerleau: Authorities Complicate Use of Cyber Capabilities. Part 1. Fifth Domain, 09. 01. 2017. <https://www.fifthdomain.com/home/2017/01/09/authorities-complicate-the-use-of-cyber-capabilities/> (Letöltés időpontja: 2020. 02. 19.); Cyberspace Operations Concept Capability Plan 2016–2028. TRADOC Pamphlet 525-7-8. 22. 02. 2010. <https://fas.org/irp/doddir/army/pam525-7-8.pdf> (Letöltés időpontja: 2021. 08. 05.)

²² Haig Zsolt: Információs műveletek a kibertérben. Dialóg Campus, 2018, 234–242. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12651/web_PDF_Informacios_muveletek_a_kiberterben.pdf?jsessionid=3C9322D937E5956BBE25D745755A8DFD?sequence=1 (Letöltés időpontja: 2021. 08. 05.); Draveczi-Uri Ádám: Egy korszerű harcokcsi is számítógép-hálózat, csak 70 tonna vas veszi körül. Interjú dr. Kovács László dandártábornokkal. Honvédelem.hu, 2020. 07. 03. <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/egy-korszeru-harcokcsi-is-szamitogep-halozat-csak-70-tonna-vas-veszi-korul.html> = (Letöltés időpontja: 2021. 01. 23.); Hegedűs Ernő – Hennel Sándor: Többdimenziós (multidomain) hadműveletek. Hadtudomány, 2020/2., 3–28. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2020/2020_2szam/HT-2020-2_Egyben_col_PDF-A_WEB.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 01. 23.)

²³ Porche: i. m. 3.

lódó jelentős mértékű összadatforrású ISR-igény,²⁴ az attribúciós probléma, a kiberműveletek rendezetlen nemzetközi háttere mind sokszor magasabb szintű katonai és/vagy politikai stratégiai döntéshozatalt és koordinációt igényel. Az *Ares* kiberműveleti harcsoport ISIS elleni tevékenységének tanulsága azonban rámutatott arra, hogy ez rendkívüli mértékben lelassítja a döntéshozatali ciklust, ezáltal pedig rontja a műveletek hatékonyságát.²⁵

STRATÉGIAI SZINTŰ KIBERKÉPESSÉGEK AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

2009 júniusában Robert Gates akkori védelmi miniszter utasítására elkezdődött a kiberműveleti erők egyetlen, a Stratégiai Parancsnokság (USSTRATCOM²⁶) egyik alparancsnokságaként (Subordinate Unified Command) működő szervezetbe történő egyesítése, aminek eredményeként 2010. május 21-én megalakult a Kiberparancsnokság (USCYBERCOM).²⁷ Az új szervezet magában foglalta a Védelmi Minisztérium kiberműveleti szervezeteit, parancsnoka a megalakulásától kezdve egyben a Nemzetbiztonsági Ügynökség (NSA²⁸) igazgatója is.

Ezzel egy időben az egyes haderőnemeknek 2010-re szintén meg kellett szervezniük a saját kiberparancsnokságukat, amelyek a stratégiai szintű összhaderőnemi kiberparancsnokságon belül a haderőnemi támogató komponenst képviselik.²⁹

1. táblázat *A JFHQ-C haderőnemi komponensparancsnokságai (Szerkesztette a szerző)*³⁰

Haderőnem	Haderőnemi kiberparancsnokságok	Egyesített erők kiberparancsnokságai haderőnemenként
Szárazföldi haderő	Army Cyber Command (ARCYBER)	JFHQ-C ARCYBER
Haditengerészet	Fleet Cyber Command, 10th Fleet (FLTCYBER)	JFHQ-C FLTCYBER
Tengerészgyalogság	Marine Forces Cyber (MARFORCYBER)	JFHQ-C MARFORCYBER
Légierő	24th Air Force (AFCYBER)	JFHQ-C AFCYBER

²⁴ Intelligence, Surveillance, Reconnaissance – hírszerzés, megfigyelés, felderítés. 2009–2010 között a kiberműveleti tervezők szerint a kiberműveletek (ISR, DCO, OCO) 90%-a a célpontok felderítését és a célmegjelölést jelenti, és csak a maradék 10% határozza meg, hogy felderítésről, védelemről vagy támadásról beszélünk. Herbert Lin – Amy Zegart (eds.): Bytes, Bombs, and Spies – The Strategic Dimensions of Offensive Cyber Operations. The Brookings Institution, Washington D.C., 2018, 37. <https://play.google.com/books/reader?id=eMhyDwAAQBAJ&hl=hu&pg=GBS.PA23> (Letöltés időpontja: 2021. 01. 17.)

²⁵ Mark Pomerleau: What Cyber Command's ISIS operations means for the future of information warfare. C4IRSNET, 18. 06. 2020. <https://www.c4irsn.net/information-warfare/2020/06/18/what-cyber-commands-isis-operations-means-for-the-future-of-information-warfare/> (Letöltés időpontja: 2021. 01. 04.)

²⁶ United States Strategic Command.

²⁷ U.S. Cybercommand. <https://www.cybercom.mil/About/History/> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 03.)

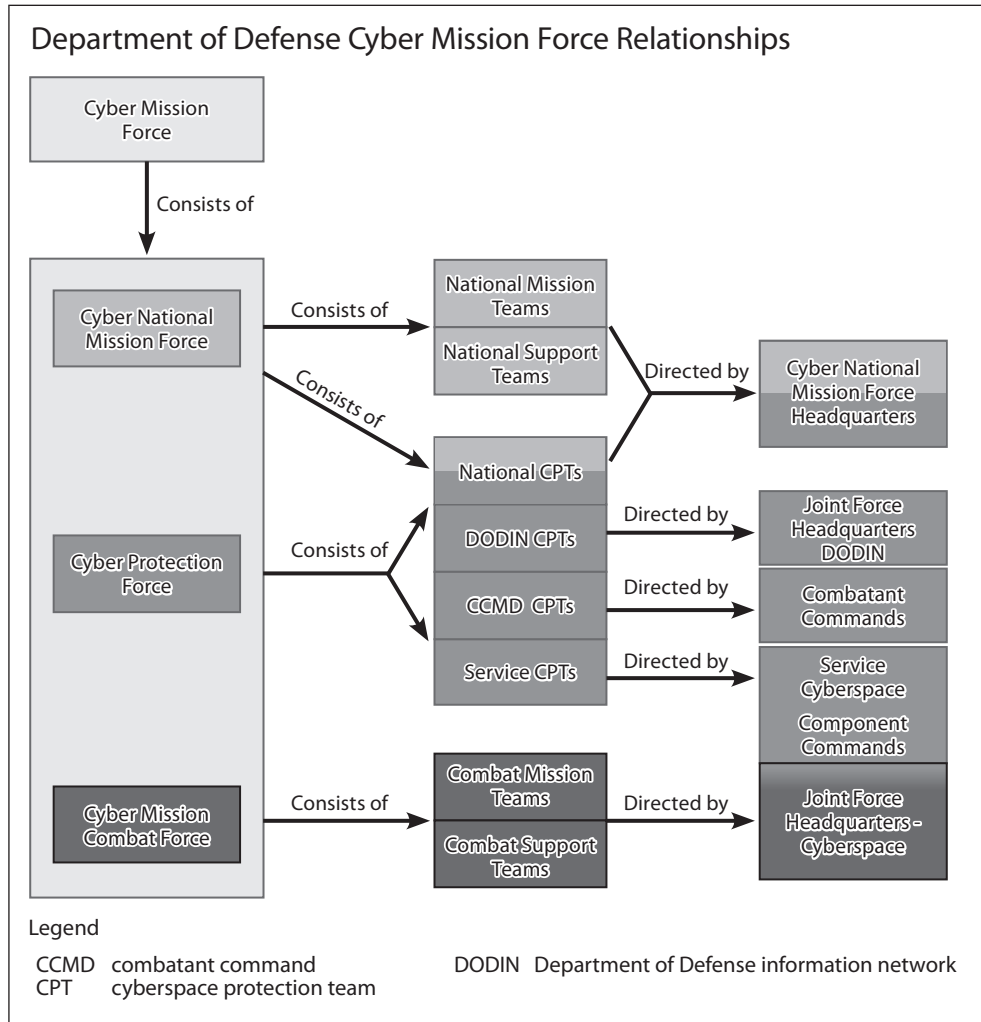
²⁸ National Security Agency.

²⁹ Jeffrey L. Caton: Army Support of Military Cyberspace Operations: Joint Contexts and Global Escalation Implications. U.S. Army War College, 2015, 50. <https://www.files.ethz.ch/isn/187504/pub1246.pdf> (Letöltés időpontja: 2021. 08. 05.)

³⁰ Dévai Dóra: A kiberképességek fejlesztése és integrációja az Amerikai Egyesült Államok haderejében. In: Hausner Gábor (szerk.): Szemelvények a katonai műszaki tudományok eredményeiből I. Hallgatói kötet. Ludovika Egyetem Kiadó, 2021, 88. https://nke.repo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16208/905_KDMI_II_hallgatoi_tanulmánykotet.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 01. 04.)

A USCYBERCOM számos átalakuláson ment keresztül, míg végül 2018. május 4-én az amerikai haderő tizedik stratégiai szintű egyesített műveleti parancsnoksága lett. Felépítését tekintve öt alapvető szerkezeti elemre tagolható:

- haderőnemi kiberparancsnokságok (Services Component Commands);
- Egyesített Kiberfőparancsnokság (Joint Force Headquarters-Cyber – JFHQ-C);
- Egyesített Védelmi Minisztériumi Információs Hálózati Főparancsnokság (JFHQ-DODIN);
- Kiberműveleti Erők Főparancsnokság (Headquarters Cyber National Mission Force – HQ CNMF).

1. ábra A CMF-erők feladatrendszere és vezetése³¹

³¹ Cyberspace Operations. Joint Publication J-P 3-12. 06. 2018., I-10.

A USCYBERCOM tevékenysége a haderőnemekkel való „munkamegosztásra” épül. Ez a kapcsolatrendszer számos sajátosságos, a többi műveleti parancsnokságtól eltérő megoldást mutat. A következő részben ezeket a sajátosságokat, valamint az újonnan létrehozott kiberműveleti erők (Cyber Mission Force – CMF) tevékenységét tekintjük át.

2013-ban rendelték el a haderőnemek számára a kiberműveleti erők egységes követelményrendszer alapján történő kialakítását, ami egy 133 csapatból álló, 6200 fős állomány kiképzését írta elő 2019-re. A CMF-csapatok a haderőnemek legkiemelkedőbb tehetőségeiből összeállított elit egységek, de nem tagozódnak be a haderőnemi hadosztályokba, ami nem zárja ki a velük való alacsonyabb, akár harcászati szintű együttműködést. Nemzeti és szektorális szintű stratégiai feladatokat látnak el. Felosztásuk nem a haderőnemek, hanem a feladatkör és a parancsnokság alapján történik. Az első ábra mutatja a feladatkör szerinti felosztást.

Az NMT-k – és a hozzájuk tartozó NST-k – sokrétű feladatkörrel rendelkeznek. Egyfajta „előretolt” állásban gyakran a Védelmi Minisztérium információs hálózatain kívül eső, globális ellenséges (*red space*) vagy semleges hálózatokon (*grey space*) végeznek feladatokat a stratégiai jelentőségű fenyegetések felderítése és elhárítása (korai figyelmeztetés, támadó műveletek stb.) érdekében.³² Elsősorban a Védelmi Minisztérium kibertérének védelme a feladatuk, de szükség esetén más nemzeti érdekek védelmében – mint például kritikus infrastruktúra védelme – is bevetethetők.³³

A Védelmi Minisztérium információs hálózatainak védelméért a haderőnemek felelősek a saját használatukban lévő szegmensekben. Feladataik közé tartozik a hálózat konfigurálása, üzemeltetése és védelme. Ezért a CPT-k nagy része az adott haderőnemek közvetlen irányítása alatt áll. Feladatuk a Védelmi Minisztérium információs hálózatainak (Department of Defense Information Network – DODIN) vagy más saját műveleti terület (*blue space*) védelme, főként védelmi kiberműveletek végrehajtásával.

Az egyesített műveleti parancsnokságok számára az egyes haderőnemek által felállított kibernetikus parancsnokságok (JFHQ-C) biztosítják a kiberműveleti támogatást. Ők vezetnek tehát a támadó kiberműveletekre a műveleti parancsnokságokhoz kirendelt CMT-eket. A támogatás a tervezésben, a célkijelölésben, az összadatforrású felderítési információ formájában (ISR) és a kiberműveletek végrehajtásában valósul meg.³⁴ Jelentős előrelépés volt, amikor 2017-ben a Védelmi Minisztérium utasítása alapján a haderőnemi kibernetikus parancsnokságok állandó tervezősejteket hoztak létre az egyesített műveleti parancsnokságokon belül.

A CMF rendszere tehát részben fix elhelyezkedésű elemekből, részben pedig az adott műveleti feladat igényeinek megfelelően variálható moduláris egységekből áll, ami rendkívül jó lehetőséget biztosít a rugalmasságra és a kibertérben elengedhetetlen gyors reagálásra, valamint az információ- és erőforrás-megosztásra. Egyben megoldást jelenthet az égető szakemberhiányra is.

³² Mark Pomerleau: Here's How DoD Organizes Its Cyber Warriors. Fifth Domain, 25. 07. 2017. <https://www.fifthdomain.com/workforce/career/2017/07/25/heres-how-dod-organizes-its-cyber-warriors/> (Letöltés időpontja: 2021. 01. 04.)

³³ JP 3-12: i. m. I-9.

³⁴ Caton: i. m. 50.

A HADMŰVELETI ÉS A HARCÁSZATI SZINTŰ KIBERKÉPESSÉGEK AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

A haderőnemeknek tehát 2010-re létre kellett hozniuk a saját haderőnemi kiberparancsnokságukat, amely egyben a USCYBERCOM részét is képezi. Az amerikai haderő hagyományos működési rendjének megfelelően a haderőnemeknek nagyon nagy az önállóságuk a képességfejlesztés terén, így a stratégiai szinten meghatározott keretfeltételeken belül a saját paradigmáik szerint hozhatják létre a kiberképességeiket.

A folyamatot jól illusztrálja a szárazföldi haderő. Az ARCYBER, a haderőnemi kiberparancsnoksága 2010 októberében kezdte meg a működését. Kettős rendeltetésénél fogva (stratégiai és hadművelleti szintű vezetés) közvetlenül a Szárazföldi Haderőnemi Minisztériumának is jelent, irányítja a szárazföldi haderő kiberműveleteit, koordinálja a szárazföldi haderő globális központjaiban található öt regionális kiberközpontot.

Az ARCYBER további, a 1990-es évek eleje óta létező alegységekből áll: Információs Műveletek Parancsnoksága (Information Operations Command); 780. katonai felderítődandár (780th Military Intelligence Brigade); Hálózati Technológiai Parancsnokság (Network Enterprise Technology Command – NETCOM); kibervédelmi dandár (Cyber Protection Brigade).³⁵ Az ARCYBER egyrészt a saját haderőnemi kibervédelmi csapatait (CPT) keresztül, másrészt a többi közvetlen alegységén keresztül látja el a DODIN szárazföldi haderőhöz tartozó részének védelmét.

2018-ra a szárazföldi haderő új alapkörét (The US Army in Multi-Domain Operations 2028) és új hadviselési koncepciót fogalmazott meg, amelyben célként a több műveleti közegben egyidejűleg alkalmazható integrált műveleti képességeket jelölte meg. A szárazföldi haderő szakdoktrínája (FM 3-38 Cyber Electromagnetic Activities – CEMA) már 2014-ben kidolgozta a kiberműveletek, az elektronikai hadviselés és a frekvenciamenedzsment műveletek integrálására épülő koncepciót, az ehhez tartozó eszközöket és felelősségi köröket.

Elsőként a szárazföldi haderő valósította meg 2014-ben a kiberműveletekre szakosított állomány kialakítását és képzését (*17 series, cyber branch*) a katonai és a civil állomány számára. Innen a legjobban teljesítők mehetnek tovább a kiberműveleti erők képzési programjába. 2018-ban az elektronikai hadviselés szakcsapatokat integrálták a kiberállományba.

A fent említett harcászati szintű kiberképességek integrálására fókuszálva 2015–2018 között zajlott a „harcászati szintű kiber-elektromágneses (Cyber Electromagnetic Activities – CEMA) támogatás a hadtestek és a kisebb egységek részére” témájú kísérleti program. A célja az volt, hogy a haderőnemi kiképzési rendszerén keresztül szimulációs sorozatok során kikísérletezzék a kiberműveletek hatékony harcászati szintű alkalmazásához szükséges vezetés-irányítást, a haderőnemi műveleti tervezésbe történő integrációt, illetve a CEMA-egységek és -képességek legmegfelelőbb méretét, feladatorientált összetételét és a harcászati szintű integrációját.³⁶ 2019-re a program során nyert tapasztalatok alapján új harcászati szintű egységeket állítottak hadrendbe, amelyek a CMF-fel ellentétben a haderőnemi állandó, integráns részét képezik:

³⁵ US Army Cyber Command. <https://www.arcyber.army.mil/> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 12.)

³⁶ David Ruderman: Command establishes enlisted pathways to become a cyber operations specialist. U.S. Army Human Resources Command Public Affairs, 10. 06. 2015. https://www.army.mil/article/149776/command_establishes_enlisted_pathways_to_become_a_cyber_operations_specialist (Letöltés időpontja: 2020. 05. 12.)

1. Az expedíciós CEMA-egységek (40-45 fő) a kiképzés és a hadműveletek során a dandárok³⁷ műveleti tervező törzsébe integrálódnak, de az expedíciós rajon (Expeditionary Team) keresztül alacsonyabb szintű harctéri vezetési pontra is küldhetőek. A parancsnok utasítása alapján a CEMA feladata a támadó és a védelmi kiberműveletek, a rádióelektronikai felderítés, az elektronikai hadviselés és az információs műveletek tervezése, integrációja és részleges végrehajtása. A CEMA ugyanis nem rendelkezik önálló támadó kiberműveleti képességgel. Ebben az esetben csak közvetítő szerepe van a dandár parancsnoka és az ARCYBER között (*reachback capability*).
2. 915. kiberhadviselést támogató zászlóalj (915th Cyber Warfare Support Battalion) a 780. katonai felderítődandár és így az ARCYBER alárendeltségébe tartozik. Egyedül ez az egység rendelkezik a támadó műveletekhez szükséges összes képességgel: felderítés (ISR), rádióelektronikai felderítés, információs műveletek, tűzcsapás. Védelmi és támadó műveleteket végez a szárazföldi haderő állandó és harctéri informatikai rendszerein. Hadműveleti és harcászati szintű egységek mellé rendelhető századokból áll. A zászlóalj jelenleg 100 fős, és 2025-re éri el a teljes műveleti képességet. Távoli műveletek végrehajtására vagy támogatására is alkalmas a hozzá rendelhető 12 expedíciós CEMA-egységen keresztül.
3. Felderítő-, információs, kiber-, elektronikai hadviselési és üregység (Intelligence, Information, Cyber, Electronic Warfare and Space unit – I2CEWS). Zászlóaljszintű egység, amit a többdimenziós műveleti alkalmi köteléken (Multi-Domain Task Force) belül hoztak létre. Jelenleg a csendes-óceáni térségben működik. A nevében szereplő műveleti terület bármelyikén vagy akár egyidejűleg mindegyikén képes műveleteket tervezni és irányítani. Csak támadó kiberműveleteket végez.³⁸
4. Az erőforrások hatékony kihasználása érdekében a 2010-es évek végétől a hangsúly a stratégiai és a harcászati szintű kiberképességek közötti együttműködésre tevődött át. Kialakultak a USCYBERCOM CMF és a haderőnemek hadműveleti és harcászati szintjei közötti együttműködés formái. Így, a szárazföldi hadseregnel a haderőnemi parancsnok adott esetben igényelheti a stratégiai szintű CMF segítségét is.³⁹ Hasonlóképpen, 2018-ra a légierő is kialakította a saját integráns kiberképességét, a kiberszázadok rendszerét, amelyen keresztül a feladat igényei szerint összeállított műveleti védelmi csapatot (Mission Defence Teams)⁴⁰ egy-egy ezredhez vagy hadművelethez rendelik. Ott támadó kiberműveleti feladatokat hajtanak végre, valamint bizonyos kiemelt informatikai hálózatokat és fegyverrendszereket védenek. Szükség

³⁷ 2016 óta a szárazföldi haderő olyan modellre (Brigade Combat Team – BCT) váltott, ahol a dandárok rendelkeznek a harcoló (manőver-) alegységekkel és a szükséges közvetlen harctámogató és harctámogató-kiszolgáló alegységekkel, egyetlen szervezetben. U.S. Military Units. Department of Defense. <https://www.defense.gov/Multimedia/Experience/Military-Units/Army/#army> (Letöltés időpontja: 2021. 03. 12.)

³⁸ Mark Pomerleau: A new company-level unit to support information warfare. C4ISRNET, 08. 07. 2020. <https://www.c4isrnet.com/information-warfare/2020/07/08/heres-what-tactical-army-cyber-units-will-use-to-conduct-operations/> (Letöltés időpontja: 2020. 10. 04.)

³⁹ Robert K. Ackerman: Army Extending Cyber Capabilities. Signal Magazine, 17. 02. 2021. <https://www.afcea.org/content/army-extending-cyber-capabilities> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 20.)

⁴⁰ Military Units. Department of Defense. <https://www.defense.gov/Experience/Military-Units/Air-Force/#air-force> (Letöltés időpontja: 2021. 01. 12.)

esetén segítséget kérhetnek a saját stratégiai CPT-erőiktől.⁴¹ A légiőerő által használt repülésirányítási, navigációs, fegyver- és egyéb informatikai rendszerek száma igen nagy szakértelmet kíván, ezért – a haditengerészet mellett – itt kereskedelmi szolgáltatásokat is bevontak a kibervédelmi munkába, és létrehoztak egy új fegyverrendszer-védelmi hivatalt (Cyber Resiliency Office for Weapon Systems).

Két további szempontot érdemes itt kiemelni a kiberképességek integrációja kapcsán. Mint láttuk, a szárazföldi haderő a stratégiai (ARCYBER), valamint a hadműveleti és a harcászati szinten⁴² létrehozott új egységekbe szinte teljes mértékben integrálta az elektronikai hadviselést és a kiberműveleti képességeket (doktrína, állomány, szervezet, harctéri haditechnikai eszközök), illetve magában foglalja az információs hadviselést is.

Ezt a mintát követi a többi három haderőnem is, valamint egyes európai országok, mint például Németország és Csehország. Eredetileg a szárazföldi haderőből kiindult kezdeményezés volt egyrészt az elektromágneses térben zajló műveletek egységes kezelése, másrészt a többdimenziós hadviselés elve. A két átalakítást egy időben, egymásra épülve valósítják meg. A harctéren a szárazföldi haderő rendelkezik a legtöbb szenzorhálózattal és elektronikai hadviselési eszközzel, amelyek számos informatikai eszközzel együtt egyre inkább az elektromágneses térben létesített vezeték nélküli hálózatokon keresztül kommunikálnak. Arról nem is beszélve, hogy ebben az esetben az elektromágneses spektrum segítségével megvalósított kiberműveletek nem igényelnek új engedélyeztetést. A kibertér és az elektromágneses tér konvergálása egyrészt sebezhetőség, másrészt lehetőség. A NATO kiberműveleti doktrína is előírja a kiberműveletek és az elektronikai hadviselés, valamint az információs műveletek közötti szoros koordinációt.⁴³ Sőt, a harctér átalakulását elemezve a jövőbeli hadviselésre felkészítő NATO Szövetséges Transzformációs Parancsnokság (Allied Command Transformation – ACT) már egy új, az információs hadviselést felváltó koncepcióról, a tudati dimenzióban zajló kognitív hadviselésről beszél.⁴⁴

Szintén ebbe az irányba mutat az új hadviselési koncepció, a többdimenziós hadműveletek elve. Az amerikai haderőben, és különösen a szárazföldi csapatoknál a képességfejlesztés már az új koncepció jegyében történik,⁴⁵ miszerint a jövő hadszínterén többféle művelet

⁴¹ Mark Pomerleau: Here's how the Air Force is fighting in the cyber domain. Fifth Domain, 28. 07. 2017. <https://www.fifthdomain.com/dod/air-force/2017/07/28/heres-how-the-air-force-is-fighting-in-the-cyber-domain/> (Letöltés időpontja: 2019. 02. 13.)

⁴² Az Amerikai Egyesült Államokban – Oroszországgal és Kínával ellentétben – tulajdonképpen a kezdetektől, azaz az 1960-as évektől a technológiai fejlődést előtérbe helyezve, az információs műveletek mellett egy külön utat járt be a számítógép-hálózati vagy kiberképességek fejlődése, míg végül egyesített műveleti parancsnoksággá alakult. Ezt a „hibát” felismerve a 2014-es ukrajnai invázió és az amerikai féldis választások alatt elkövetett tömeges befolyásolás után, valamint az erősödő kínai katonai képességek hatására az amerikai politikai és katonai gondolkodás a technikai és kognitív képességek szinergiái felé fordult. Lásd Peter L. Jones et al.: Russian New Generation Warfare. Unclassified Summary of the U.S. Army Training and Doctrine Command Russian New Generation Warfare Study. TRADOC G-2, US Army, 2016. <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/online-publications/documents/RNGW-Unclassified-Summary-Report.pdf?ver=2020-03-25-122734-383> (Letöltés időpontja: 2019. 02. 13.)

⁴³ NATO AJP 3.20: i. m. 8–9.

⁴⁴ François du Cluzel: Cognitive Warfare. Innovation Hub, NATO ACT, June–November 2020. https://www.innovationhub-act.org/sites/default/files/2021-01/20210113_CW%20Final%20v2%20.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 10. 04.)

⁴⁵ Mark Pomerleau: A force in flux: Military adjusts to emergent domains of warfare. C4ISRNET, 02. 05. 2017. <https://www.c4isrnet.com/intel-geoint/isr/2017/05/02/a-force-in-flux-military-adjusts-to-emergent-domains-of-warfare/> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 23.)

folyik majd egyszerre egy, a dimenziókon átívelő integrált és együttműködő rendszerben, ahol a művelet az elektromágneses térben továbbított rendkívül nagy mennyiségű valós idejű információra támaszkodva zajlik. Az egyik legjelentősebb különbség a korábbi koncepcióhoz – az Air-Land Battle elméletéhez – képest, hogy nem hadtestszintű katonai szervezetek tevékenységének koordinálását ambicionálja, hanem jóval kisebbekét, a zászlóaljharccsoport és annál kisebb léptékben akár a műveleti raj alkalmazása is lehet többdimenziós.⁴⁶

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS AJÁNLÁSOK A MAGYAR HONVÉDSÉG KIBERKÉPESSÉGEINEK KIALAKÍTÁSÁHOZ

A fentiek alapján megállapítható, hogy a hadsereg által a kibertérben megvalósított feladatok tömege miatt a katonai vezetés mindhárom szintjén szükségessé vált a kiberképességek kialakítása. Ezen a területen azonban általános probléma a szakemberhiány. Emellett a kiberképességek hatékony alkalmazása egy vegyes profilú szakállomány kialakítását igényli. Ezért az eddigi tapasztalatok alapján olyan kisebb alakulatok, az amerikai haderő esetében zászlóalj vagy ennél kisebb, akár raj méretű kötelékben szolgáló alegységek a legmegfelelőbbek a kiberműveleti feladatokra, amelyek alkalmasak a gyors mozgósításra, méretükben és összetételükben modulárisan a feladatra szabhatók és az adott vezetési szintű művelettervező törzsbe integrálhatóak, valamint a NATO többdimenziós műveleti feladataira is alkalmasak.

Jóllehet amerikai sajátosság, hogy az összhaderőnemi stratégiai vezetés mellett a haderőnemek jelentős autonóm jogkörökkel rendelkeznek, és így a hadászati és a harcászati szintű képességfejlesztés hangsúlyos, ezért a kibertér a fent említett sajátosságai miatt (a kibervédelem napi rutinfeladatai, a fegyverrendszerek speciális partikuláris igényei, a gyors döntéshozatal) mindenképpen nagyobb teret igényel a harcászati szintű kibervédelmi képességekben is.

A kiberműveleti egységek összetétele az amerikai példa alapján a következő képességeket foglalja magában: ISR, műveleti tervezés, DCO és OCO tervezése, rádióelektronikai felderítés, elektronikai hadviselés és információs műveletek. Így már a művelettervezés szakaszában jól ki tudják használni a szinergiákból adódó lehetőségeket. A technológiai kiberképességek mellett a kognitív kiberképességek katonai alkalmazása az információs műveletek, mint az egymás hatásait kihasználó információs tevékenységek integrált alkalmazásai mára új értelmet nyertek.⁴⁷ Az új hadviselési elvek már integráltan kezelik a fizikai, a logikai és a kognitív térben alkalmazott képességeket. Ezért szükséges, hogy ezt elősegítse az ezekért a képességekért felelős szervezetek nagyon szoros együttműködése, lehetőség szerint szervezeti integrációja mindhárom vezetési szinten.

Stratégiai szinten – az amerikai haderőhöz hasonlóan, ahol részben a különleges műveleti képességek kialakítása szolgált mintául – az MH-ban is a különleges műveletek vezetésének analógiájára a kibervédelmi haderőnemi szemléltő szakmailag irányítaná, felügyelné és koordinálná egyrészt az MH Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ kiberműveleti feladatokra kijelölt állományának tevékenységét, valamint

⁴⁶ Hegedüs–Hennel: i. m. 7.

⁴⁷ Haig: i. m. 269.

a katonai kibertérműveleti erők szervezeteit.⁴⁸ Hadműveleti szinten ezt a művelettervezést és végrehajtást koordináló feladatot a jelenleg szervezés alatt álló Kibervédelmi Központ látná el.⁴⁹

A stratégiai szintű erőforrások hatékony felhasználása a hadászati és a harcászati szintekkel kialakított munkamegosztást és közvetlen kapcsolatot igényel. Az Amerikai Egyesült Államokban jelenleg a támadó kiberműveletek a saját (nemzeti vagy szövetségesi katonai) hálózatokon kívül közvetlen stratégiai szintű irányítás alatt állnak, a közeljövőben azonban várható, hogy ezen a területen a hadműveleti és akár a harcászati szintű vezetés-irányítás itt is nagyobb szerephez jut majd. Magyarországon a támadó kiberműveletek alkalmazásának jogszabályi háttere még kialakulóban van, de ahogyan a Hvt. alapján már láttuk, Magyarországon is stratégiai politikai döntéshez kötött a nemzeti biztonságot sértő vagy fenyegető rendszerekkel szembeni katonai kibertérműveleti fellépés.

Annak érdekében azonban, hogy ez a képesség is közvetlenül elérhető legyen alacsonyabb vezetési szinten is, a következő megoldások alkalmazhatóak: a stratégiai, a hadműveleti és a harcászati szint közötti kapcsolat és együttműködés megvalósítása például a haderőnemek kötelékében lévő kiberműveleti összekötő tisztek, valamint a Kibervédelmi Központban található *reachback* képességeken, illetve az innen telepíthető OCO- és DCO-képességeken keresztül; döntéshozatali scenáriók kidolgozása és a döntési jogkör automatikus delegálása a hadseregparancsnok vagy a kiberparancsnok szintjére, utólagos törvényhozói vagy kormányzati jóváhagyással, amennyiben szükséges.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Magyar Közlöny, 2020/81., 2101–2119. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/6c9e9f4be48fd1bc620655a7f249f81681f8ba67/>
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100113.tv>
- 42/2020. (VIII. 14.) HM utasítás egyes NATO egységesítési egyezmények nemzeti elfogadásáról. Magyar Közlöny, 2020/46., 4296.
- Ackerman, Robert K.: *Army Extending Cyber Capabilities*. Signal Magazine, 17. 02. 2021. <https://www.afcea.org/content/army-extending-cyber-capabilities>
- AJP 3.20 – Allied Joint Doctrine for Cyberspace Operations. Edition A, Version 1. January 2020. NATO Standardization Office (NSO). https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/899678/doctrine_nato_cyberspace_operations_ajp_3_20_1_.pdf
- A Magyar Honvédség Parancsnoksága. <https://honvedelem.hu/a-magyar-honvedseg-parancsnoksaga.html>
- Caton, Jeffrey L.: *Army Support of Military Cyberspace Operations: Joint Contexts and Global Escalation Implications*. U.S. Army War College, 2015. <https://www.files.ethz.ch/isn/187504/pub1246.pdf>
- Cluzel, François du: *Cognitive Warfare*. Innovation Hub, NATO ACT, June–November 2020. https://www.innovationhub-act.org/sites/default/files/2021-01/20210113_CW%20Final%20v2%20.pdf
- Cyberspace Operations Concept Capability Plan 2016–2028. TRADOC Pamphlet 525-7-8. 22. 02. 2010. <https://fas.org/irp/doddir/army/pam525-7-8.pdf>

⁴⁸ MHP: i. m.

⁴⁹ Kovács: i. m. 12.

- Dévai Dóra: *A kiberképességek fejlesztése és integrációja az Amerikai Egyesült Államok haderejében*. In: Hausner Gábor (szerk.): Szemelvények a katonai műszaki tudományok eredményeiből I. Hallgatói kötet. Ludovika Egyetem Kiadó, 2021, 83–97. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16208/905_KDMI_II_hallgatoi_tanulmánykötet.pdf
- Draveczi-Uri Ádám: *Egy korszerű harcokcsi is számítógép-hálózat, csak 70 tonna vas veszi körül*. *Interjú dr. Kovács László dandártábornokkal*. Honvédelem.hu, 2020. 07. 03. <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/egy-korszeru-harckocsi-is-szamitogep-halozat-csak-70-tonna-vas-veszi-korul.html>
- Haig Zsolt: *Információs műveletek a kibertérben*. Dialóg Campus, 2018. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12651/web_PDF_Informacios_muveletek_a_kiberterben.pdf; jsessionid=3C9322D937E5956BBE25D745755A8DFD?sequence=1
- Hegedűs Ernő – Hennel Sándor: *Többdimenziós (multidomain) hadműveletek*. *Hadtudomány*, 2020/2., 3–28. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2020/2020_2szam/HT-2020-2_Egyben_col_PDF-A_WEB.pdf, DOI: 10.17047/HADTUD.2020.30.2.3
- Joint Publication 3-12 – Cyberspace Operations. US Joint Chiefs of Staff, 08. 06. 2018. https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_12.pdf
- Jones, Peter L. – Waddell, Ricky – Blythe, Wilson C. Jr. – Pappas, Thomas: *Russian New Generation Warfare. Unclassified Summary of the U.S. Army Training and Doctrine Command Russian New Generation Warfare Study*. TRADOC G-2, US Army, 2016. <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/online-publications/documents/RNGW-Unclassified-Summary-Report.pdf?ver=2020-03-25-122734-383>
- Kovács László: *A kiberbiztonság és a kiberműveletek megjelenése Magyarország új nemzeti biztonsági stratégiájában*. *Honvédségi Szemle*, 2020/5., 3–18. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/120>, DOI: 10.35926/HSZ.2020.5.1
- Lin, Herbert – Zegart, Amy (eds.): *Bytes, Bombs, and Spies – The Strategic Dimensions of Offensive Cyber Operations*. The Brookings Institution, Washington D.C., 2018. <https://play.google.com/books/reader?id=eMhyDwAAQBAJ&hl=hu&pg=GBS.PA23>
- Military Units. Department of Defense. <https://www.defense.gov/Experience/Military-Units/Air-Force/#air-force>
- Pernik, Piret: *Preparing for Cyber Conflict: Case Studies of Cyber Command*. International Center for Defence and Security, Tallinn, 12. 2018. https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/12/ICDS_Report_Preparing_for_Cyber_Conflict_Piret_Pernik_December_2018-1.pdf
- Pomerleau, Mark: *A force in flux: Military adjusts to emergent domains of warfare*. C4ISRNET, 02. 05. 2017. <https://www.c4isrnet.com/intel-geoint/isr/2017/05/02/a-force-in-flux-military-adjusts-to-emergent-domains-of-warfare/>
- Pomerleau, Mark: *A new company-level unit to support information warfare*. C4ISRNET, 08. 07. 2020. <https://www.c4isrnet.com/information-warfare/2020/07/08/heres-what-tactical-army-cyber-units-will-use-to-conduct-operations/>
- Pomerleau, Mark: *Authorities Complicate Use of Cyber Capabilities*. Part 1. Fifth Domain, 09. 01. 2017. <https://www.fifthdomain.com/home/2017/01/09/authorities-complicate-the-use-of-cyber-capabilities/>
- Pomerleau, Mark: *Here's How DoD Organizes Its Cyber Warriors*. Fifth Domain, 25. 07. 2017. <https://www.fifthdomain.com/workforce/career/2017/07/25/heres-how-dod-organizes-its-cyber-warriors/>
- Pomerleau, Mark: *Here's how the Air Force is fighting in the cyber domain*. Fifth Domain, 28. 07. 2017. <https://www.fifthdomain.com/dod/air-force/2017/07/28/heres-how-the-air-force-is-fighting-in-the-cyber-domain/>
- Pomerleau, Mark: *What Cyber Command's ISIS operations means for the future of information warfare*. C4ISRNET, 18. 06. 2020. <https://www.c4isrnet.com/information-warfare/2020/06/18/what-cyber-commands-isis-operations-means-for-the-future-of-information-warfare/>

- Porche, Isaac R. III – Paul, Christopher – Serena, Chad C. – Clarke, Colin P. – Johnson, Erin-Elizabeth – Herrick, Drew: *Tactical Cyber: Building a Strategy for Cyber Support to Corps and Below*. RAND Corporation, Santa Monica, 2017. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1600/RR1600/RAND_RR1600.pdf
- Ruderman, David: *Command establishes enlisted pathways to become a cyber operations specialist*. U.S. Army Human Resources Command Public Affairs, 10. 06. 2015. https://www.army.mil/article/149776/command_establishes_enlisted_pathways_to_become_a_cyber_operations_specialist
- Schulze, Matthias: *Cyber in War: Assessing the Strategic, Tactical, and Operational Utility of Military Cyber Operations*. In: Jančárková, Taťána – Lindström, Lauri – Signoretti, Massimiliano – Tolga, Ihsan – Visky, Gábor (eds.): 2020 – 12th International Conference on Cyber Conflict – 20/20 Vision: The Next Decade. NATO CCDCOE, Tallinn, 183–198. https://ccdcoe.org/uploads/2020/05/CyCon_2020_book.pdf
- Szakértői közlés. NKE Nemzetbiztonsági Szakkollégium Workshop, 2021. 04. 28.
- US Army Cyber Command. <https://www.arcyber.army.mil/>
- U.S. Cybercommand. <https://www.cybercom.mil/About/History/>
- U.S. Military Units. Department of Defense. <https://www.defense.gov/Multimedia/Experience/Military-Units/Army/#army>

Ember István alezredes:

A PROXYHÁBORÚK EVOLÚCIÓJA¹

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.3

ÖSSZEFOGLALÓ: A proxy-, vagyis a helyettesítők általi hadviselés komoly múlttal rendelkezik az emberiség történetében, és azt az egyes államok ma is magas színvonalon művelik. Rendkívül kedvező feltételeket biztosít azoknak a résztvevőknek, amelyek nem szeretnének közvetlen fegyveres konfliktusba kerülni egymással. A hidegháború időszakában a proxyhadviselést kizárólag a szuperhatalmak által alkalmazható módszerek gondolták a kutatók. E hadviselési forma napjainkban megváltozott körülmények mentén zajlik. A hibrid hadviselés jelentős hatást gyakorol a proxyháborúkra, emiatt szükségessé válik a korábban szilárdnak tartott alapvetések felülvizsgálata és aktualizálása. A hadviselési forma ismerete hozzásegítheti a kutatókat az egyes konfliktusok lefolyásának nagy pontossággal való előrejelzéséhez.

KULCSSZAVAK: proxy, hadviselés, háború, hibrid, pártfogó

BEVEZETÉS

Egyes konfliktusok különösen fontos szerepet töltenek be az emberiség történetében. A feszültségek, válságok és azok fegyveres megoldása gyakorlatilag – bármennyire is sajnálatos – a társadalmi lételemünk, sok tekintetben berendezkedésünk egyik alapja. Az egyes nációk és országok politikai céljait a múltban sokszor fegyveres módszerekkel érték el. A hadviselési módok folyamatos változásban vannak, az alkalmazott módszerek jelentősen megváltoztak. Az új eljárások vizsgálata, a meglévő alapvetések kiigazítása nélkül a hadtudomány nehezen képes az egyik vele szemben támasztott alapelvárásának, az előrejelzésnek eleget tenni.

A proxyháború² mint módszer jelentős múlttal rendelkezik. Nem jelentett problémát felismerni a benne rejlő előnyöket a történelmi birodalmaknak és államoknak sem. A fő irányvonalak változatlanok, alapvetés a fegyveres konfliktus, azonban a jelenlegi körülmények, a hibrid hadviselés megjelenése szükségessé teszi, hogy ismételt vizsgálat alá vonjuk. Ez a kutatási irány összecseng a hadtudomány meghatározó szereplői által kitűzött irányvonalakkal, melyek a fegyveres konfliktus lényegi elemzése mellett a modern összetevők komplex rendszerének analizálását is szükségessé teszik.³

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3-I-NKE-21 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² A magyar terminológiában helyettesítő háborúnak is nevezik. Jelen tanulmányban az eredeti angol megnevezését fogom használni, mert a magyar nyelvű fordítás nem feltétlenül adja vissza ennek a háborús formának a valódi tartalmát.

³ Boda József et al.: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. Honvédségi Szemle, 2016/3., 6. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/263/255> (Letöltés időpontja: 2019. 12. 05.)

Érdemes tehát a proxyháborúkat elemezni, folyamatos változásukat pedig nyomon követni, mert napjainkban nehezen tudunk olyan fegyveres konfliktust találni, mely nem rendelkezik ilyen vonásokkal. Ez érthető is, hiszen a proxyhadviselésben elfoglalt pártoló pozíció az elvárt vagy várható eredmények tükrében olyan kényelmet biztosít, melyről az érintett szereplők nem kívánnak lemondani. Természetes folyamat, hogy az erősebb vagy tehetősebb felek mások „munkájával” érik el céljaikat, miközben saját javaikat biztonságban tudják.

A fentiek alapján vélelmezhető, hogy a proxyhadviselés nem a közeli jövőben fog eltűnni a hadviselési formák közül. Véleményem szerint tehát érdemes felülvizsgálni az ezzel a hadviselési, háborús formával kapcsolatos normáinkat és hozzáigazítani azokat a jelenleg alkalmazott módszerekhez. A naprakész fogalmi háttérrel könnyebben érzékelhetők lesznek az egyes konfliktusok mögött megbújó pártoló módszerek, eszközök, valamint a cselekmény lefolyása is előre jelezhetőbb lesz.

A FEJLŐDÉS LÉPCSŐI

A proxyháborúkkal kapcsolatban alapvetően kijelenthető, hogy nincs egységes elgondolás azok mibenlétéről és részleteiről. A területet vizsgáló kutatók széles spektrumban mozgó feltételrendszert dolgoztak ki. Egyesek szűkebb keretet határoztak meg, hogy az egyes proxyháborúk egyszerűbben azonosíthatók legyenek, mások szélesebb teret adnak az ilyen jelenségek meghatározására. A hadtörténelem során folytatott ilyen konfliktusokkal kapcsolatban az biztosan azonosítható, hogy az egyik résztvevő vagy a résztvevők egy csoportja konkrét hadszíntéri fegyveres műveletek nélkül folytat háborút ellenségeivel, miközben katonai, jogi, humanitárius és egyéb felelősség nem terheli.

A hidegháború időszakában Karl W. Deutsch még a maihoz képest egyszerűnek nevezhető viszonyrendszerben vizsgálta a témát. A két pólus közötti folyamatos feszültség és verseny termékeny talajt biztosított a proxyhadviseléshez. Ekkor főleg államok töltöttek be szerepet az elméleti modellekben, melyek más államok haderején keresztül, más országok területén folytattak fegyveres műveleteket. A fegyveres összecsapások valódi résztvevőinek saját politikai céljai mögé elrejtve voltak jelen a pártfogók⁴ valódi céljai. A két pólus gyakorlatilag minden konfliktust kihasználta arra, hogy a háborúzó erőforrásait saját érdekében felhasználja és lokális eredményeket érjen el.⁵

Az 1980-as években Yaacov Bar-Siman-Tov kijelentette, hogy vannak olyan feltételek, melyeknek teljesülnie kell ahhoz, hogy egy fegyveres konfliktust proxyháborúnak nevezhessünk. Kutatásában mindenképpen meghatározó szerepet tulajdonított a pártoló fél általi felkérésnek vagy kényszernek azzal szemben, hogy hol és kik háborúznak. Megállapította, hogy elegendő feltétel, ha az egyik szuperhatalom az egyik oldalon marad távol a valós harcoktól. Az általa meghatározott kezdeményező vagy pártfogó felek olyanok lehetnek:

- melyek nem tudnak igazolt alapvető okot felmutatni egy háború kirobbantásához, esetleg nagy a katonai műveletek során felmerülő kockázat;

⁴ Jelen mű értelmezésében a proxykonfliktusban részt vevő „harmadik” fél, mely legális direkt fegyveres műveleteket nem folytat és segítséget biztosít pártfogoltjának.

⁵ Karl W. Deutsch: External Involvement in Internal Wars. In: Harry Eckstein (ed.): Internal War: Problems and Approaches. Free Press of Glencoe, New York, 1964, 100–110.

- melyek pártfogolt⁶ szereplők bevonásával könnyen elkerülhetik a valódi fegyveres beavatkozást;
- melyek semmilyen felhatalmazással sem rendelkeznek egy háború kirobbantásához;
- melyek számára nincs katonailag járható megoldás, a pártfogolt bevonása pedig kevesebb politikai és jogi kockázattal jár, valamint gazdaságosabb is.

A bevont pártfogolt államok esetében Yaacov Bar-Siman-Tov alapvetően a kényszerített és az önkéntesen harcoló csoportokat nevesíti.⁷

Bertil Dunér szintén az előbbi korszakban folytatott témába illeszkedő kutatásokat, viszont ő a polgárháborús eseményekbe történő katonai beavatkozást elemezte behatóan. Véleménye szerint szükséges az érdekegyezés a pártfogó és a pártfogolt között, de elengedhetetlen a pártfogó nyomása a fegyveres konfliktus – a vizsgált témában polgárháború – kirobbantására. Az ő értelmezése a nyomásgyakorlásra helyezi a hangsúlyt, ennek hiányában véleménye szerint csupán szövetségesekről beszélhetünk, de alapvetőnek találja, hogy a pártfogó fél valamilyen anyagi jellegű támogatást is nyújtson. Összegezve három feltételt támaszt egy proxykonfliktussal szemben: az érdekegyezést vagy az érdekek egyeztetetőségét, erő alkalmazását és anyagi természetű támogatás megvalósulását.⁸

Chris Loveman elvein már érződik, hogy leomlott a berlini fal, és a vasfüggöny rémképe megszűnt. 2002-ben már a hadviselés új fejezetei nyíltak meg, melyek lehetőséget teremtettek a proxyháborúk értelmezésének felülvizsgálatára, figyelembe véve az afganisztáni műveleteket is. Az általa meghatározott feltételek között már nincs jelen a közös cél és érdekegyezés, éppen elegendő, ha közös az ellenségkép. További feltételek, hogy a pártfogó anyagi segítséget nyújt pártfogoltjának, folyamatos az együttműködés és az információk cseréje a felek között, de ez a kapcsolat egyaránt lehet nyílt, titkos vagy azonosítatlan.⁹

Tíz évvel Loveman elvei után két kutató is foglalkozott a téma további vizsgálatával. Geraint Hughes a kor háborúihoz szabta feltételeit, de a Clausewitz által lefektetett elvekkel szakítva már nem kizárólag állami előjognak titulálja a háborút. Kitételei szerint a pártfogolt nem lehet állam, kizárólag csak nem állami paramilitáris résztvevő játszhat ilyen szerepet. Értelmezésében tehát egy állam nem lehet pártfogolt fél, továbbá a szereplők között elengedhetetlen a közvetlen támogatás, a kapcsolat folyamatos fenntartása, valamint a közös ellenségkép.¹⁰

A másik kutató, Jeffrey M. Bale szintén 2012-ben publikált a témában. Alapvetően a terrorista szervezetek állami pártfogása szempontjából vizsgálta a proxyháborúkat. Meghatározta a terrorizmusba történő állami beavatkozás hét szintjét, melyeket azok intenzitásának függvényében osztályozott. Véleménye szerint ez egy kétélű kard. A pártfogó államok általában titkosszolgálateikon keresztül próbálnak hatást gyakorolni a terrorista szervezetekre. A pártfogolt szervezet próbálja szabadságát fenntartani, míg az állami szereplő a saját céljai elérése érdekében igyekszik teljes kontroll alatt tartani a szervezetet. A pártfogó állam szempontjából alapvető, hogy megváltoztassa a pártfogoltja célpontjait, céljait. Nézőpontja szerint

⁶ Jelen mű értelmezésében a proxykonfliktus során fegyveres műveletekben részt vevő fél, melyet egy „harmadik” fél támogat.

⁷ Yaacov Bar-Siman-Tov: *The Strategy of War by Proxy. Cooperation and Conflict*, Volume 29, Issue 4, 1984, 263–273.

⁸ Bertil Dunér: *Proxy Intervention in Civil Wars*. *Journal of Peace Research*, Volume 18, Issue 4, 1981, 353–361.

⁹ Chris Loveman: *Assessing the Phenomenon of Proxy Intervention*. *Conflict, Security & Development*, Volume 2, Issue 3, 2002, 29–48.

¹⁰ Geraint Hughes: *My Enemy's Enemy: Proxy Warfare in International Politics*. Sussex Academic Press, Eastbourne, 2012.

azok a terrorszervezetek, melyek nem változtatnak ezeken, valószínűleg nem rendelkeznek állami szintű pártfogóval.¹¹

Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy ezen a nyomon továbbhaladva érdemes lehet a vizsgálatra a gerilla-, felkelő- és partizáncsoportok korábbi szerepe az egyes konfliktusokban. Mivel az említett formációk jelentős múltra tekintenek vissza,¹² biztosra vehető, hogy sikerül majd proxyháborús összefüggéseket azonosítani.

Andrew Mumford a könyvében részletesen elemezte a proxyhadviselés helyzetét 2013-ban. A proxyháborút kérdésekre adott válaszokon keresztül magyarázza, és tesz néhány igen jelentős megállapítást, melyek korábban még nem merültek fel. Azt továbbra is fenntartja, hogy kell egy olyan pártfogó, aki/amely direkt módon nem folyik bele a fegyveres harcokba, viszont koncepciójában helyet kapnak a kisebb államok, melyek esetleg nagyobbakat pártfogolnak saját céljaik érdekében. Ez a megvilágítás már végleg szakít a proxyhadviselés folytatásának az egykori szuperhatalmakhoz delegált jogával.¹³

AKTUALITÁSOK ÉS AZOK HATÁSAI A PROXYHADVISELÉS MEGHATÁROZÁSÁRA

Nem jelentéktelen szempont kutatásom tekintetében, hogy napjainkban is jelentős számban zajlanak proxyháborús cselekmények. Az 1. ábra jól szemlélteti, hogy az elmúlt években mennyi résztvevője volt az ilyen történéseknek világszerte. A szíriai polgárháború az egyik leginkább termékeny, de nem kizárólagos talaja ennek a háborús formának. Több olyan aktuális proxyesemény zajlik napjainkban, melyek megkövetelik a figyelmet, a vizsgált evolúciós folyamat szempontjából azonban a szomszédságunkban zajló konfliktus hordoz számunkra igazán érdekes adalékokat. A hibrid hadviselés gyakorlati alkalmazásának iskolapéldáját láthatunk és láthatjuk Ukrajnában, nem szabad azonban elfelejteni, hogy a szomszédságunkban zajló összecsapások egyúttal proxyháborús jegyeket is hordoznak. Ezt akár értelmezhetjük aszerint is, hogy a hibrid hadviselés egyik bevett eleme a közvetett fegyveres harc mint proxyháborús módszer. A meghatározó különbség a két forma között, hogy egy hibrid háború nélkülözheti ezeket a proxyháborús jegyeket, tehát a harcoló felek mindegyike lehet deklarált fegyveres résztvevője a konfliktusnak.

Szendy István megközelítése szerint a proxyháború az új hadviselési eljárásokban komoly szerephez juthat, mert a nagy- és középhatalmak ezzel a módszerrel érhetik el azt a destabilizált állapotot, mely jó alapja lehet egy számukra kedvező politikai hatalomátvételnek.¹⁴ Ebből a szempontból tehát a hibrid módszerekkel vívott háborúk alapvető és meghatározó eleme a proxyháború. Másrészről a háborús küszöb alatti ellenséges tevékenységek a hibrid műveletek során – az úgynevezett szürke zónában zajló cselekmények – olyan helyzetet teremtenek, melyben elmosódik a béké- és a háborús állapot között.¹⁵ Ez szintén

¹¹ Jeffrey M. Bale: Terrorists as State „Proxies”: Separating Fact from Fiction. In: Michael A. Innes (ed.): Making Sense of Proxy Wars States, Surrogates & the Use of Force. Potomac Books, Washington D.C., 2012.

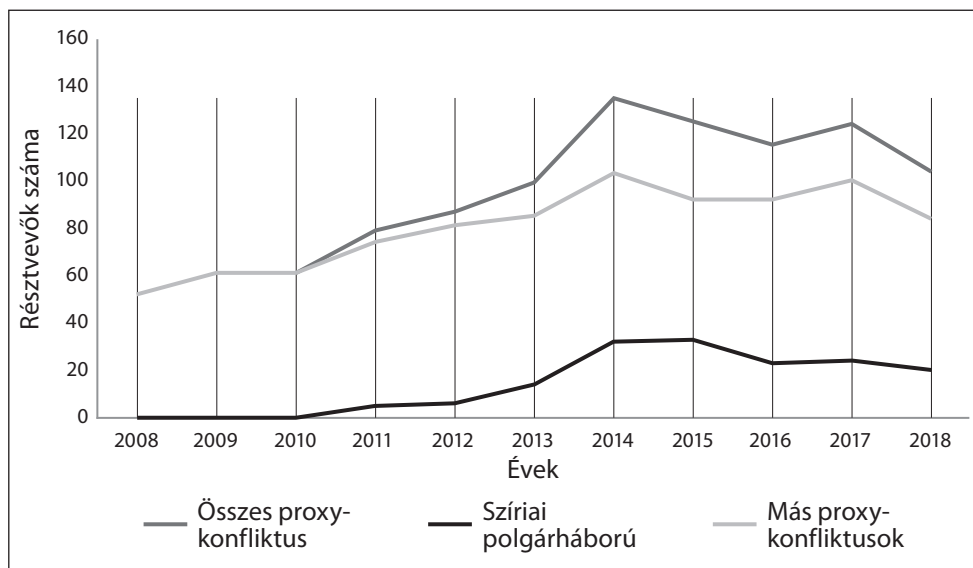
¹² Forgács Balázs: Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 16–22.

¹³ Andrew Mumford: Proxy Warfare. Polity Press, Cambridge, 2013.

¹⁴ Szendy István: Korunk és hadviselése. Hadtudomány, 2018/2., 10. http://real.mtak.hu/82567/1/ht2018_2_5_19_u.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

¹⁵ Kiss Álmos Péter: A hibrid hadviselés természetrajza. Honvédségi Szemle, 2019/4., 18–19. <https://honvedelem.hu/images/media/5f58be696dc30542944535.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

alátámasztja a nézetemet, hogy szükséges újragondolni a fegyveres beavatkozás szerepét és jelentőségét a proxyháborúk meghatározásánál, hiszen ha nem igazán húzható meg a határ, akkor a direkt fegyveres beavatkozás jelentősége is megváltozott az idők során.

1. ábra A proxykonfliktusokba bevont résztvevők száma 2008–2018 között¹⁶

A hibrid hadviselést értelmezve kijelenthető, hogy „...a hagyományos reguláris (lineáris, konvencionális) és az irreguláris (nem lineáris, nem konvencionális) hadviselés puha, közepes és kemény módszereinek, eljárásainak rugalmas alkalmazása abból a célból, hogy az ellenség államát, fegyveres erőit működésképtelenné, védtelenné tegyünk és akaratunkat rákényszeríthessük, legfőképpen azzal a stratégiai céllal, hogy az erőszak szintje a konfliktus folyamán ne haladja meg a háborús szintet”.¹⁷

Szintén fontos szempont, hogy ennél a hadviselési formánál a fegyveres cselekmények aránya viszonylag kicsi, a nem katonai műveletek teszik ki a tevékenységek 80%-át. Ennek ellenére van katonai, fegyveres eleme, tehát felmerülhet a proxyháború eshetősége is. Ukrajna elhelyezkedését ismerve nehéz lenne elképzelni, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Oroszországi Föderáció közötti „ütközőállam” esetében ne jelenjen meg mindkét fél pártfogó pozícióban, éppen ezért más sajnálatos vetülete is van a kialakult helyzetnek. A NATO ugyan elhatárolódott attól az orosz állásponttól, miszerint ismét hidegháborús éra vette kezdetét,¹⁸ de jelentős az esélye, hogy megint szembe kell néznünk ezzel az állapottal.

¹⁶ Bianca Torossian et al.: Hybrid Conflict – Neither War, Nor Peace. The Hague Centre for Strategic Studies, 10. 01. 2020.

¹⁷ Resperger István: A válságkezelés és a hibrid hadviselés. Dialóg Campus, Budapest, 2018, 21. https://nbi.uni-nke.hu/document/nbi-uni-nke-hu/Resperger%20István_A%20válságkezelés%20és%20a%20hibrid%20hadviselés.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

¹⁸ Padányi József – Tomolya János: Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan. 1. rész. Hadtudomány, 2017/1–2., 63. <http://real.mtak.hu/54739/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

A Krím félsziget annektálása esetében nem áll fenn az esélye annak, hogy a konfliktus proxyháborús esemény minősítést kapjon. Több, korábban bemutatott alaptézisnek sem felel meg az akció. Mindezek között az a tény az egyik legmeghatározóbb, hogy az orosz fél elismerte direkt beavatkozását, ezzel kizárva a besorolás lehetőségét.¹⁹ A bemutatott okok miatt dolgozatomban ezt a konfliktust nem vizsgálom.

A kelet-ukrajnai konfliktus alapjait az ukrán állampolgárságú orosz nemzetiség elszakadási reményei teremtik meg. Ezek a csoportok a Krím félsziget elcsatolásakor erőre kaptak az egyébként belügyei miatt zavaros erőviszonyokkal szegdelte Ukrajnában. Egyes források szerint az elszakadáspárti és oroszbarát harcoló felek jelentős részét a Wagner Group²⁰ tette ki.²¹ Az ukrán haderőt direkt módon nem támogatta senki, a NATO részéről azonban folyamatos a katonai segítségnyújtás kiképzés és tanácsadás formájában.²² Egyes források szerint a NATO fegyverekkel is támogatja az ukrán hadsereget, míg a Donyeck-i Népköztársaság és a Luhanszki Népköztársaság felé folyamatos az orosz utánpótlás, és mindkét fél katonai egységeket telepített Ukrajna közelébe, hogy elrettentsen a konfliktus kiszélesedésétől.²³ Az Európai Unió is kapcsolódik a konfliktushoz, hiszen szankciókkal próbált nyomást gyakorolni az Oroszországi Föderációra, ezzel támogatva Ukrajnát.²⁴

A hibrid hadviselésre alapvetően jellemző tulajdonság a kétértelműség és a tagadhatóság.²⁵ Éppen ezért ez a háború is speciális képet mutat, mert ellentétes információk állnak rendelkezésre az orosz fegyveres beavatkozással kapcsolatban. Több forrás szerint 2014-ben a „szakadók katonai vereségével fenyegető helyzetre válaszul az Oroszországi Föderáció területéről önjáró tüzérséggel támogatott gépesített (kb. 200 harckocsi, 600 BMP–2, 100 BM–21, 80 2S3 Akácija 152,4 milliméteres önjáró tarack) és légideszantcsapatok (mintegy 4000 fő) támadták meg az ukrán erőket”.²⁶ Ezek az információk az eredeti értelmezésben kizárják az Oroszországi Föderációt a pártfogói szerepből, mivel a proxyháborúk szempontjából elengedhetetlen, hogy a támogató felek részéről ne legyen direkt beavatkozás. Ez azonban számomra nem elfogadható álláspont. Véleményem szerint, amíg az orosz fél szerepe nem hivatalosan deklarált a háborúban, addig kijelenthető, hogy pártfogói szerepben lép fel. Ez a helyzet megmutatja, hogy a hibrid hadviselés szempontjából felmerülhet olyan fegyveres esemény, mely nem zárja ki a besorolást. Ezek a cselekmények vélhetően időszakosak, fedésben végeztek, amit akár egy katonai vállalat is biztosíthat.

¹⁹ Kóvári László: A tagadhatóság, az irreguláris erők és a proxik alkalmazásának szerepe az orosz vonatkozású konfliktusokban. Felderítő Szemle, 2018/3., 13. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2018-3.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

²⁰ Orosz háttérű privát katonai vállalat, Szíriában és Venezuelában is folytatott műveleti tevékenységet.

²¹ Yuri Zoria: New footage shows Russian PMC Wagner involved in crucial 2015 Debaltseve battle in Ukraine. Euromaidan Press, 22. 06. 2018. <http://euromaidanpress.com/2018/06/22/new-footage-shows-russian-pmc-wagner-involved-in-crucial-2015-debaltseve-battle-in-ukraine/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

²² NATO's support to Ukraine. North Atlantic Treaty Organization, Factsheet, 11. 2018. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181106_1811-factsheet-nato-ukraine-support-eng.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

²³ Andrew Rettman: Russia's grey war in Ukraine prompts fatigue. EUobserver, 06. 02. 2019. <https://euobserver.com/foreign/144084> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

²⁴ Infographic – EU sanctions against Russia over Ukraine. European Council, 2019. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine/> (Letöltés időpontja: 2019. 12. 05.)

²⁵ Holecz József: A hibrid hadviselés vizsgálata a stratégiai tanulmányok szemszögéből. Seregszemle, 2018/2., 52. https://honvedelem.hu/files/files/115177/seregszemle_2018_2.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 12. 05.)

²⁶ Padányi József – Tomolya János: Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan. 2. rész. Hadtudomány, 2017/3–4., 30. <http://real.mtak.hu/67457/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

A proxyhadviselés szempontjából kijelenthető, hogy kiemelkedő szerep jut a privát katonai vállalatoknak.²⁷ A katonai tanácsadás, kiképzés és fegyverzet biztosítása mindkét oldalon teljesen alapvető támogatási tevékenység. Talán az a legmeghatározóbb, hogy a NATO célja ugyan megegyezik Ukrajna céljaival, de a legfontosabb stratégiai irány az, hogy megakadályozza az Oroszországi Föderáció további térnyerését. Ezek összességében már biztosítják a proxyháborúhoz szükséges háttérrel. Van azonban egy nem teljesen egyértelmű szereplő, az Európai Unió, mely az Oroszországi Föderáció ellen politikai-gazdasági hadviselést folytatva támogatja az ukrán felet, másrészt az Amerikai Egyesült Államokkal együttműködésben a tagországi katonai felszerelést (nem fegyvereket) biztosítanak az ukrán haderőnek.²⁸ Ez utóbbi tevékenység egy alapvetően nem katonai szövetség támogatásának tekinthető, tehát pártfogóként is azonosítható a konfliktusban.

A PROXYHADVISELÉS DEFINIÁLÁSA

Fontosnak tartom kiemelni, hogy mivel a háború és a béke kontrasztja elmosódott, valamint a különböző cselekmények nehezen behatárolható körülmények mentén zajlanak,²⁹ ezért jelen esetben a fogalom korábbi szoros megkötéseit lazítani szükséges. Ez az irány illeszkedik a kiszélesedett elméleti vonatkozású háborús kutatásokhoz, melyekben egyre nagyobb teret kapnak a korábban nem katonai vonatkozású elemek. Ebben a tekintetben jobb egy olyan meghatározás alkalmazása, amely illeszkedik ehhez a trendhez és a valós műveletekhez.

Szükséges tehát egy aktualizált alapdefiníció, mely tükrözi a kor kihívásait és a proxyhadviselés komplexitását, valamint elszakad a pártfogók fegyveres beavatkozásának tiltó megkötésétől. Loveman és Mumford eredményeit felhasználva az alábbi meghatározást alakítottam ki:

A proxyhadviselés során megkülönböztetünk pártfogó és pártfogolt résztvevőket, melyek között olyan kapcsolat alakul ki, amely hatással van a fegyveres konfliktus lefolyására és lezárására. A pártfogolt és a pártfogó céljaiban és/vagy ellenségképében – legalább lokális tekintetben – egyezés áll fent, mely kikényszerített is lehet. A kitűzött célok megegyeznek a pártfogó stratégiai terveivel vagy hozzásegítik azok megvalósításához. A pártfogók fegyverzettel, haditechnikával, kiképzéssel, tanácsadással és/vagy egyéb nem fegyveres támogatással segítik a harcoló felek közül a pártfogoltjukat. A nem fegyveres támogatás lehet pénzügyi, gazdasági természetű, de ideológiai, vallási és politikai dimenziói is lehetnek. A pártfogók a fegyveres összecsapásokban jogi értelemben vett, elismert módon nem vesznek részt.³⁰

A pártfogó segítsége, mely széles spektrumon mozoghat (pénzügyi, gazdasági, logisztikai stb.) nagyban befolyásolhatja a háború végkimenetelét. Ezek a támogatások kettős hatásúak lehetnek. Először is a másik fegyveres fél pártfogóját további erőforrások bevonására ösztönözi, másodsorban – amennyiben ez már nem lehetséges tovább – döntő lehet a konfliktus

²⁷ Angol nyelvű terminológiában Private Military Companies (PMC). Ilyen szervezetek például az Academy (alapítási nevén Blackwater), a Wagner Group, a Triple Canopy, az Aegis Defence Services.

²⁸ Bilal Karabulut – Şafak Oğuz: Proxy Warfare in Ukraine. The Journal of Defense Sciences, Volume 17, Issue 1, 05. 2018, 87. http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/alp_SAVBEN_dergi/171/3.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

²⁹ Holecz József: A Geraszimov-doktrína – egy másik megvilágításban. Felderítő Szemle, 2017/3–4., 7. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2017-3-4.pdf> (Letöltés időpontja: 2019. 12. 05.)

³⁰ Loveman: i. m. 30–33. és Mumford: i. m. 11–26. alapján a szerző által összegezve és kiegészítve.

lezárásában. Ha ebben a támogatási folyamatban nem sikerül kialakítani az aszimmetriát, tehát mindkét oldal pártfogói kellően kitartók gazdaságilag, akkor a konfliktus elhúzódása várható, és a végleges, teljes körű lezárására elenyésző esély mutatkozik. Az ilyen elhúzódó proxyháborúk befejezéséhez segítség lehet további pártfogók, katonai szövetségesek belépése, vagy az egyik pártfogó ország belügyeiben bekövetkező markáns változás (politikai nézetváltás, egy csúcsvezető váltása vagy halála, esetleg gazdasági összeomlás stb.).

Nem véletlenül hagytam ki az állami megkötést a pártfogó-pártfogolt viszonynál, hiszen a fent bemutatott konfliktusok azt mutatják, hogy mindkét oldalon lehetnek nem állami szereplők is, sőt mi több, a gazdaság szereplői és szövetségek is megjelenhetnek ilyen szerepben.

A PROXYHÁBORÚK JELLEMZŐI

A fentebb idézett kutatók eredményei alapján szükségesnek látom meghatározni néhány körülmény részleteit annak érdekében, hogy pontosabban beazonosítható legyen egy-egy konfliktus. A definícióban meghatározottakon túl az alábbi jellemzőket szükséges figyelembe venni:³¹

- a direkt fegyveres beavatkozás a konfliktusba jogilag rendezett módon, annak következményeit felvállalva nem lehetséges, mert a pártfogó szerepe szövetségessé válik;
- a fedett vagy tagadható fegyveres beavatkozások – amennyiben azok ideiglenesek – nem befolyásolják a proxyháborús státuszt mindaddig, amíg azt a pártfogó legálisan fel nem vállalja;
- egyetlen pártfogó esetén is beazonosítható a proxyháború;
- a pártfogók szerepkörébe kerülés lehetősége kiszélesedett: bármelyik állam, politikai, gazdasági és vallási szövetség, gazdasági társaság, nem állami szervezet vagy terror-szervezet betöltheti ezt a pozíciót;
- előfordulhat több pártfogó jelenléte egy-egy háborúzó fél mögött, melyek állhatnak szövetségben egymással vagy lehetnek neutrálisak;
- nem feltétel a pártfogó-pártfogolt viszonyában azok katonai, gazdasági, politikai ereje;
- pártfogók egy kialakult fegyveres konfliktus során is becsatlakozhatnak, ebben az esetben elmarad a felkérés vagy a kényszerítési folyamat a pártfogolt felé;
- nem feltétlenül minden háború proxyesemény, az eskalálódó konfliktus azonban jó táptalaja lehet a pártfogók becsatlakozásának;
- nem kitétel, hogy a bevont felek azonosíthatók legyenek;
- nem meghatározó a konfliktus földrajzi térsége, mert proxyháborúk folyhatnak egy adott állam területén belül, de több államot érintő területen is;
- nem mérvadó a háborúzó felek állami hovatartozása, hiszen egy polgárháború is lehet proxyháború, ami ideális esetben egy adott állam határain belül zajlik;
- nem változtat a proxyháborús besoroláson a pártfogás indítatása, tehát kért, felajánlott vagy kényszerített kapcsolat egyaránt megfelelő;
- a fegyveres konfliktusban részt vevő felek szempontjából nem meghatározó, hogy a pártfogóval eredetileg is megegyeztek a céljaik, vagy a pártfogó kényszerítette a pártfogoltját céljai megváltoztatására.

Itt érdemes megvizsgálni egy további érdekes kérdést. Mi határozza meg, hogy szövetségi vagy proxyháborús kapcsolatról beszélünk? Nagyon nehéz a válasz, de meghatározó

³¹ Loveman: i. m. 30–33. és Mumford: i. m. 11–26. alapján a szerző által összegezve és kiegészítve.

szempont, éppen ezért foglalkozni kell vele. Fontos megjegyezni, hogy a „proxyháborús kapcsolatok kevésbé tartósak, hevesebbek és megalkuvóbbak a katonai szövetségeknél, melyek gyakran közös ellenségképen és közös alapon nyugvó megosztott identitáson alapulnak”³². A katonai szövetségest továbbá az a tény határozza meg, hogy milyen stratégiát alkalmaz, hiszen ebben a szövetségesi vonatkozásban elvárható a segítség érdekegyezés, érdekütközés és semleges megítélésű konfliktusok esetén is. Egy katonai szövetségestől továbbá szükség-szerűen elvárt a fegyveres beavatkozás, ami kizárja a proxyháborús besorolást. Sok átmenet lehetséges, és teljes katonai szövetségek is lehetnek proxyszereplők bármelyik oldalon.

A proxyháborúk lehetséges szereplői

A proxyháborúk szereplői pártfogók vagy pártfogoltak lehetnek.

Pártfogóként és pártfogoltként is értelmezhető szereplők:

- katonai szövetségek: államközi katonai szövetségek, szervezetek;
- államok;
- nem állami fegyveres szervezetek: terrorista szervezetek, politikai, etnikai, vallási szövetségek, félkatonai fegyveres csoportok, milíciák stb.

Csak pártfogóként értelmezhető szereplők:

- nem katonai, védelmi szövetségek: gazdasági, területi, történelmi vagy egyéb alapokra helyezett államközi szövetségek, szervezetek;
- gazdasági szereplők: nem fegyveres tevékenységet végző piaci szereplők, vállalatok.

Lehetséges proxyháborús kapcsolatok

A fenti szereplők bevonásával az alábbi proxyháborús kapcsolatok léteznek:

- egy katonai szövetség pártfogol egy másik katonai szövetséget;
- egy katonai szövetség pártfogol egy államot;
- egy katonai szövetség pártfogol egy nem állami szervezetet;
- egy állam pártfogol egy katonai szövetséget;
- egy állam pártfogol egy másik államot;
- egy állam pártfogol egy nem állami szervezetet;
- egy nem állami fegyveres szervezet pártfogol egy katonai szövetséget;
- egy nem állami fegyveres szervezet pártfogol egy államot;
- egy nem állami fegyveres szervezet pártfogol egy nem állami szervezetet;
- egy nem katonai szövetség pártfogol egy katonai szövetséget;
- egy nem katonai szövetség pártfogol egy államot;
- egy nem katonai szövetség pártfogol egy nem állami szervezetet;
- egy gazdasági szereplő pártfogol egy katonai szövetséget;
- egy gazdasági szereplő pártfogol egy államot;
- egy gazdasági szereplő pártfogol egy nem állami szervezetet.

A fentiek közül néhány kizárólag elvi síkon elképzelhető, minden kétséget kizáró bizonyíték nincs minden változatra.

³² Mumford: i. m. 16.

HADVISELÉSI MÓDSZEREK

A kialakított definíció és feltételrendszer figyelembevételével a módszereket három csoportra osztottam.

Politikai, diplomáciai és gazdasági hadviselés:

- politikai nyomás és befolyásolás: diplomáciai módszerek, tárgyalások, közvetítések stb.;
- gazdasági nyomás és befolyásolás: hitelek, embargók, szankciók, tulajdonszerzés, megvesztegetés stb.;
- logisztikai és anyagi támogatás: utánpótlás, kiszolgáló támogatás elemeinek biztosítása, hitelek biztosítása (fedezetmentesen is), direkt anyagi támogatás stb.;
- destabilizáció: propaganda, dezinformáció, média, pszichológiai hadviselés, viszálykeltés, polgárháborús állapotok kialakítása stb.

Nem fegyveres katonai módszerek:

- katonai tanácsadás szakértők delegálásával;
- katonai kiképzés;
- erődemonstráció: felvonulás, átcsoportosítás, állomásoztatás, közös gyakorlatok a pártfogoltakkal stb.;
- privát katonai vállalatok alkalmazása.

Fedett vagy tagadható direkt fegyveres katonai módszerek:

- időszakos direkt fegyveres beavatkozás vagy a háborús küszöb átlépése, ami a komplex műveletek során nem igazolható minden kétséget kizáróan.

A privát katonai vállalatok szerepe egyelőre még csak „fegyver” vagy módszer, azok pártfogó vagy pártfogolt szereplőként nem azonosíthatók, bár ez nem kizárt a jövőben. Ezek a cégek biztosítják az egyes államoknak, hogy tagadható, jogi következmény nélküli módon segítsék pártfogoltjukat, de akár saját fegyveres műveleteiket is támogathatják. Ez utóbbi lehetőség remek módszer a közérdeklődés, a média által fontosnak, kényesnek ítélt problémák viszonylag kényelmes megoldására.

A PROXYHÁBORÚK IDŐSZAKAI

Az *előkészítés* időszakában alakul ki a proxyháborús kapcsolat a felek között, a közös érdekek vagy a különböző módon átfórt érdekek mentén. Ebben a fázisban az állami szereplők erősen alkalmaznak politikai, diplomáciai és gazdasági módszereket. Megkezdődik a fegyveres konfliktusra történő felkészülés, melyhez a pártfogók már biztosíthatják a szükséges hátteret. Ez az időszak lehet kifejezetten hosszú is, hiszen néhány esetben komoly előkészítést igényel a titkosszolgálatokon keresztül megváltoztatni a pártfogolt céljait.

A *fegyveres harcok* időszakában válik a proxyháborús kapcsolat igazán hevessé. A pártfogók itt kell, hogy a legtöbb segítséget biztosítsák pártfogoltjuk részére. Ezek lehetnek nem fegyveres katonai módszerek és fedett vagy tagadható direkt fegyveres katonai módszerek vegyesen, vagy önmagukban. Eközben a pártfogóknak lehetőségük van folytatni a politikai, diplomáciai és gazdasági hadviselést. Ebben a fázisban szintén lehetséges további pártfogók becsatlakozása, hiszen nem feltétlenül látszik egy konfliktus elején, hogy egy-egy érdek valójában megegyezik, másrészt a háborúzó felek a veszteségeik számbavétele után könnyen engednek a nyomásnak a katonai céljaik elérése érdekében. Erre az időszakra jellemző lehet, hogy a pártfogók egy része akár direkt módon bekapcsolódik a fegyveres összecsapásokba legalizált módon, ezzel pedig szövetséges státuszba kerül.

A lezárás időszakában a fegyveres harcok befejeződtek és megkezdődtek a háború lezárásához elengedhetetlen tárgyalások. További pártfogók belépésére nincs lehetőség. Ebben a fázisban a pártfogók részéről szintén a politikai, diplomáciai és gazdasági hadviselés módszerei kerülnek előtérbe, hogy a lezáró aktus valóban a stratégiai célok elérésével végződjön. A stratégiai célok elérése vagy azok elérésének megghiúsulása után a szereplők közötti proxyháborús kapcsolat elvi értelemben megszűnik. A további pártfogás már humanitárius, gazdasági vagy egyéb szempontok mentén alakul.³³

Ezeket az időszakokat a konfliktusok hagyományos értelemben vett lefolyásával párhuzamosan kell figyelembe venni, hiszen egy adott konfliktus több kategóriába is tartozhat, ezért viselheti azok meghatározó jegyeit.

ÖSSZEGZÉS

A bemutatott evolúciós folyamattal sikerült átfogó képet adni a proxyháborúkkal kapcsolatos korábbi kutatások meghatározó eredményeiről. Láthatók azok a speciális elemek, melyek kifejezetten érdekessé teszik őket és alapot biztosítanak a háborús forma további vizsgálatához. Mivel a hibrid hadviselés egy nehezen meghatározható háborús forma, mely egyre inkább szélesíti a hadtudomány szempontjából vizsgálandó területet, ezért a proxyháborúk tekintetében is az értelmezés szélesítését választottam a feltárt probléma megoldására.

A háborúknak ez az alapvetőnek számító típusa vélhetően sohasem fog eltűnni a pártoló felek számára biztosított előnyök miatt, ezért kifejezetten fontosnak tartom vizsgálni és naprakészen tartani az elméleti hátterét, ezzel támogatva az egyes konfliktusok kirobbanására, lefolyására vonatkozó előrejelzési mechanizmusokat.

Az újrastrukturált és kiegészített alapdefiníció véleményem szerint fontos eredmény, mely minden bizonnyal vitaindító lehet a területet kutató szakemberek számára, hiszen egy korábbi alapvetést hagy többé-kevésbé figyelmen kívül. Az összegezve bemutatott kapcsolati rendszerek szemléltetik, hogy mennyire bonyolult struktúrában lehet a proxycselekményeket értelmezni. A lehetséges résztvevők körének kibővítése összhangban van a hibrid konfliktus mintájával. A proxyháborúk folyamatának tanulmányomban összegzett szakaszai fontos információkat hordozhatnak az előrejelzésekkel kapcsolatban, ezzel hathatósan támogatva a hadtudomány alapfunkcióját.

A téma mindenképpen további figyelmet érdemel. A proxyháborúk jövőbeli változatainak vizsgálata érdekes képet nyújthat, ha figyelembe vesszük a kibertér és a civil katonai vállalatok rohamosan növekvő jelentőségét. Ennek a területnek a vizsgálatát alapvetőnek tartom ahhoz, hogy a jövőben folyó konfliktusok kihívásaira nagyobb hatékonysággal tudjunk felkészülni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bale, Jeffrey M.: *Terrorists as State „Proxies”: Separating Fact from Fiction*. In: Michael A. Innes (ed.): *Making Sense of Proxy Wars States, Surrogates & the Use of Force*. Potomac Books, Washington D.C., 2012.

Bar-Siman-Tov, Yaacov: *The Strategy of War by Proxy*. *Cooperation and Conflict*, Volume 29, Issue 4, 1984, 263–273.

³³ Resperger: i. m. 11–13.

- Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: *Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai*. Honvédségi Szemle, 2016/3., 3–19. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/263/255>
- Deutsch, Karl W.: *External Involvement in Internal Wars*. In: Harry Eckstein (ed.): *Internal War: Problems and Approaches*. Free Press of Glencoe, New York, 1964.
- Dunér, Bertil: *Proxy Intervention in Civil Wars*. *Journal of Peace Research*, Volume 18, Issue 4, 1981, 353–361.
- Forgács Balázs: *Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020.
- Holecz József: *A Geraszimov-doktrína – egy másik megvilágításban*. *Felderítő Szemle*, 2017/3–4., 5–27. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2017-3-4.pdf>
- Holecz József: *A hibrid hadviselés vizsgálata a stratégiai tanulmányok szemszögéből*. *Seregszemle*, 2018/2., 43–56. https://honvedelem.hu/files/files/115177/seregszemle_2018_2.pdf
- Hughes, Geraint: *My Enemy's Enemy: Proxy Warfare in International Politics*. Sussex Academic Press, Eastbourne, 2012.
- Infographic – EU sanctions against Russia over Ukraine. European Council, 2019. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine/>
- Karabulut, Bilal – Oğuz, Şafak: *Proxy Warfare in Ukraine*. *The Journal of Defense Sciences*, Volume 17, Issue 1, 05. 2018, 75–100. http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/alp_SAVBEN_dergi/171/3.pdf
- Kiss Álmós Péter: *A hibrid hadviselés természetrajza*. *Honvédségi Szemle*, 2019/4., 17–37. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/237/229>
- Kövári László: *A tagadhatóság, az irreguláris erők és a proxik alkalmazásának szerepe az orosz vonatkozású konfliktusokban*. *Felderítő Szemle*, 2018/3., 5–23. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2018-3.pdf>
- Loveman, Chris: *Assessing the Phenomenon of Proxy Intervention*. *Conflict, Security & Development*, Volume 2, Issue 3, 2002, 29–48. DOI: 10.1080/14678800200590618
- Mumford, Andrew: *Proxy Warfare*. Polity Press, Cambridge, 2013.
- NATO's support to Ukraine. North Atlantic Treaty Organization, Factsheet, 11. 2018. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181106_1811-factsheet-nato-ukraine-support-eng.pdf
- Padányi József – Tomolya János: *Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan. 1. rész*. *Hadtudomány*, 2017/1–2., 63–83. <http://real.mtak.hu/54739/>, DOI: 10.17047/HADTUD.2017.27.1–2.63
- Padányi József – Tomolya János: *Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan. 2. rész*. *Hadtudomány*, 2017/3–4., 29–42. <http://real.mtak.hu/67457/>, DOI: 10.17047/HADTUD.2017.27.3–4.29
- Resperger István: *A válságkezelés és a hibrid hadviselés*. Dialóg Campus, Budapest, 2018. https://nbi.uni-nke.hu/document/nbi-uni-nke-hu/Resperger%20Istv%C3%A1n_A%20v%C3%A1ls%C3%A1gkezel%C3%A9s%20%C3%A9s%20a%20hibrid%20hadvisel%C3%A9s.pdf
- Rettman, Andrew: *Russia's grey war in Ukraine prompts fatigue*. *EUobserver*, 06. 02. 2019. <https://euobserver.com/foreign/144084>
- Szendy István: *Korunk és hadviselése*. *Hadtudomány*, 2018/2., 3–17. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2018/2018_2/ht2018_2_5-19.pdf, DOI: 10.17047/HADTUD.2018.28.2.3
- Torossian, Bianca – Fagliano, Lucas – Görde, Tara: *Hybrid Conflict – Neither War, Nor Peace*. The Hague Centre for Strategic Studies, 10. 01. 2020.
- Zoria, Yuri: *New footage shows Russian PMC Wagner involved in crucial 2015 Debaltseve battle in Ukraine*. *Euromaidan Press*, 22. 06. 2018. <http://euromaidanpress.com/2018/06/22/new-footage-shows-russian-pmc-wagner-involved-in-crucial-2015-debaltseve-battle-in-ukraine/>

Bajáki Péter:

A NEMZETKÖZÖSSÉG MÚLTJA, JELENE, JÖVŐJE

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.4

ÖSSZEFOGLALÓ: A Brit Nemzetközösség a világ egyik legrégebbi nem katonai-politikai államszövetsége, amelynek szerepe a közelmúltban bekövetkezett események hatására felértékelődött. Bár geopolitikai, geostratégiai szempontból pozíciója jelentős, katonai funkcióval a szervezet nem rendelkezik, ennek ellenére a tagországok összefogása és együttes nyomásgyakorlása adott helyzetben érvényesülhet. A Nemzetközösség – múltjából adódóan – erős brit befolyás alatt áll napjainkban is, működéséről, történetéről, gazdasági-társadalmi jelentőségéről azonban széles körben nem sokat hallani. A Covid-19 világvárvány okozta súlyos károkat szenvedett brit gazdaságnak mentőöv lehet egy olyan felvevőpiac, amelynek résztvevői szoros kapcsolatot ápolnak az országgal. Felvetődik a kérdés: a jelenlegi világgazdasági helyzetben az Egyesült Királyság élni tud-e a Nemzetközösség nyújtotta gazdasági lehetőségekkel, illetve sikerül-e újragondolnia a kapcsolati rendszereket a tagállamokkal?

KULCSSZAVAK: Brit Nemzetközösség, Nemzetközösség, Brexit, apartheid

BEVEZETÉS

A második világháború befejeztével, de már a háború alatt is látszott, hogy a gazdaságilag kimerült brit birodalom nem kívánja és nem is tudja megtartani a függetlenségre törekvő gyarmatait. Úgy gondolták, hogy újra életre hívnak egy olyan jól működő és életképes szervezetet, amelyet már korábban is alkalmaztak. A Brit Nemzetközösség¹ egy létező gazdasági társulás volt, a meghódított gyarmatok tömörülése, amelyet a mindenkori brit uralkodó uralt és vezetett.

A jelenlegi Nemzetközösség egy olyan nemzetközi szervezet, amelyet túlnyomórészt a korábbi brit birodalmat képező államok hoztak létre, és az Egyesült Királyság nagyhatalmi pozícióját hivatott fenntartani a nagyvilágban. A Nemzetközösség feje II. Erzsébet brit uralkodó. Mint minden államközi szövetségnek, a Nemzetközösségnek is megvannak a maga előnyei és hátrányai, attól függetlenül, hogy milyen szerepet tölt be egy tagország életében.

Jelen tanulmányomban a Brit Nemzetközösség kialakulását, működését és létjogosultságát fogom bemutatni. Kitérek a közösség szempontjából lényeges főbb eseményekre, amelyek befolyásolták a szervezet működését és a tagság alakulását, illetve bemutatom a dél-afrikai nemzet arculatát erősen formáló apartheidjelenséget is. Ismertetem a tagsággá válás folyamatát, valamint a Nemzetközösségnek az aktuálpolitikai helyzetről alkotott véleményét, valamint hozzáállásukat a Brexit² folyamatához.

¹ Commonwealth (Written by the Editors of Encyclopaedia Britannica). Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Commonwealth-association-of-states> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

² A Brexit az Európai Unióból történt brit kilépés polgárjogot nyert elnevezése.

A NEMZETKÖZÖSSÉG KIALAKULÁSA

A Nemzetközösség a világ egyik legrégebbi politikai államszövetsége. Gyökerei a brit birodalomig nyúlnak vissza, amikor még a világ országainak nagy részét az Egyesült Királyság (illetve jogelődjei, Anglia, Nagy-Britannia) irányította. Történelmileg a Nemzetközösség politikai, geopolitikai és gazdasági szempontból a brit birodalom evolúciós kifejlődése volt. A hagyományos brit politika engedélyezte a kolóniák számára, hogy jelentős jogokkal rendelkező önkormányzati rendszert hozzanak létre, amely a 19. századra több, a brit birodalom részét képező állam kialakulásához vezetett. Ezek az államok bizonyos mértékű szuverenitással rendelkeztek.

Az idő múlásával a brit birodalom különféle területei különböző szintű szabadságot kaptak az Egyesült Királyságtól. Azokat a független országokat, amelyek elismerték a brit korona fennhatóságát, domíniumnak nevezzük. 1887-től a domíniumok vezetői az Egyesült Királysággal közös konferenciákon vettek részt. Az 1926-os birodalmi konferencia közreműködői Ausztrália, Kanada, India, az Ír Szabadállam, Új-Fundland, Új-Zéland és Dél-Afrika vezetői voltak. Ezen a konferencián az Egyesült Királyság és a domíniumok megállapodtak abban, hogy mindannyian a brit birodalom közösségének egyenértékű tagjai. Ennek értelmében hűséggel tartoznak a brit királynak vagy királynőnek, de az Egyesült Királyság nem uralkodik felettük. Az 1931-es Westminsteri Statútum³ értelmében – amely már a Brit Nemzetközösségre hivatkozott – a brit birodalom különleges jogi státusszal látott el bizonyos területeket. Így a közösséget kezdetekben Brit Nemzetközösségnek, majd a későbbiekben Nemzetközösségnek nevezték át.⁴

A Westminsteri Statútum, amelyet az Egyesült Királyság parlamentje fogadott el, jogi elismerést adott a domíniumok tényleges függetlenségének. Kanada, Dél-Afrika és az Ír Szabadállam parlamentje gyorsan elfogadta a statútumot megalkotó jogszabályokat, míg Ausztrália csak 1942-ben, Új-Zéland pedig 1947-ben tett így; Új-Fundland viszont lemondott domíniumi státuszáról és 1949 óta Kanada részét képezi.

Ezt követően a brit birodalom domíniumai és más területei fokozatosan váltak teljesen függetlenné az Egyesült Királyságtól. India 1947-ben vált függetlenné, de olyan köztársaság szeretett volna lenni, amely nem tartozik hűséggel a brit királynak vagy királynőnek, mindamelltt, hogy a Brit Nemzetközösség tagja marad. Az akkori szabályok ezt még nem tették lehetővé, de a Brit Nemzetközösség miniszterelnökei az 1949-ben Londonban tartott ülésén kimondták (Londoni Nyilatkozat), hogy a Nemzetközösség tagjai lehetnek köztársaságok is; vagyis India továbbra is a közösség tagja maradhat, amennyiben elfogadja a brit koronát mint a Nemzetközösség szabad társulásának szimbólumát. Így született meg a modern Nemzetközösség, amely már elhagyta a *brit* jelzőt, és hivatalos neve Nemzetek Közössége vagy egyszerűen Nemzetközösség lett.⁵

A Nemzetközösség első feje VI. György király volt, 1952-ben bekövetkezett halála után pedig II. Erzsébet királynő vette át a tisztséget. A brit király vagy királynő azonban nem válik automatikusan a Nemzetközösség vezetőjévé, hiszen a tagországok döntenek a tiszt-

³ Statute of Westminster. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/history-of-the-commonwealth/statute-westminster> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

⁴ Our History. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/about-us/history> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

⁵ Commonwealth. Britannica: i. m.

ségről, amely nem öröklődő cím.⁶ Amikor a királynő javasolta fiát, Károly walesi herceget a poszt élére, valószínűsíthető volt, hogy az övé lesz majd ez a pozíció (bár néhány politikus szkeptikus volt ezzel kapcsolatban, mondván: itt az ideje annak, hogy egy fiatalabb és dinamikusabb vezető álljon a Nemzetközösség élén). A Nemzetközösség vezetői zárt ajtók mögött tartott ülésen vitatták meg a kérdést, amelynek a végén mind az 53 nemzet, az akkori tagállamok összes vezetője elfogadta a királynő javaslatát, így a fia, Károly herceg veheti majd át a helyét a Nemzetközösség élén.⁷

1947-ben Pakisztán is csatlakozott a Brit Nemzetközösséghez: ekkor léptek be először olyan országok, amelyek lakosságának többsége már nem európaiakból állt. 1948-ban Burma (mai nevén Mianmar) függetlenné vált az Egyesült Királyságtól, azonban elutasította a tagságot. 1949 óta független országok is csatlakoztak a Nemzetközösséghez Afrikából, Amerikából, Ázsiából, Európából és a csendes-óceáni térségből. A tagság ma már önkéntes alapon működik. Például az utolsóként csatlakozott országnak, Ruandának már semmilyen történelmi kapcsolata sincs a brit birodalommal. Mindamellett az idők során néhány ország úgy döntött, hogy inkább kilép a szervezetből: így tett Írország (1949), Dél-Afrika (1961), valamint Pakisztán (1972); azonban az utóbbi két ország a későbbiekben újracsatlakozott (1994, 1989).

A Nemzetközösség tagsága drámai módon megnövekedett a 20. század második felében, amikor a korábbi gyarmatok elnyerték szuverenitásukat. A függetlenséget kapott gyarmati államok többsége úgy döntött, hogy belép a Nemzetközösségbe. A szervezet első olyan országa, amely soha nem volt része a brit birodalomnak és sohasem állt egyik tag ellenőrzése alatt sem, Mozambik (1995) volt.⁸

A Nemzetközösség napjainkban 54 független és egyenlő ország önkéntes szövetsége (lásd 1. táblázat). A tagországok kormányainak közös céljai vannak, például a dinamikus fejlődés, a demokrácia és a béke. Jelenleg 2,4 milliárd embernek ad otthont, és egyaránt magában foglal a fejlett gazdaságok mellett fejlődő országokat is. A tagok közül 32 törpeállam, köztük sok szigetállam.⁹

A Nemzetközösség a független tagállamokon kívül olyan területeket is lefed, amelyeket hivatalosan az Egyesült Királyság, Ausztrália vagy Új-Zéland irányít. Ezeknek a területeknek a többsége a korábbi gyarmati országok soraiból kerül ki, például Anguilla, Bermuda, Kajmán-szigetek, Falkland-szigetek, Gibraltár, Turks- és Caicos-szigetek (Egyesült Királyság); Karácsony-sziget, Kókusz-szigetek, Korall-tengeri-szigetek, Norfolk-sziget (Ausztrália); Niue sziget és Tokelau-szigetek (Új-Zéland).¹⁰

⁶ Uo.

⁷ Caroline Davis: Queen suggests Prince Charles should be next Commonwealth head. The Guardian, 19. 04. 2018. <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/19/queen-suggests-prince-charles-should-be-next-commonwealth-head> (Letöltés időpontja: 2021. 01. 21.)

⁸ Uo.

⁹ Member countries. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/member-countries> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

¹⁰ Commonwealth. Britannica: i. m.

1. táblázat A Nemzetközösség tagországai (Szerkesztette a szerző)

Évszám	Ország	Évszám	Ország
1931	Egyesült Királyság	1968	Mauritius
	Kanada		Nauru (speciális kapcsolat, teljes értékű tag: 1999-től)
	Ausztrália		Szváziföld
	Új-Zéland	1970	Tonga
	Dél-Afrika (kilépett: 1961-ben, újracsatlakozott: 1994-ben)		Szamoa
1947	Pakisztán (kilépett: 1972-ben, újracsatlakozott: 1989-ben, felfüggesztették: 1999-ben, újracsatlakozott: 2004-ben, felfüggesztették: 2007-ben, újracsatlakozott: 2008-ban)	1970	Fidzsi-szigetek (kilépett: 1987-ben, újracsatlakozott: 1997-ben, felfüggesztették: 2000-ben, újracsatlakozott: 2001-ben, felfüggesztették: 2006-ban, újracsatlakozott: 2014-ben)
	India	1972	Banglades
1948	Srí Lanka (a korábbi Ceylon)	1973	Bahama-szigetek
1957	Ghána	1974	Grenada
	Malajzia	1975	Pápua Új-Guinea
1960	Nigéria (felfüggesztették: 1995-ben, újracsatlakozott: 1999-ben)	1976	Seychelle-szigetek
1961	Ciprus	1978	Tuvalu (speciális kapcsolat, teljes értékű tag: 2000-től)
	Sierra Leone		Salamon-szigetek
	Tanzánia		Dominika
1962	Jamaica	1979	Kiribati
	Trinidad és Tobago		Saint Lucia
	Uganda		Saint Vincent- és a Grenadine-szigetek
1963	Kenya	1980	Vanuatu
1964	Malawi	1981	Belize
	Málta		Antigua és Barbuda
	Zambia	1982	Maldív-szigetek
1965	Gambia (kilépett: 2013-ban, újracsatlakozott: 2018-ban)	1983	Saint Kitts és Nevis
	Szingapúr	1984	Brunei
1966	Guyana	1990	Namíbia
	Botswana	1995	Kamerun
	Lesotho		Mozambik
	Barbados	2009	Ruanda

A NEMZETKÖZÖSSÉG MŰKÖDÉSE

A szervezet működésének egyik jelentős mérföldköve volt, amikor 1965-ben Londonban létrehozták a Nemzetközösség Titkárságát mint államközi testületet azzal a céllal, hogy a Nemzetközösség munkáját irányítsa. A titkárság tagjai önálló tisztviselők, vezetője a Nemzetközösség főtitkára.¹¹

Az 1971-es szingapúri találkozón a tagok elfogadták a Szingapúri Nyilatkozatot, amely megerősítette a Nemzetközösség önkéntes és együttműködő jellegét, és elkötelezte a szervezetet a nemzetközi béke előmozdítása, a rasszizmus elleni küzdelem, a gyarmati uralom elleni fellépés és a vagyoni egyenlőtlenségek csökkentése mellett. Ugyancsak ebben az évben jött létre a Nemzetközösség Műszaki Együttműködési Alapja (Commonwealth Fund for Technical Cooperation), amelynek célja a fejlődő országok közötti technikai együttműködés segítése volt. A kulturális kapcsolatok elmélyítésére 1978-ban megváltoztatták a Brit Birodalmi Játékok (később Brit Birodalmi és Nemzetközösségi játékok, illetve Brit Nemzetközösségi Játékok) elnevezést Nemzetközösségi Játékokra, amely egy négyévente, a tagországok sportolói számára megrendezett sportverseny.¹²

A Szingapúri Nyilatkozatot 1991-ben, a zimbabwei Hararében tartott találkozón megerősítették, azonban ekkor már a tagországok vezetői az emberi jogok és a demokrácia védelmére, a fenntartható gazdasági és szociális fejlődés feltételeinek biztosítására, valamint a jó kormányzás előmozdítására is elkötelezték magukat. Ezt követően 1996-ban létrehozták a Nemzetközösség Afrika Befektetési Alapot (Africa Fund) azért, hogy a földrészen növeljék a beruházásokat. A tagok között ekkor már az oktatás terén is jelentős kapcsolatok alakultak ki, hiszen rengeteg brit tanár utazott a tengerentúlra, a Nemzetközösség tagállamaiból pedig sok diák kapott lehetőséget arra, hogy az Egyesült Királyságban tanuljon.¹³

A Nemzetközösség eredetileg nem rendelkezett alkotmánnyal, hiszen főként a megbeszélésekre és a kölcsönös együttműködésre helyezték a hangsúlyt. Azonban ez 2012-ben megváltozott, amikor is elfogadták a Nemzetközösség Alapokmányát (Charter of the Commonwealth),¹⁴ amely elkötelezte a tagországokat a demokrácia tizenhat alapelve (többek között a nemek közötti egyenlőség, a fenntartható fejlődés, valamint a nemzetközi béke és biztonság) mellett.

A dokumentum elfogadása után viszont egyre többet vádolták a Nemzetközösséget azzal, hogy „utógyarmati klub”, a tényleges befolyása pedig nagyon kevés. Ezért Gambia 2013-ban bejelentette kilépését, mivel úgy vélte, a Nemzetközösség egy új koloniális intézmény (2018-ban azonban ismét csatlakozott).¹⁵ Mindezek alapján jól látható, hogy a Nemzetközösség működése eltér a többi nemzetközi szervétől.

Megalakulásakor nem volt hivatalos alkotmánya vagy szabályzata, a tagoknak eredetileg nem volt sem jogi, sem hivatalos kötelezettségük egymással szemben, hanem a közös hagyományok és intézmények, a tapasztalatok, a közös nyelv (angol), valamint a gazdasági

¹¹ Our History. The Commonwealth: i. m.

¹² Commonwealth. Britannica: i. m.

¹³ Harare Commonwealth Declaration. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/history-of-the-commonwealth/harare-commonwealth-declaration> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

¹⁴ Charter of the Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/sites/default/files/page/documents/CharteroftheCommonwealth.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

¹⁵ Commonwealth: Seven things you might not know. BBC News, 15. 04. 2018. <https://www.bbc.co.uk/news/uk-43715079> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

önérdek fogta össze őket. A Nemzetközösség ténykedése a tagországok közötti konzultáción alapul, amelyet a megbeszéléseken folytatott párbeszéd és levelezés útján folytatnak. Minden tagország egy főbiztosnak nevezett küldöttet küldhet a többi tag fővárosába, illetve két évente megrendezik a Nemzetközösség kormányfői találkozóját (Commonwealth Heads of Government Meeting – CHOGM).¹⁶

Minden tagországnak egyenlő beleszólása van a Nemzetközösség ügyeibe, mérettől és gazdasági fejlettségtől függetlenül. Ez a felépítés biztosítja azt, hogy a legkisebb országok is megfelelő mértékben képviseltessék magukat a Nemzetközösség alakításában. Bár az államfők csak két évente találkoznak, a szakminiszterek ezt ennél gyakrabban teszik. Ennek értelmében rengeteg közös programot rendeznek, amelyek kivitelezéséért a Nemzetközösség Titkársága a felelős.¹⁷ A Nemzetközösség főtitkárát egymás után maximum kétszer választják meg a tagországok állam- és kormányfői négy évre. Főtitkári feladatain kívül még a Nemzetközösség nyilvános képviselőjét is ellátja. Jelenleg, hatodik főtitkárként Patricia Scotland tölti be a posztot 2015 óta. Személyében az első női főtitkárt ismerhettük meg, és ő a második főtitkár, aki a karibi térségből származik.¹⁸

A Nemzetközösség egy kormányzótanáccsal is rendelkezik, amely fő feladataként jóváhagyja a Nemzetközösség Titkárságának terveit és költségvetését. A Nemzetközösség tagországai mind képviseltetik magukat a kormányzótanácsban. A Nemzetközösség jelenlegi soros elnöke az Egyesült Királyság miniszterelnöke, Boris Johnson. A hivatalban lévő soros elnökök a Nemzetközösséget képviselik a magas szintű nemzetközi találkozókön, valamint tovább erősítik a Nemzetközösség főtitkárának jószolgálati szerepét. A *jószolgálati* kifejezés a Nemzetközösség konfliktusmegelőzési és válságmegoldási munkájára utal. A soros elnök annak a tagországnak a vezetője, amely a Nemzetközösség kormányfői találkozójának ad otthont. A kétéves szerep a találkozó kezdetekor lép életbe, így a Nemzetközösség következő soros elnöke 2021-ben Paul Kagame ruandai elnök lesz.¹⁹

A Nemzetközösséghez való csatlakozás folyamatában a csatlakozás iránti hivatalos érdeklődés megindításától kezdve a jogosult országok számára követni kell egy protokollt. Ez magában foglalja azt az informális értékelést, amelyet a Nemzetközösség főtitkára állít össze; ezt követően a főtitkár konzultál a tagállamokkal, majd felkéri a jelentkező országot, hogy nyújtsa be hivatalos kérelmét. Ebben a kérelemben biztosítékokat szolgáltat arra, hogy az országban demokratikus folyamatok működnek, és az ország népe támogatja a Nemzetközösséghez való csatlakozást. Az eljárás azt is kimondja, hogy ezt követően az állam- és kormányfők a Nemzetközösség következő kormányfői találkozóján megvizsgálják a kérelmet, és amennyiben konszenzusra jutnak a befogadással kapcsolatban, akkor a pályázó ország csatlakozik a Nemzetközösséghez és meghívást kap a későbbi ülésekre is. Azoknak a tagországoknak, amelyek már egyszer kiléptek vagy ki lettek zárva a Nemzetközösségből, újból kérniük kell a tagságot, és végig kell járniuk az előbb említett folyamatot.²⁰

¹⁶ Our work. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/our-work> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

¹⁷ How we are run. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/about-us/how-we-are-run> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

¹⁸ Secretary-General Patricia Scotland. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/secretary-general-rt-hon-patricia-scotland-qc> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

¹⁹ How we are run... : i. m.

²⁰ Joining the Commonwealth. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/about-us/joining-the-commonwealth> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

A NEMZETKÖZÖSSÉG JELENTŐSÉGE

Napjainkban a Nemzetközösség elsődleges funkciója, hogy lehetőséget biztosítson a tagok számára egymás közötti kapcsolataik elmélyítésére mind gazdasági, mind politikai szempontból (tehát egyfajta fórumként szolgál). Bár nem tekinthető olyan politikai-gazdasági szövetségnek, mint az Európai Unió, de a közösségbe tartozó országok jó kapcsolatot ápolnak egymással (a kulturális, oktatási, pénzügyi és egyéb gazdasági kapcsolatok mellett egy sor különböző rendezvény is összekapcsolja a tagállamok népeit). Olyan feladatokat sem lát el, mint az ENSZ, de korlátozott formában nyomásgyakorlási eszközökkel rendelkezik.

Tekintettel arra, hogy a Nemzetközösség egyik alapköve az Egyesült Királyság volt, annak aktuálpolitikáját a Nemzetközösség nagymértékű odafigyeléssel követi. Jelen esetben ez a Brexit körüli szavazást és tárgyalásokat jelenti. Ez az a több éve elhúzódó esemény, ami az utóbbi években meghatározta az Egyesült Királyság politikáját a nagyvilágban. A Nemzetközösség túlnyomó részben nem értett egyet a szavazás eredményével és az azzal járó következményekkel, főleg azok az országok, amelyek felismerték a kilépéssel járó veszélyeket (Kanada, Ausztrália), azonban voltak olyan tagországok is, amelyek szorgalmazták a kilépést (a kisebb afrikai országok többsége).

A brit politikusok kihasználják és egyben felhasználják a Nemzetközösség történelmi fontosságát, értelemszerűen a brit belpolitika is sokat foglalkozik a Nemzetközösséggel. Ez a történelmileg nagy horderejű kilépés minden téren megosztó jelenség, amit értelemszerűen minden fél – az Európai Unió és a Nemzetközösségen belül is – máshogy értelmez. Jó példa erre az, amikor a Brexit mellett aktívan kampányoló Boris Johnson kiemelte: az Egyesült Királyság elárulta a Nemzetközösséget azzal, hogy 1973-ban csatlakozott az Európai Gazdasági Közösséghez (ebből alakult meg később az Európai Unió).²¹

Az Egyesült Királyságnak – mind az állami, mind a magánszektorban – óriási befektetései vannak a Nemzetközösségben. Amikor az Egyesült Királyság 1973-ban csatlakozott az Európai Gazdasági Közösséghez, a tagországok kereskedelmi kiváltságai csökkenni kezdtek. Ezt követően a Nemzetközösség tagjai kénytelenek voltak kereskedelmi megállapodásokat kötni az Európai Unióval. Mindezek ellenére a Nemzetközösség országainak exportja jelentős részben mégis egymás között mozog.²²

Idővel a Nemzetközösség országai felismerték a Brexitben rejlő lehetőségeket, és próbálták a hasznukra fordítani a kialakult helyzetet, amelynek hatására a Nemzetközösség kereskedelme 20%-kal nőtt. A kezdeti sikereken felbuzdulva az Egyesült Királyság megpróbált nagyobb befektetési nyomást gyakorolni a volt gyarmati közösségre, melynek tagjai a gazdasági előnyök ellenére újra alárendelt viszonyban érezték magukat a királynővel szemben. Felismerték, hogy ismét a brit dominancia kerülhet előtérbe, ami felboríthatja az egyenlőséget a közösségen belül.²³

Ennek köszönhetően a Nemzetközösség országai újfent arra jutottak: nem értenek egyet az Európai Unióból való kilépéssel, mert felismerték azt, hogy az Egyesült Királyságon át könnyebben jutottak el egy világméretű felvevőpiachoz, Európához. Mindeközben a britek azzal nyugtatták magukat, hogy a Brexit okozta nagymértékű bevételkiesést ki tudják váltani

²¹ Ian Jack: Britain sees the Commonwealth as its trading empire. It is sadly deluded. The Guardian, 07. 04. 2018. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/apr/07/britain-commonwealthtrading-empire-brexit-eu-trade> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 05.)

²² Commonwealth. Britannica: i. m.

²³ Jack: i. m.

a Nemzetközösség tagjaival folytatott szabad kereskedelemmel. A nyomásgyakorlás jól látszik abban a kijelentésben, amelyben az ausztrál miniszterelnök óva intette az Egyesült Királyságot az Európai Unióból való kilépéstől; úgy vélte: gazdasági önértelmei, valamint a Nyugat tágabb értelemben vett politikai érdekei miatt az Egyesült Királyságnak az EU-ban kell maradnia. Ebből is látszik a Nemzetközösség fórum jellege, az, hogy minden tagország egyenrangú, és mindenki elmondhatja véleményét, ellenvéleményét.²⁴

A tárgyalások során a britek egy nemzetközösségi modellhez, a CETA-megállapodáshoz²⁵ hasonló szerződést kívántak a Brexitbe belevonni.²⁶ A kanadai modellel nagyon jól jártak volna, hiszen ebben a kereskedelmi modellben az Egyesült Királyságból érkező áruk 98%-a vámmentes lett volna, ami jóval kedvezőbb piaci versenyt teremtett volna a brit gazdaság számára.²⁷ Ezenfelül megszűnt volna a befizetési kötelezettség az Európai Unióba, és a kereskedelmi szerződések megkötésébe sem lett volna beleszólása az EU-nak. Az Európai Unió nem ment bele ebbe a megállapodásba, és úgy tűnt, hogy egy másik nemzetközösségi állami modell, az ausztrál modell fog megvalósulni a két fél között. Ez nem más, mint a megegyezés nélküli Brexitnek egy szebb politikai megnevezése.²⁸ Szerencsésebb volt azonban egy gazdaságilag hatékonyabb megállapodás megkötése, amit a felek a legvégső időpontig, 2020 karácsonyáig húztak.²⁹ (Az Egyesült Királyság exportjának több mint 50%-a Európába irányul, míg Ausztrália esetében ez csupán 11%-ot tesz ki.³⁰)

Bár a jelenlegi helyzetben a Nemzetközösség vezetőinek megnyilvánulásai, kommunikációja az Egyesült Királyság felé ugyan támogató jellegűek, mégis kiérezhető, hogy hangsúlyt kap az államok egyenlő mivolta. Nem akarnak újból gyarmattá válni, hiszen a Nemzetközösség továbbra sem egy gazdasági vagy kereskedelmi tömb. Ennek értelmében az egyes országoknak megvannak a maguk kiemelt és megoldásra váró feladatai. Mindemellett, szükség esetén mégis számíthat rájuk az Egyesült Királyság, de nem ez a Nemzetközösség elsődleges célkitűzése, hanem annak a tervnek a megvalósítása, ami globálisan biztosítja a közösség országai számára a megfelelő gazdaság kiépítését. Ezt már 2018-ban, a Nemzetközösség kormányfőinek találkozásán felvetették és központi célul tűzték ki.³¹

A Nemzetközösség több más témát és területet is felkarol. Egy ilyen kezdeményezésből indult a *Cselekvések 16 napja (16 Days of Activism)* elnevezésű sorozat, amelynek célja a nők, lányok, gyerekek elleni erőszak kezelésével foglalkozó multidiszciplináris nemzeti megoldá-

²⁴ Kevin Rudd: Think the Commonwealth can save Brexit Britain? That's utter delusion. The Guardian, 11. 03. 2019. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/mar/11/commonwealth-save-brexit-britain-utter-delusion-kevin-rudd> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 05.)

²⁵ Comprehensive and Economic Trade Agreement between Canada and the European Union (Kanada–EU átfogó gazdasági és kereskedelmi megállapodás).

²⁶ CETA – új standardot jelentő megállapodás a nemzetközi kereskedelemben. Európai Bizottság, 2017. 02. 15. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/MEMO_17_271 (Letöltés időpontja: 2020. 12. 05.)

²⁷ Amar Breckenridge: The „Canada Model”: Is It a Viable Option? Trade Knowledge Exchange, 01. 10. 2018. <https://trade-knowledge.net/commentary/the-canada-model-is-it-a-viableoption/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 05.)

²⁸ No-deal brexit: nem lesz leányálom az ausztrál-típusú kereskedelem az EU-val. Szabad Európa, 2020. 12. 12. <https://www.szabadeuropa.hu/a/30997332.html> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 12.)

²⁹ Brexit Deal Announced. BBC News Special, 24. 12. 2020. <https://www.bbc.co.uk/programmes/m000rf2h> (Letöltés időpontja: 2021. 01. 20.)

³⁰ Joe Evans: What is an Australia-style trade deal? The Week, 16. 10. 2020. <https://www.theweek.co.uk/105664/what-is-an-australia-style-trade-deal> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 12.)

³¹ Annabelle Dickson: Ex-colonies to UK: Forget Brexit 'Empire 2.0'. Politico, 26. 02. 2018. <https://www.politico.eu/article/commonwealth-summit-wont-be-empire-2-0-for-brexit-uk/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 12.)

sok bemutatása. Ennek azért is van nagy jelentősége, mert a Nemzetközösség országai közül többen még a fejlődő országok közé tartoznak, főként az afrikai országok, amelyekben még csak most indult el a nők védelmével és az egyenjogúsággal kapcsolatos kezdeményezés. Ez egy nagyon fontos törekvés a Nemzetközösség életében, hiszen ezzel ezekben az országokban is érvényt tudnak szerezni az emberi jogoknak és megoldási modellekkel segíthetik a szemléletformálást. Ez főképp annak tükrében kiemelt jelentőségű, hogy a Dél-afrikai Köztársaság 1961-ben az apartheid (faji elkülönítés) miatt lépett ki a Nemzetközösségből, és azon statisztikai adatok ismeretében is sürgető, miszerint a nők és a lányok elleni erőszak előfordulási aránya a térség országainak többségében jóval magasabb, mint a globális átlag (Szamoában például tíz nőből kilenc lesz erőszak áldozata).

Dél-Afrika mindig is különleges helyet foglalt el az afrikai nemzetek és a Nemzetközösség életében. A Holland Kelet-indiai Társaság hozta létre 1652-ben az első jelentősebb európai kolóniát, Fokföldet. Földrajzi elhelyezkedése miatt a Szuezi-csatorna megnyitásáig nagyon fontos szerepet töltött be kereskedelmi és hajózási szempontból. Nem csoda, hogy több ország is az irányítása alá akarta vonni: a britek 1795-ben, majd 1806-ban átmenetileg elfoglalták a hollandoktól, nehogy a franciák kezére jusson. Dél-Afrika nemcsak az elhelyezkedése miatt volt fontos, hanem világgazdasági szempontból is a gyémánt- és aranylelőhelyek miatt, amelyeket már a 19. században felfedeztek. Az ország befektetési szempontból is meghatározó szerepet töltött be a brit üzletemberek köreiből, amihez hozzájárult a nagy számban ott élő fehér kolónia támogató jelenléte. Az őslakos közösség az ország belső területeire vándorolt, ahol kisebb-nagyobb köztársaságokat hoztak létre. 1899-ben kitört az angol–búr háború,³² amellyel Nagy-Britannia és Írország Egyesült Királysága magához kívánta csatolni az ottani területeket, egy nagy egységgé formálva az országot. Az 1902-ben megkötött vereenigingi békeszerződés nem foglalta magában sem a fehér lakosság választójogával kapcsolatos kérdéseket, sem pedig a búr köztársaságokból szervezett koronagyarmatok önkormányzathoz jutását. Érthető, hogy csalódottság lett úrrá a búr lakosságon, hiszen az addigi brit gyakorlattal ellentétben ez még jobban erősítette az alá-fölé rendeltséget Nagy-Britannia javára, így ezt a békeszerződést nem tekinthetjük igazi fegyvernagyvadásnak.

A britek végül a kiegyezés mellett döntöttek, így 1910-ben megalakult a dél-afrikai angolok és búrok szövetségén alapuló Dél-afrikai Unió a brit birodalom domíniumaként. Ezek után – mintegy érdekvédelmi szervezatként 1912-ben megalakult az Afrikai Nemzeti Kongresszus (African National Congress), amelynek tagjai az erőszakmentesség elvét képviselték. Az akkori demográfiai adatok is jól mutatják, hogy az ország hatmillió fős lakosságából 67,5% volt afrikai, 22% fehér, 9% félfér, 2,6% pedig indiai. Az első világháborútól kezdődően ezek a számok nagy változáson mentek keresztül a színes bőrű lakosság javára. Bár az országban a lakosság összetételét tekintve nem a fehér bőrűek voltak nagyobb arányban, mégis őket illették meg kiváltságok. A nem fehér bőrű dél-afrikaiak csak speciális okmányokkal közlekedhettek saját hazájukban, külön ülhelyeken utazhattak csak a tömegközlekedési eszközökön, külön boltok voltak kijelölve a fehér és nem fehér lakosság számára, valamint külön kórházak és strandok, hogy a rasszok ne keveredhessenek egymással.

1960. március 21-én békés tüntetés szerveződött a sharpeville-i rendőrség épületénél az utazási szabályok megváltoztatása érdekében, ám a gyakorlatlan rendőrök a tömeg oszlatása okán megölték 69 tüntetőt, köztük több nőt és gyermeket. Ennek hatására – mivel az addig sokat tűrő dél-afrikai lakosságot feldühítette a mérsárlás híre – országszerte zavargások

³² A búr elnevezés a holland származású telepesekeket jelentette.

törtek ki. A Nelson Mandela vezette apartheidellenes ellenzéki erők felhagytak erőszakmentes politikájukkal és titkos fegyveres mozgalom szervezésébe kezdtek. Az apartheidrendszer ekkor még megdönthetetlennek tűnt Dél-Afrikában; ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az alkotmányból törölték a Londonhoz való fellebbezési jogot, ezzel is kismimizve a színes bőrű lakosságot. Csak idő kérdése volt azonban, hogy az elnyomott és kizsákmányolt öslakosság ez ellen fellázadjon. Az események olyan szinten elfajultak az országban, hogy több nemzetközössi ország is kritizálni kezdte Dél-Afrikát a kialakult helyzet helytelen kezelése, illetve a kezelés elmaradása miatt. (A kormány 1964-ben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte Mandelát.³³)

A kritikák hatására az ország saját maga kérte a Nemzetközössiégből való kizárását 1961-ben, ezzel független nemzet lett. Viszont a függetlenedés sem oldotta meg az apartheid problémáját. Margaret Thatcher miniszterelnök 1985-ben, a Nemzetközössiég kormányfői találkozóján – többszöri kiigazítással, de – aláírta azt a megállapodást, amely kimondta: korlátozó gazdasági szankciót vezessenek be Dél-Afrika ellen, valamint támogatta egy olyan csoport felállítását is, amelynek feladata tárgyalások kezdeményezése volt a dél-afrikai kormánnyal az apartheid megszüntetéséről. Időkorlátot is megjelöltek, és jelezték: amennyiben nem tapasztalnak változást, szigorúbb szankciókat léptetnek életbe.³⁴

A koronavírus megjelenése értelemszerűen kihatott a Nemzetközössiég országainak életére is. A Covid-19-járvány és a vírus terjedésének megakadályozására elfogadott intézkedések sok szempontból érintették az emberek életét, valamint az élelmiszer- és a mezőgazdasági szektort is. A mozgások korlátozása és a határok részleges bezárása az egész világon azonnal hatást gyakoroltak az élelmiszer-kínálatra, a keresletre és az ellátásra. Ezek a problémák rövid távú zavart okoztak a nemzetközi kereskedelemben, és a fejlődő országok életét is negatívan befolyásolták. A világjárvány minden gazdasági tevékenységre hatást gyakorolt, amelynek súlyos következményei érzékelhetők: jövedelemcsökkenés, növekvő munkanélküliség, az ellátási lánc megszakadása. Ezek mind hatással vannak az élelmiszerek beszerzésére és az élelmiszerigény kielégítésére is. Ezzel kapcsolatban több internetes előadást is tartottak a Nemzetközössiég országaiban, amelyek a Covid-19-járvány néhány hatását tárták fel az élelmiszeripari termékek kereskedelmére a tagországokban.³⁵

A NEMZETKÖZÖSSIÉG JÖVŐJE

A jövőt tekintve a fenntarthatóság is nagy hangsúlyt kap a Nemzetközössiégben. A bolygó túlélésének biztosítása megköveteli az üvegházhatású gáz kibocsátás felére csökkentését 2030-ig, a globális szén-dioxid-semlegesség elérését pedig 2050-ig. Az erre irányuló nemzeti éghajlatváltozási tervek azonban egyelőre elmaradtak. Az országok megállapodtak abban, hogy ötévente frissítik és továbbfejlesztik a „nemzeti szinten meghatározott hozzájárulásukat” (nationally determined contribution – NDC), ami a Párizsi Megállapodás középpontjában

³³ Sharpeville massacre (Written by the Editors of Encyclopaedia Britannica). Britannica. <https://www.britannica.com/event/Sharpeville-massacre> (Letöltés időpontja: 2021. 01. 21.)

³⁴ Thatcher, the Commonwealth and apartheid South Africa. LSE, 09. 04. 2013. <https://blogs.lse.ac.uk/africaatlse/2013/04/09/thatcher-the-commonwealth-and-apartheid-south-africa/> (Letöltés időpontja: 2021. 01. 21.)

³⁵ Panel discussion on impacts of the COVID-19 pandemic on food trade of the Commonwealth. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/media/event/panel-discussion-impacts-covid-19-pandemic-food-trade-commonwealth> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 16.)

áll. A mai napig csak körülbelül húsz ország (ezek közül hét a Nemzetközösséghez tartozik) nyújtott be felülvizsgálati terveket. Eközben a rendelkezésre álló nemzetközi finanszírozás sajnálatos módon továbbra sem elég. A legfrissebb adatok azt mutatják, hogy 2018–2020 között 78,9 milliárd dollárt mozgósítottak az állami és a magánszektorból, 20 milliárd dollárral többet, mint amennyi a cél lett volna. A világjárvány miatt azonban a kitűzött célok megvalósulására nem sok esély marad, hiszen az anyagi erőforrás nem elegendő.³⁶

Napjainkban a Nemzetközösség 54 tagországot foglal magában (lásd 1. táblázat). A közösség tagjai bármikor kiléphetnek, és ha úgy gondolják, akár kérvényezhetik is a visszalépésüket a szervezetbe, mint ahogy például Gambia tette 2018-ban (öt évvel a kilépése után). A jelenlegi tagok közül Barbados szándékozik elhagyni a közösséget 2021-ben, ugyanis államformája köztársasággá alakul (a függetlenség kikiáltásának 55. évfordulóján), és az újonnan megalakuló kormány nem ismeri el a királynőt uralkodóként. A függetlenedés és kormányformaváltás lényegében egy folyamattá alakult a karibi térségben, hiszen 1970-ben Guyana, majd 1976-ban Trinidad és Tobago, aztán 1978-ban Dominika lett köztársaság. A karibi térségben a folyamat nem szakadt meg, hiszen már Jamaica is népszavazást fontolgat a szakítás ügyében.³⁷

A kilépések mellett azért elmondható, hogy a közelmúltban csatlakozó országok is voltak a Nemzetközösség életében. Ilyen országok például Szomáliföld (2009), Dél-Szudán (2011), Suriname (2012), Burundi (2013) és Zimbabwe (2018, újra). Ugyanígy, sok olyan ország is van, amely szeretne a Nemzetközösségbe tartozni. Ilyen jelölt például Nepál, Líbia, Izrael, Jemen, Egyiptom, Kambodzsa és Bahrein. Egy következő kategóriába tartoznak azok az országok, amelyek a brit birodalom résztvevői voltak: Irak, Jordánia, Kuvait, Mianmar, Omán, Katar, Egyesült Arab Emírségek és Hongkong. A Nemzetközösség iránt érdeklődő ország, ahogy a példa is mutatja, bőven akad. Ez azért is pozitív az Egyesült Királyság számára, hiszen a Nemzetközösség tagjai nehezen pótolható szövetségesek, így valószínű, hogy London az elkövetkezendő időszakban is megragad minden gazdasági és diplomáciai eszközt annak érdekében, hogy megvédje a közösséget.³⁸

A Nemzetközösség jövőjével kapcsolatban elmondható továbbá, hogy a tagok az előrejelzések szerint 2030-ig több milliárd dollárral növelik az 54 tagország közötti kereskedelmet, odafigyelve arra, hogy a nőknek és a fiataloknak több lehetőséget biztosítsanak. A vezetők megállapodtak az intelligens mezőgazdaságról, az igazságszolgáltatás integrálásáról és a jogalkotási reformokról is, amely folyamatok hozzájárulnak a fejlődő országok fenntartható jövőjének megvalósulásához is.³⁹

ÖSSZEFOGLALÁS

A Nemzetközösség megalakulása idején az Egyesült Királyság minden szempontból (politikai, gazdasági, geopolitikai) vezető, meghatározó nemzetnek számított, világviszonylatban is. Az

³⁶ The Paris Agreement. United Nations Climate Change. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 12.)

³⁷ Brlas Dóra: Barbados szakít a Nemzetközösséggel. Pécsi Egyetemisták Magazinja, 2020. 09. 30. <https://pecsi egyetemistakmagazinja.hu/barbados-szakit-a-nemzetkozosseggel/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 12.)

³⁸ All member countries. Commonwealth Network. <https://www.commonwealthofnations.org/country/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 12.)

³⁹ Trade. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/our-work/trade> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 12.)

évek múlásával, a gazdaság fejlődésével és két világháború árnyékában azonban elvesztette ezt a szerepét. A *status quo* visszaállítása érdekében életre hívta a Brit Nemzetközösséget, amivel – ha csekély mértékben is, de – javítani tudott a világpolitikában betöltött szerepén. A tagországok eleinte kizárólag a volt brit birodalom országai voltak, és ebből következően brit túlsúly, valamint alá-fölé rendeltségi viszony jellemezte a közösség tagjainak kapcsolatát. A második világháború lezárásával több gyarmat a változtatások szükségességét érezte, amivel az Egyesült Királyság is tisztában volt.

Véleményem szerint egy átgondolt gazdasági előrelépést jelentett az, hogy újragondolták a Nemzetközösség fogalmát, és a körülmények ellenére (világháború, politikai fejlődés, gazdasági folyamatok változása) alkalmazkodtak a kialakult világpolitikai helyzethez, és egyenrangú félként ültek le olyan nemzetekkel tárgyalni, amelyek egykor gyarmati státuszban voltak.

Ez a régi gyarmati viszony még napjainkban is érezteti hatását. Az a meglátásom, hogy ez egy érzékeny és kimondottan érzékelhető álláspont volt a Nemzetközösségben lévő államok részéről, elég, ha a Brexit körül kialakult gazdasági-politikai helyzet megítélésére gondolunk. Az Egyesült Királyságnak érdekében állt a jó viszony fenntartása a Nemzetközösség államaival, hiszen sok befektetésben voltak érdekeltek. Ez az Európai Unióba való belépéskor megváltozott, hiszen Európa geopolitikai szempontból nagyobb piacnak és jobb befektetésnek látszott, amelynek megközelíthetősége, távolsága kedvezőbb volt az Egyesült Királyság számára.

A Brexit utáni első sokk lecsengésekor a Nemzetközösség országai is megtalálták a számításukat, és új piacokat nyitottak mind egymás, mind Európa felé (CETA).

A Nemzetközösség tagjai között ma már megtalálhatók független országok is, amelyek történelmileg nem kapcsolódtak az Egyesült Királysághoz. A közösség országainak létszáma a korábbi gyarmatok szuverenitásának elnyerése miatt nőtt ekkorára. Véleményem szerint a Nemzetközösség, mint minden nagy nemzetközi szervezet, jól látható célokat tűzött ki maga elé. Ennek elengedhetetlen példája a rasszizmus elleni harc, a nők egyenjogúságáért vívott harc, valamint a fejlődő tagországok gazdasági és műszaki együttműködésének támogatása. Úgy látom, hogy a Covid–19 vírus okozta károk enyhítéséhez nagy energiára és az államok közötti jó gazdasági együttműködésre, valamint sok pénzre lesz szükség. Ezt a helyzetet úgy lehet a legjobban orvosolni, ha az államok szorosabban együttműködnek egymással egy-egy adott szektorban. Úgy gondolom, hogy némi problémát fog okozni a Nemzetközösségnek a Párizsi Megállapodásban foglalt megújuló energiaforrások telepítése és az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése, ám úgy vélem, hogy nemzetközi összefogással, ha nem is megállítani, de lassítani tudják a globális felmelegedést. Pozitív hatásnak értékelem továbbá, hogy előtérbe került a nők és a gyerekek helyzete is.

Bár érintőlegesen volt róla szó a tanulmányban, de fontos szerepet játszik a királynő személye is a Nemzetközösség életében. A tagok tisztelik és elfogadják, nem csoda, hogy mindenkit foglalkoztat a kérdés, ki fogja követni őt, hiszen ez nem örökletes, hanem választott cím. A brit politikai elit támogatná azt az elképzelést, hogy a trónörökös vegye át ezt a címet Károly herceg személyében. Ezért II. Erzsébet szokatlanul őszinte nyilatkozatokat és lépéseket tett (bár pozíciójából adódóan ő ritkán foglal állást ilyen kulcsfontosságú kérdésekben).

A jövőt illetően sok múlhat azon, hogy a britek által az utolsó pillanatban megkötött kilépési szerződés milyen hatással lesz az Európai Unióval kialakított kapcsolatokra. Ez ugyanis nagyban befolyásolhatja, hogy milyen mértékben szorulnak egy (régi) új piac bővítésére, ami gazdasági szempontból jelenthet jót, de akár rosszat is a Nemzetközösségre nézve. Szerencsére a megállapodással elhárult az a jogos veszély, hogy megnő a brit hatás,

felerősödik, újból létrejön az alá-fölé rendeltségi viszony, ami negatív hatást váltott volna ki a Nemzetközösség egyes országaiban.

A következő időszak választ adhat arra, hogy milyen gazdasági, illetve gazdaságélénkítő hatásai lesznek a Nemzetközösség szempontjából az Európai Unióból való kilépésnek. Eléri-e az Egyesült Királyság a kilépéssel remélt változást, és vissza tudja-e állítani a világban korábban elfoglalt nagyhatalmi pozícióját azzal, hogy a Nemzetközösség államai felé fordul? Számolni kell azzal a ténnyel, hogy ameddig a Covid-19 vírus okozta korlátozások fennállnak, addig nem kapunk valós képet egyik folyamatról sem, és a pozitív, illetve negatív hatások kibontakozására még várni kell.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- All member countries. Commonwealth Network. https://www.commonwealthofnations.org/country/Breckenridge,Amar:The_„Canada_Model“:Is_It_a_Viable_Option? Trade Knowledge Exchange, 01. 10. 2018. <https://trade-knowledge.net/commentary/the-canada-model-is-it-a-viableoption/>
- Brexit Deal Announced. BBC News Special, 24. 12. 2020. <https://www.bbc.co.uk/programmes/m000rf2h>
- Brlas Dóra: *Barbados szakít a Nemzetközösséggel*. Pécsi Egyetemisták Magazinja, 2020. 09. 30. <https://pecsiegyetemistakmagazinja.hu/barbados-szakit-a-nemzetkozosseggel/>
- CETA – új standardot jelentő megállapodás a nemzetközi kereskedelemben. Európai Bizottság, 2017. 02. 15. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/MEMO_17_271
- Charter of the Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/sites/default/files/page/documents/CharteroftheCommonwealth.pdf>
- Commonwealth: Seven things you might not know. BBC News, 15. 04. 2018. <https://www.bbc.co.uk/news/uk-43715079>
- Commonwealth (Written by the Editors of Encyclopaedia Britannica). Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Commonwealth-association-of-states>
- Davis, Caroline: *Queen suggests Prince Charles should be next Commonwealth head*. The Guardian, 19. 04. 2018. <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/19/queen-suggests-prince-charles-should-be-next-commonwealth-head>
- Dickson, Annabelle: *Ex-colonies to UK: Forget Brexit 'Empire 2.0'*. Politico, 26. 02. 2018. <https://www.politico.eu/article/commonwealth-summit-wont-be-empire-2-0-for-brexit-uk/>
- Evans, Joe: *What is an Australia-style trade deal?* The Week, 16. 10. 2020. <https://www.theweek.co.uk/105664/what-is-an-australia-style-trade-deal>
- Harare Commonwealth Declaration. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/history-of-the-commonwealth/harare-commonwealth-declaration>
- How we are run. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/about-us/how-we-are-run>
- Jack, Ian: *Britain sees the Commonwealth as its trading empire. It is sadly deluded*. The Guardian, 07. 04. 2018. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/apr/07/britain-commonwealthtrading-empire-brexit-eu-trade>
- Joining the Commonwealth. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/about-us/joining-the-commonwealth>
- Member countries. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/member-countries>
- No-deal brexit: nem lesz leányálom az ausztrál-típusú kereskedelem az EU-val. Szabad Európa, 2020. 12. 12. <https://www.szabadeuropa.hu/a/30997332.html>
- Our History. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/about-us/history>
- Our work. <https://thecommonwealth.org/our-work>

- Panel discussion on impacts of the COVID-19 pandemic on food trade of the Commonwealth. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/media/event/panel-discussion-impacts-covid-19-pandemic-food-trade-commonwealth>
- Rudd, Kevin: *Think the Commonwealth can save Brexit Britain? That's utter delusion*. The Guardian, 11. 03. 2019. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/mar/11/commonwealth-save-brexit-britain-utter-delusion-kevin-rudd>
- Secretary-General Patricia Scotland. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/secretary-general-rt-hon-patricia-scotland-qc>
- Sharpeville massacre (Written by the Editors of Encyclopaedia Britannica). Britannica. <https://www.britannica.com/event/Sharpeville-massacre>
- Statute of Westminster. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/history-of-the-commonwealth/statute-westminster>
- Thatcher, the Commonwealth and apartheid South Africa. The London School of Economics and Political Science, 09. 04. 2013. <https://blogs.lse.ac.uk/africaatlse/2013/04/09/thatcher-the-commonwealth-and-apartheid-south-africa/>
- The Paris Agreement. United Nations Climate Change. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>
- Trade. The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/our-work/trade>

Bodnár András alezredes:

VÍZKONFLIKTUS A NÍLUS VÖLGYÉBEN

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.5

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány a Kék-Níluson épülő Nagy Etióp Újjászületés Gát (Grand Ethiopian Renaissance Dam – GERD) kapcsán kiéleződött ellentéteket vizsgálja. Egyiptom rohamosan növekvő lakossága és a Nílus vizére való szinte teljes ráutaltsága miatt mereven ragaszkodik korábbi, nemzetközi szerződésekben rögzített kvótájához. Etiópia a vízhozam felosztásának számára kedvezőbb és általa igazságosabbnak tekintett, újabb rendszerét szeretné megteremteni. A bizonyos esetekben már-már fegyveres konfliktus kirobbanásának lehetőségével fenyegető érdekellentétek feloldására több nemzetközi megoldási kísérlet történt. Ezek sikertelensége miatt még nagyon távolinak tűnik a végleges, minden érdekelt fél számára elfogadható megoldás.

KULCSSZAVAK: Etiópia, Egyiptom, Nílus, vízhiány, vízkonfliktus, Nagy Etióp Újjászületés Gát

Az édesvíz szűkössége kapcsán felmerülő kihívásokra nemcsak a közvetlenül érintett országok létszükségele kénytelen választ adni, azt a tágabb régió államainak is be kell emelniük biztonságpolitikai gondolkodásukba. Erre jó példát szolgáltat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája: „A globális felmelegedés és a szélsőségesebbé váló időjárás hozzájárul egyes államok belső nehézségeinek erősödéséhez. Az éghajlatváltozás hatásai mindenhol érzékelhetők, ugyanakkor különösen erősen jelentkeznek számos olyan térségben, amelyek más okok miatt eleve sérülékenyek, súlyosbítva a meglévő társadalmi és gazdasági problémákat.”¹

A népességszám nagymértékű növekedése és ezzel párhuzamosan a fogyasztás szintjének megugrása nyomán a vízhiány az elmúlt időszakban átfogó problémává vált az emberiség számára. Az írás ezt Afrika egyik legnagyobb jelentőségű nemzetközi folyója, a Nílus, azon belül is a Kék-Nílus vizének használatát övező feszültségeken keresztül mutatja be.

A szuperduzzasztó körüli geopolitikai feszültség nem csak Etiópia, Szudán és Egyiptom viszonyára nyomta rá éveken át fegyveres konfliktussal fenyegető bélyegét. Egész Kelet-Afrika sorsát és több százmillió ember életét befolyásolja az, hogy a kérdésben területi elhelyezkedésük révén elsődlegesen érintett országok jól gazdálkodnak-e a kontinens egyik legnagyobb ajándékával, a Nílussal.

¹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 1. melléklet, 49. pont <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/6c9e9f4be48fd1bc620655a7f249f81681f8ba67/megtekintes> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

FÖLDRAJZ ÉS NÉPESSÉG

A Nílus a világ egyik leghosszabb folyama. Hossza 6670 km, vízgyűjtő területe 3,37 millió km².² A Kék-Nílus az etiópiai Tana-tóból indul,³ áthalad az Etióp-magasföldön, végül Szudán fővárosában, Kartúmban éri el a Nílus másik ágát, a Fehér-Nílust. A Kék-Nílus vízgyűjtő területe 324,5 ezer km², és maga a folyó 1350 kilométeren át hömpölyög a két országon keresztül. „A Kék-Nílus a Nílus vízhozamának 56%-át adja, a szintén az Etióp-magasföldön eredő Atbara folyóval együtt pedig a vízhozam 90%-át, a hordalék 96%-át biztosítja. E két folyó okozta a Nílus áradásait, mely az ókori egyiptomi civilizáció kialakulásának nélkülözhetetlen feltétele volt. A Kék-Nílus igen nagy mennyiségű hordalékot szállít, mivel az etióp esős évszakban a sok csapadék hatására az erózió megnövekedik, és nagy mennyiségű iszap kerül a folyóba, amely termékenyítette a part menti talajt, ezért az egyiptomiak nagy mennyiségű haszonnövényt, leginkább gabonát tudnak termelni.”⁴

A Nílus tizenegy ország⁵ több mint 450 millió⁶ lakosának élelmezésében és vízellátásában játszik jelentős szerepet. Ezen országok közül a Nílus szempontjából különösen fontos szereplő Egyiptom, Szudán és Etiópia, míg a többi érintett szubszaharai ország vízellátásában a Nílus kevésbé játszik meghatározó szerepet.

Egyiptom mintegy 115 millió főnyi lakosságának 95%-a a folyó deltájában és a folyó völgy 20 km-es sávjában él. Mivel mezőgazdasági művelésre szinte csak a folyó menti övezet, azaz Egyiptom teljes területének mindössze 2,8%-a alkalmas, számára létfontosságú a nílusi víz.⁷ Szudán lakossága szintén erősen ráutalt a Nílus vizére. Az ország északi részén a művelt terület alig 2 kilométer széles és termőképessége a mindenkori áradások nagyságától függ.⁸

A mezőgazdaság a fő megélhetési forrás a Nílus-medencében. Ez a teljes munkaerő több mint 75%-ának biztosít foglalkoztatást és a GDP 1/3-át állítja elő. Becslések szerint 5,4 millió hektár termőföld van a folyó öntözési területén, aminek több mint 97%-a Egyiptom és Szudán területén terül el. Az öntözéshez szükséges becsült éves vízigény 85 milliárd m³, ebből a Nílusból származó víz körülbelül 82,2 milliárd m³.⁹

A növekvő vízhiány egyik legfontosabb oka – a fenntarthatatlan formában folyó öntözés mellett – a népesség gyors növekedése.

² Neszmélyi György Iván: A Nílus vízhozamának megosztása – regionális együttműködés vagy konfliktus? Tér és Társadalom, 28. évf. 1., 2014/1., 101. <https://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/2575> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 04.)

³ A folyó a nevét az általa szállított hordalékról kapta, ami a fekete termőtalajból származik. A torkolatnál beszéltek szudáni nyelvjárásban a fekete és a kék színekre ugyanazt a szót használták.

⁴ Végh Dalma: Tíz ország kincse: A Nílus. Afrika tanulmányok, 2008/3. <https://adoc.pub/vegh-dalma-tiz-orszag-kincse.html> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

⁵ Nile Basin Initiative: Burundi, Kongói Demokratikus Köztársaság, Egyiptom, Etiópia, Eritrea, Kenya, Ruanda, Dél-Szudán, Szudán, Tanzánia és Uganda. <https://nilebasin.org/media-center/maps> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 03.)

⁶ <https://population.un.org/wpp/DataQuery/> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 03.)

⁷ N. Rózsa Erzsébet: A sokszínű Egyiptom. In: Marsai Viktor – Nagyné Rózsa Erzsébet (szerk.): Magyarország és Afrika 2018–2025. Dialóg Campus, Budapest, 2020, 113.

⁸ Borza Szená: Szudán. In: Marsai–Nagyné (szerk.): i. m. 127.

⁹ Nile Basin Initiative: i. m.

1. táblázat *A népesség alakulása 1950–2050 között (millió főben)*

	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050
Egyiptom	20,45	26,63	34,51	43,31	56,13	68,83	82,76	102,33	120,83	140,35	159,96
Etiópia	18,13	22,15	28,42	35,14	47,89	66,23	87,64	114,96	144,94	175,47	205,41
Szudán	5,73	7,54	10,28	14,5	20,15	27,28	34,55	43,85	55,25	67,92	81,19

(Forrás: <https://worldpopulationreview.com/countries>)

Az 1. táblázat azt mutatja meg, hogyan változott a konfliktusban érintett országok népessége az elmúlt 70 évben, és mire számíthatunk az elkövetkező 30 esztendőben. Ezek szerint a három ország lakossága 1950-től napjainkig átlagosan több mint hatszorosára duzzadt, és ez az emelkedés csak gyorsul a következő évtizedekben. 2050-re a térség lakosainak száma a tizenegyszerese lehet az 1950-esnek. Ezek a számok önmagukban is sokkolóak, különösen akkor, ha belegondolunk abba, hogy kb. 450 millió embert kell majd tiszta ivóvízzel és a termőterületeket öntözővízzel, az ipart a termeléshez szükséges ipari vízzel ellátni abban a régióban, ahol már évtizedek óta rohamosan csökken az egy főre jutó víz mennyisége. Azt hiszem, látnoki képesség nélkül is kijelenthető, hogy ez a mai vízgazdálkodási módszerek és a rendelkezésre álló technológiai eljárások mellett megoldhatatlan feladatot jelent majd a közeli jövőben.

A KONFLIKTUS JOGI HÁTTERE

A határokon átnyúló megállapodások gyakran több évvel, évtizeddel korábbi adatokon alapulnak. Ezek viszont a klímaváltozás következtében, illetve más tényezők miatt sokszor egyre kevésbé reálisak. Erre szolgált jó példát a Nílus vízmegosztását szabályozó első, 1929-es megállapodás, amely Egyiptom és az Egyesült Királyság között született. Ennek értelmében „...Egyiptom évente 48 milliárd m³, míg Szudán 4 milliárd m³ vízmennyiségre jogosult a Nílus hozamából. Ezen túl, az országnak vétőjoga van a folyón épített projektek tervezésénél. Ezt Egyiptom napjainkban is hivatkozási alapnak tekinti, dacára annak, hogy a folyó felső folyásánál azóta új országok jöttek létre, és alapjaiban alakult át a régió népessége, gazdasága és ebből fakadóan a vízfelhasználása is [...] 1959-ben újabb megállapodás jött létre a britek bábáskodása mellett, amely Egyiptom kvótáját 55,5 milliárd m³-ben állapította meg, míg Szudánét 18,5 milliárd m³-ben. A megállapodás évi 10 milliárd m³ párolgási veszteséggel számolt a két ország határán fekvő Nasszer-tóból.”¹⁰ Ezek a megállapodások gyakorlatilag a Nílus teljes vízhozamát elosztották a két állam között, éppen ezért egyetlen további érintett ország sem írta azokat alá.

A Nílus-medence országainak függetlenné válása után számos kormány igényt támasztott a kvótagállapodások módosítására. Arra törekedtek, hogy a folyó mentén projekteket hajthassanak végre az egyiptomi kormánnyal folytatott bonyolult konzultáció és koordináció nélkül. 1999 februárjában a Nílus-medence Kezdeményezés (Nile Basin Initiative – NBI) tíz Nílus menti országa: Egyiptom, Szudán,¹¹ Uganda, Etiópia, Kongói Demokratikus Köztársaság, Burundi, Tanzánia, Ruanda, Kenya és Eritrea (még mint

¹⁰ Neszmélyi: i. m. 104.

¹¹ Dél-Szudán ekkor még nem volt önálló állam.

megfigyelő) megállapodott abban, hogy a tárgyalások lezárulásáig és egy állandó intézmény létrehozásáig elfogadják a Nílus együttműködésen alapuló vízmegosztásának és kezelésének átmeneti intézményét.¹²

2010. május 14-én az ugandai Entebbében egy újabb megállapodás kötöttetett négy felvizi ország (Uganda, Etiópia, Ruanda és Tanzánia) között. Az érintettek ezt abban a reményben hozták létre, hogy más országokat rá tudnak majd venni, hogy csatlakozzanak, és így többséget teremtsenek az NBI tagjai között, amely lehetővé tenné a szerződés végleges jóváhagyását. Két nappal később Kenya is csatlakozott a megállapodáshoz. Az Entebbében született megállapodás¹³ tíz tagjából tehát öten várták egy hatodik ország csatlakozását, hogy elérjék a szükséges többséget.¹⁴

Egyiptom nem volt hajlandó felülvizsgálni a megállapodásokat, valamint bejelentette tevékenységének befagyasztását az NBI-ben. A hivatalos egyiptomi álláspont az volt, hogy az ország nem enged a Nílus vízének „...történelmi és jogi alapokon nyugvó részesedéséhez” való jogából. Ellenben „...a folyó felső folyása menti országok a »múltányos részesedés« elve alapján történő újrafelosztást szorgalmazták.”¹⁵

2011 tavaszán Burundi bejelentette, hogy hatodik aláíróként hitelesíti a keretmegállapodást. Ezzel megszületett a többség, amelyet követően a megállapodást – függetlenül Egyiptom elzárkózó álláspontjától – az érintett államok parlamentjeinek kellett jóváhagyniuk. Egyiptom és Szudán végleg távol maradt a folyamatól, sőt Egyiptom eleve illegitimnek minősítette a megállapodást, és világosan kinyilvánította, hogy egyetlen dologban lenne hajlandó egyezkedni: a Nílus párolgási vízvesztésének csökkentésével elérhető többlet-víz mennyiség megosztásáról.¹⁶

2015-ben Etiópia, Szudán és Egyiptom politikai vezetői Kartúmban aláírták a GERD-projektről szóló megállapodást. Ennek értelmében, a három ország megtesz minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy megakadályozzon bármilyen jelentős károkozást a Kék-Nílus vízének felhasználása során. Ahol mégis jelentős kárt okoznak valamelyik országnak, a károkozó állam megtesz mindent a károk enyhítése érdekében, és szükség esetén megvitatják a kártérítés kérdését is. Ha a felek konzultáció vagy tárgyalás útján nem képesek megoldani a vitát, közösen kérnek közvetítést vagy állásfoglalást egy független szervezettől. Egyebek mellett a megállapodás rögzíti, hogy a majdan, a GERD által megtermelt villamos energia megvásárlásánál Szudán és Egyiptom elsőbbséget élvez.¹⁷

A későbbiekben is születtek különmegállapodások, két-, vagy háromoldalú nyilatkozatok miniszteri és államfői szinten egyaránt, de ilyen horderejű egyezményt nem írtak alá.

¹² International Waters Governance. <http://www.internationalwatersgovernance.com/nile-river-basin-initiative.html> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 01.)

¹³ A Cooperative Framework Agreement (CFA) felvázolja a Nílus-medence vízkészleteinek együttműködésen alapuló kezelésével és fejlesztésével kapcsolatos elveket, jogokat és kötelezettségeket.

¹⁴ Mohamed Hamama: Renaissance Dam crisis: Egyptian diplomacy between negotiation and escalation. <https://madamasr.com/en/2015/12/27/feature/politics/renaissance-dam-crisis-egyptian-diplomacy-between-negotiation-and-escalation/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 01.)

¹⁵ Neszmélyi: i. m. 104.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Agreement on Declaration of Principles between The Arab Republic of Egypt, The Federal Democratic Republic of Ethiopia And The Republic of the Sudan On The Grand Ethiopian Renaissance Dam Project. <https://hlrn.org/img/documents/Renaissance%20Dam%20Agreement.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 05.)

A NAGY ETIÓP ÚJJÁSZÜLETÉS GÁT

Etiópia új Nílus-gátja

1. térkép

(Forrás: *demokrata.hu*)

Etiópiát Afrika víztornyának nevezik, köszönhetően hegyvidéki területeinek és annak, hogy Afrika vízkészleteinek viszonylag nagy részét birtokolja. Az ország ennek a potenciálnak csupán 1%-át hasznosította a 21. század kezdetén. Annak érdekében, hogy Afrika egyik energiaellátójává váljon, Etiópia megkezdte a vízkészleteinek hasznosítására szolgáló gátak, víztározók, öntözőcsatornák és vízerőművek építését.

A gátak több célt szolgálnak, de fő feladatuk mégiscsak a vízerőművek kiszolgálása. Ennek a feladatnak egyik legújabb és egyben leggrandiózusabb példája a GERD. A hatalmas duzzasztó építésének az a fő célja, hogy vízenergiából nyert villamos energiával lássa el a fejletlen infrastruktúrájú, 110 milliós Etiópiát. Ez a gigaprojekt lehet az egyik kulcseleme annak, hogy az ország 2025-re meglépesse a maga számára kitűzött célt: az éhezés fenyegetését végleg maga mögött hagyó, közepes jövedelmű orszaggá válást, amely befektetőbarát környezetet kínál a 21. század technológiáinak.

A duzzasztó üzembe helyezése – más fejlesztésekkel együtt –, ha nem is egy csapásra, de az etióp kormány szerint jó ütemben, fokozatosan megoldaná az ország energiagondjait, és hozzájárulna a gyors, ugrásszerű fejlődéshez és életszínvonal-emelkedéshez. Ehhez járul hozzá a kitűzött cél, hogy 2030-ra 100%-os legyen a villamos energiával való ellátottság az országban. A távolabbi cél pedig az, hogy Etiópia Kelet-Afrika, vagy akár a tágabb régió, fontos energiaexportálójává váljon.¹⁸

A GERD a Nílus etiópiai szakaszán, a szudáni határtól mintegy 40 kilométerre, Addisz-Ababától 500 kilométerre, északnyugatra épülő, 74 km³ víz raktározását lehetővé tevő duzzasztórendszer. A fő gát 155 méter magas és közel 2 kilométeres távolságot fog át. A fő elemet több kisebb szakasz és nagyjából 5 kilométer hosszú és 50 méter magas töltés egészíti ki. Ez összesen több mint 16 millió m³ anyag beépítését jelenti. Amikor majd teljesen elkészül, a világ 10. legnagyobb gátja lesz. Összesen 16 turbina dolgozik majd a villamos energia előállításán, amelyek teljesítménye összesen 5150 MW¹⁹ lesz (miközben

¹⁸ Az év, amikor mégsem tört ki a Nílusért a háború. Origo.hu, 2018. 12. 19. <https://www.origo.hu/gazdasag/20181219-ev-amikor-megsem-tort.html> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 01.)

¹⁹ Ethiopia: First stage of the filling of the reservoir of the Grand Renaissance Dam. <https://tractebel-engie.com/en/news/2020/ethiopia-first-stage-of-the-filling-of-the-reservoir-of-the-grand-renaissance-dam> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

jelenleg az ország mindössze 4000 MW-ot tud előállítani). Ezzel az éves kapacitás a 15 000 GWh-t is elérheti.²⁰

A 2011-ben indult projekt teljes költségvetését eredetileg 3,3 milliárd dollárra tervezték. A kivitelezés csúszása és más nehézségek miatt ez az összeg mostanra 4,8 milliárd dollárra nőtt, és még nincs készen a projekt.²¹ Az etióp kormány a teljes költséget vállalta, és azt kötvények kibocsátásával finanszírozza. A papírokat az érintett országok mellett elsősorban kínai bankok és amerikai befektetők vásárolták meg. A kormány korábban még külön alapot is létrehozott erre a célra, ahová az emberek önként is utalhattak pénzt, de az egyes közszolgálati dolgozóktól automatikusan levont bérreszeket is ide csoportosította át az állam.²²

A munka 2013. május végén ért abba a fázisba, amikor a Nílus vízhozamának döntő részét biztosító Kék-Nílust elterelték eredeti medréből. Az elterelés mindössze 500 méterrel vitte arrébb a folyómedret, hogy az eredetiben zavartalanul tudják építeni a gátat. 2015. december 27-én az etióp kormány bejelentette, hogy a Kék-Nílus vizének eredeti medrébe történő visszaterelésével, két év után, a folyó első alkalommal haladhatott keresztül az építés alatt álló gáton. A gát építése, 2020 nyarán, 9 év munka után, mérőföldköhöz ért: júliusban elkezdődött a tározó feltöltésének első szakasza. Július 20-a óta a Kék-Nílus a fő gátban épített ideiglenes küszöbön folyik át, és ebben a szakaszban egy 70 m maximális mélységű tározót hoz létre. A munkálatok az elkövetkező hónapokban folytatódtak, hogy elvégezzék a feltöltés második szakaszát, és megkezdjék az energiatermelést.²³

Az, hogy a gát hozzájárul-e az egyiptomi vízhiányhoz, nagyrészt annak a vízmegosztási megállapodásnak a függvénye, amelyet Egyiptom, Szudán és Etiópia írt alá. Az egész abban áll, hogy mennyi víz áteresztését fogja vállalni Etiópia az aszály alatt és után. A szezonális aszály kezdetén Etiópia eldönti, hogy folytatja-e a víz azonos mértékű áteresztését, így továbbra is energiát termel és vízellátást biztosít az alvízi országoknak, vagy pedig megtölti a tározóját a hosszabb távú energiatermelés érdekében. Szakértők szerint a gát a Nílus vizének akár 20%-át is visszatarthatja, amíg a mögötte elterülő hatalmas víztározó fel nem töltődik.²⁴

A KONFLIKTUS ÉS A RENDEZÉSI TÖREKVÉSEK

A konfliktushelyzet alapja az, hogy a folyó alsó folyása mentén elterülő Egyiptom erősen ráutalt a Nílus vízhozamára. A gát nélkül is – a növekvő népesség és a klímaváltozás hatására – a delta sok öntözőcsatornája kiszáradt. Számos más tényező (például a rossz karbantartás, a felelőtlen gazdálkodás, az illegális vízvétel stb.) kiszárította az amúgy is szomjas országot.²⁵ Az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület adatai szerint a regionális

²⁰ Kiersten Johnson: Monitoring the Weather with Satellites to Inform Critical Upper Blue Nile River Transboundary Water Talks: The 2020 Forecast. AgriLinks, 26. 05. 2020. <https://www.agrilinks.org/post/monitoring-weather-inform-transboundary-water-talks-seasonal-forecasts-are-average-above> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 01.)

²¹ Az év, amikor mégsem tört ki a Nílusért a háború: i. m.

²² Uo.

²³ Egypt unaffected by initial filling of GERD: expert. Al-Masry Al-Youm, Egypt Independent, 24. 07. 2020. <https://egyptindependent.com/egypt-unaffected-by-initial-filling-of-gerd-expert/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

²⁴ Jed Higdón et al.: Egypt, the Nile River, and the GERD. <https://waterandconflict.web.unc.edu/the-nile-river-and-gerd/> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 03.)

²⁵ Max Bearak – Sudarsan Raghavan: Africa's largest dam powers dreams of prosperity in Ethiopia – and fears of hunger in Egypt. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/world/interactive/2020/grand-ethiopian-renaissance-dam-egypt-nile/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 07.)

felmelegedés a 2006–2015-ös évtizedben az 1850–1900-as értékhez viszonyítva, a Nílus-medence térségében 0,75–2,25 °C között volt.²⁶ Egyre több vízre van szükség a növények termesztéséhez, mivel a Nílusnak és csatornáinak párolgása is egyre növekszik. A további vízhiány és annak mezőgazdaságra gyakorolt hatása súlyos következményekkel járhat Egyiptom lakosságára nézve.

Az ország ugyanakkor kellő erővel rendelkezik ahhoz, hogy érdekeit érvényesítse a felvízi országokkal szemben. A kairói kormányzat, ahogy azt korábban a Mubarak-rezsim idején is tette, az arab tavaszt követően is mereven ragaszkodott az őt megillető vízhozambeli részesedéshez, és nem kívánt semmiféle engedményt tenni a többi ország javára. Ezzel szemben Etiópia – amely gazdasági, népességi és katonai szempontból a nílusi kérdésben Egyiptom legnagyobb szubszaharai „ellenpólusa” – úgy vélekedett, hogy egyetlen ország sem akadályozhatja meg a területén lévő folyóvíz mennyiség hasznosítását. A konfliktushelyzet kiszélesedése valós kockázat, ezért annak nemzetközi együttműködéssel való megakadályozása a régió jövője szempontjából létfontosságú.²⁷

A nílusi vizek kérdése 2010 előtt nem szerepelt Egyiptom politikai napirendjén. Addig a történelmi vízügyi szerződések garantálták Kairó számára a nagyobb kvótát. Ennek ellenére, hogy kategorikusan elutasította a megállapodást, Egyiptom az Entebbében létrejött megállapodás (2010) aláírása után felismerte a vízbiztonsággal járó lehetséges kockázatokat. A 2011-es felkelést követő politikai instabilitás időszakával egyidejűleg egyértelműen prioritássá vált a vízkérdés. Aztán a 2013 nyarán a GERD aktuális kivitelezési állapotára (a folyó eredeti medrének megváltoztatása) már meglehetősen idegesen reagáltak, és a munkálatok azonnali leállítását követelték – sikertelenül.

Kairó értelmezésében vizet lopni a Nílusból (illetve Egyiptomtól) nem szabad. Ennek eredményeként az arab állam minden törekvést, amely a gyarmati korban íródott dokumentum kitételeit megváltoztatná, Egyiptom elleni háborús cselekménynek minősít.²⁸ 2013 júniusában néhány radikális egyiptomi politikus élő televíziós adásban arról beszélt, hogy katonai beavatkozással kellene megakadályozni a gát építését, vagy fontolóra kellene venni etióp lázadók támogatását, esetleg a projekt ellen végrehajtott szabotázsakciókat. A külügyminiszter pedig arról beszélt, hogy országa „...egy csepp vízről sem mond le a Nílusból...”²⁹ és akciótervet készít a gátépítés ellen, mert ha „...nincs Nílus, Egyiptom sincs”.³⁰

A szudáni kormány egyértelműen Etiópia pártjára állt, és közölte, hogy támogatja az erőművet, mert az számára is áramellátást biztosít majd, és egész évben szabályozza a folyó vízszintjét.³¹

Nabil Fahmy egyiptomi külügyminiszter megerősítette: Etiópia és Egyiptom egyetért abban, hogy ideje pontot tenni az ügy végére s kölcsönösen előnyös szerződést kötni. Megjegyezte azonban, hogy a Nílus vize Egyiptom számára „...első számú nemzeti biztonsági

²⁶ Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). <https://www.ipcc.ch/sr15/graphics/> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 05.)

²⁷ Neszmélyi: i. m. 103.

²⁸ Padányi József: Vízkonfliktusok. Hadtudomány, 2015/E lapszám, 272. http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/23_PADANYI_JOZSEF.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 12. 01.)

²⁹ Ahmed Maher: Egyptian politicians caught in on-air Ethiopia dam gaffe. BBC News, 04. 06. 2013. <https://www.bbc.com/news/world-africa-22771563> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 04.)

³⁰ Uo.

³¹ Visnovitz Péter: Vízháború a Nílusnál. Origo.hu, 2013. 06. 11. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20130611-egyiptom-etioopia-a-nilusert-indulhat-az-első-nagy-vizhaboru.html> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

kérdés”,³² s ezért Kairó „...fenntartja magának a jogot, hogy különféle technikai, diplomáciai és jogi lépéseket vegyen fontolóra a gátépítés ellen”.³³

2015-ben aztán Etiópia, Szudán és Egyiptom vezetői Kartúmban aláírták a Nílus vízének felosztását szabályozó alapelvekről szóló megállapodást, jelentős lépést téve ezzel a diplomáciai viszály rendezése felé.³⁴

2017 márciusában az etióp biztonsági erők megöltek 13 embert, akik kézfegyverekkel felfegyverkezve támadást akartak intézni az épülőfélben lévő gát ellen. Néhányuknak sikerült Szudánba menekülni, de Kartúm azonnal kiadta őket Addisz-Abebanak. Etiópia szerint a támadók az Eritrea által támogatott egyik szakadár csoport fegyveresei voltak.³⁵

Egyiptom 2017 májusában újabb találkozót szervezett a Nílus-medence országai között, amelynek elsődleges napirendi pontja a GERD volt. Ekkor megállapodás született arról, hogy egy nemzetközi tudományos kutatócsoportot hoznak létre, amely hatástanulmányt fog készíteni az új gátról. Kairó 2017. decemberben azt kezdeményezte, hogy a Világbankot mint semleges felet vonják be a műszaki kérdéseket vizsgáló kutatócsoport munkájába, azonban az etióp kormány ezt az indítványt elutasította.³⁶

A 2018. áprilisban tartott háromoldalú egyeztetés – amelyen az érintett államok megtárgyalták az óriásgát későbbi kihatásáról szóló, francia cégek által készített műszaki jelentést – eredmény nélkül zárult. A maratoni tárgyalások után arról viszont megegyezett a három ország, hogy közös platformot nyitnak a duzzasztó körüli kérdések megválaszolására, és hogy hathavonta rendszeres csúcsetetői találkozót tartanak, kifejezetten a GERD aktuális ügyeinek áttekintésére, mindig a három érintett ország más-más fővárosában. Ez azonban még nem jelentett megnyugvást, hiszen Etiópia és Szudán épp ezzel egyidejűleg arról kötöttek külön megállapodást, hogy közös katonai kontingenst hoznak létre a komplexum védelmében. A két fél hangsúlyozta az elért eredmények megtartásának szükségességét, és teljes együttműködést irányzott elő a határvédelemben, az információcserében, a kábítószerek és más áruk csempészete, illetve az ember- és fegyverkereskedelem elleni harc terén. Abban is megállapodtak, hogy aktivizálják az erőket a biztonság és a stabilitás fenntartása érdekében, valamint együttműködnek a közös kiképzés és a tapasztalatcsere területén.³⁷

2018. május elején Omar al-Basír szudáni elnök és Abij Ahmed Ali etióp kormányfő közös nyilatkozatot tett, miután egyeztető tárgyalásokat folytattak Kartúmban. A felek rögzítették, hogy továbbra is kiállnak a 2015-ben kötött, háromoldalú megállapodás mellett.

³² Szabó József: Kairói vízparancsolat: Ne lopj! Magyar Szó online, 2014. 04. 20. http://www.magyarszo.com/hu/2314/kulfold_nagyvilag/110506/Kair%C3%B3i-v%C3%ADzparancsolat-Ne-lopj!.htm (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

³³ Uo.

³⁴ Marsai Viktor: A Nagy Etióp Újjászülés Gát és a Nílus vízfelhasználása körüli diplomáciai küzdelem. INKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések, 2020. [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2020_11_A%20Nagy%20Etióp%20Újjászülés%20Gát%20és%20a%20Nílus%20vízfelhasználása%20körüli%20diplomáciai%20küzdelem%201.%20rész%20\(Marsai%20V.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2020_11_A%20Nagy%20Etióp%20Újjászülés%20Gát%20és%20a%20Nílus%20vízfelhasználása%20körüli%20diplomáciai%20küzdelem%201.%20rész%20(Marsai%20V.).pdf) (Letöltés időpontja: 2020. 12. 10.)

³⁵ 13 die in failed assault on Ethiopia's Grand Renaissance Dam. Global Construction Review, 03. 03. 2017. <https://www.globalconstructionreview.com/news/13-die-failed-ass7ault-ethio7pias-gra7nd/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 01.)

³⁶ Aaron Maasho: Ethiopia leader rejects call for World Bank arbitration in dam dispute. Reuters, 21. 01. 2018. <https://www.reuters.com/article/us-ethiopia-egypt-dam-idUSKBN1FA0WE> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 01.)

³⁷ Abdur Rahman Shaban: Ethiopia, Sudan military chiefs meet agree on force to protect GERD project. Africanews, 03. 05. 2018. <https://www.africanews.com/2018/05/03/ethiopia-sudan-military-chiefs-meet-agree-on-force-to-protect-gerd-project/> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 30.)

Emellett reményüket fejezték ki, hogy Egyiptom, Etiópia és Szudán végül folytathatja a gát építésének műszaki kérdéseiről folytatott, de megrekedt tárgyalásait. Az etióp miniszterelnök hangoztatta, hogy országa törekszik minden szinten tovább erősíteni stratégiai kapcsolatait Szudánnal a kontinens békéjének megteremtése és a beruházás megvalósítása érdekében. Az építkezéseknek ebben a fázisában a projekt készültségi állapota 64%-on állt.³⁸

A nemzetközi kapcsolatokat tovább javította, hogy 2018. június 10-én Abij Ahmed Ali miniszterelnök személyesen utazott Kairóba, hogy arról biztosítsa az ország elnökét, miszerint Etiópia semmilyen formában nem kívánja csorbítani Egyiptom Nílushoz való jogát, a vízerőmű építése kizárólag az erősödő etióp ipar energiaigényeit szolgálná ki. Egyiptom és Etiópia megállapodott abban, hogy rendezik vitáikat.

A gigaberuházásról négy év óta folytatott tárgyalásokon ekkor már hónapok óta nem volt elmozdulás. Abdel-Fattáh esz-Szíszi egyiptomi elnök hangsúlyozta, hogy a két ország a megállapodás véglegesítésén dolgozik, és az egyszerre lesz hivatott biztosítani Egyiptom számára a méltányos részesedést a Nílus vízből és Etiópia fejlődését.³⁹

Ekkorra Etiópia megunta az állandó határidő-módosításokat, és az Egyiptommal való békülés után a saját köreiben is hozzálátott a rendteremtéshez. Augusztus végén Abij Ahmed Ali kormányfő egy nagy figyelmet kiváltó lépést tett, eltávolította az elektromechanikai és hidraulikai rendszerek szállítását végző (és lényegében a haderő alá tartozó) Metals and Engineering Corporation (METEC) vállalatot a projektből.⁴⁰ A kormányfő azzal indokolta a döntést, hogy a cég vállalásainak mindössze 25%-át teljesítette. Helyére egy olasz vállalat lépett. Az etióp vezető egyúttal kijelentette: „...a duzzasztónak legfeljebb öt éven belül készszen kell lennie”.⁴¹ Mivel Etiópia az önfinanszírozást kötvénykibocsátással oldja meg, ezért különösen fontos, hogy az annak kapcsán befektetett pénzek felhasználása átlátható legyen. Ez épp a projektből eltávolított METEC kapcsán látszott kisiklani, mely maga is érintett a kötvényforgalmazásban. Ráadásul erről a cégről volt szó a legtöbbször a visszaélésekről és korrupciós ügyletekről szóló hírekben.⁴²

Több hónapnyi veszteglés után a tárgyalások utolsó fordulója 2020. június 9-én kezdődött el. Megfigyelőként részt vett rajta az Egyesült Államok, az Európai Unió, a Dél-afrikai Köztársaság és az Afrikai Unió. Jaszir Abbász szudáni vízgazdálkodási miniszter elmondta, hogy a felek már megállapodtak a technikai kérdések 90-95%-ában, de a jogi kérdésekben még mindig nincs egyetértés. Legközelebb már a legfelső politikai szinten fognak tárgyalni, de ennek időpontját akkor még nem tűzték ki.⁴³

³⁸ Egyiptom, Etiópia és Szudán folytatja a tárgyalásokat. Origo.hu, 2018. 05. 03. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20180503-nilusi-gat-epites.html> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 28.)

³⁹ Dezső András: Megállapodhat egymással Egyiptom és Etiópia a vitás vízerőműről. Index.hu, 2018. 06. 11. https://index.hu/kulfold/2018/06/11/megallapodhat_egymással_egyiptom_es_etiopia_a_vitas_vizeromurol/ (Letöltés időpontja: 2021. 02. 04.)

⁴⁰ METEC no longer contractor on 6,450-MW Grand Ethiopian Renaissance Dam project. Hydro Review, 27. 08. 2018. <https://www.hydroreview.com/2018/08/27/metec-no-longer-contractor-on-6-450-mw-grand-ethiopian-renaissance-dam-project/#gref> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 30.)

⁴¹ Ethiopian News Agency: Ethiopia: Nation Study to Correct Delay in Electro-Mechanical Works At GERD. All Africa, 13. 12. 2018. <https://allafrica.com/stories/201812180450.html> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 28.)

⁴² <https://www.aa.com.tr/en/africa/ethiopia-s-hydro-dam-likely-to-go-operational-by-2022/1337922> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 02.)

⁴³ Nincs egyezés a Níluson épülő szupergátról. Origo.hu, 2020. 06. 18. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20200618-nem-szuletett-megallapodas-egyiptom-etiopia-es-szudan-kozott-a-vizeromu-vitaban.html> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 01.)

Július végén egy jó előre bejelentett fázisához érkezett a beruházás. Sahle-Work Zewde etióp elnök „történelminek” nevezte a gáthoz épült víztározó feltöltésének sikerét.⁴⁴ A bejelentés után Egyiptom külügyminisztériuma nyilatkozatban hangsúlyozta egy kötelező erejű jogi megállapodás megkötésének szükségességét a GERD működtetésének szabályairól, amely jogilag kötelező előírásokat fog tartalmazni az esetleges konfliktusok megoldására. Etiópia nem támogatta a kezdeményezést. Szerintük a duzzasztógát nem hozza hátrányos helyzetbe az érintett országokat. Addisz-Abeba azt is leszögezte, hogy a tározó feltöltése természetes és elkerülhetetlen része volt az építkezésnek. A 4,9 milliárd m³ víz visszatartásával Etiópia immár tesztelheti az első két turbinát, ami egy fontos lépés a tényleges energiatermelés felé. Abij elmondta, hogy terveik szerint a vízerőmű teljes kapacitáson történő működése 2023 elejére lesz elérhető.⁴⁵

Egyiptom augusztus elején bejelentette a tárgyalásokról való kivonulását. Ekkor az Afrikai Unió elnökségét betöltő és tárgyalásokat közvetítő Dél-Afrika arra kérte az országokat, hogy továbbra is vegyenek részt a tárgyalásokban. Ezek után Mostafa Madbouly egyiptomi miniszterelnök az átmeneti kormány megalakulása utáni, első hivatalos látogatását tette Szudánba. Abdalla Hamdok szudáni miniszterelnökkel folytatott tárgyalásait követően közös nyilatkozatot adtak ki, amely szerint a tárgyalások folytatása az egyetlen mód a gát problémájának megoldására.⁴⁶ A nyilatkozat szerint a két miniszterelnök optimista volt az Afrikai Unió közvetítésével folyó tárgyalások kimenetelét illetően.

Október végén Etiópia miniszterelnöke kijelentette, hogy országa nem folyamodik semmiféle agresszív lépéshez. Az etióp kormányfő szerint bármilyen fenyegetés a kérdésben félrevezető, terméketlen és a nemzetközi jog egyértelmű megsértése lenne. Abij Ahmed Ali fenntartotta, hogy a tárgyalások nagyobb haladást értek el azóta, hogy az Afrikai Unió megkezdte a mediációt. De attól azért tartottak, hogy Etiópia döntése, miszerint végrehajtotta a tározó feltöltésének első fázisát, beárnyékolhatja a kulcsfontosságú területek megoldásának reményeit, például az aszály idején bevezetendő forgatókönyvek, vagy a jövőbeni viták megoldásának lehetőségeit.⁴⁷

Egyiptom, Etiópia és Szudán novemberben újabb, sikertelen kísérletet tett a megállapodásra. Esz-Szíszi egyiptomi elnök és Szudán átmeneti katonai tanácsának elnöke, al-Burhan Kairóban tartott találkozóján „vitarendezés jogi mechanizmust” követeltek a gát ügyében, amely követelésnek Etiópia nem tett eleget. Az akkori állás szerint nem volt kilátásban a háromoldalú tárgyalások folytatása.⁴⁸

⁴⁴ Ethiopia Celebrates completion of the first phase of the GERD. <https://www.ethioembassy.org.uk/ethiopia-celebrates-completion-of-the-first-phase-of-the-gerd/> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 02.)

⁴⁵ Ethiopia's PM Abiy Ahmed lauds early filling of controversial massive dam. Africanews, 24. 07. 2020. <https://www.africanews.com/2020/07/24/ethiopia-s-pm-abiy-ahmed-lauds-early-filling-of-controversial-massive-dam/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 01.)

⁴⁶ Jerry Fisayo-Bambi: Egypt, Sudan optimistic over dam talks with Ethiopia. Africanews, 16. 08. 2020. <https://www.africanews.com/2020/08/16/egypt-sudan-optimistic-over-dam-talks-with-ethiopia/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 01.)

⁴⁷ Trump comment on 'blowing up' Nile Dam angers Ethiopia. BBC News, 24. 10. 2020. <https://www.bbc.com/news/world-africa-54674313> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

⁴⁸ New Nile dam talks end without agreement. Africanews, 05. 11. 2020. <https://www.africanews.com/2020/11/05/new-nile-dam-talks-end-without-agreement/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 03.)

BIZTONSÁGI KOCKÁZATOK

„Az afrikai és az ázsiai kontinens számos térségében, de a világ több más pontján is mind súlyosabb kihívást jelent a lakosság ivóvízzel és élelmiszerral való ellátása. Ez komoly biztonsági kockázatot hordoz magában.”⁴⁹ A klímaváltozás többféleképpen növeli a vízhiányt, a vízzel kapcsolatos feszültségeket (csökkenő esőzések, növekvő hőmérséklet, ennek hatására pedig az emberek, állatok, növények, az ipar és a mezőgazdaság növekvő vízigénye stb.). A klímaváltozással összefüggésben az aszályok, áradások, az országhatárokon átnyúló vízfolyások kezelése, a víz–energia–élelmiszer összefüggések, a konfliktusok, erőszakos események – mind, mind a vízhiány összetevői éppúgy, mint a népességrobbanás. „...A népesség robbanásszerű gyarapodása szinte minden problémával, biztonsági kockázattal, kihívással és fenyegetéssel összefüggésbe hozható. A globális túlnépesedés azonban nem ismer országhatárokat, hatásait bolygónk minden országában érezni, akár a klímaváltozást, akár a természetes környezet pusztulását, akár az élelmiszer-, édesvíz- vagy energiakészletek zsugorodását vesszük példának.”⁵⁰

Az ivóvízhez való hozzájutás nehézsége nagymértékben volt és lesz az Európa felé irányuló migráció kiváltó oka. A 2013-tól kibontakozott tömeges elvándorlás minden korábbi migrációs hullámot felülmúlt. Ekkor hangzott el a nevezetes mondat Bernie Sanders vermonti szenátor szájából: „A klímaváltozás és a terrorizmus erősödése között direkt kapcsolat van.”⁵¹ (Megjegyzendő, hogy Barack Obama is kijelentette, hogy a klímaváltozás szerepet játszott az ISIS és a vele egyívású nigériai Boko Haram terrorszervezetek felemelkedésében.)

Mára általános vélemény, hogy a klímaváltozás csak egy tényező a sok közül, és nem is a legfontosabb. Egy menekülthullám közvetlen kiváltó okai inkább keresendők politikai, gazdasági tényezők között, és szinte biztos, hogy nem lehet egyetlen okot megnevezni. Ha egy eleve sérülékeny ökológiai rendszert rossz politikával tovább gyengítünk, akkor egy amúgy kezelhető szárazság is robbanást tud előidézni. Az éghajlatváltozás legfeljebb egy újabb rizikófaktor egy eleve törékeny, (politikailag, gazdaságilag és természeti környezetben is) instabil térségben.⁵² Ha pedig egy terület már végképp kimerült, azaz – akár a termőföld pusztulása, akár édesvízhiány miatt – nem tudja eltartani az ott lakó népességet, akkor kezdetét veszi a lakosság államokon belüli, illetve államok közötti migrációja, aminek „természetes velejárói” a belső konfliktusok, a radikális mozgalmak megerősödése, illetve az államok közötti feszültségek, háborúk, a polgárháborúk.⁵³

⁴⁹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról, 59. pont.

⁵⁰ Kaiser Ferenc: A túlnépesedés és globális biztonsági kihívásai. II. Nemzet és Biztonság, 2011/9., 27. http://www.nemzetbiztonsag.hu/cikkek/kaiser_ferenc-a_tulnepesedes_es_globalis_biztonsagi_kihivasai_ii_.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 12. 11.)

⁵¹ Andrew Telford: A climate terrorism assemblage? Exploring the politics of climate change-terrorism-radicalisation relations. ScienceDirect, 05. 2020. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0962629819300095> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 05.)

⁵² Kovács Róbert: Vannak-e klímamenekültek? És ha igen, mi elől menekülnek? Index.hu, 2020. 12. 04. https://index.hu/tudomany/til/2020/12/04/klimamenekultek_sziria_terrorizmus/ (Letöltés időpontja: 2020. 12. 07.)

⁵³ Kaiser: i. m. 23.

2. táblázat A tárgyalt országok rangsorolása

	Global Peace Index	Global Fragile Index
Egyiptom	130.	35.
Etiópia	133.	21.
Szudán	153.	8.

(Forrás: <https://www.visionofhumanity.org/> és <https://fundforpeace.org/>)

A Global Peace Index (GPI)⁵⁴ a béke és a közbiztonság relatív helyzete alapján rangsorolja a nemzeteket és régiókat.⁵⁵ A The Fund For Peace nevű szervezet már 2005 óta, minden évben elkészíti az úgynevezett Fragile State Index listát, amely az államok gyengeségét méri több faktor alapján.⁵⁶

A 2. táblázatban szereplő adatok alapján megállapítható, Egyiptom és Szudán GPI-je 2016 óta folyamatosan csökkenő értéket mutat. Etiópia GPI-je 2016–2017 közötti emelkedés után, folyamatosan csökken. Ezek a tendenciák abba az irányba mutatnak, hogy a már amúgy is rossz helyzetben lévő országokban folyamatosan romlik a közbiztonság és egyáltalán a biztonság helyzetének megítélése. Ennek egyenes következménye lehet a társadalmi elégedetlenség, bizonytalanság érzése, amely újra megnyilvánulhat az emberek azon törekvésében, hogy más országokban (Európában) akarják a boldogulásukat megtalálni. Etiópiában némileg ellensúlyozni tudja ezt a hatást a gazdasági fellendülés. Egyes kalkulációk szerint Addisz-Abeba számára a GERD projekt 12 000 új munkahelyet is jelentett. És ez csak egy a nagy volumenű állami és magánszektoros beruházások közül. Az ilyen projektek reményt adhatnak a fiatal generációknak, hogy hazájukban képzeljék el a jövőjüket.

3. táblázat A tárgyalt országok erőketitési mutatói

	Népesség (millió fő)	Területe (km ²)	Vásárlóerő- paritáson számított GDP (Mrd USD)	GDP/fő (USD)	Fegyveres erők létszáma (fő) (aktív + tartalékos)	Védelmi költségvetés (Mrd USD)
Egyiptom	102,334 (14.)	1 002 450	1 290	3 560	920 000 (11.)	11,2 (25.)
Etiópia	114,964 (12.)	1 104 300	272	974	162 000 (32.)	0,35 (101.)
Szudán	43,849 (33.)	1 886 068	166	735	189 000 (45.)	2,47 (67.)

(Forrás: <https://population.un.org/wpp/DataQuery/>, https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD és <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>)

⁵⁴ <https://www.visionofhumanity.org/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 06.)

⁵⁵ A GPI-t egy nonprofit szervezet, a világszerte működő Institute for Economics and Peace hozta létre, tudósok és analitikai szakemberek segítségével, az Economist Intelligence Unit által gyűjtött adatok felhasználásával. Az első, 2009-ben közzétett listán még csak 121 állam szerepelt, de mára már 163 független országot számlál. Minél magasabb értéket találunk egy ország neve mellett, annál rosszabb helyzetben van az ország a béke és a közbiztonság terén. <https://www.visionofhumanity.org/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 06.)

⁵⁶ Az index 178 államot vizsgál. Minél alacsonyabb értéket találunk egy ország neve mellett, annál rosszabb helyzetben van az ország az állam működésének, stabilitásának terén. <https://fundforpeace.org/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 06.)

A 3. táblázatban szereplő adatok azt mutatják meg, hogy Egyiptom, összehasonlítva a másik két országgal, mind jelentős gazdasági, mind katonai potenciálját sikeresen használhatja a tárgyalóasztalnál mint nyomásgyakorlási eszközt.

Ennek az erőkitetési⁵⁷ faktornak a mértékét növelte, hogy Egyiptom jó viszonyt ápolt a Trump-kormányzattal (az elnök egyszer „kedvenc diktátorának” nevezte esz-Szíszi elnököt),⁵⁸ amely korábban támogatások visszatartásával is sújtotta Etiópiát. Hogy milyen változást hoz a két ország kapcsolatában az új amerikai adminisztráció, arról még korai lenne véleményt formálni.

ÖSSZEZGÉS

A problémát és az eltelt évek megoldási törekvéseit nézve egyáltalán nem egyértelmű, hogy Egyiptom valóban képes lenne a végsőig elmenni az etióp gát miatt. Egyiptom katonai vezetői az 1970-es években, majd később is rendszeresen fenyegetőztek fegyveres akcióval, amikor veszélyben érezték vízkészleteiket, de háború – szerencsére – sosem tört ki a két ország között. A korábbi egyiptomi elnökök retorikájából sem hiányzott ez az elem, esz-Szíszi elnök azonban kizárta a fegyveres konfliktus lehetőségét.⁵⁹ Sok politikai elemző szerint a külföldi fenyegetés és az egyiptomiak számára oly központi szerepet játszó Nílus ügye sokkal inkább politikai elterelő hadművelet, amely éppen kapóra jött az aktuális vezetőnek, amikor a belső ellenlábasait próbálta lefegyverezni azzal, hogy nemzeti összefogást sürgetett a vízprobléma miatt, és a külső ellenség rémét festette a falra.⁶⁰

Jól kell látni, hogy Etiópia fontos stabilizációs erőt jelent a térség konfliktusaiban (Szómália, Dél-Szudán), nem utolsósorban pedig a migrációs nyomás enyhítésében. Márpedig Egyiptom nem lelkesedik azért, hogy szubszaharai lakosok tömegei induljanak meg Észak-Afrika felé a jobb élet reményében.⁶¹

A feszültség fokozása egyik félnek sem érdeke, ráadásul a bizonytalan belpolitikai és gazdasági helyzet mind Egyiptomban, mind Szomáliában hozhat olyan fordulatot, amely a szemben álló oldal alkupozícióit erősíti. A legvalószínűbb forgatókönyv az, hogy még évekig elhúzódó, de alapvetően diplomáciai küzdelemre lehet számítani.⁶²

⁵⁷ Erőkitetés: Az állam – vagy nemzetközi, vagy nem kormányzati szervezet – azon célból végzett – katonai, gazdasági, diplomáciai, kulturális és információs – tevékenysége, hogy a megcélzott felet – államot, nemzetközi, vagy nem kormányzati szervezetet – a saját akarata teljesítésére kényszerítse. US Department of Defense: The Dictionary of Military Terms. Skyhorse Publishing, New York, 2013.

⁵⁸ Jess Kelly: Trump's 'Favorite Dictator' Imprisoned My Husband – to Test Joe Biden. The New York Times, 25. 11. 2020. <https://www.nytimes.com/2020/11/25/opinion/egypt-arrests-activists.html> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 06.)

⁵⁹ Charles W. Dunne: The Grand Ethiopian Renaissance Dam and Egypt's Military Options. Arab Center Washington DC, 30. 07. 2020. http://arabcenterdc.org/policy_analyses/the-grand-ethiopian-renaissance-dam-and-egypts-military-options/ (Letöltés időpontja: 2021. 02. 04.)

⁶⁰ Visnovitz: i. m.

⁶¹ Marsai Viktor: A Nagy Etióp Újjászületés Gát és a Nílus vízfelhasználása körüli diplomáciai küzdelem. II. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések, 2020. [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2020_12_A%20Nagy%20Etióp%20Újjászületés%20Gát%20és%20a%20Nílus%20vízfelhasználása%20körül%20diplomáciai%20küzdelem%20.%20rész%20\(Marsai%20V.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2020_12_A%20Nagy%20Etióp%20Újjászületés%20Gát%20és%20a%20Nílus%20vízfelhasználása%20körül%20diplomáciai%20küzdelem%20.%20rész%20(Marsai%20V.).pdf) (Letöltés időpontja: 2020. 12. 10.)

⁶² Uo.

Napjainkban általában elmondható, hogy a konfliktusokban érintett államok az esetek többségében törekednek vitás nézeteik tárgyalásos úton történő egyeztetésére. Ezek az egyeztetések sosem mennek gyorsan és zökkenőmentesen. A tárgyalások sokszor és könnyen zátonyra futnak. Ezekben az esetekben a felek gyakran egy harmadik fél bevonását kérik, ahogy látjuk ezt a GERD esetében is.

Bár a politikai retorika gyakran ragadhatja magát szélsőséges megnyilvánulásokra, de az ezekből származó átmeneti nyereségek helyett inkább az együttműködést tartják elsődlegesnek.

A konfliktusok szereplői belátták, a túlzott érdekérvényesítés, és így egyik fél monopolhelyzetbe kerülése, komoly biztonsági kockázatot hordozhat magában. Ez hosszú távon egyik államnak sem érdeke, ugyanis a „...víz miatti erőszak stratégiaiilag nem ésszerű, vízrajzilag nem hatásos és gazdaságilag nincs értelme”.⁶³ Ezt az alapvetést látszanak követni a Nílus menti országok is. Ahelyett, hogy fegyveres konfliktus kezdeményezéséig fokoznák az évek óta, közöttük feszülő ellentéteket, inkább hajlandóságot mutatnak megegyezést kötni és szerződések révén megoldani vízügyi kérdéseiket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 1. melléklet, 49. pont. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/6c9e9f4be48fd1bc620655a7f249f81681f8ba67/megtekintes>
- 13 die in failed assault on Ethiopia's Grand Renaissance Dam. *Global Construction Review*, 03. 03. 2017. <https://www.globalconstructionreview.com/news/13-die-failed-assault-ethiopia-gra7nd/>
- Agreement on Declaration of Principles between The Arab Republic of Egypt, The Federal Democratic Republic of Ethiopia And The Republic of the Sudan On The Grand Ethiopian Renaissance Dam Project. <https://hlrn.org/img/documents/Renaissance%20Dam%20Agreement.pdf>
- Az év, amikor mégsem tört ki a Nílusért a háború. *Origo.hu*, 2018. 12. 19. <https://www.origo.hu/gazdasag/20181219-ev-amikor-megsem-tort.html>
- Bearak, Max – Sudarsan Raghavan: *Africa's largest dam powers dreams of prosperity in Ethiopia – and fears of hunger in Egypt*. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/interactive/2020/grand-ethiopian-renaissance-dam-egypt-nile/>
- Borza Szená: *Szudán*. In: Marsai Viktor – Nagyné Rózsa Erzsébet (szerk.): *Magyarország és Afrika 2018–2025*. Dialóg Campus, Budapest, 2020, 127–138.
- Dezső András: *Megállapodhat egymással Egyiptom és Etiópia a vitás vízerőműről*. *Index.hu*, 2018. 06. 11. https://index.hu/kulfold/2018/06/11/megallapodhat_egymással_egyiptom_es_etiopia_a_vitas_vizeromurol/
- Dunne, Charles W.: *The Grand Ethiopian Renaissance Dam and Egypt's Military Options*. Arab Center Washington DC, 30. 07. 2020. http://arabcenterdc.org/policy_analyses/the-grand-ethiopian-renaissance-dam-and-egypts-military-options/
- Egyiptom, Etiópia és Szudán folytatja a tárgyalásokat. *Origo.hu*, 2018. 05. 03. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20180503-nilusi-gat-epites.html>

⁶³ Aaron T. Wolf et al.: *Managing Water Conflict and Cooperation*. The Worldwatch Institute, 2005. https://www.researchgate.net/publication/230557887_Managing_Water_Conflict_and_Cooperation (Letöltés időpontja: 2020. 12. 05.)

- Egypt unaffected by initial filling of GERD: expert. Al-Masry Al-Youm, Egypt Independent, 24. 07. 2020. <https://egyptindependent.com/egypt-unaffected-by-initial-filling-of-gerd-expert/>
- Ethiopia Celebrates completion of the first phase of the GERD. <https://www.ethioembassy.org.uk/ethiopia-celebrates-completion-of-the-first-phase-of-the-gerd/>
- Ethiopia: First stage of the filling of the reservoir of the Grand Renaissance Dam. <https://tractebel-engie.com/en/news/2020/ethiopia-first-stage-of-the-filling-of-the-reservoir-of-the-grand-renaissance-dam>
- Ethiopian News Agency: Ethiopia: Nation Study to Correct Delay in Electro-Mechanical Works At GERD. All Africa, 13. 12. 2018. <https://allafrica.com/stories/201812180450.html>
- Ethiopia's PM Abiy Ahmed lauds early filling of controversial massive dam. Africanews, 24. 07. 2020. <https://www.africanews.com/2020/07/24/ethiopia-s-pm-abiy-ahmed-lauds-early-filling-of-controversial-massive-dam/>
- Fisayo-Bambi, Jerry: *Egypt, Sudan optimistic over dam talks with Ethiopia*. Africanews, 16. 08. 2020. <https://www.africanews.com/2020/08/16/egypt-sudan-optimistic-over-dam-talks-with-ethiopia/>
- Fund for Peace: Fragile State Index. <https://fundforpeace.org/>
- Global Firepower: Military Strength Ranking. <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>
- Hamama, Muhamad: *Renaissance Dam crisis: Egyptian diplomacy between negotiation and escalation*. <https://madamasr.com/en/2015/12/27/feature/politics/renaissance-dam-crisis-egyptian-diplomacy-between-negotiation-and-escalation/>
- Higdon, Jed – Sheehan, Brendan – Eskew, Ryan: *Egypt, the Nile River, and the GERD*. <https://waterandconflict.web.unc.edu/the-nile-river-and-gerd/>
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). <https://www.ipcc.ch/sr15/graphics/>
- International Waters Governance. <http://www.internationalwatersgovernance.com/nile-river-basin-initiative.html>
- Johnson, Kiersten: *Monitoring the Weather with Satellites to Inform Critical Upper Blue Nile River Transboundary Water Talks: The 2020 Forecast*. AgriLinks, 26. 05. 2020. <https://www.agrilinks.org/post/monitoring-weather-inform-transboundary-water-talks-seasonal-forecasts-are-average-above>
- Kaiser Ferenc: *A túlnépesedés és globális biztonsági kihívásai*. II. Nemzet és Biztonság, 2011/9., 15–27. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/kaiser_ferenc-a_tulnepesedes_es_globalis_biztonsagi_kihivasai_ii_pdf
- Kelly, Jess: *Trump's 'Favorite Dictator' Imprisoned My Husband – to Test Joe Biden*. The New York Times, 25. 11. 2020. <https://www.nytimes.com/2020/11/25/opinion/egypt-arrests-activists.html>
- Kovács Róbert: *Vannak-e klímamenekültek? És ha igen, mi elől menekülnek?* Index.hu, 2020. 12. 04. https://index.hu/tudomany/til/2020/12/04/klimamenekultek_sziria_terrorizmus/
- Maasho, Aaron: *Ethiopia leader rejects call for World Bank arbitration in dam dispute*. Reuters, 21. 01. 2018. <https://www.reuters.com/article/us-ethiopia-egypt-dam-idUSKBN1FA0WE>
- Maher, Ahmed: *Egyptian politicians caught in on-air Ethiopia dam gaffe*. BBC News, 04. 06. 2013. <https://www.bbc.com/news/world-africa-22771563>
- Marsai Viktor: *A Nagy Etióp Újjászületés Gát és a Nilus vízfelhasználása körüli diplomáciai küzdelem*. I–II. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések, 2020/11–12. <https://svkk.uni-nke.hu/publikaciok/svki-elemzesek/nke-strategiai-vedelmi-kutato kozpont-elemzesek/2020>
- METEC no longer contractor on 6,450-MW Grand Ethiopian Renaissance Dam project. Hydro Review, 27. 08. 2018. <https://www.hydroreview.com/2018/08/27/metec-no-longer-contractor-on-6-450-mw-grand-ethiopian-renaissance-dam-project/#gref>

- Neszmélyi György Iván: *A Nilus vízhozamának megosztása – regionális együttműködés vagy konfliktus?* Tér és Társadalom, 28. évf. 2014/1., 99–112. <https://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/2575>, DOI: 10.17649/TET.28.1.2575
- New Nile dam talks end without agreement. Africanews, 05. 11. 2020. <https://www.africanews.com/2020/11/05/new-nile-dam-talks-end-without-agreement/>
- Nile Basin Initiative: Burundi, Kongói Demokratikus Köztársaság, Egyiptom, Etiópia, Eritrea, Kenya, Ruanda, Dél-Szudán, Szudán, Tanzánia és Uganda. <https://nilebasin.org/media-center/maps>
- Nincs egyezség a Níluson épülő szupergátról. Origo.hu, 2020. 06. 18. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20200618-nem-szuletett-megallapodas-egyiptom-etiopia-es-szudan-kozott-a-vizeromuitaban.html>
- N. Rózsa Erzsébet: *A sokszínű Egyiptom*. In: Marsai Viktor – Nagyné Rózsa Erzsébet (szerk.): Magyarország és Afrika 2018–2025. Dialóg Campus, Budapest, 2020.
- Padányi József: *Vízkonfliktusok*. Hadtudomány, 2015/E lapszám, 272–284. http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/23_PADANYI_JOZSEF.pdf, DOI: 10.17047/HADTUD.2015.25.E.272
- Shaban, Abdur Rahman: *Ethiopia, Sudan military chiefs meet agree on force to protect GERD project*. Africa News, 03. 05. 2018. <https://www.africanews.com/2018/05/03/ethiopia-sudan-military-chiefs-meet-agree-on-force-to-protect-gerd-project/>
- Szabó József: *Kairói vízparancsolat: Ne lojj!* Magyar Szó online, 2014. 04. 20. http://www.magyarso.com/hu/2314/kulfold_nagyvilag/110506/Kair%C3%B3i-v%C3%ADzparancsolat-Ne-lojj!.htm
- Telford, Andrew: *A climate terrorism assemblage? Exploring the politics of climate change-terrorism-radicalisation relations*. ScienceDirect, 05. 2020. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0962629819300095>
- Trump comment on, blowing up’ Nile Dam angers Ethiopia. BBC News, 24. 10. 2020. <https://www.bbc.com/news/world-africa-54674313>
- US Department of Defense: *The Dictionary of Military Terms*. Skyhorse Publishing, New York, 2013.
- Végh Dalma: *Tíz ország kincse: A Nilus*. Afrika tanulmányok, 2008/3., 34–39. <https://adoc.pub/vegh-dalma-tiz-oroszag-kincse.html>
- Vision of Humanity. <https://www.visionofhumanity.org/>
- Visnovitz Péter: *Vízháború a Nilusnál*. Origo.hu, 2013. 06. 11. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20130611-egyiptom-etiopia-a-nilusert-indulhat-az-első-nagy-vizhaboru.html>
- Wolf, Aaron T. – Kramer, Annika – Carius, A. – Dabelko, Geoffrey D.: *Managing Water Conflict and Cooperation*. The Worldwatch Institute, 2005. https://www.researchgate.net/publication/230557887_Managing_Water_Conflict_and_Cooperation
- World Population Prospects 2019: Total Population. <https://population.un.org/wpp/>
<https://worldpopulationreview.com/countries>
- <https://www.aa.com.tr/en/africa/ethiopia-s-hydro-dam-likely-to-go-operational-by-2022/1337922>
https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD

Svéd László ny. altábornagy:

A MAGYAR KATONA-EGÉSZSÉGÜGY AZ ELSŐ ÖBÖLHÁBORÚBAN. A MAGYAR KONTINGENS FELKÉSZÜLÉSE A RÉSZVÉTELI SZÁNDÉKTÓL A HÁBORÚ KITÖRÉSÉIG

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.6

ÖSSZEFOGLALÓ: 1990. augusztus 2-án az akkor a világ negyedik legnagyobb hadseregével rendelkező Irak lerohanta a hozzá képest parányi Kuvaitot. A magyar kormány igen hamar kinyilvánította szándékát a konfliktus megoldására szerveződő nemzetközi katonai koalícióban való részvételre. 1991. január 14-én 37 fős Magyar Katonaorvosi Kontingens indult a térségbe dr. Svéd László orvos ezredes vezetésével. A kontingensparancsok a feladatvégrehajtás során mindvégig naplót vezetett és részletes feljegyzéseket készített, melyek jó alapul szolgáltak az egykori események pontos és valóságghű rekonstruálásához, s most, az Öbölháború kitörésének 30. évfordulóján egy kötet publikálásához. A Zrínyi Kiadó gondozásában megjelent, A magyar katona-egészségügy az első Öbölháborúban című kötetben (Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021) a szerző áttekinti a Közel-Kelet több évezredes történetét, elemzi annak a helyzetnek a kialakulását, ami elvezetett az 1990-es konfliktusig, Kuvait lerohanásáig. Ezt követően röviden bemutatja a harci cselekményekre történő felkészülés folyamatát, a magyar katonaorvosi csoport szerepét, jelentőségét és eredményeit, majd felvázolja a Közel-Kelet jelenlegi helyzetét a háború befejeződésétől napjainkig. Folyóiratunkban A magyar kontingens felkészülése a részvételi szándéktól a háború kitöréséig című fejezet rövidített, szerkesztett változatát adjuk közre (a kötetben alkalmazott szöveghű helyesírással).

KULCSSZAVAK: Öbölháború, magyar katona-egészségügy, Irak, misszió, Sivatagi pajzs, Sivatagi vihar, Közel-Kelet, Magyar Honvédség, egészségügyi ellátás

A FELADAT

A részvételi szándék magyar részről való kinyilvánítása után nem sokkal, egy gyönyörű verőfényes október eleji délutánon megsörrent a telefonom az irodámban, Székesfehérváron. Általam ismert és számomra kedves hang szólított meg, nem kis meglepetést okozva: a Magyar Honvédség parancsnoka, Lőrincz Kálmán vezérezredes, akivel többször, több helyen szolgáltunk együtt, és akit nagyon tiszteltem, igen kiváló parancsnoknak tartottam, sokat tanultam tőle.

A váratlan hívás roppant udvariasan folytatódott: arra kért, hogy ha ráérnék, akkor fel kellene mennem Budapestre, mégpedig azonnal. Sok mindenre gondoltam. Végigvettem hirtelen, milyen vétkeim lehetnek, de megfordult a fejemben az is, hogy a közel-keleti küldetéssel is kapcsolatos lehet a telefon és a felrendelés, hisz akkor már a média sokat

foglalkozott az Öbölben kialakult helyzettel és a magyar szándékkal. Mire az irodámból elindultam jelteni akkori főnökömnek, Kapus Gyula vezérőrnagynak, addigra ő már velem szemben jött a folyosón, mindent tudott, azonnal indított Budapestre. Az akkori MH Egészségügyi Szolgálatfőnökségre kellett felmennem, onnan indultunk a Honvédelmi Minisztérium Balaton utcai objektumában lévő parancsnokságra dr. Hidegh János orvos vezérőrnaggyal, az MH Egészségügyi Szolgálatfőnökség főnökével és dr. Villányi Ferenc orvos ezredessel, az akkoriban alakult MH Egészségügyi Intézetek Főigazgatósága főigazgatójával. Ekkor kaptuk meg a feladatot a humanitárius küldetésű misszióra: rendkívül szűk körben keressük meg azt a legmegfelelőbb egészségügyi szervezetet, amely a várhatóan a legmodernebb harci eszközökkel és sajátos körülmények között megvívandó háborúban képes betegek és harci sérültek ellátására.

Igen szoros időkeretet kaptam az első változat kidolgozására, majd annak jelentésére, illetve elbíraltatására az MH Egészségügyi Szolgálatfőnökségen. Azt gondoltam – miután semmilyen limitet nem határoztak meg –, hogy a legszélesebb spektrumú ellátásból kiindulva, az akkor meglévő feltételek figyelembevételével, minden lehetőségünket kihasználva, egy speciális, szakorvosi segélyt biztosító mobilis egészségügyi intézetet állítok össze. Ha majd korrekcióra kerül sor – mint ahogyan az be is következett aztán –, egyszerűbb lesz szűkíteni egy szervezetet, mint egy személyre szabott bővítést végrehajtani.

Ezt a tervezett intézetet eleinte egy komplett egészségügyi zászlóalj szervezetéből képzeltem el kialakítani, bizonyos speciális szakmákkal (gyermekgyógyászat, nőgyógyászat, toxikológia, nagyobb teljesítményű laboratórium, duplázott infrastruktúra) kiegészítve. Ez a szervezet képes lett volna napi 100-120 sérültet teljes szakorvosi segélyben részesíteni, fektetni és ellátni, valamint – a szükséges anyagok biztosítása mellett – teljes önállósággal dolgozni. A működtetéshez mintegy 350-400 főre és 100 darab technikai eszközre lett volna szükség.

Természetesen ez a tábori egészségügyi intézet az egyik, harcoló csapatokkal részt vevő ország csapatainak szakorvosi segélyét biztosította volna.

[...]

A szaúd-arábiai kormány a külügyminisztériumi államtitkár közel-keleti látogatásakor kinyilvánította igényét a magyar egészségügyi kontingens alkalmazására, de a két ország között a feladatok egyeztetése, a kontaktus tartása a diplomáciai kapcsolatok hiányában nehézkesen alakult. Mindezek ellenére 1990. október 24-én 14 órára összehívtuk az MH Központi Honvédkórház nagy tanácstermébe (ma Barna tanácsterem) a küldetésre addigra jelentkező 50-60 főt – roppant heterogén szakmai összetételben –, de szándékuk megerősítésén kívül más nem történt, mivel híján voltunk az egyéb döntő paramétereknek: hány főt, mikortól, hol, meddig, milyen feltételek mellett alkalmazunk. Hasznos volt azonban a tapasztalat: van érdeklődés és elszántság. Az én szempontomból pedig azért is volt fontos a pillanat, mivel akkor nyitottam meg az „Ö” betűvel megcímezett naplómát és ekkor írtam első feljegyzéseimet.

A feltételek között elsőként az szerepelt, hogy a csoportot megbontani nem lehet, a kiutazást mindenre kiterjedő felkészítés fogja megelőzni, és speciális egyéni felszerelést, illetve járványügyi tájékoztatót is fogunk kapni. Érdekes módon szerepelt a parancsnokság létszáma is a tájékoztatóban, hat fővel, továbbá az egészségügyi szolgálat főnöke kijelentette, hogy amíg más döntés nincs, addig én vagyok a csoport parancsnoka.

[...]

Végül lehetőségeinket és a körülményeket mérlegelve 1990. november elején a katonai és szakmai vezetés úgy döntött, hogy egy 35-40 fős orvoscsoport kiküldésével lehet reálisan számolni.

A tervezett létszámadatot és a várható ellátási szükségletet figyelembe véve, egy már meglévő szervezetből, a szakorvosi megerősítő zászlóaljából alakítottuk ki a kiindulási alapot: a csoportot és annak szakmai összetételét.

Parancsnokság:

1 szervezőorvos

2 tolmács

1 ügykezelő-rádiótávírársz

Általános sebészeti szakcsoport:

2 sebész

1 szülész-nőgyógyász

1 műtősnő

Baleseti sebészeti szakcsoport:

2 baleseti sebész

1 ortopéd sebész

1 műtősnő

Idegsebészeti szakcsoport:

2 idegsebész

1 szájsebész

1 neurológus-pszichiáter

1 műtősnő

Szemész-, fül-orr-gégész szakcsoport:

1 fül-orr-gégész

1 szemész

1 műtősnő

1–2. belgyógyászati szakcsoport:

4 belgyógyász

1 bőrgyógyász

2 asszisztens

1–3. aneszteziológiai és intenzív terápiás szakcsoport állományában

3 aneszteziológus

2 asszisztens

Égési szakcsoport:

1 égési szakorvos

1 sebész

1 műtősnő

Röntgenszakcsoport:

1 röntgenszakorvos

1 röntgenasszisztens

Gyógyszerész:

1 fő

Az orvos- és gyógyszerészlétszámot 25, a szakdolgozók számát 10, a vezetőállományt pedig 5 fővel terveztük, ami mind létszámában, mind pedig arányaiban a kitelepülés időpontjára kismértékben megváltozott – 23+11+3 főre – a már említett visszalépések miatt. Akkor hozott döntés volt, hogy a csoportot háromhavonként kell váltani, illetve hogy a feltételek és lehetőségek megismerésére előkészítő csoportot kell a térségbe küldeni. A parancsnokot is ekkor jelölték ki személyemben – jelentkezésem után. Az előkészítő csoport – amely a

Honvéd Vezérkar főnökének (HVKF) első helyetteséből, egy, a térségről nagy tapasztalattal rendelkező külügyminisztériumi főosztályvezetőből, a tolmácsból és az egészségügyi csoport parancsnokából állt össze – első eligazítására 1990. december 3-án került sor. Az eligazítást az akkori közigazgatási államtitkár, Annus Antal altábornagy tartotta.

[...]

A MISSZÓ ELŐKÉSZÍTÉSE

A szemrevételezés, vagy nevezhetjük inkább felderítésnek – számomra inkább annak tűnt –, az alábbi fontos kérdéseket kellett, hogy tisztázza. A szaúdi félnek információt és felvilágosítást adni a magyar elgondolásról, illetve az alkalmazásra tervezett orvoscsoporthoz várható szakmai felkészültségéről, összetételéről és képességeiről. A tájékoztatás során a legfontosabb, lehetőleg elsőként közlendő mondanivaló, hogy Magyarország elítéli az iraki inváziót, és ezt egy egészségügyi csoport humanitárius küldetésű feladatával tevélegesen is bizonyítani kívánja, egy szaúdi kórházi bázison vagy a területen állomásozó brit erők kötelékében alkalmazva a csoportot. Eligazodni az első, azaz a szaúdi változat tekintetében, tisztázni ezzel kapcsolatban rengeteg kérdést – természetesen elkötelezettség nélkül. Ugyanakkor kipuhatolni, hogy mi a véleményük a második változatról, az ott állomásozó brit erőknél történő alkalmazásról, egyáltalán javasolják-e ezt.

[...]

A szemrevételező csoport parancsnoka Kelemen József vezérőrnagy, a Honvéd Vezérkar főnökének első helyettese másnap, december 4-én 9 órára rendelt magához bennünket a részletek és a teendők megbeszélésére. A feladatok áttekintése és a tárgyalási vázlat elkészítése mellett akkor kaptuk meg a térségben ajánlott – kolera, polyomielitis, tífusz, tetanusz – védőoltásokat is. Egyeztettük az utazás technikai feltételeit és időpontját is, mivel addigra kiderült, hogy megvan már kiutazásunk időpontja, három opcióban tervezve, és mindegyikre van érvényes repülőjegy-foglalásunk. Az első változatban december 9-én reggel a Swissair 8.50-kor, a másik két változatban pedig december 11-én vagy 16-án hajnalban az Austrian Airlines 3.30-kor induló gépével kezdtük volna az akkor nagyon kalandosnak és izgalmasnak tűnő utazásunkat.

Az indulásnak azonban volt még egy akadálya, a szaúd-arábiai vízum, amelyet több külképviseleti szervünk is szorgalmazott, egész decemberben nem érkezett meg, így az előkészítő csoport sem indult el, és nem tudta küldetését teljesíteni, azaz információkkal segíteni a döntéshozókat. Ennek ellenére 1990. december 18-án zárt ajtók mögött tárgyalt az Országgyűlés, és úgy döntött, hogy 35-40 fős önkéntes egészségügyi katonai alakulatot küld az Öböl térségébe.¹ Ekkor született meg a 88/1990. (XII. 29.) számú országgyűlési határozat „az Öböl-válsággal kapcsolatos honvédelmi kérdésekről”.²

[...]

¹ Magyar eseménynaptár, 1990. október – 1991. december. Arcanum Digitális Tudománytár. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1992-D18D/az-ev-199091-D18F/magyar-esemenyntar-1990-oktober-1991-december-D338/> (Letöltés időpontja: 2019. 11. 20.)

² Ezt a határozatot 2011-ben a 72/2011. (X. 5.) számú Országgyűlési határozattal „egyes országgyűlési határozatok deregulációs célú felülvizsgálatáról” (Magyar Közlöny, 2011/114. szám) hatályon kívül helyezték.

Az 1991-es év ilyen bizonytalanságokkal indult, de aztán január 4-től váratlanul felgyorsultak az események. Azon a napon dr. Hideg János orvos vezérőrnagy, az MH Egészségügyi Szolgálatfőnökség főnöke magához rendelt, és közölte, hogy két igen tapasztalt, több külföldi feladatban – Vietnám, Jemen – részt vett orvos (traumatológus és általános sebész) is jelentkezett a kontingensbe, akikre – úgy gondolja – helyetteseimként számíthatok és támaszkodhatok. Az volt az érzésem, hogy féltettek és segíteni szerettek volna, úgy látva, hogy nem birkózom meg a feladattal, a túlzott elvárásokkal, és amiért komolyabb a veszélyeztetés, mint amire esetleg számítok. Persze ezekre a lelki ügyekre akkor már nem volt idő.

A kormány szándékának végleges kinyilvánítása után másodszer is összehívták az önként jelentkezők csoportját, és január 7-től a Központi Honvédkórház tanácstermében megkezdődött a felkészítés a még mindig teljesen ismeretlen feladatra.

[...]

Eldőlt a legfontosabb kérdés is: az előkészítő csoport január 9-én biztosan a helyszínre utazik. Ennek érdekében január 8-án 9.30-ra a csoportnak ismételten a közigazgatási államtitkárnál, Annus Antal altábornagynál kellett összegyűlnie. Ezen a mondhatni utolsó eligazításon a külügyminisztérium képviselőjében Katona Tamás, a tárca közigazgatási államtitkára is megjelent a kiutazó csoport tagjával, Simonyi Ernő nagykövettel együtt. Természetesen a katonai résztvevők teljes számban jelen voltak.

[...]

Január 9-én reggel 9.25-kor a Malév frankfurti járatával szálltunk fel, és elindulásunkkor csak annyi volt biztos, hogy Rijadba megyünk, de hogy ott ki vár bennünket és a megszábott határidőre hogyan érünk vissza – lévén a repülőtársaságok a BT-határozat lejártának közeledtével beszüntették a térségbe és a térségből induló járataikat –, nem tudtuk. [...]

Megérkezésünkkor, január 9-én este aztán a legfontosabb dolog tisztázódott: a repülőtéren a szaúdi hadsereg egészségügyi szolgálatának egy őrnagya várt bennünket, így másnap a szaúdi védelmi minisztériumban a szaúdi támogató parancsnokság egy tábornokával kezdtük meg a tárgyalásokat.

Szaúdi földön

MEGÁLLAPODÁS A FONTOS KÉRDÉSEKRŐL

Rijad akkor nyugodt volt, és a háború közelségét egyáltalán nem lehetett érzékelni, a város *Az Ezeregyéjszaka meséihez* hasonlítható benyomást, érzéseket keltett bennem. Az itthoni szürke, hideg és nyirkos január, valamint a bizonytalanságokkal teli napok után szinte felüdülésnek tűnt a nyüzsgő, mesészerű összkép: a repülőtérről a szállodába vezető, pálmákkal szegélyezett út, a hangos egzotikus, arab zene a kocsiban és a kellemes, előre beharangozott meleg. A szaúdi hadsereg kiváló szállodai elhelyezést és körülményeket biztosított számunkra. [...]

Január 10-én, csütörtökön kezdtük el az otthon megszabott feladatok szerint a megállapodás irányába mutató tárgyalásunkat, amelyet egyrészt a tolmácsolás, másrészt az állandóan visszatérő imaidő gyakran félbeszakított. Ez utóbbi idejét – teázás és arab kávé fogyasztása mellett – az addig elért eredmények értékelésére és a további lépések egyeztetésére használtuk fel. Az iszlám öt oszlopa közül a második az imádkozás (*szalát*), istentisztelet vagy imaszertartás, amely mozdulatok és leborulások meghatározott sorából áll, arccal a mekkai Kába-kő felé fordulva, miközben rövid Korán-idézetet mondanak. Naponta ötször, meghatározott időpontban végzik. A müezzin a minaretről kiabálva hívja a híveket imára. A szertartás előtt megmossák a kezüket, a lábfejükét és az arcukat. A férfiaknak ajánlatos csoportosan a nyilvánosság előtt imádkozni, a nők ezt általában otthon teszik. Péntek délben – ami az ottani vasárnap – minden felnőtt férfi a mecsetbe kell, hogy menjen, ugyanis akkor a gyülekezeti imát prédikáció követi. A későbbiek folyamán megtapasztaltam, hogy ezek az idők az élet szinte minden területére hatással vannak, többek között a munkaszervezésre és a személyes kontaktusok kezdeményezésére is.

Január 10-én a délutáni órákra tisztázódott, hogy csoportunkat a Keleti Tartományban, Dhahranban, az Öböl partján elhelyezkedő város katonai kórházában kívánják alkalmazni, amelynek megtekintésére másnap lehetőséget is kaptunk.

Január 10-én estére eldőlt, hogy fogadják és örömmel látják az Öbölháborúban a magyar orvoscsoportot. Megállapodtunk, hogy a kiérkezés legkésőbbi időpontja 1990. január 14. lesz. Elfogadták a csoport kvalifikációját, az ellátási és elhelyezési feltételek biztosítását. Nem járultak hozzá azonban a három hónapos váltáshoz, hanem – a többi nemzetközi szerződéshez hasonlóan – hat hónapos időtartamban határozták meg a kintlételet.

A szaúdi fél azt is megszervezte, hogy 10-én este tárgyalhassunk az angol hadsereg képviselőivel. Akkor találkoztam először Tim Finigen orvos ezredessel – a későbbiekben, szolgálatunk során aztán többször is –, aki többek között a háborúban alkalmazandó egészségügyi irányelvek kidolgozásáért is felelős volt.

Ezek az irányelvek nem sokban tértek el a Varsói Szerződés hadseregeiben alkalmazott szakmai direktíváktól. Az általam addig ismertekhez képest az volt bennük új, hogy nem egy szakmára (belgyógyászat, sebészet), hanem egy-egy háborús sérülés, betegség ellátására, megoldására vonatkoztak. A háború során nem, de az azt követő értékelések, konferenciák során kiderült ennek oka. Az Öbölháború volt az egyik olyan hadviselés az emberiség történetében, amikor nem a háború adott ismereteket a polgári egészségügy fejlődéséhez, hanem fordítva történt: a polgári egészségügy egyik legfiatalabb szakterületének, a sürgősségi ellátásnak a háborús adaptálása zajlott a szemünk előtt. A szakmai beszélgetésen túl tájékoztattuk a brit ezredest arról, hogy a szaúdi félnek elköteleztük magunkat, és az ő alárendeltségükben fog tevékenykedni a Magyar Katonaorvosi Kontingens (MKOK). A döntés nem lepte meg az angol felet, hisz az idő rövidege, a csoport összetétele, alkalmazhatóságának specialitásai, no meg az angliai felkészítés hiánya mind-mind azt támasztotta alá, hogy mindkét fél elégedett volt ezzel a helyzettel.

Január 11-én reggel indultunk el a Szaúdi Királyi Légió Learjet gépével Dhahranba. [...]

A kevéssel a háború előtt épült King Fahd-kórházat gyűjtőközpontnak nevezték, amiről a későbbi bemutatás során kiderült, hogy a különleges sérültek és betegek ellátására tartogatják. Al-Sherbini dandártábornok megemlítette, hogy várhatóan a Keleti Tartomány még egy kórháza fog az egészségügyi minisztérium alárendeltségéből az ő hatáskörébe kerülni. A nekünk tartott tájékoztatón a dandártábornokon kívül más nem vett részt. Kértük, hogy a parancsnoklás és a titoktartás szabályait határozzák meg, biztosítsák számunkra a hazai összeköttetést és a csoportot tegyék egy elhelyezési körletbe. A tábornok kérte, hogy kiérkezésünkkor mindenki vigye magával rövid szakmai nacionáléját. Ezután a bázison lévő 200 ágyas King Fahd-kórházat – hivatalos nevén *Air Force (Basis Hospitals) Military Hospital King Fahd* – tekintettük meg. Előtte még megtudtuk, hogy az intézet egy kis része húsz, egy másik része tíz, a többi pedig két éve épült. A kórházban akkor két nővéren kívül más nem tartózkodott. A személyzet nélküli, de anyagi és technikai készleteit illetően maximálisan feltöltött kórház nagyon jó benyomást tett rám. Soha életemben nem láttam ilyen felszereltséget és technikai eszközparkot. [...]

Késő délután a vizontlátás reményében búcsúztam el leendő parancsnoktól. A le szállást folyamatosan nehezítő, a felderítési bevetésekből visszatérő repülőgépek miatt elég sok időt töltöttünk el a levegőben Rijad felett. Amikor végre megérkeztünk a szállásunkra, készülni kezdtünk a legnagyobb erőpróbára, a másnap (január 12.) megírandó és esetleg jóváhagyandó megállapodás elkészítésére. Természetesen folyamatosan konzultáltunk az otthoniakkal, akik az addig történetekkel és megbeszélésekkel egyetértettek. Nagyon sokat nem tehattünk, hisz további sorsunk már a szaúdiak kezében volt. Mindenesetre másnap nagyon barátságosan fogadtak, és a már megtörtént egyeztetések, illetve az előző napi látogatás eredményeit is figyelembe vevő, többé-kevésbé előkészített megállapodás minden egyes során végigmentünk. Közben folyamatosan kérdeztük vendéglátóinkat hazatérésünkről: sikerült-e ígéretüknek megfelelően – amit még az első nap tettek – repülőjáratot és arra szóló jegyeket szerezniük Budapestre. A válasz hosszú ideig nemleges volt. Már azt is felvettem, hogy nekem már nem is érdemes visszarepülni, hisz a csoportnak meghatározott kiérkezési időpont rövidesen 24 órán belülre kerül.

Aztán lassan megoldódott minden. Mint ahogyan várható volt, nagyon sok időt eltöltöttünk a háborúban garantálható biztonság szavatolásának kérdése körül. Többször rákérdeztek, hogy a magyar nyelvben a „háború” és az „önkéntes” szavak biztos, hogy ugyanazt jelentik-e, mint náluk. Végül kompromisszumos megállapodás született: megígérték, hogy a biztonságot a lehetőségek és a veszélyesség függvényében garantálják majd. Délután az aláírásra nem más, mint az Egyesített Arab Erők főparancsnoka, Khalid bin Szultán bin Abdul-Aziz tábornok és trónörökös jelent meg.

A megállapodást magyar részről Kelemen József tábornok is aláírta, hisz mindkét fél egyetértett a benne foglaltakkal. Az aláírás után meghallgathattuk a főparancsnok véleményét az egész kialakult helyzetről, amiből az derült ki, hogy három nappal az ENSZ-határozat lejárta előtt ő még mindig a békés megoldásban bízott és még inkább az iraki nép bölcsességében. Azért megjegyezte, hogy a vezetőjüket nem tartja annak. Jó utat és a későbbiekben megfelelő együttműködést kívánva búcsúzott el. Vendéglátóink ezután közölték, hogy a Saudi-Arabian légitársaság éjfél körül induló járatával vissza tudunk repülni Frankfurton keresztül Budapestre.

Kivitték bennünket a repülőtérré, és egész a felszállásig igen magas szintű VIP-ellátást biztosítottak, amit tetéztek azzal, hogy hazafelé első osztályon utazhattunk, egy hatalmas

TriStar (Lockheed L-1011) típusú repülőgéppel, ami alig száz utassal tartott Frankfurtba. Természetesen a Frankfurt–Budapest járatra is foglaltak nekünk helyet. Az előkészítő csoportunk 1991. január 13-án délután érkezett meg a kontingens útbaindítási, búcsúztatási ünnepségére, a Magyar Honvédség Központi Ruházati Raktárába Budapestre, a Daróczi útra. Kiderült, hogy már nem számoltak azzal, hogy visszaérkezünk, és helyettem az egészségügyi szolgálat főnöke, dr. Hideg János vezérőrnagy került – önként vállalva – a parancsnoki beosztásba. Azt nem mondom, hogy nagyon örült, amikor meglátott, de boldogan adta vissza a beosztást, és próbálta gyorsan elmondani, hogy mi a helyzet a csapattal, amelyiket épp akkor szereltek fel ruházzal. Nekem annyi időm maradt csak, hogy a trópusi gyakorlóruhát felpróbáljam, majd magamra öltsem.

[...]

BÚCSÚ, MAJD MEGÉRKEZÉS A FELADAT-VÉGREHAJTÁS SZÍNHELYÉRE

Az állomány egy részét ismertem személyesen is, de sokan voltak olyanok, akiket egyáltalán nem. Ekkor kaptam kézhez *A Magyar Honvédség parancsnokának és Vezérkari főnökének 01/1991. számú együttes parancsát a katonai egészségügyi kontingens Szaúd-Arábiába küldésére* című írásos dokumentumot, amely részletesen tartalmazta a résztvevők nevét és rendfokozatát, a tartós vezénylés tényét, továbbá számos, a megállapodásban rögzített és a működéshez szükséges elvárást. A kontingens készenlétét 1991. január 14-én a reggeli órákra határozta meg az utasítás, az ünnepélyes elköszönés időpontját pedig január 13. 18.00 órára.

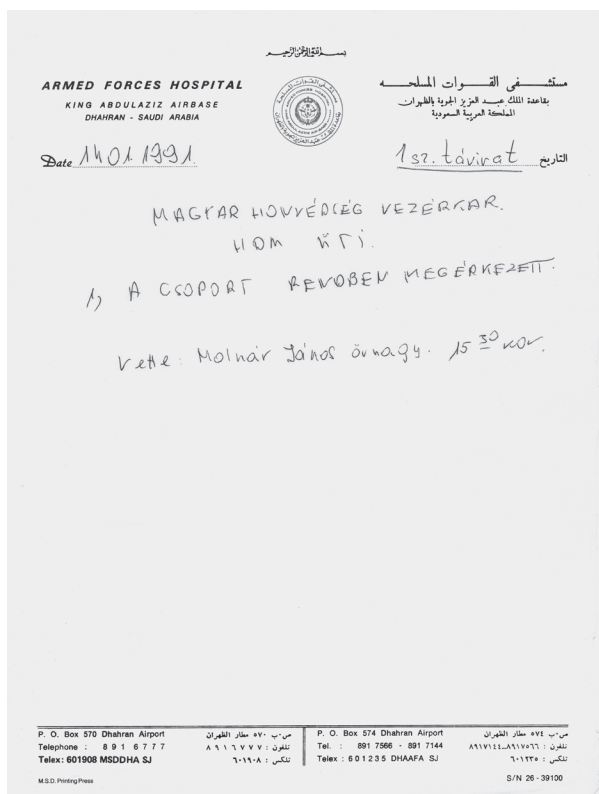
A 37 főből 25 férfi és 12 nő volt, 23 orvos, 11 fő egészségügyi középkader (5 műtős-nő, 5 altatónővér, 1 fő bel-toxikológiai szakápoló), 2 tolmács és 1 ügykezelő. A 23 orvos 37 szakmát képviselt.

Tehát aznap 17.45-kor már a Központi Ruházati Raktár egyik termében ültünk, várva az ünnepélyes búcsúztatásra, amelyen személyesen Antall József miniszterelnök köszönt el tőlünk egy megható beszéddel, amelyre én válaszoltam. Arra emlékszem, hogy a közhelyeken túl nem nagyon jutott más eszembe, hisz ismét felrémlt előttem az előttünk álló feladat ismeretlensége, felelőssége, valamint a rám bízott emberek és értékek további sorsa. Arra azonban biztosan emlékszem, hogy az eskünkhöz méltó hű munkát ígértem, valamint azt, hogy a kontingenst ugyanebben az állapotában és létszámában igyekszem visszahozni a küldetés befejezésekor. Az ezt követő vacsorán nem vettem részt, mivel a vezérkari főnök engedélyezte, hogy hazamenjek Székesfehérvárra, ahol a még szükséges személyes holmijaim összekapcsolása mellett életem legszívósabb pillanatainak egyikét, a családomtól való elköszönést is átéltem. Azokat a perceket soha nem felejttem el, és még most is könnyek tolnak a szemembe, ha felidézem az azon az éjszakán történeteket. Átélni ezeket a pillanatokot egészen más érzés, mint filmen vagy televízióban látni különböző országok katonáinak búcsúzkodási jeleneteit. Az akkor tízéves fiam nem akart elengedni, úgy csimspaszzkodott a nyakamba, az elsős gimnazista lányom pedig a derekamat ölelve szípozott. Feleségem tekintete pedig mindent elárult: látszott benne az iszonyatos féltés és ugyanakkor a biztatás is arra, hogy nem lesz semmi baj, és ő majd odahaza fog helyt állni, bármilyen nehéz is lesz. Mint sokszor életem más súlyos helyzeteiben, akkor is ez a lelki, érzelmi támogatás segített. Ez a röpke öt-hat óra perceknak tűnt, de végül el kellett indul-

nom, hogy a csoport készenléti idejére – január 14-én reggel 6.15-re – a Magyar Honvédség Mexikói úti szállodájába, a Hotel Pátriába odaérjek. A repülőterre, az akkori Ferihegy I-es terminálra autóbusszal, elég zajos rendőri felvezetéssel, egészen a kiszállításunkra előkészített TU-154-es repülőgép felszállólépcsőjéig vittek bennünket, ahol rengeteg kamera és újságíró várt már, de csak Ternák képviselőnek volt engedélye arra, hogy nyilatkozzon és az arcát megmutassa, amit őszintén nem is bántunk.

[...]

Amikor a Földközi-tenger keleti medencéjét átrepültük, elcsendesedett a repülő, hisz közeledtünk a veszélyes szakasz felé, az iraki légtér közelébe. A feszültség rajtunk és a pilótákon, illetve a személyzeten is érezhető volt. Akkor oldódott a helyzet, amikor érdekes és szabályos

Távirat a Magyar Katonaorvosi Kontingens megérkezéséről Szaúd-Arábiába

a figyelőemberekkel együtt, akikkel a repülőtéren már találkoztunk. A szállodába való megérkezésünkkor rögtön kértem, hogy kiérkezésünk tényét jelenthessem haza. Ezt nagy nehezen lehetővé tették. Ekkortól a háború végéig mindennap jelentettem az akkor az összes ügyeleti szolgálatot felügyelő Központi Harcálláspontnak (KH).

[...]

Az első jelentésből kiderül, hogy 1991. január 14-én 15.00-ra érkezett ki a Magyar Katonaorvosi Kontingens az alkalmazási helyére.

zöld köröket láttunk meg a földön, amit a sivatagban nem tudtunk mire vélni. Később kiderült, hogy öntözőrendszert építettek a homokba, és ahogyan körbejárt a locsolórendszer, úgy zöldellt az elvetett növényzet, elsősorban gabonafélék, amelyből Szaúd-Arábia teljesen önellátó lett.

Közeledett a leszállás ideje, és tájékoztatták a kapitányt, hogy Dhahran felett felhős az ég, esik az eső. A különös az volt ebben, hogy ilyenell aztán talán csak egyszer találkoztunk kintlétünk során. A szürke és szomorú felhők közül kibújva, nagy eső kíséretében értünk földet, ahol a repülőgép mellett személyesen Al-Sherbini tábornok várt bennünket. [...]

Hőmpölygő vízzel teli utakon értünk el első szálláshelyünkre. Esztergomi Ferenc ezredes – küldetésünk alatti legfontosabb segítőm és munkatársam – és én Al-Sherbini tábornokkal, a többiek pedig egy busszal utaztak ugyanazokkal

ISMERKEDÉS A KÓRHÁZZAL, A FELADATTAL

A szálláshelyünk inkább egy kisebb motel volt, mintsem szálloda, barátságosnak és egyszerűnek látszott. A rengeteg csomag és felszerelés lepakolása után elfoglalhattuk szobáinkat, aminek akkor nagyon tudtam örülni az előző napok zaklatott időszak után. Hogy a város melyik részén, a leendő szolgálati helyünktől milyen távolságra voltunk, arról fogalmam sem volt, de akkor ez sem nagyon érdekelt. Rendezni szerettem volna a gondolataimat, és végre, két át nem aludt éjszaka után aludni. A személyes felszerelésem elrendezése közben szóltak, hogy kísérőink közül valaki beszélni akar velem. Nem tudtam mire vélni, hisz azt gondoltam, minden szükséges dolgot tisztáztunk, beleértve azt is, hogy a következő napon megkezdjük az ismerkedést a kórházzal és a konkrét felkészülést feladatainkra. Közölték azonban, hogy a szálloda nem biztonságos, ezért másnap reggel 9.00 órára legyünk kész, átköltözünk egy másik szálláshelyre. Gondolkozhattam tehát azon, hogy vajon miért nem biztonságos a hely? Hogy lehet a kuvaiti–iraki–szaúdi határtól abban a távolságban olyan veszélyeztető tényező, amely ezt a sürgős átköltözést indokolja?

Ez a helyzet eléggé ébren tartott ahhoz, hogy a következő napra összeírjam a legfontosabbnak vélt kérdéseket, amiket mindennapi életünk, zavartalan működésünk, munkánk, valamint az információk biztosítása szempontjából abban a pillanatban fontosnak tartottam. Tisztázni szerettem volna az egyetlenegy védőfelszerelésünknek, a gázálarcnak a használatára vonatkozó szabályozást, a szakmai nacionálék sorsát és a belőle levontak következményeit, a megállapodásban leírt fizetések átadásának módját, a postai és mosatási lehetőségeket, a telefonálás és a kapcsolattartás szabályait és gyakoriságukat, bevont rádióink további sorsát, illetve a kontingens vezetéséhez szükséges feltételek biztosítását.

Természetesen helyes viselkedésünk és a körülményekhez való alkalmazkodásunk érdekében az ottani illemkódex szabályait – ezek közül az egyik kulcskérdést, a hölgyek öltözködését – is tisztázni akartam, továbbá az egyéb, a csapat egésze által hozott felszerelések – könyvtár, videó- és fényképezőkészülékek – elhelyezését és használatát is.

[...]

A másnap (január 15.) reggele tehát a költözködéssel kezdődött, aminek mindenki már kissé jobb kedvvel és láthatóan pihentebben állt neki. A már többször megmozgatott málhazsákokat újból teherautóra raktuk, és kíváncsian vártuk az érkezést új szállásunkra, ami aztán minden képzeletet felülmúlt. Egy többemeletes, teljesen modern, a tulajdonosról Al-Gosaibi Hotelnek elnevezett helyre költöztünk, aminek mindenki örült, bár én a szét-szórt elhelyezésért nem lelkesedtem annyira, annak ellenére, hogy gyakorlatilag mindenkit a harmadik emeleten helyeztek el.

[...]

A költözés után egy hosszú nap következett. A csapat tagjai ekkor látták először a kórházat, de csak nagyon felszínesen, hisz egyből a konferenciaterembe vonultunk, ahol Al-Sherbini tábornok bemutatta egyenként a felelős vezetőket, akikkel a későbbiekben igen szoros, többekkel baráti kapcsolatba kerültünk. Akkor találkoztunk először a jordániai származású dr. Kamal Al-Shahab orvos igazgatóval, aki eredendően remek sebész is volt és a kórház parancsnokával, dr. Abdulwahab Al-Mutib orvos alezreddessel, aki orvosi tanulmányait Bécsben végezte. A számomra legfontosabb két személlyel, Omar M. Bafageeh őrnagy ügynevezett végrehajtó igazgatóval, egyszerűbben logisztikai főnökkel, valamint az Al-Sherbini tábornokkal való kapcsolattartásért felelős Szultán Al-Harhi parancsnoki irodavezetővel is akkor ismerkedtem meg. Bemutatták még dr. Saadot, aki gyermekgyógyászként a mentesítési feladatokért, és Abdul-Azizt – az ő neve ott igen jól cseng –, aki az elsődleges

ellátásért és megelőzésért volt felelős. Legutoljára az angol Shirley Barakeh intézetvezető főnövért ismerhettük meg, és jelezték, hogy érkezik még dr. John Tuohy, aki már régóta ott dolgozott, és aki amerikai állampolgár volt, valamint remek belgyógyász, továbbá – amint az a későbbiekben bebizonyosodott – a kórház egészének szakmai munkáját a háttérből kiválóan irányító szakember.

Az első nap közös ebédje a rekreációs központban (sportcentrum), 1991. január 15-én

Röviden elmondták, hogy abban a kórházban csapatmunka folyik, amibe nekünk is be kell kapcsolódnunk. Ennek ott hagyományai voltak, hisz normális körülmények között körülbelül 28 különböző nemzetiségű alkalmazott dolgozott együtt. Ez a tény aztán remekül igazolódott a háború során. Azzal sohasem foglalkoztunk, hogy ki honnan jött, csak azzal, hogy az adott beteget vagy sérültet mindenki a tudása legjavát nyújtva lássa el.

A tájékoztatót követően a többiek elkezdték bejárni a kórházat, amit a tábornok és a vezetés által adott ebéd szakított meg. Az étkezésre a sportlétesítménnyel gyakorlatilag egy helyszínen lévő, sok mindenre alkalmas rekreációs központban került sor.

[...]

Meghatározták, hogy a parancsnoki állománynak egyenruhában kell járni, az orvosoknak pedig fehér köpenyben, amit a későbbiek folyamán biztosítanak. A nők hosszú ruhájához ragaszkodtak, amit aztán egyenruhával kiválthattunk. A férfiak ruházati előírásaiért a kórházparancsnok, a hölgyekéért a főnövér volt a felelős. Elég gyorsan intézkedtek, hogy mindenki megkapja arab nyelvű, kék táblára írt névkitűzőjét. Elmondták, hogy készül a végleges elhelyezésünkre szolgáló önálló épület, ami hamarosan felépül, és akkor költözhetünk. Kérték, hogy másnapra (január 16.) mindenki vigye be az útlevelet.

Nem sikerült azonban választ kapnom a gázárcs használatával, illetve a tájékoztatással, riasztással kapcsolatos kérdéseimre. Ezekre mindössze annyit mondtak, hogy majd „holnap”. Akkor még nem tudtam, hogy ez a *'halasz'* – amit aztán később arabul

pontosan megtanultam – azt jelenti: 'majd', 'később'. Gyakorlatilag azonban a 'sohával' egyenértékű.

Az a nap nagyon gyorsan eltelt, de azért vacsora után a szálloda gyönyörű, veszély esetére kijelölt gyülekezési helyén állománygyűlésre hívtam össze a kontingenst. Egyrészt a napi tapasztalatokat akartam összegezni, másrészt pedig egyeztetni kellett a következő napon szükséges feladatokat. Harmadrészt pedig, miután nem sikerült a gázálarcral kapcsolatos teendőket tisztáznom, kíváncsi voltam, hogy az ezzel kapcsolatos otthoni felkészítés milyen nyomokat és ismereteket hagyott a csapatban. Az eredmény siralmas volt. Nem is akartam elhinni, hogy a védőruha kibontása is jelentős erőfeszítésekkel jár. Végül hosszú idő és gyakorlás után sikerült mindenkinek felvenni és kipróbálni a védőfelszerelésünket.

Természetesen tudtuk, hogy aznap éjfélkor lejár az ENSZ BT által Szaddám Huszein Irakjának megszabott kivonulási határidő, és valaminek történnie kell. Magunktól csak azt tudtuk kitalálni, hogy egy értesítési rendszert szervezünk meg, azaz megbeszéltük, hogy ki kit hív fel, ha veszélyjelzés érkezik, hogy minél gyorsabban mozgósítani tudjuk egymást, és legalább a közösségi helyre időben leérjünk. Arról, hogy a kórház minderről mit gondolt és tervezett, elképzelésünk sem volt. Megszerveztem az állandó hír- és televíziófigyelő szolgálatot, valamint elrendeltem a gyakorlatok során otthon használt Hadművelési napló vezetését a váltással vezényelt, állandóan ébren lévő és hadra fogható ügyeletes számára.

Nem tudtam, hogy a csapat tagjai mit gondoltak az elkövetkező időszakról, mindenesetre pániknak vagy szorongásnak jelét sem láttam. Akkor már csak egy rövid bizonytalansági idővel kellett számolni, hisz az ultimátum lejárta csupán egy-két órányira volt. Alig akartam elhinni, de nem történt semmi az éjszaka folyamán. Talán csak annyi, hogy sokan úgy aludtunk, mintha a kórházban éjszakai ügyeletesi szolgálatban lennénk, ami egy különleges, félig alvó, félig ébren lévő, figyelő állapotot jelentett.

Reggel (január 16.) tudtuk meg, hogy az ENSZ-főtítkárra, Javier Pérez de Cuéllar erőfeszítései egy utolsó békés rendezésre nem jártak eredménnyel, így elkerülhetetlenné vált a BT novemberi határozata alapján a háború kitörése.

Mi mindenesetre folytattuk az előző nap megkezdett intenzív felkészülést, hisz addigra már többé-kevésbé minden feltételt, lehetőséget megtudtunk. Meg kellett ismernünk azt az adminisztrációs rendszert, amellyel a számítógépes nyilvántartási rendet a háborús időszakban is ugyanúgy ki kellett szolgálni, mint békeidőszakban.

Ugyanakkor még a betegellátáshoz szükséges gyógyszerek neveit is meg kellett tanulnunk hatástanuk alapján, majd el kellett végeznünk a különböző technikai eszközök karbantartását is, mivel a háborús helyzet miatt a garanciális szervizt végző nagy cégek már nem vállalták az utat a térségbe. Ez utóbbi munkánkkal asszisztensi állományunk nagy elismertségre tett szert az arab katonai vezetők körében. Ezek a kis lépések sokat jelentettek a bizalom kiépítése és szakmai elismerésünk terén. A kórház felszereltsége az európai átlagnak felelt meg, de a technikai eszközök átnézésakor kiderült, hogy a vétagellátáshoz szükséges fixátorok hiányoznak, a speciális idegsebészeti és égési sérültek ellátásához szükséges feltételek minimálisan vagy alig biztosítottak, illetve az osztályozásra kijelölt hely tömeges sérültáramlás esetén nem lesz elegendő. Ebből gyorsan levontuk azt a következtetést, hogy a kórház nagyszámú és speciális háborús sérültek, sérültek ellátására nincs felkészülve. Ezeket a hiányosságokat az előkészítő csoport tagjaként végzett szemrevételezés során az idő rövidsége és a speciális, bonyolult szakmai kérdésekben való járatlanságom miatt nem vettem észre.

FELKÉSZÜLVE A GYÓGYÍTÁSRA

Mi, a parancsnoki állomány, az előző napon megkezdett, illetve akkor meghatározott, a személyi nyilvántartások, igazolások és igazolványok elkészítésével kapcsolatos adminisztratív feladatokat szerveztük meg, valamint a rádió és az útlevelék leadását, az orvosi ruházat és a felszerelések felvételét, illetve a hölgyek számára az abaya viselésével és a viselkedésükkel kapcsolatos kiképzést.

Akkor osztottuk fel a kontingenst három, körülbelül azonos szakmai képességeket tartalmazó csoportra, ami két-két sebész- és egy-egy belgyógyászati típusú teamet jelentett csoportonként. A három csoport parancsnokának dr. Dékány Sándor, dr. Lukács György és dr. Gyarmathy László orvos alezredeseket jelöltük ki. Ennek a későbbiek folyamán a munka, pihentetés, szállítás és ellátás megszervezése szempontjából nagy jelentősége volt. A teamet még aznap – külön a sebészeket és külön a belgyógyászokat – a szükséges mértékben kiképezték a kórházban használt és alkalmazott ellátási előírásokra.

Nagy nehezen késő délutánra sikerült megtudnom a biztonsági rendszabályokat és azok alkalmazását is mind az úgynevezett közösségi szobákat, mind pedig a munkahelyeket illetően. A tájékoztatás szerint az információkat a légibázis irányítótoronyából, illetve a televízió képernyőről írásban, illetve színekkel jelölve kapjuk majd meg, ezért a televíziót állandóan nézni kell. Eszembe jutott, hogy mi lesz akkor, ha nem lesz villany, vagy a televízió nem tud sugározni, de erre a kérdésre két halasztó választ (*halasz* és *mafi muskala*, azaz ej, ráérünk még!) kaptam.

Az egész országban négy fokozatot határoztak meg, illetve vezettek be:

- Sárga: aki a munkahelyén van, annak ott lehet maradnia, és a gázálcot felvételre kész állapotba kell helyezni.
- Piros: a gázálcot azonnal fel kell venni, és mindenkinek a közösségi szobába (*Collection Room*) kell menni.
- Kék: el lehet hagyni a közösségi szobát, vissza lehet térni a munkahelyre.
- Fehér: a veszély elmúlt.

Megemlítették, hogy már megvan a vegyi fegyverek alkalmazása esetén kötelezően az első ellátáshoz szükséges mentesítő hely is, de ezt, ha szükség lesz rá, majd akkor megmutatják. Akkor jöttem rá, hogy nem vittünk magunkkal a vegyi fegyverek bizonyos fajtái elleni antidotumot, azaz atropin tablettát vagy injekciót. Sőt az egyszerűbb és gyorsabb alkalmazás érdekében önampulla formájában lett volna rá szükség, hogy késlekedés nélkül be lehessen adni a túlélés érdekében. Később szerencsére a kórházba beosztott amerikai személyzet segítségével sikerült száz ampullát szerezni, az injekció kiegészítéseként szükséges enzimaktivátorral együtt. Az aznapi jelentésem ezeket a tényeket tartalmazta. A Központi Harcálláspont jelezte, hogy van számomra egy utasítás, miszerint a „csoport tevékenységéről csak nekem lehet nyilatkozni”. Ezt nem nagyon értettem, hisz ezt eleve így szabályozták, és meg sem fordult a fejemben, hogy a csoportból bárki másképp tenne. Aztán be kellett látni naivitásomat, amikor közel egy hónap múlva az első hazai sajtószemléket és újságokat megkaptuk: kiderült, hogy a szállodai telefonálási lehetőségeket valaki vagy valakik nyilatkozatok adására is használták. Akkor az esti eligazításon persze szóvá tettem ezt a kihágást, és újból elrendeltem azt, amit egyébként mindenki tudott a nyilatkozatokkal kapcsolatosan. Mindenesetre ez a csapatot jól megbolygatta: lehetett találgatni, tippelni a nyilatkozóra és boncolgatni az esetet.

Dr. Abdulwahab Al-Mutib alezredes (bal oldalon) és Omar M. Bafageeh őrnagy (jobb oldalon) a szerzővel

[...]

Az igencsak mozgalmasra sikeredett három napot magamban summázva, megállapíthattam, hogy egy remek, sokszínű és nagyon értékes emberekből álló csapat fog szolgálni a dhahrani légibázis közepén, olajtartályok, kifutópályák, gázpalackok és Patriot elhárító rakéták között a kórházban, amely 200 üres ággyával, az első szemrevételezéshez képest már öt angol, amerikai, nigériai és holland orvossal, 100-150 Fülöp-szigeteki, néhány angol, holland, svéd, ír és dán nővérrel, illetve kiszolgáló személyzettel, 10-15 fős parancsnoki állománnyal – amelybe az ételmezési főnököt is beleszámoltam –, egy épphogy alkalmazkodott és felkészült, 37 fős magyar csoporttal elszántan – talán alig észrevehetően kissé szorongva – várta a háború kitörését.

[...]

FELHASZNÁLT IRODALOM

Magyar eseménynaptár, 1990. október – 1991. december. Arcanum Digitális Tudománytár. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1992-D18D/az-ev-199091-D18F/magyar-esemeny-naptar-1990-oktober1991-december-D338/>

Sásik Csaba alezredes:

A KATONAI SZOCIÁLIS MUNKA KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK HADEREJÉBEN (1.)

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.7

ÖSSZEFOGLALÓ: A szerző írásában az Amerikai Egyesült Államok haderejében immár több mint hét évtizede hivatalosan is elismert, mind a hátszágban, mind pedig műveleti területen egyaránt eredményesen alkalmazott katonai szociális munka (military social work) kialakulásának, illetve fejlődéstörténetének főbb csomópontjait és irányvonalait ismerteti. Az ennek evolúciója során elért eredmények, sikerek, valamint hibák és kudarcok bemutatásának célja: a világ vezető haderejénél felgyülemlett eredmények, tapasztalatok vizsgálatával hozzájárulni a magyar haderőben működő szociális segítő tevékenység szakmai (elméleti, módszertani és terminológiai) fejlődéséhez.

KULCSSZAVAK: katonai szociális munka, megelőzés, kezelés, rehabilitáció, multidiszciplináris teammunka, családtámogatás, veteránok, társadalmi visszailleszkedés, poszttraumás stressz zavar (PTSD), traumás agyi sérülés (TBI), drogabúzus, szexuális bántalmazás, öngyilkosság

BEVEZETÉS

A nemzetközi, elsősorban az amerikai tapasztalatok azt mutatják, hogy a megújuló és megerősödő, a haderő komplex humán segítő/támogató rendszerében világos kompetenciahatárok és jól kidolgozott szakmai együttműködési rendszer alapján működő katonai szociális munka jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy – a katonák és a katonacsaládok részére nyújtott professzionális segítő tevékenységen keresztül, tágabb értelemben vett jólétük elérése és fenntartása támogatásával – a szervezet legfontosabb erőforrása, a személyi állomány megbecsülve érezhesse magát.

A megbecsültség és a fontosság szubjektív érzése nélkül nehezen képzelhető el, hogy a katonák a rájuk bízott feladatokat motiváltan, elhivatottan, felelősségteljesen és nem utolsósorban megfelelő szakmai színvonalon végezzék. A humán erőforrást az eredményes szervezeti működés központi értékeként kezelő, azt megbecsülő, és részükre a jólét elfogadható szintjét széles körben biztosító szervezetben (illetve ennek megfelelő szervezeti kultúrában) viszont a humán erőforrás minden valószínűség szerint megbecsüli a munkahelyét, munkájában örömet is mindinkább megtalálja, lojális lesz a munkaadójához és hosszabb távra tervez. Ezek a tényezők külön-külön is, összeadódva pedig még inkább a szervezet megtartó erejének, illetve költséghatékony működésének növelése, fokozódása irányába hatnak.

A magyar haderő komplex, átfogó fejlesztése a szervezet és személyi állománya részéről egyaránt fokozott adaptációs és innovációs képességét, valamint egyéni és szervezeti szintű rezilienciát követel. A fejlesztési program sikeres végrehajtásának alapfeltétele, hogy

a személyi állomány a széles körben ismert és sokat idézett maslow-i motivációs hierarchia („piramis”) alsó szintjein (alapvető biológiai és biztonsági szükségleteken) már túljutva, az azokhoz kapcsolódó szükségleteket már kielégítve, magasabb rendű motívumok (pl. önmegvalósítás a munkában) felé orientálódjon.

Az Amerikai Egyesült Államok haderejénél rendelkezésre álló, hosszú évtizedek során felgyülemlett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a katonai szociális munka által a katonák és a katonacsaládok részére biztosított személyes szociális szolgáltatások jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy mind az egyén, mind pedig a szervezet – egymással összhangban lévő célok és motívumok alapján – a sikeres és eredményes működés irányába mozduljon el, illetve fejlődjön tovább.

A KATONAI SZOCIÁLIS MUNKA AMERIKAI MEGHATÁROZÁSA

Az amerikai katonai szociális munka történetének bemutatása előtt célszerűnek tartom a szaktevékenység napjaink kihívásainak megfelelő kortárs definíciójának az ismertetését, szintén amerikai szakirodalmi forrásból. Ennek birtokában könnyebben megérthető az az expanzív fejlődési út, amelyet ez a professzionális szakmai létét tekintve viszonylag fiatalnak számító katonai szakma az elmúlt évtizedek során az amerikai haderőben bejárt.

Az amerikai szakirodalomban több, egymással egybehangzó meghatározást találtam, amelyek közül a Szociálismunkás-képzést Felügyelő Tanács (Council on Social Work Education – CSWE) definícióját emelem ki.¹ Eszerint a katonai szociális munka komplex szakmai tevékenysége magában foglalja a közvetlen személyes szociális szolgáltatások nyújtását (*direct practice*), az erre irányuló szakmai irányelvek, eljárásrendek kidolgozását (*policy*), a tevékenységgel kapcsolatos adminisztráció végzését (*administrative activities*), valamint a rászorulókat támogatását, érdekvédelemét (*advocacy*). A katonai szociális munka mindezeket megelőzési tevékenységen (*prevention*), kezelésen (*treatment*) és rehabilitáción (*rehabilitation*) keresztül nyújtja az aktív állomány, a veteránok, valamint családtagjaik és közösségeik részére. A katonai szociális munkások olyan programokat, szakmapolitikai irányelveket és eljárásrendeket dolgoznak ki, illetve fejlesztenek, amelyeknek célja a kliensek és családtagjaik, valamint különböző közösségeik életminőségének javítása. A katonai szociális munkások támogatást, szakmai segítséget nyújtanak az aktív állományból veterán státuszba történő átkerülés időszakában, ami magában foglalja a katonára és a családtagjaira részére folyamatosan igénybe vehető gondoskodási és szolgáltatási tevékenységek biztosítását.

A katonai szolgálattal, illetve harctéri eseményekkel összefüggő speciális sérülések, diagnózisok – például traumás agyi sérülés, poszttraumás stressz zavar, depresszió, kémiai-szerfüggőség, viselkedési addikciók, harctéri stressz, visszailleszkedési zavarok, családon belüli erőszak és párkapcsolati zavarok, polytrauma stb. – esetén a katonai szociális munka intervenciós stratégiák, szakmai programok kidolgozásával és végrehajtásával igyekszik segítséget nyújtani az aktív és a nyugállományú katonáknak, a veteránoknak, valamint a felsorolt célcsoportok családtagjainak és közösségeinek.

¹ Advanced Social Work Practice in Military Social Work. Council on Social Work Education (CSWE), 2010. https://cswe.org/getattachment/Accreditation/Other/EPAS-Implementation/Advanced_Social_Work_Practice_in_Military_Social_Work_2010.pdf.aspx (Letöltés időpontja: 2021. 02. 24.)

A fenti célcsoportok tagjai egészségének, testi-lelki jólétének és rezilienciájának fejlesztése érdekében folytatott klinikai szociális munkás tevékenysége magában foglalja a dinamikus, interaktív és kölcsönösségen alapuló segítő folyamatot, az ezen alapuló segítő attitűdöt, a bio-pszicho-szociális megközelítést, valamint a tudományos kutatások eredményein alapuló klinikai intervenciók módszereit és szakmai programokat. A katonai szociális munkások szakmai tevékenységüket multidiszciplináris megközelítés alapján, a kulturális tényezőkre érzékenyen reagálva, szilárd elméleti ismeretanyag birtokában végzik. Munkájuk során bevetésre, illetve alkalmazásra kerülhetnek ellenséges vagy természeti katasztrófa által sújtott környezetben, művelési területen (*combat social work*) annak érdekében, hogy professzionális (egyéni, családi vagy közösségi szintű) segítséget nyújthassanak a katonai állományoknak, valamint az érintett terület vagy ország állampolgárainak.

A katonai szociális munkások törekednek arra, hogy tevékenységükkel hozzájáruljanak annak a szervezetnek a fejlesztéséhez, amelyben klienseik dolgoznak vagy szolgálnak – adott esetben élnek is. A katonai szociális munkások tevékenységük során ragaszkodnak a szociális munka etikai kódexében foglaltakhoz, a szakmai alapelvekhez, valamint a korábban már bevált gyakorlati módszerekhez (*best practice*). A katonai szociális munka gyakorlati tevékenysége minden területén magában foglalja az adott szociálpolitikai ellátórendszer, a speciális szolgáltatásokat nyújtó szervezetek és szolgáltatók, valamint a célzott klinikai intervenciók módszereit, elméleteket és erre vonatkozó kutatási eredmények ismeretét, továbbá szervezési, koordinációs és adminisztrációs gyakorlati készségeket is feltételez. Mindezeket túl a katonai szociális munkásoknak ismerniük kell a személyi állomány főbb jellemzőit, specifikumait, illetve a testi és lelki állapotukra vonatkozó releváns információkat, folyamatokat.

KATONAI SZOCIÁLIS MUNKA AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK FEGYVERES ERŐINÉL NAPJAINKBAN²

A második világháború óta a szociális munkások folyamatosan növekvő jelentőségű szerepet töltenek be az Amerikai Egyesült Államok haderejében (U.S. Armed Forces) a személyi állomány, a katonacsapadok, valamint a veteránok testi-lelki-szociális jólétének biztosítására, fejlesztésére irányuló szolgáltatások terén. Napjainkban az amerikai haderő, illetve a Veteránügyi Minisztérium (Department of Veterans Affairs – VA) folyamatosan kiemelkedő lehetőségeket biztosít a szociális munkások foglalkoztatása és szakmai karrierépítése terén.

A szükséges kvalifikációval rendelkező szociális munkások katonaként teljesíthetnek szolgálatot az amerikai haderő különböző haderőnemeinél,³ vagy civil alkalmazottként teljes munkaidőben dolgozhatnak a VA-nál, illetve veteránok részére fenntartott különböző centrumokban. Munkájukat végezhetik szerződött civil szolgáltatóként is rész-, illetve teljes munkaidőben a fenti két szervezet valamelyikének megbízása alapján. Szakmai tevékenységüket folytathatják piaci alapon is, magánpraxis keretében, a haderő saját egészségbiztosítási

² Allen Rubin et al.: Handbook of Military Social Work. John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, 2013.

³ Az Amerikai Egyesült Államok haderejének (United States Armed Forces) haderőnemei (service branches): szárazföldi haderőnem (Army), tengerészgyalogság (Marine Corps), haditengerészet (Navy), légierő (Air Force), űrhaderő (Space Force), parti őrség (Coast Guard).

rendszer⁴ által finanszírozott szolgáltatás nyújtásának formájában. A katonai állomány és a Nemzeti Gárda (National Guard) tagjait civil szociális munkások elláthatják olyan közösségi mentálhigiénés kirendeltségeken és központokban is, amelyek szerződésben állnak a VA-val. A VA jelenleg már több mint 13 ezer szociális munkást alkalmaz,⁵ és egy klinikai képzési programot is ajánl végzett szociálismunkás-hallgatók részére, amelyben évente megközelítőleg 900 fő vesz részt.⁶

A KEZDETEK: EGY SZAKMA SZÜLETÉSE

Annak fényében, hogy napjainkban a katonai szociális munka már elismert tevékenységnek számít az amerikai haderőben, meglepő lehet az a tény, hogy ez a szaktevékenység hivatalosan csak a második világháború vége felé került be a katonai szakmák közé.⁷ A katonai szociális munka történeti gyökerei azonban sokkal korábbi időkig nyúlnak vissza, akárcsak a civil szférában ismert szociális munka mint professzionális segítő tevékenység esetében, amely kialakulásának a történetét a magánjótékonykodás elégtelenné válásáig, illetve a tömegesen jelentkező szociális problémák (pl. szegénység, súlyos depriváció) kezelése társadalmi kényszerének történelmi időszakáig vezeti vissza.

Az Amerikai Egyesült Államok tekintetében a katonai szociális munka történelmi gyökerei egészen 1636-ig nyúlnak vissza, amikor is Plymouth megye (Plymouth County) telepesei hivatalosan is deklarálták, hogy a fogyatékosná vált veteránokról történő gondoskodás a közösség, illetve az adott kolónia feladata. Ekkor született meg a veteránokról való gondoskodásra vonatkozó első törvényi szabályozás is.⁸

A mai értelemben vett, a jelenlegi gyakorlathoz közelítő katonai szociális munkát azonban leginkább az amerikai polgárháború (1861–1865) időszakától származtatják. Ekkor Clara Barton, az Amerikai Vöröskereszt alapítója a sebesült katonákról történő szűkebb értelemben vett egészségügyi gondoskodáson túl a rájuk irányuló segítő-támogató tevékenységet kiterjesztette a közösségi-szociális erőforrások felkutatására és aktivizálására, a családi kapcsolatok helyreállítására, valamint a családtagok közötti információcsere elősegítésére is, bevezetve és hangsúlyossá téve ezzel a segítő tevékenység szociális jellegét. Az északi szövetségi államok (unionisták) katonáit önkéntes („kvázi szociális”) segítők látogatták

⁴ Az amerikai haderő egészségbiztosítási rendszere (Military Health System – MHS) ellátást biztosít a haderőhöz kapcsolódó speciális biztosított kör részére a saját egészségügyi intézményeiben vagy a civil egészségügyi ellátórendszer egyes intézményein keresztül, vásárolt szolgáltatások formájában. Az MHS egy meglehetősen komplex és bonyolult rendszer, amelyben a biztosítottak köre egy sokszínű, heterogén összetételű csoportot alkot. Ebbe beletartoznak aktív állományú katonák, a Nemzeti Gárda állománya, továbbá a nyugállományúak és a családtagok is. A jogosultak teljes köre megközelítőleg 9,7 millió fős populációt fed le. Charles P. O'Brien et al. (eds.): Substance Use Disorders in the U.S. Armed Forces. National Academies Press, 2013. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207277/> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 24.)

⁵ National Association of Social Workers. <https://www.socialworkers.org/News/Facts/Social-Workers> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 05.)

⁶ History of Veteran's Administration social work. Department of Veterans Affairs, Washington, D.C., 2010. <http://www.socialwork.va.gov/about.asp> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 24.)

⁷ 1943. október 18-án a Hadügyminisztérium (War Department) hivatalosan is beemelte a pszichiátriai szociális munkát a haderő szakmastruktúrájába.

⁸ Veteran's affairs: A history in brief. Department of Veterans Affairs, Washington, D.C., 3. www.va.gov/opa/publications/archives/docs/history_in_brief.pdf (Letöltés időpontja: 2021. 02. 24.)

segítségnyújtás, illetve szenvedéseik enyhítése céljából,⁹ de az Amerikai Vöröskereszt csak a polgárháború után vált hivatalos értelemben vett szervezetté.

A szakma professzionalizálódásának következő jelentős eseménye a szociálismunkás-képzés megszületése volt, erre 1898-ban került sor. Ekkor indult az első kurzus szociális munkások részére az amerikai Columbia Egyetemen.¹⁰

A spanyol–amerikai háború ideje alatt (1898) az Amerikai Vöröskereszt által nyújtott számos szolgáltatást, segítő-támogató tevékenységet szociális munkások láttak el. A *katonai szociális munka* elnevezés is ebből az időszakból származtatható. 1898 előtt az egyes állampolgárok által végzett szociális jellegű segítő tevékenység még nem volt professzionális szociális munkának nevezhető, formálisan is szakmaként definiálható tevékenység. 1898 után azonban – az egyetemi szintű szakmai képzés beindulásával, illetve a szociális segítő funkciók professzionális szociális munkások általi végzésének rohamos terjedésével – ez a helyzet jelentősen megváltozott. A szakmai professzionalizálódás folyamata mind a civil szociális munkára, mind pedig az annak speciális területét jelentő katonai szociális munkára egyaránt megtermékenyítő hatással volt, amely az egyre inkább fokozódó társadalmi igényekkel együtt a szociális munka társadalmi szintű expanzióját eredményezte.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS HATÁSAI

Az első világháború alatt az amerikai haderő egészségügyi szolgálatának mentálhigiénés és pszichiátriai szakterülete részéről jelentős igény mutatkozott pszichiátriai szociális munkát (*psychiatric social work*) végzőkre. Ebben az időszakban megközelítőleg 100 ezer katona és veterán került be a katonai kórházakba neuropszichiátriai¹¹ zavarokkal, betegségekkel.¹² Az első pszichiátriai szociális munkásokat 1905-ben alkalmazták neurológiai klinikákon, interdiszciplináris klinikai teamek részeként. A szociális munkások elsődleges feladata a betegek családi és szociális hátterére, valamint korábbi meghatározó életeseményeire vonatkozó, a pszichiáterek munkája szempontjából fontos háttér-információk beszerzése volt. Később ez a feladatrendszer kibővült, és a pszichiátriai szociális munkások feladata lett a

⁹ Nancy K. Raiha: Medical social work in the U.S. Armed Forces. In: James G. Daley (ed.): *Social Work Practice in the Military*. Haworth Press, Binghamton, NY, 2000, 107–122. https://books.google.hu/books?id=_azemoLk2MMC&printsec=frontcover&source=gb_s_atb&redir_esc=y#v=onepage&q=1942&f=false (Letöltés időpontja: 2021. 10. 05.)

¹⁰ Social work history. National Association of Social Workers, Washington, D.C. <https://www.socialworkers.org/News/Facts/Social-Work-History> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 05.)

¹¹ A neuropszichiátria kifejezés a neurológia és a pszichiátria érintkezési pontjait, közös határterületeit jelenti. A neuropszichiátria a központi idegrendszer neurológiai betegségei (pl. epilepszia, agyi érbetegség, Parkinson-kór, sclerosis multiplex, agydaganatok stb.) és a központi idegrendszert ért traumás sérülés kapcsán kialakuló pszichiátriai tünetek (pl. szorongás, depresszió, hallucinációk, személyiségváltozás stb.) diagnosztizálására és kezelésére irányuló gyógyító tevékenységet jelenti. Ezen betegségek, illetve sérülések gyógyítása során a bio-pszicho-szociális szemléletmód kiemelt jelentőségű, és az érintett személy egységes, holisztikus szemléletét igényli, figyelembe véve a biológiai, neurológiai, pszichés működéseket, valamint a pszicho-szociális kapcsolatrendszer működését egyaránt. A neuropszichiátria diagnosztikus és terápiás eszköztára szerteágazó. A terápiás lehetőségek gyógyszeres, valamint pszicho-szocioterápiás eszközöket jelentenek, szerencsés esetben ezek együttes, kombinált alkalmazására is lehetőség nyílik. Dr. Hidas Zoltán: Neuropszichiátria. <http://www.neuropszichiatria.hu/neuropszichiaacutetria.html> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 10.)

¹² Jesse J. Harris: History of Army Social Work. In: James G. Daley (ed.): *Social Work Practice in the Military*. Haworth Press, Binghamton, NY, 2000, 3–22.

családok felkészítése a mentális problémával küzdő betegek kórházból történő hazatérésére, illetve a betegek felkészítése a visszailleszedésre is.¹³

A pszichiátriai szociális munka fontosságának, értékének és a benne rejlő potenciálnak a fel-, illetve elismerését jelentette, amikor 1918-ban a Vöröskereszt alkalmazta az első szociális munkást az amerikai szárazföldi haderő neurozisos betegek kezelését végző speciális kórházában (U.S. Army General Hospital #30, Plattsburgh, New York). A szociális munkás feladata volt a kezelőorvosok részére szakmai segítséget nyújtani a kezelés szempontjából releváns – a beteg személyes, családi és tágabb szociális háttérére vonatkozó – háttér-információk beszerzésében, továbbá segítséget nyújtani a diagnózis megállapításában, valamint a kezelési és az utókezelési terv felállításában.¹⁴ Ennek a projektnek a sikeressége később nemcsak azt eredményezte, hogy megnőtt a pszichiátriai szociális munkát végző szakemberek létszáma a kórházban, hanem azt is, hogy a Vöröskereszt az összes többi kórházban is kórházi szociális munkásokat¹⁵ (*medical social worker*) alkalmazott.

Miután az első világháború véget ért, a Közegészségügyi Szolgálat (Public Health Service – PHS) vezetője (General Surgeon) felkérte a Vöröskeresztet, hogy hozzon létre a civil kórházakban már működő pszichiátriai programokhoz hasonló, szociális szolgáltatásokat biztosító programot a központi, szövetségi kórházakban is.¹⁶ Innentől kezdve a Vöröskereszt teljes felelősséggel végezte a szociális szolgáltatásokra irányuló programok és az ezekkel kapcsolatos szakmai irányelvek, eljárásrendek és protokollok kidolgozását, a szakember-állomány toborzását és kiválasztását, továbbá a munkaszervezéssel kapcsolatos feladatok terén is segítséget nyújtott a PHS részére. 1920 januárjára 42 szövetségi kórházban kezdte meg működését a szociális szolgáltatásokat biztosító intézményrendszer, amely nagyrészt veteránok és aktív állományú katonák részére nyújtott segítséget, támogatást.¹⁷

Az ezt követő időszakban a Vöröskereszt továbbra is teljes felelősséggel végezte a pszichiátriai szociális szolgálatok működtetését mindaddig, amíg a Veteránügyi Hivatal (Veterans Bureau) 1926. június 16-án létrehozta a szociális munkát végző saját részlegét. A Veteránügyi Hivatal által kiadott jogi normatíva megalapította a szociálismunka-programot és meghatározta annak szervezeti kereteit, illetve feladatrendszerét. A létrehozásra kerülő szervezet működésének első éve során 14 szociális munkást pszichiátriai kórházakba, további 22-t pedig regionális kirendeltségekbe helyeztek. A szervezet első igazgatója Irene Grant Dalrymple, a kórházi-egészségügyi szociális munka kialakulásának egyik meghatározó személyisége lett. Kezdetben a program a pszichiátriai zavarokkal, betegségekkel, illetve tüdőtuberkulózissal (TBC) küzdő betegekre koncentrált. Dalrymple-nek a későbbiek során meghatározó szerepe volt a szociális szolgáltatások veteránügyi ellátórendszerbe (Veteránügyi Hivatalba) történő integrációjában – ezeket a feladatokat az első világháborút követő időszakban még szerződött „külsős” szolgáltatók végezték.¹⁸

¹³ Daniel E. O’Keefe: Psychiatric social work. In: Neuropsychiatry in World War II. American Journal of Psychiatry, 1961, 639–640. <http://history.amedd.army.mil/booksdocs/wwii/NeuropsychiatryinWWIIVoll/default.htm> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 24.)

¹⁴ O’Keefe: i. m.

¹⁵ Egészségügyi, illetve kórházi környezetben dolgozó szociális munkás.

¹⁶ Harris: i. m.

¹⁷ O’Keefe: i. m.

¹⁸ History of Veteran’s Administration social work: i. m.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉS HATÁSAI

Az 1940–1941 közötti időszakban – amikor is valószínűvé vált az Amerikai Egyesült Államok belépése a második világháborúba – megkezdődött az amerikai haderő intenzív fejlesztése, háborúra történő felkészítése. A szociális munkának a haderő működése terén betöltött fontos szerepe azonban nagyrészt feledésbe merült, és a szociális munka szakterülete nem került be a fejlesztési irányok közé.¹⁹ Ez azért történt, mert a szociális munkát nem tekintették a katonai egészségügyi ellátórendszer integráns részének.

A kialakult helyzetért és az ügyek ilyen irányú alakulásáért felelősség terheli a szociális munka szakterületét is, amely a Pearl Harbor megtámadását megelőző időszakban nem épített ki munkakapcsolatokat, szorosabb együttműködést az amerikai haderő egyes haderőnemeivel. A kialakult helyzetet jól érzékelteti az a tény, hogy a Nemzeti Erőforrás-tervező Testület (National Resources Planning Board) a szociális munkát nem is vette fel a tudományos végzettségek és speciális szakmák jegyzékébe (National Roster of Scientific and Specialized Personnel). Az Amerikai Egyesült Államok második világháborúba történő belépését megelőző mozgósítási időszakban a pszichiátria sem kapta meg az őt megillető elismerést a haderő szervezetén belül, így ebből adódóan a pszichiátriai szociális munka sem részesült magasabb szintű támogatásban.²⁰

Szakmai elismerés hiányában a második világháborúba lépést követően a Vörös kereszt kapta a szociális munkások biztosítására vonatkozó feladatot. *„Az 1942 és 1945 közötti időszakban mintegy 1000, az Amerikai Vörös kereszt állományába tartozó pszichiátriai szociális munkást osztottak be különböző központi, illetve regionális kórházakba az Egyesült Államokban, illetve a tengerentúlon”* – írja Harris.²¹ 1942-ben azonban a haderő vezetése engedélyezte, hogy katonai állományba tartozó személyek is dolgozhassanak pszichiátriai szociális munkásként, így ekkor hat sorozott katonai állományban lévő, szakirányú végzettséggel rendelkező pszichiátriai szociális munkás került az újonnan megalakuló Mentálhigiénés Konzultációs Szolgálathoz (Mental Hygiene Consultation Service) a New Jersey-ben található Fort Monmouth katonai bázison. *„Ez volt tehát az első alkalom, hogy katonai állományba tartozó képzett pszichiátriai szociális munkásokat alkalmaztak egy katonai egységénél.”*²²

1943. október 18-án a Hadügyminisztérium – hivatalosan is beemelve a pszichiátriai szociális munkát a haderő szakmastruktúrájába – kiadta a szakma specialitásaira vonatkozó leírást (Military Occupational Specialty 263 for Psychiatric Social Work Technicians) A pszichiátriai szociális munkás szakmai pozíciót az alábbiak szerint definiálták:

- *„A pszichiáter szupervíziója, szakmai felügyelete alatt pszichiátriai esetmunkát (psychiatric casework) végez annak érdekében, hogy elősegítse a sérült katonák betegségének megállapítását (diagnózis felállítását), illetve pszichiátriai gondozás szükségessége esetén a betegek kezelését.*
- *Végzi az intézménybe bekerülő betegek pszichiátriai felvételi interjúit, ezen belül panaszainak és kórtörténetének vizsgálatát (anamnézis felvétele), hangsúlyt fektetve a pszichiátriai kezelés szempontjából releváns tényezőkre.*
- *Végrehajtja a mentálhigiénés protokollokat és rögzíti a terápia előrehaladását a teljes esettörténet megalkotása érdekében.*

¹⁹ O’Keefe: i. m.

²⁰ Uo.

²¹ Harris: i. m. 3.

²² Uo. 4.

- További háttér-információkat szerez a katona otthoni környezetéről a Vöröskereszten vagy más ügynökségeken keresztül annak érdekében, hogy megkönnyítse az esetleges hazabocsátás tervezését.
- Tudással kell rendelkeznie a személyiség struktúrájának és fejlődésének dinamikájáról, valamint az érzelmi rendellenességek okairól.”²³

„1942 és 1945 között összesen 711 sorozott férfi és a Női Hadtest (Women’s Army Corps – WAC) állományába tartozó nő teljesített pszichiátriai szociális munkás szakmai beosztásokban szolgálatot sorozóközpontokban, központi és regionális kórházakban, katonai állomáshelyeken, mobil vagy részlegesen mobil kiürítési kórházakban (evacuation hospital), valamint harcoló alakulatoknál”²⁴ – jegyzi meg Harris. Két nagy szakmai szervezet volt felelős azért, hogy a szociális munka szolgálati ágát létrehozassák az amerikai haderőben. Ez volt az Amerikai Szociális Munkások Háborús Személyzeti Bizottsága (Wartime Committee on Personnel of the American Association of Social Workers) és a Mentálhigiénés Nemzeti Bizottság (National Committee for Mental Hygiene). Az utóbbi szervezet látta el a szociális munkások képviselését az első világháború alatt a PHS vezetőjével együttműködve.²⁵

1942. október 19-én megalakították az Amerikai Pszichiátriai Szociális Munkások Szövetségének Háborús Szolgálati Hivatalát, amely egészen 1945. december 1-jéig folytatta tevékenységét. Központi kapcsolódási ponttá és információforrássá vált a haderőben szolgálatot teljesítő szociális munkások számára, szakmai támogatást biztosított a PHS vezetőjének hivatala részére, továbbá meghatározó szerepe volt a haderő pszichiátriai szociálismunka-programjának fejlesztésében is.²⁶

Az említett szervezetek hatására 1945-ben végül a szociális munkások elérték, hogy hadrendi elemként is integrálják a szociális munka szakterületét a haderőbe. „1945. július 1-jén Daniel E. O’Keefe őrnagy foglalta el az amerikai haderő pszichiátriai szociális munka szakágának (Army’s Psychiatric Social Work Branch) vezetői pozícióját”²⁷ – említi Harris. A második világháború 1945. szeptemberi befejezését követően azonban a sorozott szociális munkásokat felmentették a katonai szolgálat alól. O’Keefe őrnagy mindössze nyolc hónapot töltött el beosztásában katonai szolgálatteljesítés alóli mentesüléséig, ez idő alatt azonban sikerült elkezdenie egy központi irányítás alatt álló szociálismunka-programot. 1946 februárjában a hadsereg hivatalosan is elismerte, illetve a haderő szakmastruktúrájába beemelte a pszichiátriai szociális munkát. Az így létrejövő szakbeosztásokat (Professionally Trained Psychiatric Social Work Officer, MOS 3506) csak megfelelő végzettséggel rendelkező, professzionális pszichiátriai szociális munkás szakemberek tölthették be. Annak ellenére, hogy sok szociális munkást ekkorra már mentesítettek a katonai szolgálat alól és visszatértek a civil életbe, a katonai szociális munka fejlődése szempontjából a fenti esemény mégis folytonosságot biztosított.²⁸

Miután O’Keefe őrnagy befejezte katonai szolgálatát, a PHS vezetője Elizabeth H. Rosst kérte fel a pszichiátriai szociális munka szakterületének ideiglenes vezetésére, mely megbízás addig szólt, amíg nem találnak és neveznek ki erre a beosztásra egy megfelelő szakmai képzettséggel rendelkező, katonai állományba tartozó szakembert. Rosznak meghatározó

²³ Uo. 5.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. 4.

²⁶ O’Keefe: i. m.

²⁷ Harris: i. m. 6.

²⁸ Uo.

szerpe volt a szociális munka haderőbe történő bevezetésében és meghonosításában. Segített felhívni a katonai állomány figyelmét a megnyíló szakmai lehetőségekre (megfelelő kvalifikáció megléte esetén pszichiátriai szociális munkás beosztások betöltésére), valamint képviselte a szakma érdekeit a PHS vezetője előtt.²⁹

A második világháború utáni leszerelést követően sürgős igény mutatkozott a professzionális szociális munka haderőben történő újjáélesztésére, illetve ennek keretében a mesterfokozatú diplomával (*master's degree*) rendelkező szociális munkások toborzására. A hadsereg pszichiátriai szociálismunkás-képzési programot indított a megfelelő alapképzettséggel rendelkező és a hadseregben karriert építeni kívánó diplomás szociális munkások, illetve szociálismunkás-hallgatók speciális szakirányú továbbképzése, valamint a haderő egészségügyi szolgálatánál (Regular Army Medical Service Corps) történő alkalmazása érdekében.³⁰

SZOCIÁLIS MUNKA AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK FEGYVERES ERŐI EGYES HADERŐNEMEINÉL

A katonai szociális munka fejlődése a második világháború alatt és közvetlenül azt követően az amerikai fegyveres erők különböző haderőnemeinél nem volt azonos ütemű és irányú. Markáns fejlődés elsősorban a szárazföldi haderőnemenél (Army) volt tapasztalható.

A légierő (Air Force) különálló haderőnemmé válását (1947. szeptember 18.)³¹ követően a korábbi szervezeti működés számos jellemzőjét és gyakorlatát átvette, illetve alkalmazta az új szervezeti rend keretei között történő működésben. Ez történt a szociális munka által biztosított szociális ellátórendszerrel is, amely eredetileg az Egészségügyi Szolgálat (Medical Service Corps) része volt, végül azonban az Orvosbiológiai Kutató Szolgálat-hoz (Biomedical Science Corps) integrálták. A szociális munkásokat kezdetben nagyobb egészségügyi intézményekbe osztották be, és munkájukat a rangidős, illetve a legmagasabb végzettséggel és szakmai tapasztalattal rendelkező szociális munkás (Chief of Social Work Service) irányította. Az 1970-es évek elejére gyakorivá vált, hogy a szociális munkásokat kisebb egészségügyi intézményekbe is beosztották, ahol nagyrészt multidiszciplináris szakmai team részeként, esetenként a mentálhigiénés szakterület egyedüli képviselőjeként dolgoztak. A légierőnél folyó szociális munkát 1952-ben hatfős szakemberállománnyal kezdték meg, ez a létszám azonban a szakterület expanziójának 1988-as csúcspontján már elérte a 225 főt.³²

A haditengerészet (Navy) egészségügyi intézményeiben különböző egészségügyi és adminisztratív jellegű munkát végző szakállomány látta el a szociális munka szakmai kompetenciájába tartozó feladatokat. A Haditengerészeti Segélytársaság (Navy Relief Society) volt az egyik legnagyobb, komplex szociális szolgáltatásokat és támogatást nyújtó nonprofit szervezet, amely már a második világháború alatt is alkalmazott szociális munkásokat a haditengerészethez kötődő katonacsaládok segítése érdekében. A haditengerészetnél folyó professzionális szociális munka azonban nagyrészt kimerült a haditengerészet egészségügyi

²⁹ Uo.

³⁰ Uo. 19.

³¹ A légierő 1947. szeptember 18. előtt az amerikai szárazföldi hadsereg része volt U.S. Army Air Force néven.

³² James L. Jenkins: History of Air Force Social Work. In: James G. Daley (ed.): Social Work Practice in the Military. Haworth Press, Binghamton, NY, 2000, 27–50.

szolgálatánál (Navy Medical Service Corps) szociális szolgáltatásokat nyújtó önkéntesek kiképzésében, és a haditengerészetnél a katonai szociális munka szakterülete csak a vietnámi háború korszakában virágzott fel.

A KOREAI HÁBORÚ ÉS A VIETNÁMI HÁBORÚ KEZDETE: 1950–1970

Az 1950-es és az 1960-as évek tengerentúli konfliktusokban bővelkedő időszaka az amerikai katonai szociális munka expanzióját eredményezte. A koreai és a vietnámi háborúk során felhasználták, illetve figyelembe vették a két világháború tapasztalatait, aminek egyik eredménye a személyi állomány és a családtagok részére biztosított szociális szolgáltatások fejlesztése volt. A fejlődő pályára álló katonai szociális munka tevékenysége innentől kezdve az aktív állományon túl már a veteránokra és azok közösségeire is kiterjedt. Ez a folyamat a gondoskodási kör heterogenitását, a felmerülő problémák sokszínűségét, valamint a célcsoport létszámának jelentős növekedését eredményezte. A szociális munkások a célcsoportok részére nyújtott komplex, széles spektrumú szolgáltatásaikkal igazolták a haderő működésében betöltött fontos szerepüket és szakmai értéküket.

A koreai és a vietnámi háború alatt a szociális munkásokat mentálhigiénés egységekkel (Mental Hygiene Units) együtt vetették be a harctereken (*combat social work*), emellett munkájukat a katonai egészségügy ellátórendszerében is végezték. A szociális munkások emellett mentálhigiénés intézményekben és közösségi szolgáltató intézményekben is tevékenykedtek.³³

KATONAI BÖRTÖNÖK

A hadsereg a társadalom mikrokozmoszaként is értelmezhető, ezért számos alrendszerén keresztül leképeződnek a civil társadalomban zajló folyamatok. Az 1950-es és az 1960-as években az amerikai haderő egyik ilyen alrendszerének működése egyre aggasztóbbá vált. A katonai igazságszolgáltatás és büntetés-végrehajtás rendszere a *büntetés vagy rehabilitáció* dilemmájával küzdött.³⁴ William C. Menninger ezredes, a PHS neuropszichiátriai és neurológiai osztályának vezetője kijelentette: „*A katonai állományú bűnelkövetők vonatkozásában a rehabilitáció kell, hogy elsődleges célunk legyen, felismerve azt a szükségszerűséget, hogy bizonyos esetekben a potenciálisan »menthetetlen«, rehabilitációra alkalmatlannak ítélt személyeket le kell választani a csoportról. Az elkövető megérkezésekor az első lépés egy pszichiátriai státuszt és szociális tényezőket vizsgáló interjú, illetve helyzetértékelés legyen annak érdekében, hogy a probléma jellegét és súlyossági fokát felmérjük, valamint a leghatékonyabbnak ígérkező rehabilitációs beavatkozási irányokat kijelölhessük. Ennek a szakmai küldetésnek az elérése érdekében a büntetőintézmény állománya minden tagjának – az őroktól a parancsnokig bezárólag – ismernie és alkalmaznia kell a mentálhigiéné alapelveit.*”³⁵

A rehabilitáció érdekében folytatott terápiás munka azonban – jellegéből, illetve a problémák természetéből adódóan – lassúnak bizonyult arra, hogy sikeresen integrálni és alkal-

³³ James G. Daley: Military social work practice in mental health programs. In: James G. Daley (ed.): *Social Work Practice in the Military*. Haworth Press, Binghamton, NY, 2000, 123–136.

³⁴ Harris: i. m. 12.

³⁵ Uo.

mazni lehessen a szigorú katonai rezsim alapján működő fegyintézetekben. A mentálhigiénés szervezeti egységek valamilyen formában mindig is a büntetőintézmények részét képezték, de sikeres működésükhöz gyakran hiányoztak bizonyos feltételek. Például ritkán vették figyelembe a foglyok teljes populációját, és soha nem jelentettek valódi együttműködéssel párosuló kapcsolódási pontot a pszichiátriai szakállomány és a katonai parancsnokok között.³⁶

A fogvatartottak szűrésére vonatkozó első intézkedés 1957 szeptemberében történt. A hatályba lépő katonai szabályzat (Army Regulation 210-181) bevezette a katonai fegyintézetekben azt a szűrőprogramot, amely Harris megfogalmazásában „*rendelkezéseket hozott a katonák alkalmazkodási problémáinak korai feltárására, illetve lehetőség szerinti korrigálására annak érdekében, hogy ezek az egyének hasznossá válhassanak a szervezet számára*”.³⁷ A pszichiátriai állapot felmérésére (*psychiatric evaluation*) a fogva tartás megkezdésének első napjaiban került sor, és azt leghatékonyabban szociális munkások voltak képesek végrehajtani pszichiáter szakorvos szakmai felügyelete alatt. Bevezetését követően a szűrőprogram a katonai büntetés-végrehajtási rendszer jelentős sikerének bizonyult, és része volt annak a szervezett erőfeszítésnek, amely a büntetőintézményeket igyekezett inkább rehabilitációs központokká tenni, célja pedig a rehabilitáció volt, nem pedig az elkövetők elszigetelése, illetve ingyenes dolgoztatása.³⁸

Ezeknek a korai rehabilitációs törekvéseknek azonban számos kritikusa is akadt. Az egyik kritika szerint a büntetőintézményekben bevezetett program túl széles skálán mozgott, és emiatt megkérdőjelezte annak hatékonyságát.³⁹ Egy másikban megjegyezték, hogy a szociális munkások csak az újonnan bekerülő fogvatartottak szűrésénél kaptak szerepet, a további kezelési folyamatba azonban érdemben nem vonták be őket. Habár részt vettek egyéni esetkezelésben, egyéni terápiás munkában, sok szociális munkás késztetést érzett arra, hogy – tágítva a tevékenység határait – az egész katonai közösség (*military community*) helyzetén is javítson.⁴⁰

1968-ban a kansasi Fort Riley-ben megalapítottak egy olyan tréningközpontot (Correctional Training Facility), amelynek célja az volt, hogy biztosítsa a kezelőszemélyzet részére a katonai bűnelkövetők kezelése és újbóli szolgálatba állítása, vagy megnyugtató módon történő elbocsátása érdekében folytatott tevékenységhez szükséges képzést és szakmai támogatást. A szociális munkások meghatározó szerepet tölthettek be az intézmény működésében, fejlesztésében, illetve az ott folyó szakmai programok megvalósításában.⁴¹

A HADERŐ KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLTATÁSAI ÉS A CSALÁDTÁMOGATÓ PROGRAM KEZDETEI

A második világháború és a vietnámi háború ideje alatt a haderő demográfiai jellemzői drámai módon megváltoztak. Míg 1940-ben 67 ezer katonacsalád létezett a haderőben, 1965-re ez a szám 450 ezerre nőtt, ami mindösszesen mintegy 1,3 millió főt érintett. Míg

³⁶ Uo.

³⁷ Uo. 12.

³⁸ Uo.

³⁹ A legtöbb szakmai programot a klasszikus terapeuta–kliens pszichoterápiás kapcsolat, valamint különböző csoportterápiás foglalkozások keretében hajtották végre.

⁴⁰ Harris: i. m. 13.

⁴¹ Uo. 14.

1940-ben a legénységi állományú katonáknak még az előjárójuk engedélyét kellett kérniük a házasságkötéshez, addig 1965-re a legénységi állomány 60%-a, a tiszti állomány 80%-a házas volt. Ennek egyik következménye az lett, hogy több mint 100 ezer feleség és ennek megfelelően nagyszámú katonacsalád volt kénytelen hosszabb-rövidebb időre elszakadni a férjétől annak katonai szolgálatteljesítése miatt.⁴²

A parancsnoki állomány növekvő számban kapta a beosztott állomány családi problémáira vonatkozó jelentéseket, amelyek széles spektrumon mozogtak, kezdve az anyagi-egzisztenciális jellegű problémáktól, a gyermekek fizikai vagy mentális állapotára vonatkozó problémákon keresztül a legkülönbözőbb szociális krízishelyzetekig. Ezek a számszerűleg fokozódó és egyre összetettebbé váló problémák komoly nehézségeket okoztak a katonai állomány megtartásában, és egyúttal a morális helyzetet is negatív irányba befolyásolták.⁴³

A problémakör vizsgálata és a haderő intervenciós stratégiájának szakmai előkészítése érdekében egy két évig tartó kutatás kezdődött, amelynek eredményei később a haderő közösségi szolgáltató programjának (Army Community Service program – ACS) beindításához vezettek. A közösségi szociális szolgáltatásokat nyújtó kezdeményezés elsőként három helyőrségben indult be (a New Jersey-i Fort Dixben, az ohioi Fort Benningben és a washingtoni Fort Lewisban). Később bevezették minden olyan katonai szervezetnél, ahol több mint 500 katona állomásozott. A program célja volt megteremteni egy olyan központi szolgálatot, amely információt, segítséget és tanácsadást nyújt a személyi állománynak, családtagjaiknak és a katonai közösségnek azoknak az egyéni és családi problémáknak a megoldásában, amelyek a katonacsalád rendelkezésre álló erőforrásai alapján, saját erőből nem voltak megoldhatók. A programnak a személyi állomány és családjaik körében elismertnek, valamint az általuk támasztott igényeknek, elvárásoknak megfelelőnek kellett lennie. Létrehozásának további célja az volt, hogy mentesítse a parancsnoki állományt a személyi állomány komplex szociális problémáival való behatottabb és időigényes foglalkozás alól, továbbá hogy fokozza a haderő munkaerő-megtartó képességét egy vonzó karrierpálya felmutatásával és a személyi állomány elégedettségének növelésével. „A nyújtott szolgáltatások magukban foglalták többek között a pénzügyi-gazdasági jellegű segítségnyújtást; a lakhatásra, közlekedésre, utaztatásra és a családtagok relokációjára vonatkozó problémák rendezését; az egészségügyi ellátáshoz történő hozzájutás biztosítását; jogi tanácsadást; továbbá komplexebb egyéni és családi problémák megoldására irányuló segítségnyújtást” – írja Harris.⁴⁴

Kezdetekben 42 fő tiszti és 19 fő legénységi állományú szociális munkást vontak be munkavégzés céljából a programba. Ez volt az amerikai haderőben az első alkalom, hogy szociális munkások szakmai csoportja felkérést kapott arra, hogy szaktudásukat az Egészségügyi Szolgálat keretein kívül is alkalmazzák, kiterjesztve ezzel a szociális munka szakmai tevékenységének hatókörét, illetve cselekvési mezőjét. A professzionális szakállományon túl a közösségi szolgáltató program jelentős hangsúlyt fektetett az önkéntes segítők (*volunteers*) alkalmazására is.

„1966 novemberére több mint 90 közösségi szolgáltató centrumot hoztak létre az amerikai haderőben világszerte. Ezekben a központokban több mint 132 ezer segítségre szoruló személy kapott professzionális szakmai támogatást”⁴⁵ – foglalja össze Harris. ACS-központokat hoztak létre a nagyobb egészségügyi intézményeknél is, beleértve a Washington D.C.-ben

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo. 15.

⁴⁵ Uo.

található Walter Reed Katonai Egészségügyi Központot (Walter Reed Army Medical Center), a Fitzsimmons Általános Kórházat (Fitzsimmons General Hospital) Coloradóban, valamint a pennsylvaniai Valley Forge Általános Kórházat (Valley Forge General Hospital). A szociális munkások a világ számos pontján állomásozó amerikai fegyveres erők viszonylatában, globálisan vizsgálva is vezető szerepet tölthettek be a közösségi szolgáltató program egészségügyi központokban történő bevezetése és működtetése terén.⁴⁶

A katonai szociális munka fejlődése szempontjából a következő fontos mérföldkővet az jelentette, amikor 1967. január 16-án az amerikai haderő központi személyügyi szervénél (Personnel Services Division of the Army Deputy Chief of Staff of Personnel) is létrehoztak egy közösségi szolgáltató szakmai ágat (ACS branch). Ez az eredmény megszilárdította a közösségi szolgáltató program működését, elfogadottságát a haderő tágabb értelemben vett közösségében. Ez a program a katonai szociális munka fejlődése szempontjából meghatározó jelentőségű, később létrehozásra kerülő családtámogató program (Family Advocacy Program) fontos alapköveként, megalapozójaként is értékelhető.

A VIETNÁMI HÁBORÚ UTÁNI IDŐSZAKTÓL A HIDEGHÁBORÚ VÉGÉIG

Az 1960-as évek végét, az 1970-es évek elejét Amerikában a markáns társadalmi változások jellemezték, amelyek hatottak a haderőre is. A Lyndon B. Johnson elnök által 1964–1965-ben elindított *Nagyszerű társadalom* (Great Society) elnevezésű politikai program felhívta a figyelmet a szegénység, a faji feszültségek és a családon belüli bántalmazások problémakörére.

Ez a figyelemfelhívás jelentős változást okozott a haderő szociális szolgáltató rendszerén belül, idesorolva a haditengerészetnél akkor létrehozott szociálismunka-programot is. A vietnámi háború ideje alatt a Vöröskereszt – tekintettel a mentálhigiénés szakemberek iránt mutatkozó fokozott igényekre – úgy döntött, hogy beszünteti a pszichoszociális szolgáltatások biztosításában nyújtott közreműködését. Ez a tény, illetve ezzel párhuzamosan a segítségre szoruló katonák és családtagok jelentősen megnövekedett létszáma is hozzájárult ahhoz, hogy a katonai szociális ellátórendszer egyedül már nem volt képes kezelni a kialakult nehéz helyzetet.

Amikor a Vöröskereszt 1970-ben befejezte a közreműködését, akkor átmeneti hanyatlás volt megfigyelhető a haditengerészet egészségügyi intézményeiben, mert gyakran eltérő szakképzettséggel rendelkező egészségügyi dolgozóknak kellett végezniük a szociális munkások hiányából adódóan ellátatlanul maradt feladatokat. Pozitívumként említhető azonban, hogy a Vöröskereszt „kivonulását” megelőzően több civil pszichiátriai szociális munkás lefektette a haditengerészet szociális munkájának az alapjait, így rendelkezésre állt az a szakmai alapvetés, amelyre a későbbiek során építkezni lehetett. A háború során hadifogságba került, illetve bevetés közben eltűnt katonák nagy száma a haditengerészetnél végül katalizátorként hatott a szociális munka jelenőségének megnövekedésére.⁴⁷

1972-ben a kaliforniai San Diegóban megalapították a hadifoglyok hazatérését és visszailleszkedését támogató tudományos kutatóintézetet (Center for Prisoner of War Studies) a Haditengerészeti Egészségkutató Központnál (Naval Health Research Center). Az elvégzett

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ History of Navy Social Work. United States Navy Medical Service Corps. In: James G. Daley (ed.): Social Work Practice in the Military. Haworth Press, Binghamton, NY, 2000, 23–26.

kutatások alapján a kutatóintézetnél arra a következtetésre jutottak, hogy a hazatérő hadifoglyokra és családtagjaikra irányuló segítő tevékenység hatékonyságának növelése érdekében jól működő személyes szociális szolgáltatásokat biztosító rendszerre, a különböző segítő szakmák és szakterületek hatékony együttműködésére, valamint mentálhigiénés konzultációs szolgáltatásokra van szükség. E felismerés hatására számos haditengerészeti kezelőintézményben szociális munkásokat alkalmaztak, akik koordinálták a közösségi szolgáltatásokat, valamint elősegítették a repatriálásra kerülő hadifoglyok és családjaik visszailleszkedését a mindennapi civil életbe. A kezelőintézményekben olyan támogató programok is indultak családtagok és gyermekek részére, amelyeknek az volt a célja, hogy segítséget nyújtsanak a család katona tagjának hazatérésével kapcsolatos különféle problémák megelőzésében, megoldásában. Ennek megfelelően a program szolgáltatásainak fontos részét képezte az egyéni és a családterápiás konzultációs lehetőségek biztosítása is.⁴⁸

Az 1970-es években a haditengerésznél működő szociális szolgáltatások jelentőségének, fontosságának felismerése, illetve a szakterület elismerése terén további jelentős előrelépés volt a haditengerészeti drogrehabilitációs központok létrehozása 1971-ben, a családtámogató programok beindítása 1976-ban, valamint a haditengerészeti családtámogató központok rendszerének bevezetése 1978-ban. E programok megkezdésekor azonban csak kevés szociális munkás szakember állt rendelkezésre. 1979-ben a haditengerészet kórházaiban például mindösszesen csak 29 civil szociális munkás dolgozott.

Az amerikai fegyveres erők más haderőnemeinél a haditengerészethez képest erősebb és kiterjedtebb szociálismunka-programok működtek. Ezeknél a programoknál más haderőnemeknél jellemzően 15 orvosra jutott egy szociális munkás, míg a haditengerésznél 170 orvos mellett dolgozott egy szociális munkás.⁴⁹ A szociális munkások egyre növekvő hiánya a problémák fokozódásához vezetett a tengerészek gondozása terén, így azzal, hogy 1979-ben az Orvosi és Sebészeti Hivatal (Bureau of Medicine and Surgery) jóváhagyta az Egészségügyi Szolgálat (Medical Service Corps) tizenhárom szociális munkás felvételére és munkába állítására vonatkozó kérelmét, a szociális munkások alkalmazása lendületet kapott a haditengerésznél. 1980 januárjában beosztásba helyezték a haditengerészet első egyenruhás szociális munkását (hadnagy rendfokozatban), aki megbízást kapott arra, hogy a San Diegó-i Haditengerészeti Regionális Egészségügyi Központnál hozzon létre egy szociálismunka-részleget.⁵⁰ 1980 végére további 11 egyenruhás szakember került itt szociális munkás beosztásokba.

A katonai szociális munka fejlődése szempontjából további jelentős eseményként említhető a haditengerészet első családsegítő központjának (Family Service Center) 1979-ben történt létrehozása. A következő öt évben a haditengerésznél folyó szociális munka tovább fejlődött és eredményesen folytatta tevékenységét különböző egészségügyi intézményekben, drog- és alkoholrehabilitációs központokban, valamint családtámogató programok keretében. Ennek során klinikai tevékenységét kiterjesztette mind az egyénekkel, mind pedig a családokkal és a közösségekkel folytatott szociális munka terén.

(A tanulmány második, befejező részét folyóiratunk 2022/2. számában közöljük.)

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo. 25.

⁵⁰ Uo. 26.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Advanced Social Work Practice in Military Social Work. Council on Social Work Education (CSWE), 2010. https://cswe.org/getattachment/Accreditation/Other/EPAS-Implementation/Advanced_Social_Work_Practice_in_Military_Social_Work_2010.pdf.aspx
- Daley, James G.: *Military Social Work Practice in Mental Health Programs*. In: James G. Daley (ed.): *Social Work Practice in the Military*. Haworth Press, Binghamton, NY, 2000, 123–136. https://books.google.hu/books?id=_azemoLk2MMC&printsec=frontcover&source=gbp_atb&redir_esc=y#v=onepage&q=1942&f=false
- Harris, Jesse J.: *History of Army Social Work*. In: James G. Daley (ed.): *Social Work Practice in the Military*. Haworth Press, Binghamton, NY, 2000, 3–22.
- Hidasi Zoltán: *Neuropszichiátria*. <http://www.neuropszichiatria.hu/neuropszichiaacutetria.html>
- History of Navy Social Work. United States Navy Medical Service Corps. In: James G. Daley (ed.): *Social Work Practice in the Military*. Haworth Press, Binghamton, NY, 2000, 23–26.
- History of Veteran's Administration social work. Department of Veterans Affairs, Washington, D.C., 2010. <http://www.socialwork.va.gov/about.asp>
- Jenkins, James L.: *History of Air Force Social Work*. In: James G. Daley (ed.): *Social Work Practice in the Military*. Haworth Press, Binghamton, NY, 2000, 27–50.
- National Association of Social Workers. <https://www.socialworkers.org/News/Facts/Social-Workers>
- O'Brien, Charles P. – Oster, Maryjo – Morden, Emily (eds.): *Substance Use Disorders in the U.S. Armed Forces*. National Academies Press, 2013. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207277/>
- O'Keefe, Daniel E.: *Psychiatric social work*. In: *Neuropsychiatry in World War II*. American Journal of Psychiatry, 1961, 639–640. <http://history.amedd.army.mil/booksdocs/wwii/NeuropsychiatryinWWIIVolI/default.htm>
- Raiha, Nancy K.: *Medical social work in the U.S. Armed Forces*. In: James G. Daley (ed.): *Social Work Practice in the Military*. Haworth Press, Binghamton, NY, 2000, 107–122.
- Rubin, Allen – Weiss, Eugenia L. – Coll, Jose E.: *Handbook of Military Social Work*. John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, 2013.
- Social work history. National Association of Social Workers, Washington, D.C. <https://www.socialworkers.org/News/Facts/Social-Work-History>
- Veteran's affairs: A history in brief. Department of Veterans Affairs, Washington, D.C. www.va.gov/opa/publications/archives/docs/history_in_brief.pdf

Simicskó István – Szabó Zoltán alezredes:

A SPORTLÖVÉSZET JELENTŐSÉGE ÉS SZEREPE A HAZAFIAS ÉS HONVÉDELMI NEVELÉSBEN (1.)

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.8

ÖSSZEFOGLALÓ: A szerzők kétrészes tanulmányukban arra törekedtek, hogy a hazafias és honvédelmi nevelés komplex feladatkörében ráirányítsák a figyelmet a hazánk általános védelmi képességének fejlesztése szempontjából kiemelt jelentőséggel bíró honvédelmi sportágra, a sportlövészetre. Kutatásuk kiterjedt a sporttörténet, a hadtörténelem, a fegyvergyártás, a pszichológia és a pedagógia területére is. Dolgozatukban feltérképezik a céllövészet kapcsolatát az iskolai oktatással és a katonai előképzéssel, külön kiemelve a sportlövészetből származó előnyöket az egyén, a társadalom és a honvédelem szintjén. Tárgyalják a sportág történetének katonai vonatkozásait, bemutatják az ebből született eredményeket és kollektív hatásokat, elemzik a sportág és a haderő kapcsolatát, amit hazai és külföldi példákon keresztül is megvilágítanak.

KULCSSZAVAK: hazafias nevelés, honvédelmi nevelés, sportlövészet, céllövészet, honvédelmi sport

A céllövészet, melynek története egyidős az emberiséggel, az élelem megszerzésének mindennapi tevékenységéből, az élet és a javak védelmét biztosító feladatból szép lassan sportággá fejlődött. Jelen tanulmányunk a sportlövészet világra fókuszálva annak a sport- és a honvédelmi felkészítést is érintő jelenségeit, összefüggéseit kívánja bemutatni. Abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a sportlövészet gyakorlása – az egyénre gyakorolt pozitív testi és szellemi hatásokon túl – az állam, a honvédelem szempontjából is több pozitív hatást hordoz. Ezek feltárása és modern formában történő felhasználási lehetőségeinek hangsúlyozása rávilágíthat a sportlövészet jelentőségére és a belőle származó előnyökre.

VADÁSZAT, LŐKIKÉPZÉS, SPORTLÖVÉSZET

A vadászatra mint a legősibb emberi tevékenységek egyikére ma már úgy tekintünk, hogy az valamilyen fegyverrel, a vadnak sportból, kedvtelésből vagy táplálék szerzése céljából való tervszerű felkutatása és elejtése. Ugyanakkor katonai szempontból a lövészetek, lögyakorlatok során ma a valóságot legjobban megközelítő harcászati helyzetekben ellenőrzik a személyi állomány *lőkiképzésének* színvonalát. A *sportlövészetet* pedig mai formájában, löfegyverekkel űzött szabadidős vagy profi sporttevékenységként ismerjük.

Akár a vadászatból, akár a hadi alkalmazásból indulunk ki, a rendszeres gyakorlás nélkülözhetetlen az eredményességhez, ez pedig már az első löfegyverek megjelenésekor is nyilvánvalóvá vált. A sportlövészetben a cél nem az élet kioltása vagy a támadó gyors harcképtelenné tétele, hanem a lövés technikájának mesterei szintre emelése a minél pontosabb találatok ismételt elérése érdekében. A sportlövészetben a fegyver, hasonlóan a

vívás, a párbajtőr, az íjászat, a gerelyhajítás eszközeihez, szintén hadifegyverből szelídült sporteszközzé.

A sportlövészet a kezdetek óta szerepel a modern olimpiai versenyszámok között, sőt más olimpiai sportágakban is visszaköszön. Igaz ugyan, hogy az olimpiai számok békés jellegének hangsúlyozása miatt, a politikai, társadalmi normáknak való megfelelés érdekében a céllövészeti számok szabályait már számos alkalommal megváltoztatták. Így mára a hadifegyveres céllövészet is átalakult, ahogyan azok a célpontok is, amelyek alakjukban és méretükben korábban emberekre vagy állatokra hasonlítottak, most már kör alakúak, hogy ezzel is elkerüljék a sportág bármilyen erőszakos jelenséghez való kapcsolását.

A lőfegyverek fejlődése hat a lövészetre, a vadászatra, a harcászatra, azok pedig ugyanúgy visszahatnak a lőfegyverek fejlődésére. Az íj és a nyíl nagyon hosszú évszázadokig a leghatásosabb lőfegyverek voltak, de a lőpor elterjedésével megindult a mai értelemben vett lőfegyverek fejlődése.

A lövészet történetében lépcsőzetes fejlődési szakaszok figyelhetők meg, amit az egyes találmányok gyors elterjedésével, később a megjelenő tömegtermeléssel lehet magyarázni. Ezek háttérben mozgatórugóként pedig az ebből kovácsolható katonai, politikai és gazdasági előnyök állnak. Ilyen fejlődési szakaszokról beszélhetünk a feketelőpor európai elterjedése, az irányzékok és a huzagolás megjelenése vagy a különböző, egyre üzembiztosabb zárólagi megoldások, valamint az elsütőszerkezetek tökéletesítése kapcsán. Mindezekkel párhuzamosan a lőszerke fejlődése is ugyanúgy elindult, melyben az egységes lőszer, a fémhüvely és a gyér füstű lőpor feltalálása jelentett újabb ugrást.

Kezdetben még a hadifegyverek voltak a gyakorlás és a céllövészet fegyverei is, de ezek viszonylag nagy lőtávolsága és drága lőszerük miatt hamar elkezdtek keresni az alternatív megoldást, amiből az angoloktól származó kispuska, akkori nevén „miniatűr lövészet” tört utat magának. Idehaza 1912-től találkozhatunk ennek a kis űrméretű, olcsó lőfegyvernek a megjelenésével, ami majd csak a két háború közötti időszakban, a leventemozgalomban terjedt el országszerte.¹

Érdekes vargabetű a légfegyverek története is, hiszen azok őse valamikor a 15. vagy 16. század környékén születhetett meg céllövészeti és vadászati célokra. A Bartolomeo Gilardoni mester (1744–1799) által szerkesztett „szélpuskát” az osztrák hadsereg rendszeresítette. Ezek a puskák többlövetűek voltak, és percnként akár 10–20 lövés is elérhető volt velük. Másik nagy előnyük volt, hogy a hagyományos tűzfegyverekkel szemben ezek nedves, esős időben is megbízhatóan működtek, továbbá sokkal csendesebbek is voltak, mint a lőporos változatok. Ugyanakkor a légsűrítéssel járó problémák, a fegyverek drága előállítási költségei és a nagy precizitást biztosító kezelők időigényes kiképzése miatt a hadi használatuk mégsem terjedt el. Ellenben a békeidők beköszöntével a sportlövészet világába visszatérve megkezdte máig tartó páratlan népszerűségű karrierjét.²

Láthatjuk, hogy a hadművészet fejlődése és a lövészsport története szorosan összefonódott a fegyverek fejlődésének történetével, mindegyik hatott a másikra, és egymást befolyásolva fejlődtek. A hadifegyverek tűzereje nőtt, a sportfegyverek ára, kalibere és a hozzájuk idomuló lőtér méretek pedig idővel csökkentek, ezzel pedig elérhetőbbé váltak a nagyobb tömegek számára is.

¹ Tarnaváry Árpád ömagy: A sportlövészet célja, eredete és fejlődése. Magyar Katonai Szemle, 4. évf. 1934/7., 82–97.

² Lugosi József: Az 1780 M. Girardoni-szélpuska a Hadtörténelmi Múzeum gyűjteményében. Hadtörténelmi Közlemények, 23. évf. 1976/2., 364–369.

A SPORTLÖVÉS ZET ÉS A KATONAI ELŐKÉPZÉS

Az emberiség eddigi történetének ősidők óta része az erőszak és a háborúskodás. Az elmúlt évezredek alatt a harc eszköztára folyamatosan alkalmazkodott az adott igényekhez és lehetőségekhez. Az emberiség a követ-kézzel történő összecsapásoktól a kifinomult pusztá kezes, a hideg-, majd pedig a lőfegyveres harci technikákkal érvényesítette akarátát. A tűzfegyverek könnyű használatuk és viszonylagos olcsóságuk miatt hamar kedveltté váltak, így teljesen átalakították az egyéni harcot és a harcászatot is. A lőfegyverek fejlődésével pedig előtérbe került a céllövészet.

A fentiek ismeretében már jobban érthető, hogy a tömeghadseregek elterjedésével a 19. századi Európában, különösen a század második felében miért került fókuszba az iskolai és az iskolán kívüli testi nevelés kérdése. Kutatásunk során világossá vált, hogy ennek a lakosság általános egészségi állapotának javításán túl legfőbb célja a katonai szolgálatra való előkészítés lett. Egyes országokban már korábban, de a nagy háború véres tapasztalatai nyomán az 1920-as évekre Európa minden országában megszervezték az ifjúság katonás nevelését, ennek részeként pedig a céllövészet oktatását.³

Bár a hadsereg szerepvállalása, az iskolai oktatáshoz való kapcsolódás, az egyesületi vagy félkatonai szervezetek szintjén történő megvalósítás tekintetében az egyes országok és történelmi korszakok igen vegyes képet mutatnak, általánosságban elmondható, hogy a céllövészet mindig is a katonai előképzés alapvető része volt.

LÖVÉS ZET A NAGYVILÁGBAN

Egy világméretű svájci kézfegyver-felmérés a globális forgalomban lévő lőfegyverek számát egymilliárdra teszi. Ezek közül 857 millió (85%) van polgári kézben, 133 millió (13%) katonai arzenálban és 23 millió (2%) pedig a bűnüldöző szervek birtokában.⁴

Amerikai Egyesült Államok

Az Amerikai Egyesült Államok lakossága a Föld népességének mindössze kb. 4,4 százalékát teszi ki, mégis itt található a világ magántulajdonban lévő fegyvereinek 42 százaléka.⁵ Ennek az egyedülálló fegyvertartási kultúrának gyökerei a függetlenségi háború időszakához (1775–1783) vezethetők vissza.⁶

Dacára annak, hogy az USA-ban a vadászat és a fegyverbirtoklás ilyen komoly tradicionális múltra tekint vissza, élénk viták kerekedtek a fegyver- és lőszergyártók közvetlen vagy közvetett támogatásából megvalósuló ifjúsági lövés zprogramokkal kapcsolatban. Ugyan rengeteg tanulmány bizonyítja a céllövészet személyiségre gyakorolt pozitív hatását és az

³ Gilleaume Árpád: A katonai kiképzés az iskolában és a lövészet terjesztése. In: De Sgardelli Caesar (szerk.): Polgári czéllövészet. Várnai F. Könyvnyomda, Budapest, 1905, 7–47.

⁴ Aaron Karp: Estimating Global Civilian Held Firearms Numbers. Department of Foreign Affairs and Trade of Australia. 06. 2018. <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/T-Briefing-Papers/SAS-BP-Civilian-Firearms-Numbers.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 15.)

⁵ Az Amerikai Egyesült Államokban 330 millió lakosra 250 millió magántulajdonban lévő fegyver jut.

⁶ D. P.: Amerikában 250 millió fegyver van magántulajdonban. Novekedes.hu, 2019. 08. 06. <https://novekedes.hu/elemlések/amerikában-250-millio-fegyver-van-magantulajdonban> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 15.)

etikus és felelős fegyverviselés társadalmi hasznát, mégis sokan ezek mögött is a fegyverlobbit sejtik, ami nem csoda, ha meggondoljuk mekkora összegek foroghatnak ezen a piacon.⁷

Az USA kapcsán előrekiváncokzik a Civilian Marksmanship Program (CMP), melynek küldetése, hogy különböző tanfolyamok és versenyek révén a fiatal amerikai állampolgárokat a lőfegyverek és a légfegyverek felelősségteljes használatára és biztonságos kezelésére tanítsa. Szerteágazó tevékenységeik közül néhányat statisztikai adatokkal bemutatva kaphatunk jobb képet a haderővel szorosan együttműködő szervezet tevékenységéről: 14 000 junior céllövő vett részt légpuskás versenyrendszerükben, legnagyobb lőterükre 23 000 lövész látogatott el, és emellett online lövészversenyeket támogató rendszerükre 2 millióan kattintottak egy év alatt.⁸

Mindezek mellett a céllövészet az USA-ban is fontos szerepet kap a haderő közvetlen utánpótlását biztosító programokban. Dimenzióját tekintve a középiskolásoknak szánt U.S. Army Junior Reserve Officers' Training Corps (JROTC) az egyik legnagyobb személyiségfejlesztő és jobb állampolgárrá nevelő ifjúsági program az egész világon. 1700 állami és magán-középiskolában kb. 300 000 kadét vesz részt évente a programban. A képzési területekről (ti. az alaki kiképzés, a történelem, a tereptan, az egészségügyi ismeretek, a légfegyveres lövészet és a testnevelés) megszerzett kompetenciákkal a fiatalok jobb vezetők és jobb állampolgárok lehetnek. A felsőoktatásban pedig a Tartalékos Tisztképző Hadtest (Reserve Officers' Training Corps) biztosít hasonló lehetőségeket. A programok fedezetét a védelmi minisztérium és az iskolák közösen biztosítják.⁹

Svájc

Svájcban az Európától való bizonyos távolságtartás és a sajátos biztonságpolitikai szemlélet komoly hatást gyakorolt az állampolgárok fegyverekhez való viszonyára, így azt mondhatjuk, hogy ez az egyik legfejlettebb fegyverkulturával rendelkező ország. A svájci hadsereg már régóta milíciaként szerveződik. Itt ma is létezik a 18–30 éves férfiak katonai szolgálatra, vagy azt helyettesítő, egyéb tevékenységre történő sorozás intézménye. A kiképzés hatékonysága érdekében államilag ösztönzik a 15 évet elérő korosztályt, hogy még a katonai szolgálat előtt tanuljon meg jól lőni és képes legyen használni a svájci gyártású és a haderőben rendszerezett katonai automata karabélyt.¹⁰

A polgári céllövészet és a honvédelem összefonódásának életszerű példája az itt jól működő rendszer, melyben a lövészsövetség klubjai biztosítják a katonák lökiképzését és megszervezik a hadsereg kötelező lőgyakorlatait, amiért cserébe állami támogatást kapnak.

Ezen túlmenően komoly programok léteznek a fiatalok sportlövészeti oktatására, melyre akár már kisiskoláskortól sor kerülhet. Persze a nebulók számára ekkor még csak az íjászat, a nemzeti hagyományokból eredő nyílpuska vagy a lézeres gyakorló- és légfegyverek lesznek elérhetőek.

⁷ Mike McIntire: Selling a New Generation on Guns. The New York Times, 01. 26. 2013., Section A, Page 1. <https://www.nytimes.com/2013/01/27/us/selling-a-new-generation-on-guns.html> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 15.)

⁸ 2019 CMP ANNUAL REPORT. <https://thecmp.org/wp-content/uploads/2020/01/CMPAnnualReport19w.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 15.)

⁹ Simicskó István: Gyökerek és szárnyak. Hazaszeretetre nevelés a nagyvilágban. ACTA HUMANA, 2019/4., 31–41.

¹⁰ Switzerland: where five-year-olds can learn to shoot. Swissinfo.ch, https://www.swissinfo.ch/eng/gun-fun_switzerland--where-five-year-olds-learn-to-shoot/44018466 (Letöltés időpontja: 2020. 11. 01.)

Nagy-Britannia

A céllövészet a lövészkлубok mellett jelentős szerepet kap a kadétszervezetek programjában. Ezekben az önkéntes ifjúsági szervezetekben olyan honvédelmi nevelési programot folytatnak, melyben kihívást és élvezetes tevékenységeket kínálnak a fiataloknak, miközben értékes készségeket, kompetenciákat fejlesztenek.

A felmérések szerint a kadétek 81%-a elsősorban a lövészet kipróbálásának lehetősége miatt csatlakozik a kadétszervezetekhez. A 150 éves múlttal rendelkező szervezet tevékenységét a közelmúltban központi kormányzati támogatással jelentősen kibővítették.

A fiatalok védelmét több rendszer is szolgálja, így a lövészet tekintetében is a szigorú biztonság és a fokozatosság elvei érvényesülnek. A folyamat elméleti képzéssel indul, majd a légfegyveres lövészzel folytatódik. Utóbbin át a katonai fegyverek félautomata változatainak biztonságos kipróbálásáig juthatnak el a programban részt vevő fiúk és lányok.

További biztonsági elem, hogy csak fekvő helyzetből engedik lőni a kadéteket. Ehhez előnyben részesítik a kis méretű (kb. 80-120 cm átmérőjű), alagútszerűen kialakított lőfolyosókat. A lövészeteket a biztonság érdekében csak hosszú csövű fegyverrel (0.22 kispuskákkal és a brit hadseregben rendszeresített SA 80 rohamkarabély L98A1 Cadet GP Rifle változatával) hajtják végre. A lögyakorlatok lőszerét a hadsereg biztosítja. A hangsúly a fegyverek kezelésének biztonságán, az ezzel járó felelősség tudatosításán van.

A rendszer rugalmasságát mutatja, hogy a szülők dönthetnek arról, miszerint gyermekük kadét lesz ugyan, de azon belül mégsem vesz részt fegyveres foglalkozásokon, illetve lövészen.¹¹

Oroszország

Az Orosz Föderáció Védelmi Minisztériumának kezdeményezésére 2016-ban hozták létre a Junarmija (Юнармия) elnevezésű gyermek- és ifjúsági társadalmi mozgalmat, amelynek rendeltetése a fiatalok hazafias, honvédelmi nevelése. Céljai között szerepel a katonai szolgálat tekintélyének és presztízsének növelése, a hagyományápolás és a modern haditechnikai ismeretek fejlesztése, az e-sport és természetesen a lövészet lehetőségének és feltételeinek biztosítása. A mozgalomhoz szervezetek, vagy 8 évesnél idősebb gyerekek csatlakozhatnak. A szervezet népszerűségére jellemző, hogy a bejegyzését követő 6 hónapon belül 26 000 fős tagságot vonzott, majd egy év múlva átlépte a 100 000 főt, 2020-ban pedig már 760 000 résztvevővel büszkélkedhettek.

A programok igen változatosak, a helyi kulturális eseményektől kezdve a járőrversenyeken, laktanya-látogatásokon, drónreptetésen át a mesterséges intelligenciával irányított központi oktatási és sportfejlesztőtáborokig terjednek. Az egyik alapító szervezet a DOSAAF (Köztársasági Lövész- és Sportklub) rendszeresen légfegyveres versenyeket rendez a fiataloknak. A foglalkozásokon és a táborokban gyakran kapnak szerepet az airsoft-eszközök, és szinte mindenki megtanulja a katonai fegyverek szét- és összeszerelését is.

* * *

¹¹ Szabó Zoltán alezredes tanulmányútján szerzett tapasztalatai alapján. London, 2015.

A nagyvilágban a fentiekén kívül persze még számos példa van arra, hogy a fiatalok oktatása a céllövészetre, vadászatra a mindennapok része, gondoljunk csak a törzsi rendszerű Pakisztánra, Jemenre vagy Afganisztánra, ahol emberemlékezet óta hagyomány a fiatal férfiak, fiúk jó lövesszé nevelése. Ugyanakkor meglepően közel is találunk erre példát, ugyanis a korábban említett svájci felmérésből az is kitűnik, hogy a balkáni országokban is rengeteg a lőfegyver, ami társadalmilag nyilvánvalóan még ma is komoly szereppel bír.¹²

A néhány, általunk kiragadott példa is jól tükrözi az állampolgárok, a kormányok és a fegyverek közötti különféle viszonyokat. Mindezek hátterében – a hagyományokon és történelmi fordulatokon túl – komoly helyet foglalnak el a fegyverekkel összefüggő erőszak visszaszorítására irányuló törekvések, ezek részeként pedig a fegyvertartás szabályozása, ami erősen átpolitizálódott vitákat generál.¹³

A SPORTLÖVÉSZET HAZAI GYÖKEREI

Tanulmányunk jelen fejezetében nem vállalkoztunk a sportág hosszú és izgalmas hazai történetének teljes áttekintésére, így csak kiragadunk néhány jellemző időszakot, melyben a honvédelmi nevelés, a katonai előképzés és a céllövősport közös szálon futott.

Őseink nagy hangsúlyt fektettek az íjászat gyakorlására. Ebből eredően akár a vadászati, katonai alkalmazáshoz, akár a sport jellegű céllövő gyakorlatokhoz való vonzódásunkat vizsgáljuk, azok egyaránt e történelmi örökségünkből erednek. A 17. században az iparosok gyakran kényszerültek a saját városaik védelmére. Ebből a célból már a békés időszakokban gyakorolták az egyéni és tömeges harci mozzanatokot, de főként a céllövészetet.¹⁴ A kényszer szülte helyzetet I. Lipót 1703-ban intézményesítette: kötelezővé tette lövöldék felállítását, a polgárokat pedig utasították a céllövés rendszeres gyakorlására. Országszerte lövegleteket alakítottak, és a versenyek, ünnepségek a kor meghatározó társadalmi eseményeivé váltak.¹⁵

A 19. századi Magyarországon a sport a mai értelemben nem létezett. A polgárság csupán a céllövésnek hódolt, télen többen korcsolyáztak, jó időben kerékpároztak, a főuraink pedig lovagoltak és vívtak. Többek között ennek köszönhetően is a közegészségügyi állapotok lesújtóak voltak, ezért a katonai előképzés és testgyakorlás megoldandó kérdése állami szintű beavatkozást igényelt.¹⁶ (Megjegyzendő, hogy e nehézségek nemcsak idehaza, hanem Európa többi államában is felmerültek, ahol különböző megoldásokkal találkozhatunk.)¹⁷

A rövid katonai szolgálati idő nem tette lehetővé, hogy kellően jó lövészeket neveljenek a bevonulókból,¹⁸ így a bevonulást megelőző időszakban történő előkészítő munkára terelődött a figyelem. Ugyan a honvédelmi nevelés szükségessége terén bizonyos konszenzus alakult ki, amiből több tanulmány, sőt még törvényjavaslat is született, de a megvalósítás

¹² Karp: i. m.

¹³ Erin Zimmerman: What can the Swiss teach the US about guns? Swissinfo.ch, 2018. 12. 23. https://www.swissinfo.ch/eng/florida-school-shooting_what-can-the-swiss-teach-the-us-about-guns-/43923350 (Letöltés időpontja: 2020. 11. 13.)

¹⁴ Dienes Gyula: A céllövősport múltja. Magyar Katonai Szemle, 5. évf. 1935/III., 248–249.

¹⁵ Erki Edit: Az ötödik pesti lövölde. Népszabadság, 2000. 07. 07., 32.

¹⁶ Tornay Károly: A leventeintézmény története. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Budapest, 1935, 33.

¹⁷ Gabányi János ezredes: Kézikönyv a magyar ifjúság nemzetvédelmi nevelésére. MOVE Szemere-bizottsága, Budapest, 1921.

¹⁸ Lohr József: Visszaemlékezések a „Budapest Polgári Lövészegylet” belső életéből. In: De Sgardelli Caesar (szerk.): Polgári céllövészet. Várnai F. Könyvnyomda, Budapest, 1905, 77–99.

mikéntje politikai és szakmai körökben is vitákat generált. Így hazánkban az ifjúság katonás nevelésének törvényi szintre emelése – részben a testnevelők szakmai ellenállása, részben a már említett politikai nézeteltérések miatt – a kiegyezéstől egészen a századfordulóig nem került át a gyakorlatba.

Biztató kezdeményezés volt, amikor a honvédség 1869. évi szervezéséhez kapcsolódóan lövészegyleteket hívtak életre, amelyek a területileg illetékes honvédszászlóaljok támogatásával működtek. A több mint 60 ilyen szervezet a céllövészet gyakorláshoz biztosított keretet a katonaság által kiutalt hadifegyverekkel, de ezek pár év elteltével, részben a közöny, részben a kötelezettség vagy a motivációk hiánya miatt elhaltak.¹⁹

A sportlövészet kapcsán mégis elsőként említendő a hadipuska céllövőszám, mert ez volt az első, amely hazánkban jelentősebb lökést adott a céllövészet sportágként való elindulásában. E számban olyan hadifegyverrel lehetett indulni, melyet az adott nemzet haderejében rendszeresítettek, és nem lehetett rajta változtatást eszközölni, ugyanakkor erre nem csak katonák nevezhettek.

A hadipuska szám múltját a Lyonban 1897-ben megtartott első nemzetközi lövészverseny (ezt később világbajnoksággá minősítették) idejétől számíthatjuk. Ez a szám az, melyben dr. Prokopp Sándor ügyvéd (Kassa, 1887 – Budapest, 1964) megszerezte a magyar lövész-sport első olimpiai győzelmét is 1912-ben. Fényes diadala jóvoltából a sportág népszerűsége is jelentősen emelkedett. De mielőtt ennyire előreszaladnánk, ismerjük meg a bajnok színre lépését megelőző társadalmi állapotokat és a sportág helyzetét.

Szemere Miklós történelmi érdemei

Ahol a céllövészet története szóba kerül, ott Szemere Miklós (Kisazar, 1856. április 21. – Bécs, 1919. augusztus 19.) neve megkerülhetetlen. Bár inkább politikusként és kártyajátékosként ismert, de a lövészet pártfogása mellett a lövészverseny, a vívás és a dzsúdó hazai meghonosítójaként is érdemeket szerzett.²⁰

Elsőként 1902. április 29-én képviselőházi beszédében hívta fel a kormány figyelmét arra, hogy „...minden féle elemi iskolákban, különösen a falvakban, a 10 éven felüli fiúgyermekeket a fegyverfogásokban és a 12-dik évet meghaladottakat a céllövésben oktatni kell; oda kell fejleszteni a nemzetet, hogy a lövés nemzeti passiója, sportja legyen”.²¹ A sportág fejlesztésében vállalt szerepének pontosabb megértést egy kis társadalmi korrajz felidézésével szeretnénk világosabbá tenni, amit a *Nemzeti Sport* 1905-ben megjelent cikke foglal jól össze. Eszerint „[a] céllövészet csak úgy éri el igazi célját, ha az általánossá lesz minden társadalmi osztály körében s nem marad a kiváltságosabb, vagyonosabb osztályok kedvtelése. Hiszen háborúban – (mert egyik elsőrangú szempont itt a harcászati érdek) – ezek az ifjak úgylis karddal kezükben küzdenek: a szegényebb néposztályok, az iparosok, a köznép küzd puskával kezében. Ezeket kell megnyerni a céllövészetnek! Ezt pedig csak úgy érjük el, ha a céllövészetet olcsóbbá tesszük”.²²

¹⁹ Saád Ferenc: Honvédelmi nevelés a középiskolában. Magyar Katonai Szemle, 12. évf. 1942/8., 309–313.

²⁰ Simicskó István – Szabó Zoltán alezredes: Önvédelem–honvédelem: A harcművészetek jelentősége és szerepe a honvédelmi nevelésben. Honvédségi Szemle, 149. évf. 2021/5. DOI: 10.35926/HSz.2021.5.8

²¹ 103. országos ülés 1902. április 29-én, kedden. Napló, 1902, 182–184.

²² Kerechey Pál: Céllövő sportunk fejlesztése. Nemzeti Sport, 3. évf. 1905/6., 10.

Szemere 1902 őszén tekintélyes kártyanyereséggel érkezett haza Bécsből, így lehetősége nyílt egy régóta dédelgetett vágya megvalósítására. Írásaiból is kiderül, hogy szívügye volt az ifjúság hazafias nevelése, melynek egy modern, európai szintű sport- és katonai célú lövöldével szeretett volna lökést adni. Egy barátja hívta fel a figyelmét rá, hogy „Pusztza Szent Lőrincen” eladó a Cséry-birtok, amit a frissen meggazdagodott országgyűlési képviselő megvásárolt, és haladéktalanul megkezdte tervei megvalósítását. 1903. május 5-én már meg is nyílt a lövölde új épülete (ma a Zila cukrászda üzemel benne).

Szemere a lövőház emlékkönyvének első lapjára ezt írta: „Építettem a magyar ifjúságnak, hogy tanulja megvédeni hazáját.”²³ És ez nem költői túlzás, ugyanis a Szemere-féle lövölde alkalmas volt hadifegyverrel történő tüzelésre is, ami a lőterek többségére akkoriban nem volt jellemző.

Szemere saját finanszírozásból löversenyeket szervezett, beszédekben, röpiratokban hangoztatta a nemzet védelmi képességének fontosságát, és látnoki módon előre figyelmeztetett egy nagy háború lövészárokharcaira is.²⁴

Az első világháború befejezéséig tartó időszak tapasztalatai

A 19. század utolsó harmadának katonai eseményei bebizonyították, hogy a jól vezetett, pontos gyalogsági tűz csatákat dönthet el, és a jól kiképzett lövész túlélési esélyei ezzel hatványozottan megnőnek. Ennek következtében a lövészetet a legtöbb országban fontos állami érdekévé léptették elő.

Idehaza 1904-től lövésztanfolyamokat indítottak iskolás fiúk számára, amelyek biztató eredményei hamar felkeltették a kormány figyelmét is. 1906-tól a Honvédelmi Minisztérium a Közoktatási Minisztériummal közösen az egész országra kiterjedően szervezte az iskolai céllövészet rendszeres oktatását.²⁵ 1907-ben a Honvédelmi Minisztérium költségvetésében is megjelent az *Ifjúsági lövegyletek és a polgári lövészet támogatására egyáltalában, valamint a katonai sportoknak a polgári életben való meghonosítására és fejlesztésére* című fejezet.²⁶ Ehhez a védelmi tárca kezdetben 5000, majd 10 000 koronás támogatási keretet biztosított.²⁷ A támogatásból megvalósuló hadipuska-kurzusok elméleti képzést, testedzést és különféle gyakorlatokat is tartalmaztak. Az elméleti képzések helyszíne gyakran egy-egy iskola vagy laktanya volt, a lövészet a klubok vagy katonaság lőterein folyt, a fegyvereket és a löszert a hadsereg biztosította, az oktatást tisztek végezték, melyet vizsgalövészet és verseny zárt.²⁸

²³ Dávid Sándor et al.: A Prokopp. BEAC, Budapest, 2018, 61–68.

²⁴ Szemere Miklós: Négy országgyűlési beszéd. Athenaeum, Budapest, 1902, 1–66.

²⁵ Szemere Miklós és a céllövészet. Nimród, 3. évf. 1915/ 4., 27.

²⁶ Állami költségvetés 1908. 90. https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1908/?pg=2061&layout=s&query=I%C3%B6v%C3%A9szet (Letöltés időpontja: 2020. 11. 07.)

²⁷ Indokolás a m. kir. honvédelmi ministerium 1908. évi költségvetéséhez. 1908. 24. https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1908/?pg=2449&layout=s&query=I%C3%B6v%C3%A9szet (Letöltés időpontja: 2020. 11. 07.)

²⁸ A Kassai AC. céllövő versenye. Nemzeti Sport, 1908/27., 12.

Tangl Balázs *Katonai céllövészet és katonás nevelés* című kutatásából²⁹ merítve tudjuk, hogy a századfordulós Magyarország iskoláiban „[az] ily tanfolyamok hatása... nem csupán az ifjúság testének rendszeres fejlesztésében és megedzésében nyilvánul, hanem egyszersmind a katonai szellemnek, a rendszeretnek és a fegyelemérzéknek, továbbá a fegyveres erő iránti érdeklődésnek és rokonszenvnek az ifjúság körében való elterjedésében és megerősödésében is jelentkezik”.³⁰

Az 1908-as év végén Szemere Amerikából egy úgynevezett sub-target lögyakorló gépet is hozott. Az eszköz olcsóbbá és könnyedebbé tette a kezdő lövészek oktatását, így a hadsereg is érdeklődött iránta.³¹

A nagy háború kezdetét követően a tanfolyami célra biztosított fegyvereket bevonták, a tanárokat és a kiképzőtiszteket a frontra vezényelték, a tanfolyamok megszakadtak.³² A háború kitöréséig a lövésztanfolyamokon résztvevők száma meghaladta a 20 ezret.³³

Nem Szemere volt az egyetlen, aki tenni akart az ifjúság honvédelmi nevelése érdekében. Más kezdeményezések is elindultak,³⁴ azonban ezek központi támogatás hiányában pár éven belül elhaltak. Ugyanakkor közös vonásuk volt a dominánsan megjelenő nemzeti jelleg, az erkölcsi és testi nevelés és a honvédelmi felkészítés feladata.³⁵

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy Szemere Miklósnak úttörő szerepe volt a hazafias és honvédelmi nevelés, különösen a hadi céllövősport hazai történetében a 20. század elején. Előremutató tevékenységének ékes bizonyítéka volt, amikor az általa létrehozott lőtérrel nevelkedett Prokopp Sándor szerezte meg a magyar lövészsport első olimpiai aranyérmét Stockholmban 1912-ben, 300 méteres hadipuska számban.

A sporteredmények mellett sajnos a világháború véres csatái is bebizonyították a lövészet jelentőségét. A biztosabb találat tudata olyan önbizalmat adott a katonáknak, mely stresszhelyzetben is garantálta a nyugalmat a hatásos tüzeléshez.³⁶

A lövésztanfolyamok honvédelmi, pedagógiai tapasztalatai a háború után sem veszttek kárba, hiszen a sajnálatos történelmi csapások következtében hamarosan pont ezekre alapozva emelkedett újabb szintre a hazafias és honvédelmi nevelés, illetve benne a céllövészet ügye.

²⁹ Tangl Balázs: *Katonai céllövészet és katonás nevelés a századfordulós Magyarország iskoláiban*. In: Sasfi Csaba – Ugrai János (szerk.): *Iskola, művelődés, társadalom. Az oktatás, nevelés, művelődés társadalomtörténeti látószögei*. Budapest, 2017 (Rendi Társadalom – Polgári Társadalom, 29.), 353–365.

³⁰ Kormányjelentés 1910, 212.

³¹ A sub-target gép. <http://www.huszadikszazad.hu/1908-december/tudomany/a-sub-target-gep> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 20.)

³² Miklóssy István: *Az ifjúság előkészítése a katonai szolgálatra külföldön. A „katonás nevelés” szerkesztőségének kiadványa*. Budapest, 1918, 5.

³³ Gergely Ferenc – Kiss György: *Horthy leventéi*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976, 17.

³⁴ Például az Ifjúsági Véderő (1872), az iskolai zászlóalj (1882–1883) vagy a népiskolák tanárai által újra felelevenített iskolai zászlóaljok szervezése (1903), de megemlíthetjük a báró Nyáry Albert (1871–1933) által felkarolt Nemzeti Falanxot is (1907).

³⁵ P. Miklós Tamás: „Ifjúsági szerveződések évszázada!” – Gyermek- és ifjúsági szervezetek a XIX–XX. századi Magyarországon. *Új Pedagógiai Szemle*, 47. évf. 1997/11., 35–43.

³⁶ Doromby József – Reé László (szerk.): *A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története*. Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, Budapest, 1939.

A leventemozgalom

Az első világháborút lezáró békeszerződések következményeként teljes mértékben kikerültek a katonás jellegű gyakorlatok az iskolák életből.³⁷ Ugyanakkor a nemzeti törekvésekkel összhangban az ifjúság katonai előképzésének kérdése kitüntetett figyelmet kapott. Mivel a honvédelmi felkészítés is korlátozás alá esett, így a sport minél szélesebb körű és élénkebb gyakorlásával mutatkozott lehetőség a testileg és lelkileg felkészült fiatalok kinevelésére.

Az 1921. évi LIII. törvénycikk és az azt végrehajtó Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a hivatalosan testnevelési törvénynek hívott „leventetörvény” értelmében a 12–21 év közötti fiúk kötelező katonai előképzését írta elő.³⁸ Leventeegyesületeket és szakosztályokat létesítettek, amelyek sport- és népművelési célokat szolgáltattak.

A leventemozgalomban gyakorolt sportágak között a céllövészet volt az, amelynek népszerűsége igen gyorsan nőtt. Ennek folyamánként szerte az országban egymás után épültek az ideiglenes lőterek, ahol a leventeegyesületek szívesen áldoztak kispuskára és lőszerre.³⁹

A céllövészetben komoly, többfordulós versenyrendszert működtettek, amire azért is volt szükség, mert az intézmény a hadsereg létszámánál lényegesen nagyobb számú ifjút vont be a katonai előképzésbe.⁴⁰

1938-tól – amint Magyarország visszazserezte szabadságát a honvédelmi ügyeinek terén – az erőforrásokat az ifjúság általános honvédelmi nevelésére, a hadsereg kiképzésére és felszerelésére, valamint harcképességének erősítésére fordították.⁴¹ A második világháború kitörése miatt 1939-től a *leventesport* helyett már inkább *leventekiképzésről* beszélhetünk. Ennek tartalmában markánsabban jelentek meg a katonai gyakorlatok.

* * *

A mozgalom katonai jellegének erősödését mutatja a céllövészet honvédelmi jelentőségét hangsúlyozó népszerűsítő plakát is⁴²

³⁷ Szabó Lajos – Szikora Katalin: A magyar ifjúság testi nevelésének története. TFSE Birkózó Szakosztálya és a Magyar Sportmúzeum, Budapest, 2004, 122.

³⁸ 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100053.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> (Letöltés időpontja: 2021. 07. 15.)

³⁹ Tornay: i. m. 83.

⁴⁰ Főhajtás a leventék előtt. Múlt-kor Történelmi Magazin. https://mult-kor.hu/20091207_fohajtas_a_leventek_elott (Letöltés időpontja: 2020. 10. 25.)

⁴¹ A győri program: 1938-ban indított egymilliárd pengős hadseregfejlesztési program volt.

⁴² Komoróczy: A céllövészet honvédelem (1944). A kép forrása: <https://wordwarposters.tumblr.com/post/158026028890/komor%C3%B3czy-a-c%C3%A9ll%C3%B3v%C3%A9szet-honv%C3%A9delem-1944> (Letöltés időpontja: 2020. 10. 25.)

A háborús készülődés szele a polgári és katonai céllövészet másik területen történő összefonódását is eredményezte. Az 1936–1938 között nagyon népszerű volt az Országos Honvédségi Lőverseny. Ennek keretében egyaránt helyet kaptak olimpiai és katonai versenyszámok. A kispuskától a népszerű hadipuskán és a tereplövésen át az aknavetőig összesen 18 számban indultak a Honvéd Tiszti Sportegyesületek delegáltjai.⁴³

A haderő testnevelésén belül életre hívott Honvéd Tiszti Sportegyesületek révén felduzzadt az egyesületi és ezzel együtt a sportlövéltszám. 1940-ben 230 egyesülete volt az Országos Magyar Lövész Szövetségnek 27 439-es taglétszámmal, 1941-ben már 514 egyesületben 37 038 sportolót tartottak nyilván.⁴⁴

Az újabb világégés szinte mindent megsemmisített, az ország és a sportág is romokban hevert.

(A tanulmány 2., befejező részét folyóiratunk 2022/2. számában közöljük.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

103. országos ülés 1902. április 29-én, kedden, Napló 1902.
1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100053.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39>
- 2019 CMP ANNUAL REPORT. <https://thecmp.org/wp-content/uploads/2020/01/CMPAnnualReport19w.pdf>
- A Kassai AC. céllövő versenye. Nemzeti Sport, 1908/27.
- A sub-target gép. <http://www.huszadikszazad.hu/1908-december/tudomany/a-sub-target-gep>
- Állami költségvetés 1908. https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1908/?pg=2061&layout=s&query=1%C3%B6v%C3%A9szet
- D. P.: *Amerikában 250 millió fegyver van magántulajdonban*. Novekedes.hu, 2019. 08. 06. <https://novekedes.hu/elemezsek/amerikaban-250-millio-fegyver-van-magantulajdonban>
- Dávid Sándor – Dobor Dezső – Prokopp László: *A Prokopp*. BEAC, Budapest, 2018.
- Dienes Gyula: *A céllövősport múltja*. Magyar Katonai Szemle, 5. évf. 1935/III., 1935.
- Doromby József – Reé László (szerk.): *A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története*. Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, Budapest, 1939.
- Erki Edit: *Az ötödik pesti lövöld*. Népszabadság, 2000. 07. 07.
- Főhajtás a leventék előtt. Múlt-kor Történelmi Magazin. https://mult-kor.hu/20091207_fohajtas_a_leventek_elott
- Gabányi János: *Kézikönyv a magyar ifjúság nemzetvédelmi nevelésére*. MOVE Szemere-bizottsága, Budapest, 1921.
- Gergely Ferenc – Kiss György: *Horthy leventéi*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- Gilleaume Árpád: *A katonai kiképzés az iskolában és a lövészet terjesztése*. In: De Sgardelli Caesar (szerk.): *Polgári céllövészet*. Várnai F. Könyvnyomda, Budapest, 1905, 7–47.
- Hazay Imre: *A hadsereg lőversenyekről*. Magyar Katonai Szemle, 8. évf. 1938/9., 247–259.
- Indokolás a m. kir. honvédelmi ministerium 1908. évi költségvetéséhez. 1908. https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1908/?pg=2449&layout=s&query=1%C3%B6v%C3%A9szet

⁴³ Hazay Imre őrnagy: *A hadsereg lőversenyekről*. Magyar Katonai Szemle, 8. évf. 1938/9., 247–259.

⁴⁴ Richter János százados: *A katonai és küzdősportok jelentősége az ifjúság honvédelmi nevelésében és korszerű testnevelésében*. Magyar Katonai Szemle, 14. évf. 1944/3., 659.

- Karp, Aaron: *Estimating Global Civilian Held Firearms Numbers. Department of Foreign Affairs and Trade of Australia*. 06. 2018. <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/T-Briefing-Papers/SAS-BP-Civilian-Firearms-Numbers.pdf>
- Kerechey Pál: *Céllövő sportunk fejlesztése*. Nemzeti Sport, 3. évf. 1905/6. 10.
- Komoróczy: *A céllövészet honvédelem* (1944).
<https://wordwarposters.tumblr.com/post/158026028890/komor%C3%B3czy-a-c%C3%A9ll%C3%B3v%C3%A9szet-honv%C3%A9delem-1944>
- Kormányjelentés 1910.
- Lohr József: *Visszaemlékezések a „Budapest Polgári Lövészegylet” belső életéből*. In: De Sgardelli Caesar (szerk.): *Polgári céllövészet*. Várnai F. Könyvnyomda, Budapest, 1905, 77–99.
- Lugosi József: *Az 1780 M. Girardoni-szélpuska a Hadtörténelmi Múzeum gyűjteményében*. Hadtörténelmi Közlemények, 23. évf. 1976/2., 364–369.
- McIntire, Mike: *Selling a New Generation on Guns*. The New York Times, 01. 26. 2013, Section A, Page 1. <https://www.nytimes.com/2013/01/27/us/selling-a-new-generation-on-guns.html>
- Miklóssy István: *Az ifjúság előkészítése a katonai szolgálatra külföldön*. A „katonás nevelés” szerkesztőségének kiadványa, Budapest, 1918.
- P. Miklós Tamás: *„Ifjúsági szerveződések évszázada!?” – Gyermek- és ifjúsági szervezetek a XIX–XX. századi Magyarországon*. Új Pedagógiai Szemle, 47. évf. 1997/11., 35–43.
- Richter János: *A katonai és küzdősportok jelentősége az ifjúság honvédelmi nevelésében és korszerű testnevelésében*. Magyar Katonai Szemle, 14. évf. 1944/3.
- Saad Ferenc: *Honvédelmi nevelés a középiskolában*. Magyar Katonai Szemle, 12. évf. 1942/8., 309–313.
- Simicskó István: *Gyökerek és szárnyak. Hazaszeretetre nevelés a nagyvilágban*. ACTA HUMANA, 2019/4., 31–41. DOI: 10.32566/ah.2019.4.3
- Simicskó István – Szabó Zoltán: *Önvédelem–honvédelem: A harcművészetek jelentősége és szerepe a honvédelmi nevelésben*. Honvédségi Szemle, 149. évf. 2021/5. DOI: 10.35926/HSZ.2021.5.8
- Switzerland: where five-year-olds can learn to shoot. Swissinfo.ch, https://www.swissinfo.ch/eng/gunfun_switzerland--where-five-year-olds-learn-to-shoot/44018466
- Szemere Miklós: *Négy országgyűlési beszéd*. Athenaeum, Budapest, 1902.
- Szemere Miklós és a céllövészet. Nimród, 3. évf. 1915/4., 26–31.
- Tangl Balázs: *Katonai céllövészet és katonás nevelés a századfordulós Magyarországi iskoláiban*. In: Sasfi Csaba – Ugrai János (szerk.): *Iskola, művelődés, társadalom. Az oktatás, nevelés, művelődés társadalomtörténelmi látószögei*. Budapest, 2017 (Rendi Társadalom – Polgári Társadalom, 29.), 353–365.
- Tarnaváry Árpád: *A sportlövészet célja, eredete és fejlődése*. Magyar Katonai Szemle, 4. évf. 1934/7., 82–97.
- Tornay Károly: *A leventeintézmény története*. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Budapest, 1935.
- Zimmerman, Erin: *What can the Swiss teach the US about guns?* Swissinfo.ch, 2018. 12. 23. https://www.swissinfo.ch/eng/florida-school-shooting_what-can-the-swiss-teach-the-us-about-guns-/43923350

Gadó Imre alezredes:

A HIPERSZONIKUS FEGYVEREK FEJLŐDÉSÉRŐL

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.9

ÖSSZEFOGLALÓ: A hiperszonikus fegyverek megjelenése napjainkban egyre nagyobb figyelmet kap, mivel az ellenük való védelem kiterjesztett felderítést, azonosítást és megsemmisítést követel meg. Ennek kiváltó oka, hogy a hiperszonikus fegyverrendszerek nagyon nagy sebességgel, gyorsulással és magassági tartományban hajtanak végre manővereket. Az újonnan megjelent fegyverek képességeinek megismeréséhez szükséges, hogy részletes és naprakész tanulmányok készüljenek.

KULCSSZAVAK: hiperszonikus, Mach, magasság, kihívások, fejlesztések, eljárásrendek

BEVEZETÉS

A történelem során már sokszor felbukkant olyan csapásmérő eszköz, amely a korábbiaknál sokkal eredményesebb volt az emberi élet kioltásában, de mindegyik közül a nukleáris fegyver a legelrettetőbb. A közelmúltban a hiperszonikus rakéták fejlesztése és hadrendbe állítása okán megjelent a színen egy újabb fenyegetés. Ezt a valós fenyegetést érdemes komolyan venni, mert elképzelhetetlen gyorsaságú csapásokat tesz lehetővé, melyek ellen jelenleg szinte lehetetlen védekezni. Az emberiség egyik meghatározó törekvése, hogy minél gyorsabban eljusson, illetve anyagokat és eszközöket eljuttasson a lehető legmagasabbra, legtávolabbra. A világ nagyhatalmainak vezetői folyamatos erőfeszítéseket tesznek a riválisok ellen irányuló elrettentés szintjének emelésére. Napjaink ékes példája a hiperszonikus fegyverek fejlesztése, tesztelése és rendszerbe állítása. A fejlesztés célja a meglévő fegyverrendszerek korszerűsítésével az uralkodó szerep kivívása a világban.

A légi járművek sebességét a hangsebességhez – ami tengerszinten 1225 km/h, és ez Mach 1 sebesség¹ – viszonyítva három csoportba oszthatjuk. A szubszonikus légi járművek sebessége Mach 1 alatti, a szuperszonikus repülőeszközök sebessége Mach 1–5, a Mach 5 sebességnél gyorsabb eszközöket hiperszonikusoknak nevezzük. Jelen írásban kifejtem a főbb jellemzőiket, bemutatom az ilyen repülőeszközöket fejlesztő országok erőfeszítéseit és az elért eredményeket.

Az elemzés alapja a Kelley M. Saylor által az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa számára készített előterjesztés.²

¹ Metric conversions. <https://www.metric-conversions.org/speed/mach-to-kilometers-per-hour.htm> (Letöltés időpontja: 2021. 08. 18.)

² Kelley M. Saylor: Hypersonic Weapons: Background and Issues for Congress. Congressional Research Service, 25. 08. 2021. <https://www.hsdl.org/?view&did=847496> (Letöltés időpontja: 2021. 08. 28.)

A HIPERSZONIKUS ESZKÖZÖK FŐBB JELLEMZŐI, ALKALMAZÁSUK SAJÁTOSÁGAI

A kongresszusi jelentés röviden összefoglalja az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország és Kína hiperszonikus eszközök fejlesztése területén elért eredményeit. A jelentés megállapításai és javaslatai nyílt szakirodalomban fellelhető tényeken alapulnak, melyek szerint a hiperszonikus fegyverek két fő típusát különböztetjük meg:

- hiperszonikus sikló repülőeszköz (Hypersonic Glide Vehicle – HGV), amelyet hordozórakéta emel magasba, majd az arról történő leválás után siklórepülésben éri el a célt;
- hiperszonikus cirkáló repülőeszköz (Hypersonic Cruise Missiles – HCM), amely hiperszonikus sebességet biztosító, a környezeti levegő oxigénjét felhasználó hajtóművel (torlósugár-hajtómű) érkezik célba.³

Alkalmazhatóság és a hiperszonikus légi járművekben rejlő kihasználható előnyök:

- a hangsebességet legalább ötszörösen – de akár hússzorosan is – meghaladó sebesség következtében a légvédelem reakcióideje ötöd-, illetve huszadrészére csökken;
- a felső légkörben – a 23–60 km-es magasságtartományokban – manőverezve haladnak, mint a víz felszínén „kacsázó” eldobott lapos kövek, és megfelelő vezérléssel nagy manőverezőképesség érhető el, a vezérlőrendszer zavarása pedig szinte lehetetlen ebben a magasságtartományban;
- a hiperszonikus fegyverek észlelése és befogása a hagyományos légvédelmi radarrendszerekkel nem kivitelezhető, mert a célok az ilyen radarrendszerek által figyelt magasságtartomány fölött repülnek, az interkontinentális ballisztikus rakéták ellen kifejlesztett rendszerek pedig a hiperszonikus eszközök repülési magassága feletti légteret figyelik.⁴

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK FEJLESZTÉSEI

Az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusának írt előterjesztés, valamint számos hazai és nemzetközi elemzés alapján megállapítható, hogy a hiperszonikus fegyverek kutatás-fejlesztése területén három ország jár az élen. Ezek közül az Amerikai Egyesült Államok rendelkezik a legszerteágazóbb programokkal. Több egyetem, kutatóintézet és magáncég foglalkozik a hiperszonikus eszközök fejlesztése és a tesztelések részfeladatainak a megoldásával.

1. táblázat *A legismertebb fejlesztési programok megrendelői, elnevezése, költségei és ütemezése*⁵

Megrendelő	Program megnevezése	Költség/év millió USD	Ütemezés
DARPA ⁶	Harcászati rakétaindítás (Tactical Boost Glide – TBG)	152/2020 117/2021	Tesztek – 2021

³ Sayler: i. m. 2.

⁴ Uo. 3.

⁵ Sayler: i. m. 8.

⁶ Defense Advanced Research Projects Agency – az Amerikai Egyesült Államok Védelmi Minisztériumának kutatásokért felelős részlege.

Megrendelő	Program megnevezése	Költség/év millió USD	Ütemezés
DARPA	Hiperszonikus sugárhajtású fegyver-konceptió, (Hypersonic Air-breathing Weapon Concept – HAWC)	20/2020 7/2021	A program áttekintése – 2022
Haditengerészet	Hagyományos azonnali csapás (Conventional Prompt Strike – CPS)	512/2020 1008/2021	A platform kialakítása – 2028
Szárazföldi erők	Nagy hatótávolságú hiperszonikus fegyver (Long-Range Hypersonic Weapon – LRHW)	404/2020 801/2021	Prototípus elkészítése – 2023
Légierő	Légi indítású gyorsreagálású fegyver (Air-Launched Rapid Response Weapon – ARRW)	286/2020 382/2021	Kezdeti műveleti készenlét – 2022

1. kép Lockheed Martin AGM–183A hiperszonikus rakéta egy B–52 függesztményeként⁷

Az eddig elért főbb eredmények az alábbiak:

- A DARPA a FALCON⁸ program keretében két tesztrepülést végzett (2010-ban és 2011-ben) egy hiperszonikus technológiájú, HTV–2⁹ jelzésű sikló repülőeszközzel. A tesztek során mindkét eszköz meghaladta a Mach 20 sebességet, három percig stabilan repült, de túlmelegedés miatti szerkezeti problémák hatására irányíthatatlanná vált, majd kilenc perc repülés után a tengerbe zuhant. A tesztek során a fedélzeti telemetrikus rendszerek a további kutatásokhoz jelentős mennyiségű fontos adatot szolgáltatottak.¹⁰

⁷ Giancarlo Casem: Air Force conducts latest hypersonic weapon flight test. Edwards Air Force Base, 08. 08. 2020. <https://www.edwards.af.mil/News/Article/2306049/air-force-conducts-latest-hypersonic-weapon-flight-test/> (Letöltés időpontja: 2021. 08. 18.)

⁸ Force Application and Launch from the Continental United States – erő alkalmazása és bevetése az Amerikai Egyesült Államok honi területéről.

⁹ Hiperconic Technology Vehicle.

¹⁰ Dante D’Orazio: DARPA’s HTV-2 aircraft test flight failed due to heat stresses at Mach 20. The Verge, 22. 04. 2012. <https://www.theverge.com/2012/4/22/2967089/darpa-htv-2-results-mach-20> (Letöltés időpontja: 2021. 08. 21.)

- A *Boeing X-51 Waverider* egy pilóta nélküli torlósugar-hajtóműves hiperszonikus kísérleti repülőgép. Legnagyobb sebessége eléri a Mach 5-öt (nagy magasságban), de a tudósok szerint képes elérni a Mach 6-ot is. Első kísérleti repülésére 2010. május 26-án került sor. B-52 típusú repülőgéppel emelték magasba, leválás után egy gyorsító rakétafokozattal Mach 4,5 sebességet ért el, majd a torlósugar-hajtóműnek 21 km magasságban Mach 5-ig sikerült felgyorsítania, és azt 140 másodpercig tartania. A szerkezet hosszát (7,9 m) és üres tömegét (1814 kg) tekintve az elért eredmény figyelemre méltó. 2011-ben és 2012-ben még egy-egy hasonló tesztet végeztek, de az egyikben az X-51 hajtóműve nem indult be, a másikban szerkezeti problémák adódtak.¹¹ Az X-51A az amerikai légierő, a NASA, a Boeing és a DARPA közös fejlesztése volt.

2. kép X-51¹²

- Az X-60A kísérleti repülőeszköz az amerikai légierő égisze alá tartozó kutatólaboratórium (AFRL¹³) fejlesztése. 2020 februárjában jelentették be, hogy először a rakéta hajtóművét próbálják ki, mielőtt sort kerítenének az első repülésre. Egy hasonló eszköz megjelenését korábban már Trump amerikai elnök is előrevetítette, egy „nagy, erős,

¹¹ X-51 Wave Rider Unmanned Scramjet Aircraft. Airforce Technology. <https://www.airforce-technology.com/projects/x51-wave-rider/> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 07.)

¹² Hegyeshalmi Richárd: Hiperszonikus fegyverrendszer tervez az amerikai légierő. Index, 2018. 08. 22. https://index.hu/techtud/2018/08/22/hiperszonikus_fegyverrendszer_tervez_az_amerikai_legiero/ (Letöltés időpontja: 2020. 12. 20.)

¹³ Air Force Research Laboratory.

halálos és gyors” rakéta felbukkanását ígérte.¹⁴ A fejlesztés azonban nem feltétlenül azért történik, hogy egy konfliktus során be is vessék, továbbra is az elrettentés az elsődleges cél, hűen az elnök kampányígéreteihez. Trump amerikai elnök a választási kampányában is azt hangsúlyozta, hogy az elrettentés, a valódi konfliktus elkerülése miatt van szükség a haderő további gyors fejlesztésére. Az X-60A a tervek szerint a hangsebesség akár nyolcszorosával is száguldana majd. A levegőből indítanák a NASA C-20A típusú repülőgépről, amely tulajdonképpen a Gulfstream III katonai célokra kialakított változata. A tervek szerint a sikeres hajtóműteszteket követően valamikor 2020 második felében kellett végrehajtani az első repülését.¹⁵ Itt persze az is kiemelt szempont, hogy tartsák a lépést a kínai és az orosz törekvésekkel, hiszen az amerikai fél nem engedheti meg magának a lemaradást.

3. kép X-60A¹⁶

OROSZORSZÁG FEJLESZTÉSEI

A hiperszonikus fegyverek területén a kutatás-fejlesztéseket (K+F) a Szovjetunió még az 1980-as években kezdte meg, melyek az utóbbi tíz évben felgyorsultak. Legfontosabb eddigi elért eredmények:

- Putyin orosz elnök 2018 márciusában bejelentette, hogy megkezdődött az *Avangard* sorozatgyártása.¹⁷ A hiperszonikus sikló repülőeszközt egy interkontinentális hadászati ballisztikus rakéta emeli mintegy 100 km magasságba, majd a hordozójáról leválva nagy sebességgel és manőverezve közelíti meg a kijelölt célt. A fejlesztést még az 1980-as években kezdték, és 1990-ben már voltak repülési kísérletek is. 2005-ben pedig Putyin orosz elnök bejelentette, hogy olyan nagy pontosságú stra-

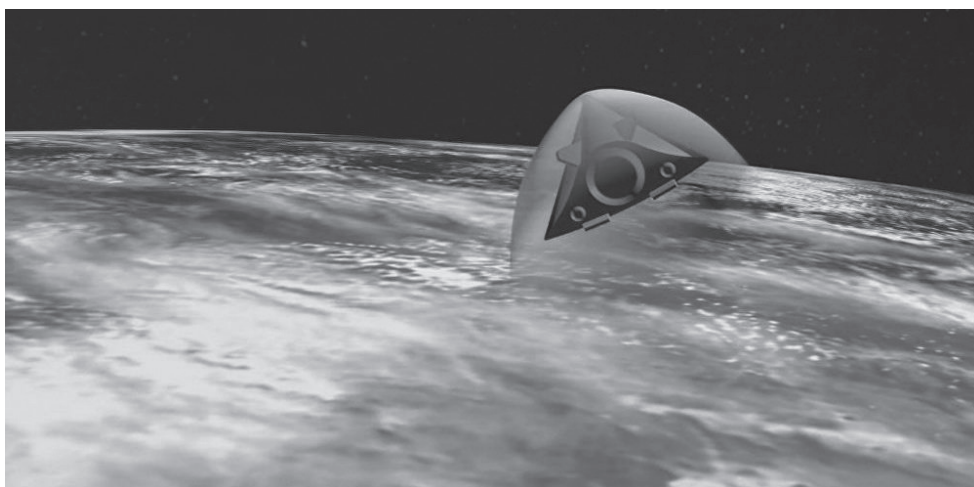
¹⁴ Gyurkity Péter: Alakul az USA szuperszonikus rakétája. Sg.hu, 2020. 02. 01. <https://sg.hu/cikkek/tudomany/139552/alakul-az-usa-hiperszonikus-raketaja> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 20.)

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Avangard. Missile Threat, 21. 07. 2021. <https://missilethreat.csis.org/missile/avangard/> (Letöltés időpontja: 2021. 09. 30.)

tégiai komplexum létrehozásán dolgoznak, amely hiperszonikus sebességgel képes manőverezni pályáján. Az Avangard maximális sebessége több mint Mach 20. Alkalmas 2 Mt robbanóerejű nukleáris töltet hordozására. A 2018 karácsonyán tesztelt, ballisztikus rakétával pályára állított HGV 6000 km-t repült Szibéria fölött, majd a Kamcsatkai-félszigeten kijelölt célterületre csapódott. Rövid ideig képes Mach 20–27 sebességgel repülni, de sebességét a célkörzetben jelentősen csökkenteni kell a nukleáris robbanófej pontosabb célba juttatása érdekében. A repülés utolsó fázisában van a legnagyobb esély a hatékony légvédelmi ellentevékenységre. Az Avangard azonban rendelkezik olyan fedélzeti berendezésekkel, amelyek segítségével képes kijátszani a jelenleg legfejlettebb rakétavédelmi rendszereket is. Ezt elősegíti nagy sebessége és manőverezőképesége, és ennek következtében lényegében kiszámíthatatlan az útvonalának az előrejelzése, illetve követése. Hatótávolsága mintegy 12 000 km. Az Avangard HGV 2019 decemberében jelent meg harcoló alakulatnál, az első ilyen eszközzel felfegyverzett teljes rakétaezred 2021 végére áll szolgálatba. A második ezred hadrendbe állítását 2023-ban tervezik.¹⁸

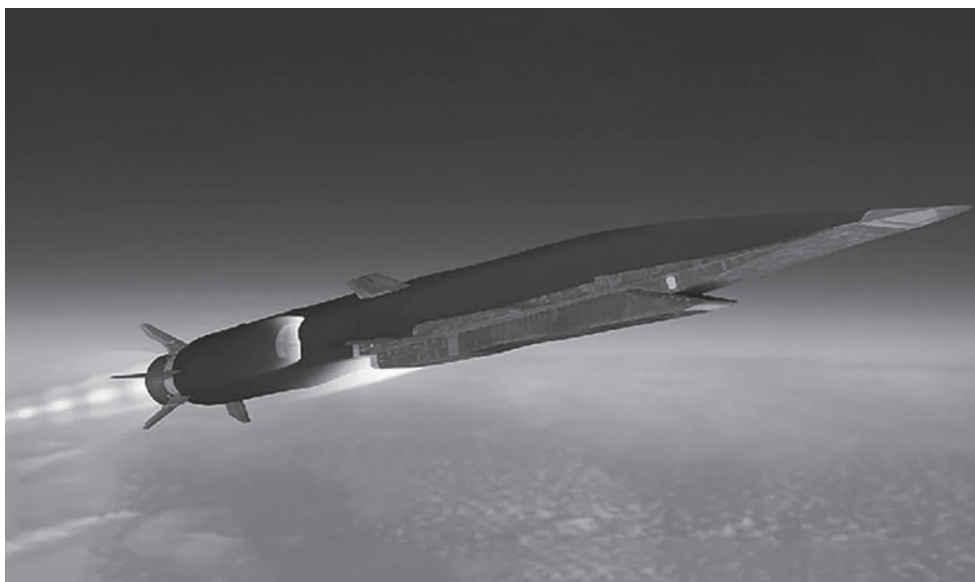
4. kép Az Avangard fantáziaképe¹⁹

- *Cirkon* – 2020 októberében került sor az eszköz első hivatalos tesztrepülésére, melyet Putyin orosz elnök nagyszerű eseményként értékelt. Hadihajókról és tengeralattjárókról indítható kétlépcsős eszköz: szilárd hajtóanyagú gyorsító fokozat segítségével éri el a torlósugár-hajtóműve működéséhez szükséges sebességet, majd a második fokozat önállóan, manőverezve repül tovább. Repülési magasságától függően hatótávolsága 350–1000 km között van. Haditengerészeti alkalmazásra fejlesztik, fő célpontjai

¹⁸ Russia's 1st regiment of Avangard hypersonic missiles to go on combat alert by yearend. TASS, 10. 08. 2021. <https://tass.com/defense/1324415> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 06.)

¹⁹ Avangard (Hypersonic Glide Vehicle). Missile Defense Advocacy Alliance. <https://missiledefenseadvocacy.org/misile-threat-and-proliferation/todays-misile-threat/russia/avangard-hypersonic-glide-vehicle/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 20.)

felszíni hajók. A 8 m hosszú repülőeszköz maximális sebessége Mach 7–9.²⁰ „Sikerrel próbálták ki az orosz fegyveres erők szerdán a Cirkon manőverező robotrepülőgépet a Barents-tengeren” – jelentette Valerij Geraszimov vezérkari főnök 2020 októberében Putyin orosz elnöknek a Roszszija 24 hírtelevízióban bemutatott felvétel szerint. Geraszimov szerint a Cirkon, amelyet a Fehér-tengerről, az *Admiral Gorskov* fregatt fedélzetéről indítottak el, sikerrel semmisítette meg 450 kilométerre levő célját a Barents-tengeren. Átlagsebessége 5700 km/h volt, a csúcsebessége pedig megközelítette a Mach 8 sebességet. A repülés maximális magassága 28 km, időtartama pedig 4,5 perc volt. Az orosz vezérkari főnök közölte, hogy a hiperszonikus rendszert 2020-ban és 2021-ben állítják hadrendbe a haditengerészet hajóin és tengeralattjáróin. Putyin orosz elnök korábban említést tett arról, hogy kifejlesztés alatt áll a Cirkon szárazföldi változata. A RIA Novosztyi szerint a fegyver csúcsebessége kilencszeresen haladhatja majd meg a hangét.²¹

5. kép Cirkon²²

- *Kinzsal* – A fegyverről Putyin orosz elnök azt mondta, hogy ehhez a hiperszonikus rakétakomplexumhoz hasonló nincs a világon. A hadrendbe állítására már nem kell várni, a tesztelés befejeződött, és a Déli Katonai Körzetben már harckészültségben állnak. A hangsebesség tízszeresét elérő eszköz hatótávolsága 2000 km, hagyományos és nukleáris robbanófejjel is szerelhető. Légi indítású, MiG–31 típusú repülőgépek

²⁰ Zircon: Russia claims successful test launch of new hypersonic missile. 2020. 10. 07. <https://www.euronews.com/2021/07/19/zircon-russia-claims-successful-test-launch-of-new-hypersonic-missile> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 06.)

²¹ 9500-zal is képes száguldani az új orosz szuperfegyver. 168 Óra, 07. 10. 2020. <https://168ora.hu/kultura/cirkon-orosz-szuperfegyver-robotrepulo-hiperszonikus-192867> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 17.)

²² 3M22 Zircon. Missile Defense Advocacy Alliance. <https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/russia/3m22-zircon/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 20.)

hordozzák, hajók ellen is kiválóan bevethető.²³ Oroszország száz MiG–31 modernizálását tervezi, hogy alkalmassá tegye őket az eszköz hordozására. A Tu–22M3-as bombázókat is szeretnék felszerelni ezzel a fegyverrendszerrel. Vezérlését tekintve kombinált távirányítással rendelkeznek, melynek összetevői az optikai és tehetetlenségi navigáció, kombinálva a GLONASzSz műholdas navigációs rendszerrel.

6. kép A Kinzsal egy MiG–31K függesztményeként²⁴

KÍNA FEJLESZTÉSEI

A kínai fejlesztésekkel kapcsolatban gyakran akadályokba ütközünk, mivel a rohamosan fejlődő gazdasági háttérrel rendelkező ország gondosan óvja legújabb eredményeit. Kína a 2019. októberi katonai díszszemlén bemutatta a saját fejlesztésű hiperszonikus eszközeit. A sokáig a szovjet rakéatechnológiára támaszkodó kínai állam egyre többet költ hadiipari fejlesztésekre. Az előző két országhoz hasonlóan célja a nagyhatalmi pozíció elnyerése, az ehhez szükséges elrettentés biztosításának megteremtése a szárazföldi erők mellett a légierő berkein belül is.

- *DF–ZF* – Kína hiperszonikus siklóeszközét a DF–17 típusú közepes hatótávolságú ballisztikus rakéta juttatja megfelelő magasságba és gyorsítja fel a szükséges sebességre. A DF–ZF sebessége Mach 5–10 között van, hatótávolsága a hordozórakéta teljesítményétől függ. Tervezik alkalmazását rövid hatótávolságú ballisztikus hordozórakétával is, de nem kizárt, hogy a későbbiekben interkontinentális ballisztikus rakéta harci részeként is alkalmazzák.²⁵

²³ Kh-47M2 Kinzhal („Dagger”). Missile Defense Advocacy Alliance, 28. 06. 2018. <https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/russia/kh-47m2-kinzhal-dagger/> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 20.)

²⁴ Uo.

²⁵ DF-ZF Hypersonic Glide Vehicle. Missile Defense Advocacy Alliance, 03. 2019. <https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/china/df-zf-hypersonic-glide-vehicle/> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 06.)

7. kép DF-17 hordozóra szerelt DF-ZF eszköz²⁶

- *Xingkong* – Szintén hordozórakéta emeli magasba és gyorsítja fel, majd torlósugár-hajtóművel repül tovább. 2018 augusztusában sikeres indítást hajtottak végre vele. Törzsének kialakításánál olyan megoldást alkalmaztak, hogy kihasználhassák a „hullámlovas” (*waverider*) jelenséget, vagyis azt, hogy a hiperszonikus sebességgel történő repülés során kialakuló lökéshullám plusz felhajtóerőt biztosíthat az eszköz számára, megnövelve annak siklózszámát.²⁷ Várható rendszer beállítása 2025.²⁸

INDIA FEJLESZTÉSEI

- *BrahMos II* – A hiperszonikus repülőeszköz fejlesztése az India és Oroszország által közösen alapított BrahMos Aerospace Private Limited cég által történik. Az eszközt a torlósugár-hajtóműve várhatóan képes lesz Mach 7 sebességre gyorsítani, tervezett hatótávolsága 600 km. Sebessége kétszerese lesz az annak idején a világ leggyorsabb rakétájának kikiáltott BrahMos sebességének. Oroszország a meghajtó üzemanyag tekintetében fejlesztéseket végez annak érdekében, hogy a BrahMos II sebessége meghaladja a Mach 5 sebességet. A tervek szerint hajóról, tengeralattjáróról, szárazföldi mobil eszköztől és repülőgépről is indítható lenne. Első tesztrepüléseit 2020-ra, szolgálatba állítását 2025-re tervezték.²⁹
- *Shaurya* – Az indiai kormány 2020 októberében jóváhagyta a Shaurya típusú felszín-felszín osztályú, 700 km hatótávolságú rakéta rendszeresítését a haderőben. Szakértők szerint a konténerben tárolt, hordozott és abból indítható rakéta repülési magassága 50 km, sebessége eléri a Mach 7-et, a cél közelében pedig Mach 4 körüli sebességgel

²⁶ Hegyeshalmi Richárd: Avagy rájöttem, hogy nem kell félni a hiperszonikus fegyverektől. 2020. 10. 27. <https://qubit.hu/2020/10/27/avagy-rajottem-hogy-nem-kell-felni-a-hiperszonikus-fegyverektol> (Letöltés időpontja: 2020. 12. 17.)

²⁷ Xingkong-2 / Starry Sky 2. Global Security. <https://www.globalsecurity.org/wmd/world/china/xingkong-2.htm> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 07.)

²⁸ Sayler: i. m. 14.

²⁹ BrahMos II. Missile Defense Advocacy Alliance, 18. 09. 2018. <https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/russia/brahmos-ii/> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 19.)

8. kép A BrahMos-II hiperszonikus repülőeszköz kicsinyített makettja³⁰

repül. A harci rész tömege kb. 160 kg.³¹ A 2020. szeptember 30-án végrehajtott tesztrepülésen a harci rész a végfázisban sikeresen végrehajtotta a manővereket, mielőtt becsapódott a Bengál-öbölben kijelölt célba. A Shaurya a tengeralattjáróról indítható K-15 típusú rakéta szárazföldi változata.³²

9. kép Shaurya hordozó járművön³³

³⁰ Brahmos II / Zircon. GlobalSecurity. <https://www.globalsecurity.org/military/world/india/brahmos-2.htm> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 19.)

³¹ Govt okays induction of nuke-capable Shaurya missile amid Ladakh standoff. Hindustan Times, 06. 10. 2020. <https://www.hindustantimes.com/india-news/shaurya-missile-to-be-inducted-in-strategic-arsenal-agni-5-s-sea-version-by-2022/story-bS1100SkwoGLEXW5ANFQuO.html> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 19.)

³² India Tests Multiple Missiles. Missile Threat – CSIS Missile Defense Project, 07. 10. 2020. <https://missilethreat.csis.org/india-tests-multiple-missiles/> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 19.)

³³ Shaurya. Military-Today. <http://www.military-today.com/missiles/shaurya.htm> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 19.)

IZRAEL FEJLESZTÉSE

- *Arrow-4* – 2021 februárjában az izraeli és az amerikai védelmi ügynökségek bejelentették, hogy közös erőfeszítéssel kifejlesztik az *Arrow* rakétacsalád negyedik tagját, hogy megfelelően reagálhassanak a hiperszonikus támadófegyverek által okozott új típusú fenyegetésre. Az *Arrow-4* tehát – az előzőleg ismertetett eszközökkel szemben – nem csapásmérő eszköz, hanem gyakorlatilag egy új légvédelmi rendszer eleme. A manőverező hiperszonikus csapásmérő eszközök elfogásához és hatástalanításához hasonló képességekkel rendelkező megsemmisítő eszközre van szükség. A hordozórakéta egy vagy több harci részt emelhet a levegőbe, mert a támadó ballisztikus rakétáról több hiperszonikus eszköz is leválhat.³⁴

ÖSSZEZGÉS

Minden érintett ország esetén komoly állami, egyetemi és ipari infrastruktúra támogatja a fejlesztéseket. Az amerikai kongresszusi tanulmány rámutat a hiperszonikus fegyverek stratégiai megítélésében rejlő ellentmondásokra. Természetesen más országok, úgymint India, Irán és Izrael is tudnak előrehaladott eredményeket felmutatni a hiperszonikus fegyverek részterületein.

Vlagyimir Putyin, az Oroszországi Föderáció elnöke nem titkolja, hogy a hiperszonikus eszközök rendszeresítésével a hidegháború óta fennálló kölcsönös elrettentés megtörése a célja. A hiperszonikus fegyverek bevezetése viszont felborítaná a jelenlegi viszonylagos egyensúlyt. A gyorsaságuk miatt a mai rakétavédelmi rendszerek nem tudnák elhárítani őket, és a döntéshozóknak is kevesebb idejük lenne érdemben felkészülni és reagálni a támadásra.

Amerikai katonai szakértők úgy vélik, hogy az új orosz szárnyas rakéták nagyobb távolságról képesek észak-amerikai célpontok megsemmisítésére, mint korábban. Orosz katonai szakértők azt hangoztatják, hogy Oroszország nem kapcsolódik be a fegyverkezési versenybe. Putyinra hivatkozva arról beszélnek, hogy megtalálták azt az eszközt, amellyel tudnának válaszolni az amerikaiaknak, akik elutasították a tárgyalást Európa rakétavédelméről és a katonai játékszabályokról. Az új orosz fegyverek természetesen nem kérdőjelezhetik meg azt a tényt, hogy Washington nagy katonai fölényben van Moszkvával és Pekinggel szemben is. Ezzel Putyin is tisztában van, mint ahogy azzal is, hogy az ország gazdasági ereje lehetetlenné teszi, hogy minden téren lépést tartson Amerikával és Kínával. Már a Reagan-korszak bebizonyította ennek a „mindenáron versenyfutás” útnak a járhatatlanságát. Ezért Oroszország néhány új modern fegyverrel és fegyverrendszerrel igyekszik Washington és a világ tudomására hozni, hogy korlátozott lehetőségeik ellenére is képesek a megsemmisítő csapásra szinte a világ bármely pontján.

A hiperszonikus fegyverek megjelenésével a légvédelemmel kapcsolatos kihívások drasztikusan megnövekednek. A légi járművek sebességtartományának ugrásszerű növekedése megköveteli új technikai eszközök tervezését és rendszer beállítását. Az új kihívások az eljárásrendek területén is megújítást, megújulást követelnek. A légi járművek felderítése, befogása,

³⁴ Sebastien Roblin: Israel and U.S. To Develop New Arrow 4 Missile to Defeat Hypersonic Weapons. The National Interest, 07. 09. 2021. <https://nationalinterest.org/blog/buzz/israel-and-us-develop-new-arrow-4-missile-defeat-hypersonic-weapons-192669> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 19.)

azonosítása és megsemmisítése maga után vonja a hadművelleti rendszerek képességeinek jelentős fejlesztési igényét is. Egy komplex rendszer megléte esetén a szomszédos országok, illetve a szövetségbe tömörült országok kölcsönös és valós idejű információmegosztási képessége is nagymértékben felértékelődik, előtérbe kerül.

Míndezek mellett nem szabad elfeledkeznünk a világűrbe kihelyezett megfigyelőrendszerek által biztosított adatok fontosságáról. Egyre jobban kiéleződik a verseny a valós idejű azonosított légihelyzet-kép meglétéért, hiszen ennek rendelkezésre állása és pontossága szavatolja az időbeni és megfelelő döntéshozatal lehetőségét.

A témakör feldolgozásakor az a cél vezérelt, hogy a hiperszonikus fegyverek megjelenésének és fejlesztésének részleteit elemezzem. Az elemzés után konklúzióként levonható, hogy a változás bekövetkezése gyökeresen érinteni fogja a légtérellenőrzés és a légtérvédelem teljes spektrumát – beleértve a radarokat, a légvédelmi rakétákat és vadászpilótákat. Új elemként megjelenik a világűrben elhelyezkedő megfigyelő- és felderítőrendszer. Kihívásként jelentkezni fog a világűrbe beérkező információk értékelése, beillesztése a valós idejű légihelyzet-képbe. A híradó-, az adattovábbító és a számítógépes hálózatok kibertámadás elleni védelme napjainkban is nagy felelősséget ró a szakállományra. A kibertérből érkező támadások, megtévesztések mennyisége és hatásossága meglátásom szerint drasztikusan növekedni fog – a technikai fejlődéssel párhuzamosan és exponenciálisan.

Megállapítható, hogy a napjaink új kihívásainak való megfelelés, valamint az új polgári/katonai gazdasági kihívások, a szakirodalmi hivatkozások összetettsége megkövetelik nemcsak a hadmérnöki tudás szinten tartását, de az elvárások és az eljárások teljes körű újragondolását is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 3M22 Zircon. Missile Defense Advocacy Alliance. <https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/russia/3m22-zircon/>
- 9500-zal is képes szárguladni az új orosz szuperfegyver. 168 Óra, 2020. 10. 07. <https://168ora.hu/kultura/cirkon-orosz-szuperfegyver-robotrepulo-hiperszonikus-192867>
- Avangard (Hypersonic Glide Vehicle). Missile Defense Advocacy Alliance. <https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/russia/avangard-hypersonic-glide-vehicle/>
- Avangard. Missile Threat, 21. 07. 2021. <https://missilethreat.csis.org/missile/avangard/>
- BrahMos II. Missile Defense Advocacy Alliance, 18. 09. 2018. <https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/russia/brahmos-ii/>
- Brahmos II / Zircon. GlobalSecurity. <https://www.globalsecurity.org/military/world/india/brahmos-2.htm>
- Casem, Giancarlo: *Air Force conducts latest hypersonic weapon flight test*. Edwards Air Force Base, 08. 08. 2020. <https://www.edwards.af.mil/News/Article/2306049/air-force-conducts-latest-hypersonic-weapon-flight-test/>
- DF-ZF Hypersonic Glide Vehicle. Missile Defense Advocacy Alliance. 03. 2019. <https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/china/df-zf-hypersonic-glide-vehicle/>
- D’Orazio, Dante: *DARPA’s HTV-2 aircraft test flight failed due to heat stresses at Mach 20*. The Verge, 22. 04. 2012. <https://www.theverge.com/2012/4/22/2967089/darpa-htv-2-results-mach-20>
- Govt okays induction of nuke-capable Shaurya missile amid Ladakh standoff. Hindustan Times, 06. 10. 2020. <https://www.hindustantimes.com/india-news/shaurya-missile-to-be-inducted-in-strategic-arsenal-agni-5-s-sea-version-by-2022/story-bs1100SkwoGLEXW5ANFQuO.html>

- Gyurkity Péter: *Alakul az USA szuperszonikus rakétája*. Sg.hu, 2020. 02. 01. <https://sg.hu/cikkek/tudomany/139552/alakul-az-usa-hiperszonikus-raketaja>
- Hegyeshalmi Richárd: *Avagy rájöttem, hogy nem kell félni a hiperszonikus fegyverektől*. 2020. 10. 27. https://qubit.hu/2020/10/27/avagy-rajottem-hogy-nem-kell-felni-a-hiperszonikus-fegyverektol_
- Hegyeshalmi Richárd: *Hiperszonikus fegyverrendszert tervez az amerikai légierő*. Index, 2018. 08. 22. https://index.hu/techtud/2018/08/22/hiperszonikus_fegyverrendszert_tervez_az_amerikai_legiero/
- India Tests Multiple Missiles. Missile Threat – CSIS Missile Defense Project, 07. 10. 2020. <https://missilethreat.csis.org/india-tests-multiple-missiles/>
- Kh-47M2 Kinzhal („Dagger”). Missile Defense Advocacy Alliance, 28. 06. 2018. <https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/russia/kh-47m2-kinzhal-dagger/>
- Metric conversions. <https://www.metric-conversions.org/speed/mach-to-kilometers-per-hour.htm>
- Roblin, Sebastien: *Israel and U.S. To Develop New Arrow 4 Missile to Defeat Hypersonic Weapons*. The National Interest, 07. 09. 2021. <https://nationalinterest.org/blog/buzz/israel-and-us-develop-new-arrow-4-missile-defeat-hypersonic-weapons-192669>
- Russia’s 1st regiment of Avangard hypersonic missiles to go on combat alert by yearend. TASS, 10. 08. 2021. <https://tass.com/defense/1324415>
- Sayler, Kelley M.: *Hypersonic Weapons: Background and Issues for Congress*. Congressional Research Service, <https://www.hsdl.org/?view&did=847496>
- Shaurya. Military-Today. <http://www.military-today.com/missiles/shaurya.htm>
- X-51 Wave Rider Unmanned Scramjet Aircraft. Airforce Technology. <https://www.airforce-technology.com/projects/x51-wave-rider/>
- Xingkong-2 / Starry Sky 2. Global Security. <https://www.globalsecurity.org/wmd/world/china/xingkong-2.htm>
- Zircon: Russia claims successful test launch of new hypersonic missile. 19. 07. 2021. <https://www.euronews.com/2021/07/19/zircon-russia-claims-successful-test-launch-of-new-hypersonic-missile>

Weinhoffer Judit:

A KATONA-EGÉSZSÉGÜGY SZEREPE A REHABILITÁCIÓ 21. SZÁZADI FEJLŐDÉSÉBEN (1.)

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.10

ÖSSZEFOGLALÓ: A 21. század nem csak politikai és társadalmi változásokat hozott: a felgyorsuló technikai-technológiai fejlődés nyomán a gyógyászatban is egyre korszerűbb és egyre hatékonyabb eszközök, illetve módszerek állnak rendelkezésre. A rehabilitáció terén ilyen az exoskeleton vagy a bionikus művégtagok megjelenése, de szerephez jutnak a VR-rendszerek, sőt egyes telefonos applikációk is, mindezek mellett a pszichológia fejlődése is töretlen a szakterületen. Dr. Weinhoffer Judit az utóbbi két évtized tendenciáit foglalja össze kétrészes tanulmányában, amely *A katona-egészségügy szerepe a rehabilitáció 20. és 21. századi fejlődésében* című, a Zrínyi Kiadónál 2021-ben megjelent kötete 7. fejezetének szerkesztett változata.¹

KULCSSZAVAK: katona-egészségügy, rehabilitáció, hadirokkantak, exoskeleton, művégtag

POLITIKAI, TÖRTÉNELMI HÁTTÉR 2000–2020

Az ezredfordulón Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke újévi beszédében így fogalmazott: „Valamennyiüknek boldog újesztendőt, sikeres új évszázadot, gyermekeiknek és gyermekeik gyermekeinek a korábnál kevésbé viszontagságos új évezredet kívánok. Istenáldotta újévet, évszázadot, évezredet. Kevesebb balsorsot és több vigasságot.”²

Az új évszázadból, évezredből elmúlt már két évtized. Sajnos, úgy tűnik, a jókívánságnak nem lett foganatja. Az elmúlt húsz évben világszerte egyre nagyobb kihívást jelent a terrorizmus, a robbanásveszélyes régiók megszorodása, az illegális migráció, a gazdasági instabilitás, az információs társadalom létrejöttéből adódó új feladatok, a globalizáció, a természetkárosítás (tiszai cianidszennyezés, 2000; vörösiszap-katasztrófa, 2010; Fukushima, nukleáris baleset, 2011).

2001. szeptember 11-én az USA-ban öngyilkos merénylők belföldi utasszállító repülőgépeket tértettek el, és különböző, amerikai jelképeknek számító épületekbe vezették őket. A merénylők az al-Kaida nemzetközi iszlamista terrorszervezet tagjai voltak. Ebben

¹ A tanulmányban szereplő orvosi kifejezéseket, valamint a felhasznált irodalmat a kötetben alkalmazott helyesírással és formátumban közöljük – A szerk.

² Göncz Árpád köztársasági elnök újévi köszöntője. <http://www.gonczarpad.hu/goncz-arpad-koztarsasagi-elnok-ujevi-koszontoje-1999> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 01.)

a merényletsorozatban összesen 2995 ember halt meg.^{3, 4} Nem csupán ikonikus amerikai épületek omlottak le, hanem maga az amerikai álom dőlt össze, álom a biztonságról, a jogról, a sérthetetlenségről. Egy csapásra megváltozott a világ.

Háromszáznegyvenhárom tűzoltó, 8 mentős halt meg közvetlenül az ikertornyok összeomlásakor, de sok segítő a romok eltakarítása közben, vagy évekkel később a belélegzett kerozinfüst, mérges gázok, porok következtében betegedett meg és hunyt el. James Zadroga rendőrként dolgozott a WTC felrobbantásakor, és a belélegzett káros anyagoktól halálos légúti megbetegedést kapott. Emlékét a róla elnevezett James Zadroga 9/11-es egészségügyi és kártérítési törvény őrzi,⁵ amely az érintettek támogatásáról rendelkezik. Sok, a környéken élő és a romok eltakarításán dolgozó ember szenvedett hasonló, maradandó egészségügyi károsodást. 2015 szeptemberéig 21 ezren adtak be egészségügyi kártérítési igényt.⁶

Nagyon sok felmérés, kutatás született a 9/11 azonnali és később jelentkező fizikai és lelki hatásairól. Az azonnali hatást a direkt fizikai sérülések, a súlyos lelki sokk, az összeomló épületekből származó óriási mennyiségű por, füst és gáz belélegzése okozta. A később kialakuló egészségkárosodások közül kiemelkedő gyakoriságúak a légúti betegségek, az asthma, a tüdőfibrosis, sarcoidosis, a tüdőben megjelenő sarcoidosis-szerű granulomatosis megbetegedések. Leírták a magasvérnyomás-betegség és a metabolikus szindróma gyakoribb megjelenését a mentésben részt vett légúti hiperaktivitásban szenvedő tűzoltókon. Kimutatták a pajzsmirigy-carcinoma, perifériás neuropathia és az alvászavarok gyakoribbá válását is. A pszichés betegségek közül a poszttraumás stressz szindróma (PTSD) aránya nőtt meg jelentősen. 15 évvel később is még a regisztrált esetek 38%-a szorult mentális tanácsadásra vagy kezelésre.⁷

Azóta is számos merényletkísérlet történt. 2010-ben 38, 2015-ben 124 dzsihadista merényletet hiúsítottak meg az USA-ban. A merényletsorozat kitervelőjét, Oszama bin Ladent, az al-Kaida vezetőjét, 2011. május 2-án egy titkos amerikai kommandós akció során, pakisztáni területen megölték. Többen a főszervezők közül (öt ember) még mindig börtönben vannak és ítéletre várnak.⁸

„Több mint terrorcselekmény, valójában háborús cselekmény történt” – mondta az akkori amerikai elnök, George W. Bush. Új ellenségkép rajzolódott ki, háború indult a terrorizmus ellen.⁹ Ennek következménye lett az Afganisztánban (2001) és Irakban (2003) megindított háború.¹⁰ Szíriában 2011 márciusában kezdődtek a zavargások, reformokat követelő tüntetésekkel. 2012-ben a harcok annyira kiterjedtek, hogy az ENSZ polgárháborúnak minősítette a konfliktust. 2013-tól az Iszlám Állam is bekapcsolódott a harcokba, egészen 2019 márciusáig,

³ Peter L. Bergen: September 11 attacks. <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 21.)

⁴ 18 éve szenvedte el története legsúlyosabb terrortámadását az Egyesült Államok. Infostart.hu, 2019. 09. 11. <https://infostart.hu/kulfold/2019/09/11/18-eve-szenvedte-el-tortenete-legsulyosabb-terrortamadasat-amerika> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 21.)

⁵ One Hundred Eleventh Congress of the United States of America. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-111hr847enr/pdf/BILLS-111hr847enr.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 05.)

⁶ Elekes Éva: 9/11: döbbenet és dilemmák. Népszava.hu, 2015. 09. 11. https://nepszava.hu/1069414_9-11-dobbenet-es-dilemmak (Letöltés időpontja: 2020. 03. 21.)

⁷ Robert M. Brackbill et al.: Editorial for „Long-Term Health Effects of the 9/11 Disaster”. International Journal of Environmental Research and Public Health, 09. 2019., 18: 3289.

⁸ Elekes: i. m.

⁹ Richard Jackson: War on terrorism. <https://www.britannica.com/topic/war-on-terrorism> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 01.)

¹⁰ Isaszegi János: A 21. század élettérháborúi a földért, a vízért, az élelemért, a ... létezésért! Gondolat Kiadó, Budapest, 2015, 163–166., 201–211.

amikor kiűzték az országból. A szíriai harcok változó intenzitással jelenleg is folynak. Az egymással harcoló csapatok mögött különböző támogató nagyhatalmak állnak.¹¹ A háború legnagyobb vesztesei a vértlen polgári lakosok, nem csupán a civil halottak, hanem a sérültek és menekültek is, akik hontalanul a menekülttáborokban tengődnek. 2014-ig 1,1 millió szír menekültet tartottak számon,¹² jelenleg 3 millió 650 ezer szíriai menekült él Törökországban.¹³ A térségben évtizedek óta kaotikus háborús helyzet van, amelynek nem is látni a végét.

Az Iszlám Állam (ISIS – Islamic State of Iraq and Syria) 2006-ban szélsőséges iszlám lázadó csoportként kezdte működését főleg Irak és Szíria területén. Önálló iszlamista kalifátust akartak létrehozni, rendkívül szigorú iszlám elvek alapján.¹⁴ Az ENSZ hivatalosan is terrorszervezetnek minősítette. Nemzetközi összefogással 2019-ben talán sikerült megsemmisíteni. Azonban igen nagy a valószínűsége annak, hogy a terrorszervezet világban szétszóródott egységei titokban tovább szervezkednek.^{15, 16}

A korábbi évszázadok klasszikus hadviselése helyett a 20. század második felétől az aszimmetrikus, a 21. században a hibrid hadviselés alakult ki. Az aszimmetrikus hadviselés tulajdonképpen egy „unfair” hadviselési forma. A korábbi, szokásos műveleti eljárásoktól eltérő egyéb eszközöket (zavarkeltés, pszichológiai hatások stb.) is felhasznál.¹⁷ „A hibrid hadviselés a műveleti környezethez kaméleonként alkalmazkodó, jellemző vonásaiban mindig újat mutató jelenség.”¹⁸ A hibrid hadviselés a megtámadott állam katonai, politikai, gazdasági, társadalmi, információs, infrastrukturális rendszereinek kritikus gyengeségeit célba vevő, propaganda-hadjárral megerősített támadás.¹⁹ A 21. századi háborúban egyre inkább ezt a hadviselési formát lehet felfedezni.

Az arab országokban 2011 elejétől kormányellenes tüntetéssorozat kezdődött (arab tavasz). A diktatórikus vezetés, a szociális és gazdasági feszültségek fokozódása, a korrupció, a munkanélküliség, a csökkenő életszínvonal, a rossz lakáskörülmények mind hozzájárultak a tüntetések kirobbanásához.²⁰ Azonban a diktatórikus rezsimek helyébe, a várt demokrácia helyett, az iszlám fundamentalizmus, a társadalmi megosztottság, a hatalmi harcok, a kiéleződő vallási ellentétek léptek. A régió lényegesen instabilabb lett, mint korábban volt. Hatalmas menekülthullám indult meg ezekből az országokból.^{21, 22}

¹¹ Syrian Civil War. <https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 01.)

¹² Ghada Talhami: The Syrian Refugee Crisis in 2014. <https://www.britannica.com/topic/Syrian-Refugee-Crisis-in-2014-The-1997834/Turkey> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 01.)

¹³ Egeresi Zoltán: A nyugatnak nem kell tartania a szír menekültektől. [infostart.hu, 2019. 10. 30.](https://infostart.hu/kulfold/2019/10/30/egeresi-zoltan-a-nyugatnak-nem-kell-tartania-a-szir-menekultektol) <https://infostart.hu/kulfold/2019/10/30/egeresi-zoltan-a-nyugatnak-nem-kell-tartania-a-szir-menekultektol> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 01.)

¹⁴ Isaszegi: i. m. 166–191.

¹⁵ Islamic State in Iraq and the Levant. <https://www.britannica.com/topic/Islamic-State-in-Iraq-and-the-Levant> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 04.)

¹⁶ Kertész Gábor: Iszlám Állam – végleg vége? Terror & Elhárítás, 2017/4., 49–80. http://epa.oszk.hu/02900/02932/00014/pdf/EPA02932_terror_elharitas_2017_4_049-080.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 04. 14.)

¹⁷ Krajnc Zoltán: Az aszimmetrikus hadviselés, fenyegetés alapkérdései. Repüléstudományi Közlemények Különszám, 2008. 04. 11. http://real.mtak.hu/10441/1/Krajnc_Zoltan.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 04. 14.)

¹⁸ Kiss Álmos Péter: A hibrid hadviselés természetrajza. Haderőszerzés-fejlesztés. Honvédségi Szemle, 2019/4., 17–37. https://honvedelem.hu/files/files/116701/hsz_2019_4_017_037_4557.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 04. 14.)

¹⁹ Kiss: i. m.

²⁰ Arab Spring. <https://www.britannica.com/event/Arab-Spring> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 07.)

²¹ Simon Péter: Az arab tavasz kiváltó okai, jelene és hatása a biztonságpolitika alakulására. Felderítő Szemle, 2014/1., 17–25. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2014-1.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 01.)

²² Besenyő János: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban. Kül-Világ, 2011/4., 51–75. <http://real.mtak.hu/83776/1/besenyo.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 21.)

Nyugtalan az egész afrikai kontinens. Harcok voltak/vannak Nigéria, Etiópia, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Algéria, Angola, Szomália, Szudán, Mali, a Közép-afrikai Köztársaság területén is. A Nílus vize hét országon folyik át, és a vízelosztás kérdése komoly konfliktusforrás. Szomáliában 2011 és 2014 között olyan súlyos élelmiszerhiány volt, hogy ezt a helyzetet az ENSZ hivatalosan is éhínségnek nyilvánította. A bioüzemanyag előállítás miatt földfelvásárlások indultak meg, érintve termőterületeket is, főleg Kenyában, Angolában, Beninben, Tanzániában.²³ Két nagyon feszült helyzetet emelnék ki. A dárfúri konfliktus, amely 2003-tól vált igazán élessé, politikai, vallási, etnikai, mezőgazdasági, valamint élelmezési okokra vezethető vissza. Nemzetközi nagyhatalmi háttérét főleg az óriási szudáni olajkészletnek köszönheti. A kormányerők, a lázadók, az arab milíciák és a különböző törzsi érdekek bonyolult szövvénye jött létre. Az emberek éheztek, ivóvízhiány alakult ki, járványok pusztítottak. Dárfúrban semmibe vették a civil lakosság emberi jogait, de a katonák a humanitárius segélyszervezetek dolgozóit sem kímélték.²⁴ 2008-ban 2,5 millió ember élt ideiglenes táborokban, és több százezer ember menekült át a szomszéd országokba, főleg Csádba.²⁵ A konfliktus fokozatosan kiterjedt a környező országokra is. A normális, termelő élet feltételei eltűntek. Dárfúrban 4 millió ember élete függ a segélyszervezetektől.²⁶

A feszült és gyakran zavaros politikai helyzet mellett Afrika több országát is súlyos környezeti katasztrófa fenyegeti. A Száhel-övezet a Szaharától délre végighúzódik Afrika keleti–nyugati partja között, számos országot érintve. Ez a terület korábban félsivatagosként jellemezett, bozótos-füves legelőkből állt. A 20. században elsivatagosodás kezdődött, részben a klímaváltozás, részben a hirtelen növekvő népesség környezetkárosító – fakivágások, túllegettetés – gazdálkodó tevékenysége miatt. A probléma különösen az 1970-es évektől vált drámaivá. A Szahara 100 kilométerre délebbre húzódott, az állatállomány fele elpusztult, éhínség kezdődött.²⁷ Az országok, népcsoportok egymás ellen fordultak a vízért, élelemért vívott küzdelemben, klímamigráció indult meg. A térségben 2013-ban 11 millió, 2014-ben több mint 20 millió olyan ember volt, akik nem tudták, mikor és mi lesz a következő étkészük.²⁸ 2016-ra 23,5 millió éhező embert prognosztizáltak.²⁹

Népvándorlás az ismert emberi történelemben különböző mértékben regionálisan vagy globálisan mindig is megfigyelhető volt. A 4–10. század között annyira jellemző, hogy ezt a kort a népvándorlások korának is hívják. A mi korunkban is népvándorlás, modern népvándorlás zajlik, amely lehet legális vagy illegális. A különböző – válságok, háborúk, politikai, vallási, etnikai, gazdasági – okok miatt Európába bevándorló emberek főleg a Közel-Kelet, Afrika és Közép-Ázsia országaiból jönnek. A migráns és menekült fogalmakat gyakran egymás szinonimájaként használják a médiában és a közbeszédben is. Migráns, bevándorló (migrant), aki egyéni döntés alapján, személyes okokból, külső kényszer nélkül megy idegen országba. A menekült (refugee, asylum seeker) az a személy, aki faji, vallási, nemzeti hovatár-

²³ Isaszegi: i. m.

²⁴ Conflict in Darfur. <https://www.britannica.com/place/Sudan/Conflict-in-Darfur> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 21.)

²⁵ Besenyő János: Válság Dárfúrban. Szakmai Szemle, 2008/3., 36–49. http://real.mtak.hu/83827/1/36_PDFsam_Valsag_Darfurban_Szakmai_Szemle_2008_3_szam_u.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 03. 21.)

²⁶ Conflict in Darfur: i. m.

²⁷ Sahel. Region, Africa. <https://www.britannica.com/place/Sahel> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 13.)

²⁸ David Ohana: Sahel: 5 things you need to know about one of the world's poorest and most vulnerable regions. <https://www.unocha.org/story/sahel-5-things-you-need-know-about-one-world%E2%80%99s-poorest-and-most-vulnerable-regions> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 13.)

²⁹ Varga Márton: A Száhel-övezet válsága. Hadtudomány, 2016/7. http://real.mtak.hu/37527/1/7_varga20mC3A1rton_u.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 03. 01.)

tozása, politikai meggyőződése miatti üldöztetéstől való félelme miatt hagyja el a hazáját.³⁰ 2008 óta több mint 750 ezer kérelmező kapott védett menekült státuszt az Európai Unióban, 2014-ben több mint 185 ezer ember. 2014-ben a legtöbben Szíriából érkeztek.³¹ 2019-ben 612 700 ember kérvényezte első alkalommal a menekültstátuszt az Európai Unióban. Főleg Szíriából, Afganisztánból, Venezuelából érkeztek a menekültstátuszt kérők ebben az évben, 38,1%-ban pozitív elbírálást kaptak.³² 2016-ig az Európába érkezett bevándorlók számát az ENSZ 1 millióra becsülte.³³ A Föld lakosságának 12-13%-a nem a szülőföldjén él.³⁴

A migráció politikai, gazdasági, vallási, etikai és humanitárius kérdések egész sorát veti fel, ezeken kívül azonban nagyon súlyos egészségügyi vonatkozásai is vannak. A humanitárius kérdéseken túl – a sürgősségi ellátást meg kell adni –, megterhelik a fogadó ország egészségügyi ellátó rendszerét, és különböző fertőző betegségeket terjeszthetnek. Utóbbi szempontból főleg a túlszűrt táborok és a rejtőzködő, a regisztrációt elkerülni akaró emberek veszélyesek. A sokszor gyalog megtett nagy távolságok, a csomagok cipelése izületi panaszok egész sorát hozhatja elő. A vegyes korcsoport miatt a gyerekbetegségektől az idősekre jellemző betegségekig minden kórkép előfordulhat. A magyar határon 2016 augusztusában leggyakrabban diabetes mellitus, graviditás, álmatlanság, fogászati problémák, pszichiátriai kórképek, operált végtagok túlterhelése, mandulagyulladás fordultak elő.³⁵ A fertőző betegségek közül a malária, parazitafertőzések, tbc, toxoplasmosis, AIDS, hepatitis a leggyakoribbak. Az antibiotikum-rezisztens kórokozók behurcolása legalább ekkora veszély.³⁶ Nem annyira a legális bevándorlás, hanem az illegális bevándorlók okozzák az igazi problémát.

2001. szeptember 11-től számíthatjuk az új típusú terrorizmus kibontakozását. Megváltoztak az elkövetők, az elkövetési módok, helyszínek, célok és áldozatok. A 20. században előre jelezték a helyet, az időpontot, a pontos követeléseket, a tett után vállalták a felelősséget. A 21. században a terrorcselekményekre a tökéletes kiszámíthatatlanság lett jellemző. A követelések zavarosak lettek, a felelősségvállalás nemegyszer elmaradt, ugyanakkor gyakorivá vált a magányos elkövető is. A merénylők teljesen beleolvadtak a társadalmi környezetükbe. Megerősödött a vallási és etnikai indíttatás. Míg korábban állami tisztviselők, politikusok elleni merénylet volt a cél, a 21. századi terrorizmus áldozatai civilek, az egyszerű állampolgárok tömegei.³⁷ A terrorcselekmények a hadviselés új formájának tekinthetők. Teljesen kiszámíthatatlanok időben, térben, kiterjedésben, módszerekben, ezért megelőzni szinte

³⁰ Crisan Andrea: Migrációs fogalomtár. In: Besenyő János et al. (szerk.): Európa és a migráció. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019, 10–30.

³¹ Eurostat – newsrelease, 12. 05. 2015. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6827382/3-12052015-AP-EN.pdf/6733f080-c072-4bf5-91fc-f591abf28176> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 10.)

³² Eurostat Statistics Explained. <https://tinyurl.com/rxee2pc> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 14.)

³³ UN says one million migrants should reach Europe by 2016. <https://www.euronews.com/2015/09/08/un-says-one-million-migrants-should-reach-europe-by-2016> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 14.)

³⁴ Vida Csaba: A jelenkori népvándorlás hatásai. Felderítő Szemle, 2015/3., 5–16. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2015-3.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 14.)

³⁵ Pellek Sándor: Katonaorvosi feladatok a migrációs válságban. Hadtudományi Szemle, 2017/1., 320–336. https://epa.oszk.hu/02400/02463/00034/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_1_320-336.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 04. 14.)

³⁶ Princz Gyula: Kommentár. Menekültek, menedékkérők orvosi ellátása a Hamburg-Eppendorfi Belgyógyászati Klinikán. OTSZ Online, 2016. 12. 19. http://otszonline.hu/szimpozium_rovat/cikk/menekultek_menedekkerok_orvosi_ellatasa_a_hamburg_eppendorfi_belgyogyaszati_klinikaban (Letöltés időpontja: 2020. 04. 14.)

³⁷ Fregan Beatrix – Hronyecz Erika: Új trendek a terrorizmusban? Rövid európai kitekintés. Hadmérnök, 2014/4., 156–163. http://hadmernok.hu/144_17_freganb_he.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 05. 23.)

lehetetlen őket.³⁸ Az Institute for Economics & Peace – egy független biztonságkutató intézet – rendszeres elemzéseket végez a terrorizmussal kapcsolatban, 2013-ban Irak, Pakisztán és Afganisztán voltak a legmagasabb GTI-t (Global Terrorism Index) mutató országok.³⁹ 2019-ben Afganisztán vette át az első helyet.⁴⁰ A terroristák tevékenységében óriási szerep jut a médiának. Céljuk, hogy minél többen tudjanak róluk, a lehető legtöbb ember halálát és maximális kárt okozzanak. A terrorcselekmények hatásától elszörnyednek, felháborodnak az emberek. Azonban ha a merényletek ösztársadalmi hatásait vizsgáljuk, azok általában nem

1. kép A londoni robbantáskor 37 éves ausztrál Gill Hicksnek a bomba leszakította mindkét lábát⁴⁴

rendítik meg alapjaiban az adott társadalmat, sőt gyakran éppen ellenkező hatást váltanak ki, és a lakosság fokozottabban támogatja a kormányzati, rendvédelmi szerveket.⁴¹

2001 és 2006 között 20 310 terrorcselekmény történt. Ezeknek 34 824 áldozata volt. Azóta a helyzet tovább romlott.⁴² A legtöbb áldozatot követelő merényletek: Madrid 2004, London 2005 (1. kép), Boston 2013, Párizs 2015, Brüsszel 2016, Nizza 2016, Berlin 2016, Manchester 2017, London 2017, Barcelona 2017.

Világszerte nagy a feszültség. Mintha egy időzített bombán ülnénk. A biztonság komplex fogalom, amelynek értelmezése koronként és országonként változik. Az elmúlt évtizedekben a biztonság nem katonai dimenziói – politikai, gazdasági, ökológiai, szociális, humán, kulturális, vallási, migrációs, kábítószer-kereskedelemmel, terrorizmussal, klímaváltozással kapcsolatos kérdések – kerültek előtérbe.⁴³

Az Amerikai Egyesült Államokban a Nemzeti Hírszerzési Tanács ötévente prognózist készít húsz ország hírszerző szolgálatainak és tudósainak részvételével a világban észlelhető trendekről. Az utolsó prognózis a 2012-től 2030-ig tartó időszakot vizsgálta. Eszerint megnövekszik az egyének, az egyéni

³⁸ Kasznár Attila.: New Tendencies in the Terrorist Attacks Against Europe. Hadtudományi Szemle, 2018/2., 142–152. https://www.researchgate.net/publication/326353776_New_Tendencies_in_the_Terrorist_Attacks_Against_Europe (Letöltés időpontja: 2020. 03. 04.)

³⁹ Isaszegi: i. m. 240–242.

⁴⁰ Institute for Economics & Peace. <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/11/GTI-2019web.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 23.)

⁴¹ Gönczöl Katalin et al.: Kriminológia, Szakkriminológia. Complex Kiadó, Budapest, 2006, 450–453.

⁴² Tálás Péter: A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarországi biztonságára. ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések, Budapest, 2007.

⁴³ Gazdag Ferenc – Tálás Péter: A biztonságot veszélyeztető tényezőkről I. Nemzet és Biztonság, 2008/4., 3–13. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/gazdag_ferenc_talas_peter-a_biztonsagot-veszelyeztet_tenyez_kr_l_i_.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 05. 23.)

⁴⁴ Tíz éve történt a londoni terrortámadás. https://ekozenlondonban.blog.hu/2015/07/07/tiz_eve_tortent_a_londoni_terrortamadas (Letöltés időpontja: 2020. 03. 06.)

kezdeményezések jelentősége. Megváltoznak az erőközpontok, multipoláris lesz a világ, Ázsia jelentősége nőni fog. Tovább nő a világ lakossága, és a fejlett országokban az idősek aránya. Az élelmiszer, a víz, az energia megszerzése, elosztása, a klímaváltozással együtt, a jövő egyik legnagyobb kihívása. Multipoláris, multicivilizációs világot vetít előre a prognózis. Kína és India gazdasági hatalommá válik, globális erőátrendeződé, súlyponteltolódás történik. Ázsia politikai, gazdasági szerepe növekszik. A prognózis szerint azonban a katonai hatalom az USA-ban marad. Jellemző trend a növekvő urbanizáció és a migráció is. Az európai muzulmán lakosság megduplázódik. Javuló egészségügyi helyzetet, a malária, AIDS, a légúti fertőzések visszaszorítását⁴⁵ prognosztizálja az elemzés. A klímaváltozással és a természeti forrásokkal kapcsolatos kihívások élesednek. A terrorizmus okozta feszültségek nőnek. „A terrorizmus nem szűnik meg, hiszen nem csak egy oka van.” A regionális instabilitás veszélye nőhet. A jelenleg is instabil régiókban bármikor még jobban kiéleződhetnek a feszültségek.^{46, 47}

Nem célokom részletes történelmi, politikai áttekintést adni az elmúlt két évtizedről, csupán a főbb irányokat szerettem volna érzékeltetni, és a rehabilitáció szempontjából konzekvenciákkal járó eseményeket emeltem ki. Fontos, hogy egyre több a civil sérült, gyerekek, nők, válogatás nélkül. Nagyon gyakoriak a robbantások következtében durván roncsolt végtag-sérülések, az idegrendszeri sérülések és mindezek pszichés hatásai is.

A 21. század elmúlt két évtizede talán még a korábbi évszázadhoz képest is zaklatottabb, bizonytalanabb, kiszámíthatatlanabb volt. Hogyan hat mindez a rehabilitációra? Felerősödtek egyes trendek, mint a számítástechnika alkalmazása (exoskeletonok, robotok, virtuálisvalóság-technika, bionikus művégtagok, applikációk, Big Data), a PTSD és az életminőség kutatása mellé felzárkózott a PTG (posttraumatic growth – poszttraumás növekedés) vizsgálata, kísérletek kezdődtek az összejtek alkalmazására.

A 21. SZÁZADI SZÁMÍTÁSTECHNIKA ÉS A REHABILITÁCIÓ

A számítástechnika és az ebből eredő kutatási irányzatok (hálózatok, robotika, bionikus protézisek stb.) katonai fejlesztésekből indultak ki. Az első számítógépek mindenütt a hadsereg támogatásával jöttek létre. A COLOSSUS 1943 és 1945 között brit kódfejtők által készített számítógép-sorozat volt.⁴⁸ Az ENIAC – Electronic Numerical Integrator and Computer – az első digitális programozható számítógép, amelyet 1946-ban fejlesztettek ki az amerikai hadsereg részére. Tízszázötven méteres szobában fért csak el,⁴⁹ 30 méter hosszú és 3 méter magas volt. Neumann János is részt vett az ENIAC módosításában, és ezeket a tapasztalatait használta később a számítógépek további fejlesztésében. Az ENIAC-ot ballisztikai és szélcsatorna-vizsgálatokra, tehát főleg hadicélokra alkalmazták.⁵⁰ Az amerikai DARPA (Defence Advanced Research

⁴⁵ Koronavírus-járvány akkor még nem volt.

⁴⁶ Global Trends 2030: Alternative Worlds. https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 04. 04.)

⁴⁷ Kis-Benedek József: Világpolitikai trendek 2012–2030. Felderítő Szemle, 2013/3–4., 5–31. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2012-3-4.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 14.)

⁴⁸ Allen W. M. Coombs: The Making of Colossus. *Annals of the History of Computing*, 1983/3., 253.

⁴⁹ Az ENIAC születésének igaz története. https://sg.hu/cikkek/43187/az_eniac_szuletésenek_igaz_tortenete (Letöltés időpontja: 2020. 04. 02.)

⁵⁰ Világhíres feltalálónk. Neumann János. <http://www.feltalaloink.hu/tudosok/neumannjanos/html/neujantal1.htm> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 02.)

Projects Agency – Védelem Fejlesztési Kutatási Tervek Hivatala), az Egyesült Államok Védelmi Minisztériumának kutatás-fejlesztésért felelős részlege, 1958-ban jött létre. Elsősorban titkos katonai célú kutatásokra alapították, de eredményei jelentősen gazdagították a civil életet is. Szerepe volt a radar, a lézer, a lopakodók, az űrprogram létrehozásában. A számítógép, a számítógépes hálózatok (ARPANET), az internet, a virtuális valóság technikák, a nanotechnológiák fejlesztésében is óriási szerepet játszott.⁵¹

Magyarországon 1960-ban 5 számítógép volt, és használtak már néhány harci eszközben is számítástechnikai megoldásokat. A Magyar Néphadsereg Számítástechnikai Központját 1966-ban hozták létre. MINSZK–22 számítógéppel rendelkeztek, amely két nagy helyiséget kitöltött. Eleinte logisztikai, majd később már harcászati-hadművelti feladatokhoz is használták. A következő évtizedekben a gyorsaság és a teljesítmény növekedésével párhuzamosan, ugrásszerűen elterjedt a számítógépek alkalmazása, megjelentek a személyi számítógépek, a hálózatok, majd az internet. Közben szükségszerűen megtörtént az adatvédelem fejlesztése is.⁵² A számítógépek és a mesterséges intelligencia katonai területen történő kutatása, majd az eredmények megjelenése a civil szférában jelenleg is folyamatos. A haditechnika, a kommunikáció, a hálózatok, a robotika, a tanulás, a viselhető eszközök, az okosruhák megalkotása 0,3 nm vastagságú szenzorokkal, mind csak egy-egy kiragadott példa a számítástechnika fejlődési irányaira. Az okosruhák viselője, mint egy élő, mobil szenzor, a környezetről is tájékoztatást adhat, ugyanakkor a saját egészségi állapotát is folyamatosan kontrollálja.⁵³

Exoskeletonok, robotok és a virtuálisvalóság-technika

A robotikus exoskeleton kifejlesztése szintén az amerikai hadseregben kezdődött a hatvanas években. A fő cél az volt, hogy az exoskeleton viselője emberfeletti erővel rendelkezzen.^{54, 55} Az exoskeleton egy külső „csontváz”, egy olyan mesterséges külső vázszerkezet, amely az emberi testre csatolva helyettesíti vagy támogatja bizonyos izmok, végtagok működését. Segítségével bénult végtagok mozoghatnak, vagy a saját erővel mozdíthatatlanul nehéz súlyokat is megemelheti az ember. Az emberi test terhelhetősége, gyorsasága, teljesítménye a sokszorosára növelhető az exoskeletonok alkalmazásával. Ma már nem csupán katonai, hanem gazdasági és orvosi célokra is használják. A DARPA kutatói az 1960-as években fejlesztették ki a *Hardimant*, azt az exoskeletonot, amely 682 kg-ot is képes volt megemelni.

⁵¹ Michael Aaron Dennis: Defense Advanced Research Projects Agency. <https://www.britannica.com/topic/Defense-Advanced-Research-Projects-Agency> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 26.)

⁵² A Magyar Néphadsereg és a Számítógép – A hőskor. https://lemil.blog.hu/2011/10/20/a_magyar_nep_hadsereg_es_a_szamitogep_1 (Letöltés időpontja: 2020. 04. 02.)

⁵³ Négyesi Imre: A mesterséges intelligencia és a hadsereg. I. Hadtudományi Szemle, 2017/2., 23–34. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00035/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_2_023-034.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 04. 13.)

⁵⁴ Robert Bogue: Exoskeletons and robotic prosthetics: a review of recent developments. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/01439910910980141/full/html> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 25.)

⁵⁵ Francesco Ferrati et al.: Socio-Economic Impact of Medical Lower – Limb Exoskeletons. 2013 IEEE Workshop on Advanced Robotics and its Social Impacts (ARSO). Shibaura Institute of Technology, Tokyo, Japan. <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/6705500> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 02.)

A fejlesztések folytatódtak, és a DARPA kutatói 2000 óta a *Holnap Katonája* tervén és az Exoskeletons for Human Performance Augmentation (Exoskeletonok Emberi Teljesítmény Növelésére) projekten dolgoznak. További cél az erő, az ellenálló képesség, a mozgékonyág növelése, a mozgások finomítása, pontosabbá tétele, a súly csökkentése, valamint az energiaellátás javítása (Massachusetts Institute of Technology – MIT, Human Universal Load Carrier – HULC).^{57, 58} Ezeknek az eszközöknek azonban olyan magas az ára (60–120 ezer amerikai dollár volt 2013-ban), hogy a katonai felhasználáson kívül csak egy szűk kör, döntően cégek, nagy mezőgazdasági és logisztikai vállalkozások, kórházak és rehabilitációs központok tudják megvásárolni őket.⁵⁹

Az USA-n kívül más országok is bekapcsolódtak a kutatásokba, és az exoskeletonok fejlesztésében két fő irány alakult ki, a katonai és a civil alkalmazás. A katonai céloknál, mint már említettem, főleg a superman, az emberfeletti erővel és kitartással rendelkező vasember létrehozása a cél, a civil felhasználásnál a termelés, a logisztika, az idősek és a fogyatékossggal élők támogatása, valamint az orvosi rehabilitáció fejlesztése. Természetesen nincs éles határ a fejlesztési irányok között.

Főleg japán tudósok értek el jelentős eredményeket az exoskeletonok nem katonai célra történő kialakításában. Elsősorban orvosok, fizioterapeuták képzéséhez, rokkant emberek támogatásához, nehéz fizikai munka megkönnyítéséhez és a sürgősségi, illetve veszélyes helyzetekből történő mentéshez hozták létre ezeket (HAL, Land Walker).⁶⁰

A fejlett társadalmakban jelentősen nő az idősek aránya. Mobilitásuk és függetlenségük fenntartásához szükséges lenne ezeknek az eszközöknek a használata.⁶¹ Az idősek ellátása mellett az orvosi felhasználás elsősorban a neurológiai betegeket érinti. Világszerte emelkedett a stroke, az agy- és a gerincvelősérültek száma. Utóbbiból 2007-ben, 1 millió emberre becsülve, átlagosan 23 új eset fordult elő. Évente mintegy 180 ezerrel nő a számuk, ez pedig azt jelenti, hogy körülbelül 3 millió ember él világszerte a traumás gerincvelő-sérülés következményeivel.⁶² Ugyancsak egyre nagyobb a sclerosis multiplex, az amyotrophias lateralsclerosis, a Guillain–Barre-szindróma, a Parkinson-kór előfordulási gyakorisága. Ezeknek a betegeknek

2. kép A Hardiman prototípusa⁵⁶

⁵⁶ Bogue: i. m.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Ferrati et al.: i. m.

⁵⁹ Uo.

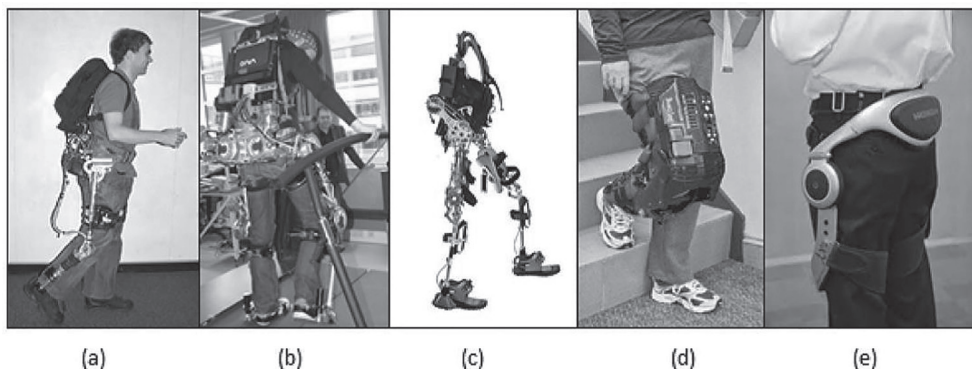
⁶⁰ Bogue: i. m.

⁶¹ Uo.

⁶² Bon San Bonne Lee et al.: The global map for traumatic spinal cord injury epidemiology: update 2011, global incidence rate. *Spinal Cord*, 2014 (52), 110–116.

a rehabilitációs kezelésében, életminőségük javításában, társadalmi visszailleszkedésük támogatásában kitűnően használhatók ezek a készülékek. Jelenleg nincs olyan exoskeleton, amely teljes egészében, napi szinten kiváltaná a kerekesszéket, de a rehabilitációban már most is igen jól alkalmazható. A cél, hogy csökkenjen a készülékek ára, egyszerűbb legyen a szerkezetük, és a jövőben majd egyénileg is elérhetővé váljanak az idős vagy károsodott emberek napi élettevékenységeinek végzéséhez, otthoni rehabilitációjához.⁶³

A lépcsőzés megkönnyítéséhez, illetve a kerekesszék átmeneti helyettesítésére (3. kép) használhatók az alábbi exoskeletonok:^{64, 65}

3. kép Exoskeletonok: (a) MIT, (b) MindWalker, (c) Austin, (d) AlterG Bionic Leg, (e) Honda Walk Assist Device.⁶⁶

Az exoskeletonok lehetővé teszik az objektív méréseket, így a gyógyulási folyamat pontosan követhető, precízebb rehabilitációs tervek építhetők fel. A járástanításhoz és a felső végtagi funkciók újratanulásához teljesen új lehetőségeket nyújtanak, különösen a neurorehabilitációban.⁶⁷ Amikor a gép mozgatja a béna végtagot, igen pontos analízis végezhető, precízen beállíthatók a gyakorlandó mozgás paraméterei, nagy ismétlésszámmal működtethető a rendszer. Ugyanakkor a páciens aktív szerepét is garantálja a visszajelző szenzorok révén. Így nemcsak egy sétaeszköz az exoskeleton, hanem aktív rehabilitációs fejlesztő eszköz is. Kivédi az állandó ülésből származó szövödményeket (csontritkulás, húgyúti szövödmények, decubitusok, obesitas, diabetes). Nem elhanyagolható a jó pszichés hatása sem, hiszen a mozgás javítja a közérzetet, és új életperspektívákat adhat, lényegesen javítva a társadalmi részvétel lehetőségét.^{68, 69} Az alábbi 5 exoskeleton már mind piacon van (4. kép).

⁶³ Ferrati et al.: i. m.

⁶⁴ Bogue: i. m.

⁶⁵ Emilia Mikolajewska – Dariusz Mikolajewski: Exoskeletons in Neurological Diseases – Current and Potential Future Applications. *Advances in Clinical and Experimental Medicine*, 2011/2., 227–233.

⁶⁶ Ferrati et al.: i. m.

⁶⁷ Mikolajewska–Mikolajewski: i. m.

⁶⁸ Ferrati et al.: i. m.

⁶⁹ Mikolajewska–Mikolajewski: i. m.

4. kép A Honda Walking Assist szerkezete⁷⁰

Az Indego (5. kép) már lényegesen kisebb súlyú (12 kg), 2014 óta kapható, és egyesíti az exoskeleton tulajdonságait a rehabilitációban jól ismert és jó hatásfokkal alkalmazott FES (Functional Electrical Stimulation) technikával.^{71, 72} Nem célom az összes, jelenleg forgalomban lévő exoskeleton bemutatása, csupán a fejlesztési irányokat szerettem volna érzékeltetni. A kutatások mind a mai napig tovább folytatódnak.

Magyarországon elsőként az OORI-ben (Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet) indult robotterápiás részleg. ArmeoSpring és ArmeoSenso készülékeik vannak, amelyeket a rehabilitációs program egy elemeként, a többi kezelés mellett, rehabilitációs team döntése alapján, főleg agy- és gerincvelősérültek, valamint stroke utáni állapotban lévő emberek kezelésére használnak.⁷³ Ezek a készülékek a felső végtagi funkciók javítását szolgálják, de szigorúan az egyéb, rehabilitációban szokásos eljárások mellett.⁷⁴ Nagy ismétlésszámmal, pontosan a beállított paraméterek szerint, egyénre szabottan történik a mozgás kivitelezése, ugyanakkor fáradásnál a megfelelő mértékben rásegíthet a gép a mozdulatokra. Tudományos bizonyítékok vannak a nagy ismétlésszám agyi plaszticitást stimuláló hatására. A Hocoma

⁷⁰ Bogue: i. m.

⁷¹ Ferrati et al.: i. m.

⁷² FES – funkcionális elektrostimuláció: az EMG és az elektromos izomstimuláció egyidejű, egyéni alkalmazása bénult izmok erősítésére. A biofeedback alapján, kihasználva az agyi plaszticitás lehetőségét, újrataníja a kiesett mozgásokat. A páciens saját szándéka indítja a mozdulatot, ezt érzékeli a rendszer, és stimulálja a megfelelő izmokat.

⁷³ Szakács Csenge et al.: Robotterápiás lehetőségek: a felső végtagi funkciójavítás koncepciója. Rehabilitáció, 2019/4., 160–166.

⁷⁴ Fazekas Gábor: Robotok alkalmazása centrális motoneuron károsodás következtében felső végtagi bénulttá vált betegek gyógytornázatásának támogatására a rehabilitáció során. Doktori tézisek. SOTE, Budapest, 2008.

5. kép *Indego*⁷⁵

cég Armeo rendszerébe három készüléktípus tartozik, amelyek a felső végtagi rehabilitáció csaknem teljes folyamatát végigkísérhetik. Már más robotterápiás eszközök is elérhetők a napi gyakorlatban (FINGER,⁷⁶ InMotion⁷⁷), és nemcsak a felső, hanem az alsó végtag kezelésére is. Az OORI-ben főleg az ArmeoSpring^{78, 79} és az ArmeoSenso⁸⁰ eszközök használatával szereztek jó tapasztalatokat. Egészen friss hír, hogy a Digital Health Summit 2020. február 27-ei magyarországi rendezvényén – amely a digitális egészségügy jövőjéről szolt –, a Vodafone Magyarország és az Ekso Bionics bemutatott egy olyan exoskeletont, amely a Vodafone IoT szenzorával működött, és amelyet elsősorban bénult emberek rehabilitációjára ajánlottak.⁸¹

A robotok kutatása és alkalmazása óriási fejlődésen ment át az elmúlt néhány évtizedben. Használják ezeket az iparban, a szolgáltatásokban, az egészségügyben, lassan az élet minden területén. A DARPA már a múlt század nyolcvanas éveitől intenzíven kutatta azokat a robotikai, távsebészeti lehetőségeket, amelyekkel a frontvonal közelében úgy lehet életmentő műtéti beavatkozásokat végezni, hogy közben nem sérül az egészségügyi személyzet.⁸² Ezekre a kutatásokra alapozva fejlesztették ki a ZEUS- és a da Vinci-rendszereket.

⁷⁵ Indego. <https://tinyurl.com/wj4kw8b> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 10.)

⁷⁶ Justin B. Rowe et al.: Robotic assistance for training finger movement using a hebbian model: a randomized controlled trial. *Neurorehabil. Neural Repair*, 2017/8., 769–780.

⁷⁷ InMotion Arm. <https://www.bioniklabs.com/products/inmotion-arm> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 31.)

⁷⁸ Tavaszsi Ibolya et al.: Új technológia alkalmazása a stroke-on átesett betegek rehabilitációs programjában. *Rehabilitáció*, 2016/1., 195–201.

⁷⁹ Szakács et al.: i. m.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Külső robotvázzal lehet gyorsabb a rehabilitáció. <https://iotzona.hu/egeszseg/kulso-robotvazzal-lehet-gyorsabb-a-rehabilitacio> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 10.)

⁸² Trapp Henci: Da Vinci, az egyeduralgkódó távsebész. http://medicalonline.hu/gyogyitas/cikk/da_vinci_az_egyeduralgkodo_tavsebesz (Letöltés időpontja: 2020. 04. 10.)

A da Vincivel végezték 1997-ben az első emberi műtétet, egy cholecystectomiát, majd egy mitrális billentyű cseréjét.⁸³ 2018-ban már 4 ezer távirányítású robotsebészeti da Vinci-rendszeret használtak a világon.⁸⁴ Nagyon pontos, minimálisan invazív, távolról is jól irányítható. Kitűnően használható műtétekhez és biopsziák elvégzéséhez. Jogosan vetődik fel a kérdés, a robot helyettesítheti-e az orvost. Véleményem szerint mind a kettő együtt, együttműködve szükséges. Az orvos irányításával és felügyeletével egy fáradhatatlanul pontosan végrehajtott robotsebészeti eszközzel érhető el a legjobb eredmény. A fenti invazív robotok mellett, a segítő robotok alkalmazása is egyre terjed. Ilyen például a Xenex, a fertőtlenítő, és a RIBA,⁸⁵ a hordozó robot. Magyarországon a Központi Honvédkórházban 2007 óta használnak szállító robotokat, vagyis robottargoncákat, étel, gyógyszer és hulladék szállítására (6. kép).

6. kép Robotok a Honvédkórházban⁸⁶

Kezdetben azért fejlesztették a robotokat, hogy futószalag mellett, monoton, nagy ismétlésszámú munkát végezzenek, vagy olyan helyeken dolgozzanak, ahová az ember nem tud vagy nem akar eljutni, mint például a harcterek vagy fertőzésveszélyes helyek. Utóbbi jelentősége a jelenlegi koronavírus-járvány miatt különösen időszerű. A fejlesztés az elmúlt években a nanotechnológia irányában is felerősödött.

A virtuális valóság (virtual reality – VR) olyan számítógépes alkalmazás, amely a felhasználó által képletesen bejárható, mesterséges háromdimenziós világot hoz létre. A felhasználó aktív résztvevője ennek a mesterséges világnak. A VR ideiglenes, egy adott fizikai környezet tér és idő dimenzióiban létezik, a benne végzett tevékenységet a felhasználó

⁸³ Tim Lane: A short history of robotic surgery. *Annals of the Royal College of Surgeons of England*, 2018/6., 5–7.

⁸⁴ Trapp: i. m.

⁸⁵ Shaik Jeelani et al.: Robotics and medicine: A scientific rainbow in hospital. *Journal of Pharmacy and Bioallied Sciences*, 2015/6., 381–383.

⁸⁶ Robotok segítenek egy magyar kórházban. <https://hirado.hu/2015/12/05/robotok-segitenek-egy-magyar-korhazban/> (Letöltés időpontja: 2020. 04. 10.)

döntései tartják fenn.⁸⁷ A VR létrehozásában jelentős szerepe volt a NASA által a nyolcvanas években elindított VIVED (Virtual Visual Environment Display), majd később a VIEW (Virtual Interactive Environment Workstation) programoknak.⁸⁸ A VR mellett az Augmented Reality (AR) népszerűsége is növekszik, amely valódi, létező fizikai objektumokhoz köti a virtuális valóságot. A VR-nek katonai, oktatási, szimulációs, játék, orvosi, valamint pszichológiai felhasználási lehetőségei vannak. Az AR/VR szoftverek második leggyakoribb felhasználója az egészségügy.⁸⁹ Az orvostudományon belül az oktatás – főleg az anatómia –, a diagnosztika, a sebészet és a rehabilitáció,⁹⁰ újabban a neurológia, a pszichiátria, valamint a pszichológia is egyre gyakrabban alkalmazza. Az AR/VR-alapú játékok, szimulátorok erőteljes terjedése a rehabilitációban, különösen a neurorehabilitációban figyelhető meg.⁹¹ Kitűnően használhatók a figyelem, a memória, a motorika fejlesztésében, és segítségükkel bonyolult segédeszközök alkalmazása is nagyon jól betanítható. Utóbbira példa az OORI Központi Ergoterápiáján kifejlesztett szimulátor, amely valódi helyszíneket leképezve, az elektromos kerekesszék használatának megtanulását segíti, mindezt biztonságos és érdekes, a figyelmet fenntartó szituációban.⁹²

Az utóbbi években egyre többen foglalkoznak a virtuálisvalóság-technikán alapuló egyensúlyfejlesztő lehetőségekkel. Dugue és munkatársai ilyen VR-on alapuló vizuális, vestibuláris, poszturális gyakorlatok végzésével szignifikáns egyensúlyjavulást értek el.⁹³ A VR-technika az alapja az egyensúly fejlesztésére kiválóan alkalmas balance trainernek is,⁹⁴ amely egy számítógépes kijelzővel összekapcsolt érzékelő platformot tartalmaz. Neurológiai betegeknél és baleset után a felborult izom-ízületi egyensúly helyreállítására kitűnően használható készülék.

(Folytatjuk)

(A tanulmány második, befejező részét a Honvédségi Szemle 2022/2. számában közöljük.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

18 éve szenvedte el története legsúlyosabb terrortámadását az Egyesült Államok. Infostart.hu, 2019. 09. 11. <https://infostart.hu/kulfold/2019/09/11/18-eve-szenvedte-el-tortenete-legsulyosabb-terrortamadasat-amerika>

⁸⁷ Kállai János: A komputer által létrehozott virtuális valóság pszichológiai mechanizmusai: téri reprezentációs sajátosságok. Magyar Pszichológiai Szemle, 2019/06., 181–200.

⁸⁸ Grigore C. Burdea — Philippe Coiffet: Virtual Reality Technology. John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, 2003.

⁸⁹ Felix Richter: The Diverse Potential of VR & AR Applications. <https://www.statista.com/chart/4602/virtual-and-augmented-reality-software-revenue/> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 20.)

⁹⁰ Burdea—Coiffet: i. m.

⁹¹ Vámos Tibor et al.: Nintendo Wii-játékok terápiás célú alkalmazása stroke-os betegek rehabilitációjában. Rehabilitáció, 2019/4., 167–174.

⁹² Síkné Lányi Cecília et al.: Virtuális valóság alapú játék fejlesztése az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet ergoterápia részlege páciensei rehabilitációjának elősegítésére. Rehabilitáció, 2019/1., 3–10.

⁹³ Gustavo Duque et al.: Effects of balance training using a virtual-reality system in older fallers. Clinical Interventions in Aging, 2013/8., 257–263.

⁹⁴ Miszory Erika Viktória et al.: Az osteoporotikus betegek egyensúlyfejlesztési lehetőségei Balance trainerrel. PEME XVI. PhD – Konferencia, 2018. 04. 11. <https://peme.hu/wp-content/uploads/2018/05/XVI-PhD-Konferencia-PEME.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 05. 20.)

- A Magyar Néphadsereg és a Számítógép – A hőskor. https://lemil.blog.hu/2011/10/20/a_magyar_nephadsereg_es_a_szamitogep_1
- Arab Spring. <https://www.britannica.com/event/Arab-Spring>
- Az ENIAC születésének igaz története. https://sg.hu/cikkek/43187/az_eniac_szuletesenek_igaz_tortenete
- Bergen, Peter L.: *September 11 attacks*. <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks>
- Besenyő János: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban. *Kül-Világ*, 2011/4., 51–75. <http://real.mtak.hu/83776/1/besenyo.pdf>
- Besenyő János: *Válság Darfurban*. Szakmai Szemle, 2008/3., 36–49. http://real.mtak.hu/83827/1/36_PDFsam_Valsag_Darfurban_Szakmai_Szemle_2008_3_szam_u.pdf
- Bogue, Robert: *Exoskeletons and robotic prosthetics: a review of recent developments*. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/01439910910980141/full/html>, DOI: 10.1108/01439910910980141
- Brackbill, Robert M. – Graber, Judith M. – Robison, William A.: *Editorial for „Long-Term Health Effects of the 9/11 Disaster”*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 09. 2019, 18. 3289. DOI 10.3390/ijerph16183289
- Burdea, Grigore C. – Coiffet, Philippe: *Virtual Reality Technology*. John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, 2003.
- Conflict in Darfur. <https://www.britannica.com/place/Sudan/Conflict-in-Darfur>
- Coombs, Allen W. M.: *The Making of Colossus*. *Annals of the History of Computing*, 1983/3.
- Crisan Andrea: *Migrációs fogalomtár*. In: Besenyő János – Miletics Péter – Orbán Balázs (szerk.): *Európa és a migráció*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019, 10–30.
- Dennis, Michael Aaron: *Defense Advanced Research Projects Agency*. <https://www.britannica.com/topic/Defense-Advanced-Research-Projects-Agency>
- Duque, Gustavo – Boersma, Derek – Loza-Diaz, Griselda – Hassan, Sanobar – Suarez, Hamlet – Geisinger, Dario – Suriyaarachchi, Pushpa – Sharma, Anita – Demontiero, Odom: *Effects of balance training using a virtual-reality system in older fallers*. *Clinical Interventions in Aging*, 2013/8., 257–63.
- Egeresi Zoltán: *A nyugatnak nem kell tartania a szír menekültektől*. *Infostart.hu*, 2019. 10. 30. <https://infostart.hu/kulfold/2019/10/30/egeresi-zoltan-a-nyugatnak-nem-kell-tartania-a-szir-menekultektol>
- Elekes Éva: *9/11: döbbenet és dilemmák*. *Népszava.hu*, 2015. 09. 11. https://nepszava.hu/1069414_9-11-dobbenet-es-dilemmak
- Eurostat – newsrelease, 12. 05. 2015. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6827382/3-12052015-AP-EN.pdf/6733f080-c072-4bf5-91fc-f591abf28176>
- Eurostat Statistics Explained. <https://tinyurl.com/rxee2pc>
- Fazekas Gábor: *Robotok alkalmazása centrális motoneuron károsodás következtében felső végtagi bémulttá vált betegek gyógytornáztatásának támogatására a rehabilitáció során*. Doktori tézisek. SOTE, Budapest, 2008.
- Ferrati, Francesco – Bortoletto, Roberto – Menegatti, Emanuele – Pagello, Enrico: *Socio-Economic Impact of Medical Lower – Limb Exoskeletons*. 2013 IEEE Workshop on Advanced Robotics and its Social Impacts (ARSO). Shibaura Institute of Technology, Tokyo, Japan. <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/6705500>
- Fregan Beatrix – Hronyecz Erika: *Új trendek a terrorizmusban? Rövid európai kitekintés*. *Hadmérnök*, 2014/4., 156–163. http://hadmernok.hu/144_17_freganb_he.pdf
- Gazdag Ferenc – Tálás Péter: *A biztonságot veszélyeztető tényezőkről I*. *Nemzet és Biztonság*, 2008/4., 3–13. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/gazdag_ferenc_talas_peter-a_biztonsagot-veszelyeztet_tenyez_kr_1_i.pdf
- Global Trends 2030: *Alternative Worlds*. https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf
- Göncz Árpád köztársasági elnök újrólévi köszöntője. <http://www.gonczarpad.hu/goncz-arpad-koztarsasagi-elnok-ujevi-koszontoje-1999>

- Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós: *Kriminológia, Szakkriminológia*. Complex Kiadó, Budapest, 2006, 450–453.
- Indego. <https://tinyurl.com/wj4kw8b>
- InMotion Arm. <https://www.bioniklabs.com/products/inmotion-arm>
- Institute for Economics & Peace. <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/11/GTI-2019web.pdf>
- Isaszegi János: *A 21. század élettérháborúi a földért, a vízért, az élelemért, a ... létezésért!* Gondolat, Budapest, 2015.
- Islamic State in Iraq and the Levant. <https://www.britannica.com/topic/Islamic-State-in-Iraq-and-the-Levant>
- Jackson, Richard: *War on terrorism*. <https://www.britannica.com/topic/war-on-terrorism>
- Jeelani, Shaik – Dany, A. – Anand, B. – Vandana, S. – Maheswaran, Thangadurai – Rajkumar, E.: *Robotics and medicine: A scientific rainbow in hospital*. Journal of Pharmacy and Bioallied Sciences, 2015/6., 381–383. DOI: 10.4103/0975-7406.163460
- Kállai János: *A komputer által létrehozott virtuális valóság pszichológiai mechanizmusai: téri reprezentációs sajátosságok*. Magyar Pszichológiai Szemle, 2019/06. 181–200.
- Kasznr Attila: *New Tendencies in the Terrorist Attacks Against Europe*. Hadtudományi Szemle, 2018/2., 142–152. https://www.researchgate.net/publication/326353776_New_Tendencies_in_the_Terrorist_Attacks_Against_Europe
- Kertész Gábor: *Islám Állam – végleg vége?* Terror & Elhárítás, 2017/4., 49–80. http://epa.oszk.hu/02900/02932/00014/pdf/EPA02932_terror_elharitas_2017_4_049-080.pdf
- Kis-Benedek József: *Világpolitikai trendek 2012–2030*. Felderítő Szemle, 2013/3–4., 5–31. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2012-3-4.pdf>
- Kiss Álmos Péter: *A hibrid hadviselés természetrajza. Haderőszerkezés-fejlesztés*. Honvédségi Szemle, 2019/4., 17–37. https://honvedelem.hu/files/files/116701/hsz_2019_4_017_037_4557.pdf
- Krajnc Zoltán: *Az aszimmetrikus hadviselés, fenyegetés alapkérdései*. Repüléstudományi Közlemények Különszám, 2008. 04. 11. http://real.mtak.hu/10441/1/Krajnc_Zoltan.pdf
- Külső robotvázzal lehet gyorsabb a rehabilitáció. <https://iotzona.hu/egeszseg/kulso-robotvazzal-lehet-gyorsabb-a-rehabilitacio>
- Lane, Tim: *A short history of robotic surgery*. Annals of the Royal College of Surgeons of England, 2018/6., 5–7.
- Lee, Bon San Bonne – Cripps, Raymond A. – Fitzharris, M. – Wing, P. C.: *The global map for traumatic spinal cord injury epidemiology: update 2011, global incidence rate*. Spinal Cord, 2014 (52), 110–116.
- Mikolajewska, Emilia – Mikolajewski, Dariusz: *Exoskeletons in Neurological Diseases – Current and Potencial Future Applications*. Advances in Clinical and Experimental Medicine, 2011/2., 227–233.
- Miszory Erika Viktória – Pakai Annamária – Járomi Melinda: *Az osteoporotikus betegek egyensúlyfejlesztési lehetőségei Balance trainerrel*. PEME XVI. PhD – Konferencia, 2018. 04. 11. <https://peme.hu/wp-content/uploads/2018/05/XVI.-PhD-Konferencia-PEME.pdf>
- Négyesi Imre: *A mesterséges intelligencia és a hadsereg I*. Hadtudományi Szemle, 2017/2., 23–34. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00035/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_2_023-034.pdf
- Ohana, David: *Sahel: 5 things you need to know about one of the world's poorest and most vulnerable regions*. <https://www.unocha.org/story/sahel-5-things-you-need-know-about-one-world%E2%80%99s-poorest-and-most-vulnerable-regions>
- One Hundred Eleventh Congress of the United States of America. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-111hr847enr/pdf/BILLS-111hr847enr.pdf>
- Pellek Sándor: *Katonaorvosi feladatok a migrációs válságban*. Hadtudományi Szemle, 2017/1., 320–336. https://epa.oszk.hu/02400/02463/00034/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_1_320-336.pdf

- Princz Gyula: *Kommentár. Menekültek, menedékkérők orvosi ellátása a Hamburg-Eppendorfi Belgyógyászati Klinikán*. OTSZ Online, 2016. 12. 19. http://otszonline.hu/szimposium_rovat/cikk/menekultek_menedekkerok_orvosi_ellatasa_a_hamburg_eppendorfi_belgyogyaszati_klinikán
- Richter, Felix: *The Diverse Potential of VR & AR Applications*. <https://www.statista.com/chart/4602/virtual-and-augmented-reality-software-revenue/>
- Robotok segítenek egy magyar kórházban. <https://hirado.hu/2015/12/05/robotok-segitenek-egy-magyar-korhazban/>
- Rowe, Justin B. – Chan, Vicky – Ingemanson, Morgan L. – Cramer, Steven C. – Wolbrecht, Eric T. – Reinkensmeyer, David J.: *Robotic assistance for training finger movement using a hebbian model: a randomized controlled trial*. *Neurorehabil. Neural Repair*, 2017/8., 769–780.
- Sahel. Region, Africa. <https://www.britannica.com/place/Sahel>
- Sikné Lányi Cecília – Mogánné Tölgyesy Szilvia – Szücs Veronika: *Virtuális valóság alapú játék fejlesztése az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet ergoterápia részlege páciensei rehabilitációjának elősegítésére*. *Rehabilitáció*, 2019/1., 3–10.
- Simon Péter: *Az arab tavasz kiváltó okai, jelene és hatása a biztonságpolitika alakulására*. *Felderítő Szemle*, 2014/1., 17–25. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2014-1.pdf>
- Syrian Civil War. <https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War>
- Szakács Csenge – Farkas Eszter – Sándor Krisztina – Tavaszai Ibolya – Fazekas Gábor: *Robotterápiás lehetőségek: a felső végtagi funkciójavítás koncepciója*. *Rehabilitáció*, 2019/4., 160–166.
- Tálás Péter: *A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára*. ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések, Budapest, 2007.
- Talhami, Ghada: *The Syrian Refugee Crisis in 2014*. <https://www.britannica.com/topic/Syrian-Refugee-Crisis-in-2014-The-1997834/Turkey>
- Tavaszai Ibolya – Boros Erzsébet – Dénes Zoltán – Fazekas Gábor: *Új technológia alkalmazása a stroke-on átesett betegek rehabilitációs programjában*. *Rehabilitáció*, 2016/1., 195–201.
- Tíz éve történt a londoni terrortámadás. https://ekozbenlondonban.blog.hu/2015/07/07/tiz_eve_tortent_a_londoni_terrortamadas
- Trapp Henci: *Da Vinci, az egyeduralkodó távsebész*. http://medicalonline.hu/gyogyitas/cikk/da_vinci_az_egyeduralkodo_tavsebesz
- UN says one million migrants should reach Europe by 2016. <https://www.euronews.com/2015/09/08/un-says-one-million-migrants-should-reach-europe-by-2016>
- Vámos Tibor – Arday Evelyn – Berencsi Andrea: *Nintendo Wii-játékok terápiás célú alkalmazása stroke-os betegek rehabilitációjában*. *Rehabilitáció*, 2019/4., 167–174.
- Varga Márton: *A Száhel-övezet válsága*. *Hadtudomány*, 2016/7. http://real.mtak.hu/37527/1/7_varga20mC3A1rton_u.pdf, DOI: 10.17047/HADTUD.2016.26.E.70
- Vida Csaba: *A jelenkori népvándorlás hatásai*. *Felderítő Szemle*, 2015/3., 5–16. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2015-3.pdf>
- Világhíres feltalálóink. Neumann János. <http://www.feltalaloink.hu/tudosok/neumannjanos/html/neujantall.htm>

Tarjáni Attila Imre alezredes:

CLAUSEWITZ NÉZETEINEK IDŐTÁLLÓSÁGA, AVAGY A PARADIGMAVÁLTÁS ÁRNYÉKÁBAN

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.11

ÖSSZEFOGLALÓ: *A háború általános elméletében napjainkig az egyik legmeghatározóbb paradigma Carl von Clausewitz nevéhez kötődik. A definíció alapján a háború „... az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet a saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük”.¹ A kiinduló alaptézis nem új keletű, hiszen a hadtudományban szintén meghatározó Szun-ce is megfogalmazta, hogy a „... hadviselés a legjelentősebb államügy”, amelyben harc nélkül leigázni az ellenség haderejét: ez a kiválóság csúcса.² Bár magát a gondolatot átfogóan szükséges értelmezni, az mindenféleképpen azt sugallja, hogy a cél: saját akaratunk rákényszerítése az ellenségre. A hadtudományban Clausewitz A háborúról című könyve a mai napig meghatározó tananyagát képezi minden hadtudományi iskolának és képzésnek. Felmerült azonban egy olyan anomália, miszerint az alaptézise a feje tetejére állt, és a 21. században úgy tűnik, hogy a politika a háború folytatása más eszközökkel.³*

KULCSSZAVAK: *politikai cél, akarat, potenciál, konfliktusok, technológiai változások, globalizáció*

Thomas Kuhn *A tudományos forradalmak szerkezete* című könyve alapján az anomália olyan korszak kezdete, amelyben a fogalmi kategóriákat addig módosítják, amíg előre láthatóvá válik az, ami eleinte anomália volt.⁴ Tehát, elsöre nem vethetjük el azon clausewitz-i megállapításokat, amelyek a hadtudomány és a háború elméletében eddig meghatározó jellegűek voltak, hanem inkább próbáljuk a modern kor változásainak megfeleltetni, és bizonyos helyettesítő magyarázatokkal alátámasztani annak létjogosultságát. Nehéz is lenne kijelenteni, hogy a paradigma érvénytelen, hiszen csak akkor tehetnénk ezt meg, ha képesek lennénk egy helyettesítő másik elméletet életbe léptetni.⁵

De mi indukálja igazából a paradigmában felismerhető anomáliákat? A katonai ügyekben bekövetkező forradalmak arra utalnak, hogy az eddig ismeretes alapelvek gyökerestül megváltoznak. Ezt pedig okozhatja több tényező is, nem feltétlenül csak az alkalmazott technológiai fejlődés. Jelenleg bizonyos alapok újradefiniálásával támasztjuk alá, hogy bár a világ megváltozott, attól még a paradigma részben helytálló. Azonban a változások folyamatosak: a társadalom, a világrend, a gazdaság, az új hadszínterek és a technológiai fejlődés folyamatos kérdések elé állítja az elmélet létjogosultságát. A kérdés, hogy vajon melyik tudományág fejlődése és mikor fogja végképp megcímkezni azt a problémát, ame-

¹ Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013, 39.

² Szun-ce: *A hadviselés tudománya*. Göncöl Kiadó, Budapest, 2012, 17.

³ Michel Foucault: *Mi a hatalom?* (Előadások a Collège de France-ban – részlet.) Polisz, 1998/35.

⁴ Thomas S. Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 69.

⁵ Uo. 83.

lyen már nem lehet egy teljesen új paradigma nélkül továbblépni. E folyamatos változások gyakorlatilag két alapkérdésen keresztül (ti. hogyan változott a háború oka, és mi a modern háború célja) direkten és indirekten alakítják azon anomáliákat, amelyek megkérdőjelezzik a paradigma létjogosultságát.

Ha magát a háború okát politikai célja mellett annak direkt gazdasági nyeresége szempontjából vizsgáljuk, akkor kijelenthető, hogy a modern háborúk közvetlenül már nem szolgálják ezt a célt. Harari írja le a *21 lecke a huszonegyedik századra*⁶ című könyvében, hogy azért olyan nehéz sikeres háborút viselni a nagyhatalmaknak a 21. században, mert az anyagi jellegű gazdasági javakat már nem igazán lehet hódítással megszerezni. A modern gazdaságban az értékeket inkább a technikai és intézményi tudás jelenti, amely megszerzésére a háború nem a legalkalmasabb mód. Mind az anyagi, mind a technikai tudás megszerzésére ma már sokkal hatékonyabbak az információ, a diplomácia és a gazdaság mint nemzeti erőkitvétési módok. Természetesen ez nem jelenti, hogy ezen elmélet szerint a háború vagy konfliktus nem szolgálhat gazdasági gyarapodással, hiszen egy helyettesítő háborúba eladott eszközök és technológiák indirekt módon szolgálhatják ezt a célt.

Van azonban a háború okának egy tudományelméleti magyarázata is. Fukuyama fogalmazta meg *A történelem vége és az utolsó ember* című könyvében,⁷ hogy az emberiség alapvető természete az elismerésért való küzdelem, ami megkülönbözteti az állatoktól. Mivel a háború (egyik) oka az elismerés vágya, amelyért egész nemzetek küzdenek és bocsátkoznak véres viadalba, így az meghatározza a nemzetközi politika természetét is.

Az elismerés iránti vágy okozta háború nem zárja ki annak politikai töltetét, de befolyásolja tényleges okát. Ha azonban valóban a többieknél nagyobb elismerés megszerzése a mozgatórugója a háborúnak, akkor – Fukuyama elmélete szerint – a liberális világ társadalmi jellege fékként és ellensúlyként működik annak gyakoriságával szemben. Hiszen a liberális demokrácia csillapítja az egyes ember irracionális vágyát, és helyette azt a szemléletet közvetíti, hogy egyenlő a többiekkel. Ezáltal az a világ azon részén, ahol a liberális demokrácia a meghatározó, kisebb a háborúra való hajlam, hiszen a legitimitás és a gazdasági együttműködés eredményesebben váltja be a célokat.⁸ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a háború és a konfliktus eltűnik az emberiség történelméből, ellenben annak okai eltérő mintázatot mutatnak.

Samuel Huntington elmélete⁹ szerint azonban az átalakult világban a különböző civilizációkhoz tartozó államok és csoportok lesznek a konfliktus forrásai. Ezen civilizációk között nem az elismerés pusztá vágya, hanem a nyugati arrogancia, az iszlám intolerancia és a kínai magabiztosság vezet visszafordíthatatlanul konfliktushoz. Huntington a civilizációk közötti ellentétet „törésvonal-háborúként” írja le, amelynek közvetlen gyökere a különböző identitásban rejlik. Ebben a típusú háborúban a politikai szempontok nem érvényesülnek és véres, illetve könyörtelen jellegűek. A kiváltó szándék a gyűlöletre alapozódik, így a liberális demokráciák által biztosított hajlam a konfliktus elkerülésére nem érvényesül a félelem és a bizalmatlanság felett.

* * *

⁶ Yuval Noah Harari: *21 lecke a 21. századra*. Central Kiadó, Budapest, 2018, 158.

⁷ Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014, 20–21.

⁸ Uo.

⁹ Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019, 299–454.

Bármi is legyen a kiváltó ok a háborúra, mindenféleképpen beszélhetünk szándékról és akaratról, amelyben Clausewitz fogalmai, még ha részben is, de helytállóak. Clausewitz elmélete alapján a harc tulajdonképpen két különböző elemből áll: az ellenséges érzületből és az ellenséges szándékból.¹⁰ A szándék az a stratégiai cél, amely a magasabb politikai cél megvalósulását irányozza elő, az érzület pedig az erkölcsi-morális iránytű, amely az akaratból és a nemzeti ügy melletti elkötelezettségből ered.

Annak érdekében, hogy megvalósuljon a szándék és az érzület, Clausewitz a *háromságban* fogalmazta meg a szükséges kondíciókat, amely megléte elengedhetetlen a háborúhoz. A háromság elemei: a politikai cél, az akarat és a potenciál. Mivel a háború alapvetően politikai cél elérése más eszközökkel, így egyértelműen kell megfogalmazni azt a végállapotot, amelyet a konfliktus hivatott elérni. A cél elérése érdekében szükség van egy olyan forrásra, amely magában foglalja mind a haderőt, mind az ország gazdasági képességét, amely a szemben álló fél ellenálló erejéhez és ellenállási akaratának nagyságához van szabva. Végül, de nem utolsósorban a társadalom elkötelezettsége és akarata a nemzeti ügy érdekében, azaz a nép vagy társadalom teljes mértékű támogatása.¹¹ Ezáltal Clausewitz a háromság elvéhez mérte a háború megnyerésének lehetőségét is, amelyet három, egymástól elkülöníthető módon írt le: vagy a szemben álló fél potenciálját (forrását) kell elpusztítani, vagy az akaratot megtörni, vagy a kettő ötvözetével kell a sikert elérni.¹²

* * *

A modern konfliktusok jellegében azonban a szándék és az érzület eggyé válik, és új értelmezést nyer. Az identitásból gyökerező háborúk vagy konfliktusok gyűlöleten alapozódnak, amelyben a szándék a másik fél elpusztítása.¹³ Hiába nem azonosítható tiszta politikai cél a törésvonal-háborúkban, nem lehet kijelenteni, hogy nincs politikai töltete.

Az identitásból eredő konfliktusok alapvetően két nagy okozati kategóriába sorolhatók: ezek egyikét a klímaváltozás okozta élettér/erőforrás jellegű nemzeti érdekek alkotják, a másikat pedig a korábbi történelemből megmaradt nemzeti egységesség (tehát az összeomlás elkerülése) megtartására irányuló erő kifejtések. A vallást szándékosan nem soroltam külön kategóriába, mert megítélésem szerint mindkét okozat direkt vagy indirekt támogatója.

Mivel az identitás gyűlöletalapú, így a politikai töltet azt a célt szolgálja, hogy lehetőség szerint kordában tartsa a konfliktust, megakadályozandó annak globális jellegűvé terjeszkedését, vagy az esetleges véres népiirtás elkerülését. Mivel a szándék és az érzület eggyé válik, így a nép, azaz a társadalom a meghatározó alapja a konfliktus forrásának. Ha figyelembe vesszük Clausewitz elméletét, akkor mind a háború okának, mind az elérhető győzelemnek ez válik a súlypontjává.

A társadalom, azaz az akarat megtörése meghatározó stratégiai erő kifejtésnek számított a modern kor háborúiban. Elméleti síkon, a három győzelmi lehetőség közül ez ígérkezik a legkönnyebbnek, vagy legalábbis ez jár a saját erők veszteségének legkisebb kockázatával. A múltbeli tapasztalatok alapján egy megtört konvencionális haderő nem jelenti az ellenállási képesség elvesztését, mivel amennyiben kialakul a kedvezőtlen aszimmetria a szemben álló felek között, akkor a hátrányban lévő fél stratégiát vált, és különböző módokon akadályozza az erősebb felet a politikai céljainak elérésében.

¹⁰ Clausewitz: i. m. 40.

¹¹ Uo. 55–56.

¹² Uo. 41–43.

¹³ Huntington: i. m. 429.

Elméletben a lakosság, azaz az akarat megtörése direkt és indirekt módon is hozzájárul a győzelemhez. Egyrésztől, ha a lakosság nem tekinti nemzeti ügynek a háborút, vagyis elfogadhatónak tarja a szemben álló fél politikai céljait, akkor mi értelme van számára az ellenállásnak és szenvedésnek? A „...háború végeredménye sohasem abszolút”,¹⁴ tehát egy ideiglenes beletörődés a veszteségbe még nem feltétlenül jelenti, hogy hosszú távon nincs lehetőség az elfogadott politikai célok változtatására. Emellett pedig a lakosság nemcsak az akaratot, hanem indirekt módon a szükséges potenciált is táplálja, azaz – például ipari munkásként – kiszolgálja a hadsereg folyamatos igényeit.

A lakosság támadása tehát elméleti síkon kettős célú erőkifejtés: megtörni az akaratot, és egyben csökkenteni a potenciált. Ez a feltételezés vezérelte a második világháború és Vietnám stratégiai bombázásait. Hogy mennyire hatékony ez az elmélet, azt nehéz megállapítani. Tény, hogy a stratégiai bombázás magas foka Hirosima és Nagaszaki bombázása volt, amely megadta a Japán császárnak azt a lehetőséget, hogy kulturális arculatvesztés nélkül elfogadja a vereséget. Azonban más a helyzet Németország és Anglia bombázásának „sikereiben”. A hadügyi szakértők mindkét oldalon kitarítottak az elképzelés mellett, azonban a várt hatás nem igazán mutatkozott. Ahogyan Rutger Bregman fogalmaz *Emberiség* című könyvében:¹⁵ „...Tömeghisztériának nyoma sem volt, épp ellenkezőleg: a bombatalálatot szenvedett helyek lakosai megkönnyebbülést éreztek [...] A súlyos és hosszan tartó mentális terhelés ellenére bámulatosan kiegyensúlyozottan és visszafogottan reagáltak.” A lakosságot tehát jobban összekovácsolta a támadások folyamatossága, és növelte bennük a kitarítás és nemzeti érzetek szükségességét.

Miért fontos elemezni a múltat? Mert a jelenlegi kibertámadások koncepciójában is ez a stratégia feltételezés: a lakosság megtörése vagy befolyásolása az akarat megtörése céljából. A teória elméleti síkon hasonlóan helytálló ugyanúgy, mint a stratégiai bombázás elmélete. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy milyen kiegyensúlyozott az akarat békeidőben, és mennyire változik meg válságban, főleg amikor kialakul a Clausewitz által említett ellenséges érzület.¹⁶

* * *

De nem csak a társadalmi változások állítják kihívás elé az akarat kialakulását, vagy esetleges megtörését, a technológiai változások is okoznak meghatározó anomáliákat a korábbi elméletekben. Jelenleg a robotika és az autonóm rendszerek a háború karakterisztikáját változtatják, illetve erkölcsi-morális kérdések sorával állítják kihívás elé a stratégiai tervezőket.¹⁷ A két új hadszíntér: a viláágűr és a kibertér azonban rövidebb távon már jelentős anomáliákat hoz a felszínre.

Ahogyan Yvonne Hofstetter leírja a *Láthatatlan háború* című könyvében, a genfi konvenció által definiált konfliktusok átalakultak. A nem állami szereplők az általuk gerjesztett háborúkban a legtöbb esetben kerülnek a nyílt harcot, és aszimmetrikus stratégiát követnek. Ebben a hadviselésben a hatalmi és az erőegyensúly elve nem érvényesül, mivel a nem állami szereplők és a kisebb államok is a kibertér színterén csekély költségráfordítással tudnak a nagyhatalmakat veszélyeztető képességeket elérni. Az információ mindenki számára elérhető, ezáltal a fejlesztési versenyben az esélyek is kiegyenlítettek.

¹⁴ Clausewitz: i. m. 45.

¹⁵ Rutger Bregman: *Emberiség. Mégis jobbakk lennénk, mint hittük?* HVG Könyvek, Budapest, 2020, 14–15.

¹⁶ Clausewitz: i. m. 40.

¹⁷ Paul Scharre: *A terminátor eljövetele.* Alexandra Kiadó, Budapest, 2019, 311.

A nagyhatalmak igyekeznek ragaszkodni a nemzetközi hadijoghoz, azonban a digitális térből érkező támadásokra fegyveres konfliktussal válaszolni továbbra is felvet jogi, erkölcsi és morális problémákat. Hiába azonosítható be adott esetben a támadás fizikai kiindulópontja, nehézkes bizonyítani az adott ország szándékát és részvételét, hiszen a nem állami szereplők ugyanolyan hozzáféréssel rendelkeznek a digitális térhez.¹⁸ A kibertérben elkövetett támadások feltételezett politikai célja utalhat az adott ország nemzeti érdekére, de két különböző dolog *tudni* és *bizonyítani* ezt a tényt egy esetleges fegyveres konfliktus kirobbanásának kockázatában.

A másik meghatározó jellemzője a digitális térnek, hogy az nem szorul fizikai távolságkorlátok közé. Ezáltal minden állami és nem állami szereplő képes a világ bármely pontján elhelyezkedő ország felé támadást indítani, függetlenül annak hatalmi vagy regionális szerepétől.

A digitális hadszíntéren folyó küzdelem tehát egy meghatározó módja lett a helyettesítő háborúknak, ahol a támadók (legtöbbször nyílt erőszak alkalmazása nélkül) képesek politikai akarukat rákényszeríteni a szemben álló félre. Mindezt tehetik úgy, hogy a Clausewitz-féle hármasságból a nép, azaz a társadalom akarata kikerül az egyenletből.

Mivel nem beszélhetünk a klasszikus értelemben vett háborúról, így a béke és a háború közötti határok elmosódnak; nehezen beazonosítható, hogy kik a szemben álló felek, és hogyan alkalmazhatóak (ha egyáltalán alkalmazhatóak) a nemzetközi jog és a hadviselés szabályai. Ennek okaként, a biztonsági szakemberek már nem is minősítik háborúnak ezt a fajta hibrid hadviselést, hanem fenyegetéssé fokozzák a hibrid intézkedéseket.¹⁹

A kibéhadviselés kiterjesztésével Kína hamar felismerte azokat a stratégiai előnyöket, amelyek révén elérheti politikai céljait anélkül, hogy fegyveres konfliktust robbantana ki. Ennek megfelelően alkalmazza a háromtípusú – ti. a pszichológiai, a törvényi, és a közvéleménnyel szembeni – hadviselést. A *pszichológiai hadviselés* a megítélés és a közhiedelem befolyásolására, a *jogi hadviselés* az egyezmények és a nemzetközi jog manipulálására, a kiskapuk (ti. a nem egyértelmű megfogalmazások) kihasználására, a *közvéleménnyel szembeni hadviselés* pedig a kínai és külföldi társadalom véleményének befolyásolására irányul.²⁰

A háromféle hadviselés indirekt módon is kiválthat belső konfliktust, azaz képes politikai hatást elérni. „...*A tapasztalat azt mutatja, hogy ha az emberek nem küzdhetnek egy igaz ügyért, mert az egy előző nemzedék idején már győzedelmeskedett, akkor az igaz ügy ellen fognak küzdeni.*”²¹ Ezáltal a szemben álló fél lehetőségei a saját ellenálló akarat növelése és a másik fél ellenálló képességének megosztása; a cél vagy a meggyőzés és ezáltal az akaraterő olyan fokának kialakítása, amely identitásalapúvá válik; vagy az igaz ügy elleni küzdelem, amely megosztja a társadalmat és elveszi annak ellenálló képességét.

* * *

Az akarat fontossága megkérdőjelezhetetlen, de bármennyire is célravezetőbb a politikai célokat törvénytelen vagy indirekt módon elérni, a Clausewitz háromságához tartozó potenciál szükségessége nem mutat jelentőségsökkenést.

¹⁸ Yvonne Hofstetter: Láthatatlan háború. Corvina Kiadó, Budapest, 2020, 29–36.

¹⁹ Uo. 39–43.

²⁰ P. W. Singer – Emerson T. Brooking: LikeWar: The weaponization of social media. Houghton Mifflin Harcourt, Boston, 2018, 184.

²¹ Fukuyama: i. m. 552.

Igor Primoratz fogalmazta meg, hogy a demokráciák nehezen befolyásolhatók a háborúra, ezáltal a demokráciáknak szükségük van arra, hogy gonoszként fessék le az ellenségeiket.²² Az így kialakított félelem biztosítja azt az akaratot, amelyben nem kérdőjelezi meg a társadalom a hadi kiadásokat és a professzionális modern haderő létjogosultságát. A folyamatos fenyegetések sarkallják a nagyhatalmakat a hadiipari fejlesztésekben és kutatásokban, a kis nemzetek pedig az új nagyhatalmi tapasztalatokra és trendekre alapozzák a saját nemzeti katonai beszerzéseiket.

A folyamatos feszültségkeltés és a fenyegetés következménye tehát a folyamatos technológiai fejlesztés, amely biztosítja a katonai képességek egyensúlyát a nagyhatalmak között. De ugyanez a mozgatórugója a világgazdaság egyik meghatározó szegmensének: a hadiipari exportnak.

A fenyegetés és a feszültség konfliktus nélküli ingerét egy bizonyos idő után megszokná a társadalom, amely miatt megkérdőjelezhetné azon források felhasználását, amelyek a katonai erőre irányulnak. Így egyfajta nagyhatalmi érdekké válik bizonyos szintű, a saját országtól lehetőleg távolabbi konfliktus gerjesztése, amely megerősíti a félelmet, és igazolja a kiadások szükségességét. Emellett van egy másik oldala is a konfliktusok kialakításának: az indirekt politikai cél és a hadiipari export fellendítése.

* * *

A helyettesítő háborúk vagy konfliktusok biztosítják azt a lehetőséget, hogy a nagyhatalmak közvetlen következmények nélkül próbálják elérni indirekt politikai céljaikat. Így az eszkalációs létra folyamatos kontrollálásával érik el befolyásukat úgy, hogy elkerülik a saját országuk területi bevonását és korlátozzák a háború további terjeszkedését. Mindazonáltal kijelenthető, hogy bármilyen politikai töltetet kap az adott helyettesítő konfliktus, a nagyhatalmak profitálnak belőle. Erre talán legjobb példa a szíriai háború, amely kiváló lehetőséget biztosít Oroszország számára, hogy bevesse, kipróbálja, illetve továbbfejlessze legújabb haditechnikai eszközeit. Ezáltal pedig egyfajta marketingeszközként alkalmazza a sikereket a hadiipari vevőkörének kiterjesztésére. Ennek gyakorlati megnyilvánulása, hogy Algéria bejelentette igényét a Su-34 bombázóra, illetve a Ka-52 és a Mi-28N helikopterekre is megnőtt a nemzetközi igény a szíriai háborús tapasztalatok miatt.²³

Az ilyen jellegű helyettesítő háborúkban az indirekt politikai cél: a hadiipari export révén kiaknázni a szövetségek és együttműködések kialakításának lehetőségét, ezáltal ugyanis lehetővé válik a regionális hatalmi viszonyok átalakítása és a gazdaság más irányú erősítése.

Oroszországnak – a fosszilis energiahordozókkal folytatott kereskedelme mellett – a második legnagyobb bevétele a hadiipari eszközök értékesítéséből származik. 2016-ban több mint 15 milliárd dollár bevételt könyvelt el hadiipari exportból. Legnagyobb kereskedelmi partnerei: Kína és India. Nyilvánvaló, hogy a hadiipari export nem csupán nyereségtermelésre szolgál, hanem diplomáciai és gazdasági együttműködések kiépítésének platformjaként is. Ennek egyik kiemelkedő példája azon orosz–kínai megállapodás, amely egy új gázvezeték kiépítésére irányul a két ország között.²⁴

* * *

²² Igor Primoratz: *Civilian Immunity in War*. Oxford University Press, New York, 2007, 256–257.

²³ Sergey Denisentsev: *Russia in the Global Arms Market*. Center for Strategic and International Studies, 1–3. <https://www.csis.org/analysis/russia-global-arms-market> (Letöltés időpontja: 2020. 02. 29.)

²⁴ Lucas Edward: *The new Cold War: Putin's Russia and Threat to the West*. London, Bloomsbury, 2014, 196.

A konfliktusok és a fenyegetések – a gazdasági nyereség mellett – indirekt módon a globális biztonság növelésére is szolgálnak. A nagyhatalmak közötti versengés célja gyakorlatilag a nyílt konfliktus elkerülése. Ebben a megközelítőleg azonos katonai képességek garantálják, hogy ne alakuljon ki az a Clausewitz által megfogalmazott védekezésképtelenség, amelynek révén egyik fél rá tudja erőltetni az akaratát a másik félre (legalábbis elméleti síkon, nem pedig a fegyveres erőszak eszközével). Ezáltal kialakul az elrettentés, amelyben mindkét fél úgy értékeli, hogy az áldozat, amelyet meg kellene hoznia a siker érdekében, nagyobb, mint amennyit az erőszak révén nyerhetnének egymástól.²⁵

* * *

A globalizáció hatása a hadiipari képességek biztosítását is átjárja, ezáltal jelentősen befolyásolja az esetleges konfliktusban elérhető politikai cél jellegét is. „*A háború sohasem izolált tevékenység*”²⁶ – állapította meg Clausewitz. Tehát a konfliktus, vagy fenyegetés, még ha regionális jellegű is, annak a stratégiai potenciálra kivetített hatása globális.

Az Amerikai Egyesült Államok űrparancsnoksága, amelynek egyik fő feladata, hogy az orosz fenyegetésre válaszoljon, és meghatározó katonai képesség előnyt biztosítson az új hadszíntéren, napjainkban próbálja elérni, hogy önálló legyen, és ne kelljen orosz teherhordozó rakétákat vásárolnia.²⁷ Amíg a versengés nem fajul konfliktussá, addig a gazdasági együttműködés a katonai képesség kialakításában nem preferált, de nem is számít meghatározóan tiltottnak. Szinte minden ország rá van utalva a világban más nemzetekre, legyen szó nyersanyagról, gyártástechnológiai eszközről, részegységről, vagy valamilyen fő darabról az adott eszközhöz.

Azonban más a helyzet egy olyan konfliktus kirobbanásakor, amelyben a politikai töltet identitásból eredő problémákat táplál. Ilyenkor a gazdasági együttműködés azonnali korlátozása egyfajta platformként szolgál globálisan a konfliktus korlátozására, illetőleg a kényszerítés jellegére, hogy a szemben álló felek – még ha vannak is politikai töltetű céljaik – minél hamarabb befejezzék a szembenállást. Erre adnak példát a Törökország által gyártott Bayraktar-drónok, amelyek meghatározó katonai előnyt jelentettek az azeri–örmény háborúban. Azonban még Törökország sem képes teljes mértékben önmagában előállítani haditechnikai eszközeit. A válság hatására Kanada leállította a vezérlőchipek szállítását Törökország részére, ezzel korlátozva az eszköz exportálását.²⁸

A drónok alkalmazása olyan mértékben megnövelte a szemben álló felek konvencionális potenciáljának csökkentésére irányuló erőfeszítéseket, amelyek megkérdőjelezzik annak további szükségességét. Azonban ha a potenciál már nem ebben mérhető, akkor hogyan lehet mérni a Clausewitz által megfogalmazott győzelem lehetőségét?

Mivel a hegyi-karabakhi konfliktus identitásgyökerű konfliktusnak számít, így az elérhető politikai cél jellege is komplikált, illetve az ellenséges érzület vezérelte lakosság akaratának befolyásolása vagy megtörése meghatározatlanul nehézkes. Ez az a típusú hábo-

²⁵ Clausewitz: i. m. 41.

²⁶ Clausewitz: i. m. 43.

²⁷ Ken Dilanian: Why Does the US use Russian Rockets to Launch Its Satellites? NBC News. <https://www.nbcnews.com/mach/space/why-does-u-s-use-russian-rockets-launch-its-satellites-n588526> (Letöltés időpontja: 2021. 04. 25.)

²⁸ Pénzváltó Nikolett: Drónhatalom lett Törökország. Mandiner, 2021. 01. 18. https://mandiner.hu/cikk/20210118_dronhatalom lett_torokorszag (Letöltés időpontja: 2021. 04. 25.)

rú, amelyben Huntington leírása alapján politikai szempontok nem érvényesülnek és véres, illetve könyörtelen jellegűek.

* * *

Vajon megállja-e a helyét napjainkban azon tétel, amely szerint a „...háború az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet a saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük”.²⁹ Mivel a politikai célok hatékonyabban érhetőek el törvénytelen, vagy indirekt befolyásolás, vagy helyettesítő háborúk alkalmazásával, illetőleg az erőszak alkalmazása nehezebben képviselhető a demokráciában,³⁰ így a törésvonal-háborúk mint identitás- és gyűlöletalapú érzületek jelentik az eszközt, hogy az erőszak megnyilvánulására ösztönözze a társadalmat.³¹

A háború vagy konfliktus politikai jellegét is meghatározza az a szintű globalizáció, amelyre a világgazdaság épül. A világ bármelyik pontján kialakuló konfliktus negatív következményekkel jár globálisan, amely adódhat az érintett ország gazdasági szerepének korlátozódásából, illetve azon embargóból, amelyet a nagyhatalmak vezetnek be annak érdekében, hogy a kényszerítés elvét alkalmazva törekedjenek a konfliktust megoldani. A kényszerítés elvét alkalmazzák továbbá a szemben álló nagyhatalom tevékenységi szabadságának korlátozására annak érdekében, hogy ne szolgáljon lehetőségként számára a kiterjesztett politikai célok megvalósítására, vagy a regionális egyensúly megváltoztatására.

Ha minden konfliktus direkt és indirekt módon globális gazdasági következményekkel jár, akkor megéri-e a befektetett kockázatot, hogy valaki rákényszerítse a szemben álló felet akaratának elfogadására. Téve mindezt, hogy az akaratérvényesítés lehetősége sokkal célravezetőbb befolyásolással, mint erőszakkal az ellenséges érzület- és identitásproblémák miatt. A politikai töltettel és nem direkt politikai céllal rendelkező helyettesítő háborúkban pedig nem a saját akaratunk rákényszerítése a cél, hanem egy olyan érdekérvényesítés, amely direkt és indirekt módon támogatja a gazdaság és a diplomácia további sikereit.

Természetesen egy új paradigma, amely teljes mértékben kiváltja a régit, még megalkotásra vár. De kijelenthető, hogy érzékelhető egy olyan anomália, amely alapján a háború célja az identitásban gyökerezik, ezáltal a cél nem az akarat rákényszerítése, hanem – a reálisan mérhető politikai cél hiányában – az ellenséges érzület levezetése erőszakkal. Ezáltal az új paradigma valahogyan a következő jelleg felé irányul: a direkt és indirekt befolyásolás az, aminek célja, hogy az ellenfelet a saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük; a háború pedig az ellenséges érzület kontrollálatlan megnyilvánulása, amelyben a szemben álló fél akarata a saját akaratunk szemszögéből jelentéktelen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bregman, Rutger: *Emberiség. Mégis jobbakk lennénk, mint hittük?* HVG Könyvek, Budapest, 2020.

Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.

Denisontsev, Sergey: *Russia in the Global Arms Market*. Center for Strategic and International Studies.

<https://www.csis.org/analysis/russia-global-arms-market>

²⁹ Clausewitz: i. m. 39.

³⁰ Hofseter: i. m. 39.

³¹ Huntington: i. m. 454.

- Dilanian, Ken: *Why Does the US use Russian Rockets to Launch Its Satellites?* NBC News.
<https://www.nbcnews.com/mach/space/why-does-u-s-use-russian-rockets-launch-its-satellites-n588526>
- Foucault, Michel: *Mi a hatalom?* (Előadások a Collège de France-ban – részlet.) Polisz, 1998/35.
- Fukuyama, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- Harari, Yuval Noah: *21 lecke a 21. századra.* Central Kiadó, Budapest, 2018.
- Hofstetter, Yvonne: *Láthatatlan háború.* Corvina Kiadó, Budapest, 2020.
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019.
- Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Pénzváltó Nikolett: *Drónhatalom lett Törökország.* Mandiner, 2021. 01. 18.
https://mandiner.hu/cikk/20210118_dronhatalom_lett_torokorszag
- Primoratz, Igor: *Civilian Immunity in War.* Oxford University Press, New York, 2007.
- Scharre, Paul: *A terminátor eljövetele.* Alexandra Kiadó, Budapest, 2019.
- Singer, P. W. – Brooking, Emerson T.: *LikeWar: The weaponization of social media.* Houghton Mifflin Harcourt, Boston, 2018, 184.
- Szun-ce: *A hadviselés tudománya.* Göncöl Kiadó, Budapest, 2012.

Gál Csaba ny. ezredes:

KATONAI ÉS HADITECHNIKAI HÍREK, INFORMÁCIÓK A NAGYVILÁGBÓL

2022 ELEJÉN VÍZRE BOCSÁTHATJÁK KÍNA HARMADIK REPÜLŐGÉP-HORDOZÓ HAJÓJÁT

A washingtoni Stratégiai és Nemzetközi Tanulmányok Központja (Strategic and International Studies – CSIS) nyilvánosságra hozott 2021. október 23-án műholdról készített fotókat, amelyeken a harmadik kínai, jelenleg még építés alatt álló repülőgép-hordozó hajó látható.¹ Szakértői vélemény szerint a Sanghaj közelében épülő, egyelőre *Type 003* elnevezésű hajó technológiai szempontból várhatóan nagyon megközelíti a jelenlegi hasonló kategóriájú amerikai hajókat. A fotók értékelése alapján a hajótörzs akár már 2022 februárjában vízre bocsátható lesz. A nagyobb belső és külső részegységek – mint például a hajtómű és a repülőgépek felszállását elősegítő katapult – beépítése már befejeződött, vagy nagyon közel van ahhoz. Még a fedélzeti radarrendszert és a fegyverzetet kell telepíteni, mielőtt ezt a második saját építésű repülőgép-hordozót vízre bocsáthatják a Jangce folyón. Kína első repülőgép-hordozója a *Liaoning*, amely egy 1998-ban Ukrajnától vásárolt félkész hajó átépített, korszerűsített változata, és 2012-ben állt szolgálatba. A második, a saját építésű *Shandong* 2019 decemberében lett a kínai hadiflotta tagja. Mindkettő a már elavult, szovjet technológia jegyeit hordozza magán, egyikén sincs katapultberendezés, ezért a róluk felszállni képes kínai repülőgépek típusválasztéka korlátozott. A *Type 003* becsült vízkiszorítása 100 ezer tonna, és a katapultrendszere – amely nem kizárt, hogy a legújabb amerikai hajókéhoz hasonlóan elektromágneses alapon működik – alkalmassá teszi különböző rendeltetésű – például korai előrejelző és irányító, légi utántöltő és rádióelektronikai zavaró – repülőgépek hordozását és üzemeltetését is. Szakértők szerint a hajó valószínűleg hagyományos meghajtást kap, ami korlátozza műveleti képességeit.

KÍNA AMERIKAI HADIHAJÓK MAKETTJEIVEL GYAKOROL

A Maxar vállalat által 2021 októberében készített műholdas fényképek szerint Kína a közel lakatlan Takla-Makán homoksivatagban kialakítás alatt lévő új lőtérén amerikai hadihajó makettjeit építi fel, hogy azok segítségével gyakoroltassa haderejét, illetve fegyvereket teszteljen.² Az új lőtér nincs messze egy korábban a DF-21D anyahajó-gyilkosnak nevezett

¹ Ben Westcott: China's new high-tech aircraft carrier could launch in early 2022, satellite imagery analysis shows. CNN, 09. 11. 2021. <https://edition.cnn.com/2021/11/09/china/china-aircraft-carrier-type-003-launch-satellite-imagery-intl-hnk/index.html> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 13.)

² H. I. Sutton – Sam LaGrone: China Builds Missile Targets Shaped Like U.S. Aircraft Carrier, Destroyers in Remote Desert. U.S. Naval Institute, 07. 11. 2021. <https://news.usni.org/2021/11/07/china-builds-missile-targets-shaped-like-u-s-aircraft-carrier-destroyers-in-remote-desert> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 11.)

hajó elleni ballisztikus rakéta célterületétől. A műholdas felvételeken találtak két olyan létesítményt, amelyek a korszerű amerikai Arleigh Burke-osztályú romboló felülnézetét utánozzák. Két másik létesítmény amerikai repülőgép-hordozó hajók felülnézetét imitálja, az egyik 75 m hosszú. A körvonalai mentén függőleges oszlopok sorakoznak, amelyeken különböző berendezéseket, érzékelőket, esetleg radarhullámokat visszaverő felületeket helyezhetnek el, hogy így szimulálják egy repülőgép-hordozó felületét a radarok számára. A lőtéren 6 m széles vágányok is láthatók, ezeken mozgatják az amerikai hajókat imitáló maketteket. Azok közelében nem észleltek becsapódási helyeket, ezért a szakértők arra a következtetésre jutottak, hogy a lőter alapvetően rakéták harci fejei radaros önrávezető rendszereinek tesztelésére szolgálhat. Korábbi műholdas fényképek elemzése után megállapították, hogy a lőteret először 2019 tavasza és decembere között használták, később az imitált célokat nagyrészt leszerelték, majd 2021 szeptemberében kezdték visszaépíteni. A sivatagi térség fokozottabb megfigyelése eredményeként a Maxar vállalat mintegy 500 km-rel távolabb talált egy újabb „amerikai repülőgép-hordozót”, melynek kialakítását 2021. június 25-én vagy nem sokkal előtte kezdték el, és befejezéshez közeli állapotban van.³ Ez a többitől eltérően nem eredeti méretű, hanem egy Nimitz-osztályú hajó hosszának (173 m) mintegy a fele.

A TÁLIBOK DÍSZSZEMLÉT TARTOTTAK KABULBAN

2021. november 14-én a tálibok zsákmányolt amerikai páncélozott járműveket és orosz helikoptereket mutattak be Kabulban egy díszszemle keretében.⁴ Az eseményt összekötötték 250 fő frissen kiképzett katona felavatásával. A díszszemlén néhány tucat M117 típusú amerikai páncélozott jármű vonult lassú menetben Kabul egyik főutcáján oda-vissza, a levegőben pedig Mi-17 típusú orosz helikopterek járőröztek. Sok tálib katonánál amerikai M4 típusú gépkarabély volt. A tálibok vezetői szerint a korábbi Afgán Nemzeti Hadsereg pilótáit, szerelőit és más szakembereit integrálni fogják az új haderőbe, amelynek tagjai már elkezdtek hagyományos egyenruhákat hordani a tálib harcosok megszokott viselete helyett. Egy 2020 végén közölt, amerikai forrásból származó információ szerint a 2002–2017 közötti időszakban az amerikai kormány Afganisztánnak több mint 28 milliárd dollár értékben nyújtott védelmi eszközöket és szolgáltatásokat, köztük fegyvereket, lőszert, járműveket, éjjellátó eszközöket, repülőgépeket és felderítőrendszereket.

A TÁDZSIKISZTÁNBA MENEKÜLT AFGÁN PILÓTÁKNAK SIKERÜLT ELHAGYNIUK AZ ORSZÁGOT

2021. november 9-én az augusztusban, az afganisztáni haderő összeomlásakor repülőgépeken és helikoptereken Tádzsikisztánba menekült pilóták és hozzátartozóik – mintegy 190 fő – amerikai szervezésben repülőgépen elhagyták az országot, és az Egyesült Arab

³ H. I. Sutton: Second U.S. Aircraft Carrier Missile Target Spotted in Chinese Desert. U.S. Naval Institute, 09. 11. 2021. <https://news.usni.org/2021/11/09/second-u-s-aircraft-carrier-missile-target-spotted-in-chinese-desert> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 11.)

⁴ Gibran Naiyyar Peshimam: Taliban hold military parade with U.S.-made weapons in Kabul in show of strength. Reuters, 14. 11. 2021. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taliban-hold-military-parade-with-us-made-weapons-kabul-show-strength-2021-11-14/> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 15.)

Emírségekbe repültek.⁵ A tádzsik hatóságok közel három hónapig tartották őket őrizetben, többségüket egy üdülőben, az öreik igyekeztek begyűjteni a mobiltelefonjaikat, és elvették személyi irataikat. Az amerikai hivatalos szerveknek csak nehezen sikerült engedélyt kapniuk a tádzsikoktól, hogy felvehessék a kapcsolatot az afgánokkal, hogy megszerezhessék adataikat az azonosításukhoz és ellenőrzésükhöz. Néhány elrejtett mobiltelefon volt a kapcsolatuk a világ felé, azokon keresztül beszéltek a Reuters újságíróival. Az augusztusban Üzbegisztánba menekült pilóták és családtagjaik még szeptemberben – szintén amerikai segítséggel – eltávozhattak az Egyesült Arab Emírségekbe, mert az ottani hatóságokkal az amerikaiak könnyebben megegyeztek.

OROSZORSZÁG VESZÉLYES ŰRKÍSÉRLETET HAJTOTT VÉGRE

2021. november 15-én Oroszország újabb műhold elleni (Anti-Satellite – ASAT) kísérletet hajtott végre, melynek során ütközéssel megsemmisítette a mintegy 500 km magasan Föld körül keringő, 1982-ben pályára állított és már nem működő, 2200 kg tömegű Koszmosz–1408 rádióelektronikai felderítőműholdat.⁶ Az ütközés következtében mintegy 1500 darab, radarral is követhető méretű törmelék keletkezett. A műhold mintegy 80 km-rel magasabb pályán keringett, mint a Nemzetközi Űrállomás, melynek személyzete a keletkezett törmelék által okozott veszélyhelyzet miatt – az ilyen esetekre kidolgozott protokoll alapján – ürühába öltözött és felkészült a Földre történő esetleges visszatérésre. A műhold megsemmisítése – amit az orosz fél előzetesen nem jelentett be – amerikai részről nemcsak az űreszközök biztonságát veszélyeztető jelentős mennyiségű törmelék keletkezése miatt váltott ki tiltakozást, hanem azért is, mert az „veszélyezteti a világűr hosszú távú fenntarthatóságát, és egyértelműen azt mutatja, hogy Oroszország azon állításai, miszerint ellenzi az űr felfegyverzését, hamisak és képmutatóak”.⁷ Az amerikai Űrparancsnokság szerint 2020. július 15-én a Koszmosz–2543 műholdról egy tárgy vált le, miközben annak közelében egy másik orosz műhold is volt.⁸ Három hónappal korábban, április 15-én pedig Oroszország feltehetően az alacsony Föld közeli pályán keringő műholdak ellen is hatásos Nudol rakétaelhárító rendszerrel hajtott végre ASAT-kísérletet.⁹ Az erőteljes nemzetközi visszhangot kiváltó november 15-i kísérletet követően az orosz Külügyminisztérium nyilatkozatot¹⁰ adott ki, amelyben kijelenti, hogy a

⁵ Phil Stewart: Exclusive: Detained Afghan pilots fly out of Tajikistan on U.S.-brokered flight. Reuters, 09. 11. 2021. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/exclusive-detained-afghan-pilots-preparing-fly-out-tajikistan-us-brokered-flight-2021-11-09/> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 13.)

⁶ Cosmos 1408. National Aeronautics and Space Administration. <https://nssdc.gsfc.nasa.gov/nmc/spacecraft/display.action?id=1982-092A> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 17.)

⁷ Nathan Strout: Russia tests anti-satellite weapon, astronauts take cover. Defense News, 15. 11. 2021. <https://www.defensenews.com/battlefield-tech/space/2021/11/15/russia-tests-anti-satellite-weapon-astronauts-take-cover/> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 17.)

⁸ Nathan Strout: Russia conducted anti-satellite test in space, says US Space Command. C4ISRNET, 23. 07. 2020. <https://www.c4isrnet.com/battlefield-tech/space/2020/07/23/russia-conducted-anti-satellite-test-in-space-says-us-space-command/> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 17.)

⁹ Nathan Strout – Aaron Mehta: Russia conducted anti-satellite missile test, says US Space Command. C4ISRNET, 15. 04. 2020. <https://www.c4isrnet.com/battlefield-tech/space/2020/04/15/russia-conducted-anti-satellite-missile-test-says-us-space-command/> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 17.)

¹⁰ Comment by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova on aspects of the space activities of Russia and other states. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 16. 11. 2021. https://www.mid.ru/en/main_en/-/asset_publisher/G51iJnfMMNKX/content/id/4944761 (Letöltés időpontja: 2021. 11. 17.)

tesztre a vonatkozó nemzetközi törvények szigorú betartásával került sor, és a keletkezett törmelékek nem befolyásolták a Föld körüli pályán lévő űreszközök tevékenységét. A nyilatkozat kitér az Amerikai Egyesült Államok által végzett hasonló tevékenységre, valamint olyan kötelezettségekre tesz javaslatot, amelyeknek az érintett országok általi elfogadása növelné a biztonságot.

AMERIKAI DEMOKRATA KÉPVISELŐK A KOREAI HÁBORÚ HIVATALOS LEZÁRÁSÁT SZORGALMAZZÁK

Az amerikai képviselőház 23 demokrata tagja 2021. november 4-én levélben fordult Joe Biden elnökhöz és Antony Blinken külügyminiszterhez, hogy a két Koreánál sürgősen tegyenek aktív diplomáciai lépéseket a koreai háború hivatalos lezárása érdekében.¹¹ A levelet republikánus képviselők nem írták alá. Az 1950–1953 közötti koreai háború tűzszüneti megállapodással ért véget, melyet az ENSZ-erők parancsnoksága nevében az Amerikai Egyesült Államok, valamint Kína és Észak-Korea írt alá. „*Miközben Észak-Korea nukleáris fegyverei továbbra is fenyegetést jelentenek a békére és a biztonságra szerte a világon, az örökké tartó hadiállapot nem oldja meg ezt a kérdést, és nem szolgálja az Amerikai Egyesült Államok és szövetségeseink nemzeti érdekeit sem*” – áll a levélben. Jelenleg mintegy 100 ezer amerikainak élnek rokonai Észak-Koreában, de a Külügyminisztérium engedélye nélkül amerikai állampolgár nem utazhat be oda vagy ki onnan. A demokrata képviselők levele hivatkozik Mun Dzsein dél-koreai elnöknek az ENSZ Közgyűlésén szeptemberben tett nyilatkozatára, melyben javasolja a tűzszünetet aláíró feleknek, hogy jöjjenek össze és nyilvánítsák ki, hogy a háború a Koreai-félszigeten befejeződött. Ezt követően amerikai és dél-koreai diplomaták többször tárgyaltak a lehetőségekről, és csak annyi szívárgott ki, hogy a tárgyalások nagyon eredményesek.

A PENTAGON SZÁAMOS AFGANISZTÁNI FOTÓT ÉS VIDEÓT „TITKOSÍTOTT”

A Pentagon különösebb hírverés nélkül az afganisztáni háború során készült mintegy 120 ezer fényképet és 17 ezer videófelvételt tett elérhetlenné az interneten a nyilvánosság számára.¹² Azokat látszólag azért távolították el, hogy megvédjék az afgán civileket a tálib megtorlásoktól, ugyanakkor sok hiányzó képen csak harcoló amerikai katonák láthatók. A védelemmel kapcsolatos vizuális információk megosztása alapvetően a nyilvánosság tájékoztatását szolgálja, valamint a sajtó számára is biztosít információs anyagot. A vizuális anyagok visszavonása a nyilvánosság elől augusztusban kezdődött, amikor megkezdték azoknak az afgán civileknek és katonáknak a kivonását Afganisztánból, akiknek a tálib fenyegetés miatt erre szükségük volt. A nem titkosított képek és videók elérhetlenné tétele

¹¹ David Choi: Nearly two dozen House Democrats urge Biden to formally end the Korean War. Stars and Stripes, 10. 11. 2021. https://www.stripes.com/theaters/asia_pacific/2021-11-10/korean-war-formal-end-biden-blinken-house-democrats-3563934.html (Letöltés időpontja: 2021. 11. 12.)

¹² James Clark – Jeff Schogol: The Pentagon removed more than 130,000 Afghanistan War photos and videos from public views. Task & Purpose, 02. 11. 2021. <https://taskandpurpose.com/news/pentagon-removes-afghanistan-war-photos-from-dvids/> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 11.)

csak ideiglenes, de az egyelőre nem ismert, hogy mikortól lesznek ismét elérhetőek. Olyan vizuális anyagokról van szó, amelyek segítségével azonosíthatók azok a személyek, akiket az amerikaiak támogattak, illetve azok, akik az amerikaiakat segítették. A mintegy 20 éves afganisztáni jelenlét alatt készült felvételek áttekintése hatalmas munkát jelentett, és közel két hónapig tartott. Ugyanakkor számos ily módon elérhetetlenné tett felvétel korábban „önálló életet kezdett”, amikor megjelent különböző visszaemlékezésekben vagy sajtótermékekben illusztrációként.

KÍNA OKTÓBERBEN KÉT ÚJ REPÜLŐGÉPTÍPUST MUTATOTT BE

2021 októberének végén Kína bemutatta a csökkentett radar-keresztmetszetű (lopakodó) vadászrepülőgépeinek két új változatát.¹³ Fényképek és videó jelent meg egy kétüléses J–20 típusú vadászrepülőgépről, megerősítve azokat a híreket, hogy a Csengdu Repülőgépgyár ilyen irányú fejlesztést végez. A kínai közösségi médiában megjelent felvételeken jól látszik, hogy a repülőgép fülkéje kétszemélyes, a személyzet tandemelrendezésben foglal benne helyet. Egyelőre nem ismert, hogy a hátul ülőnek mi a feladata, de szakértők szerint a fegyverzetet és a tűzvezető rendszert kezeli, esetleg a felderítőrendszert, ha a repülőgép korai előrejelző feladatot lát el. Feltételezhető az is, hogy az ott ülő személy irányítja majd a J–20 típusal együtt repülő, fejlesztés alatt lévő pilóta nélküli harci repülőgépet. Az így alkalmazható repülőgép az angol nyelvű szakirodalomban *loyal wingman* elnevezéssel szerepel.¹⁴ A J–20 mellett nyilvánosságra kerültek egy másik lopakodó repülőgépet, az FC–31 (más jelzéssel J–31) vadászrepülőgépet bemutató képek, amelyek állítólag az első repülése során készültek. A fotókon jól látszanak az orrfutón kialakított, a hajófedélzeti katapulthoz történő csatlakozást lehetővé tevő rúd, valamint a szárnyak felhajtásához szükséges zsanérok. Ez a repülőgéptípus feltételezhetően a *Type 003* repülőgép-hordozó hajó fő fegyverzetét fogja képezni.

INDIA ELŐSZÖR TESZTELTE NUKLEÁRIS TÖLTET HORDOZÁSÁRA KÉPES INTERKONTINENTÁLIS BALLISZTIKUS RAKÉTÁJÁT

2021 szeptemberében Kína felelevenítette az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1172. sz. határozatát, amely az India és Pakisztán által 1998-ban végrehajtott nukleáris kísérleti robbantásokra reagált, felszólítva a két államot, hogy állítsák le nukleáris kísérleteiket és fejezzék be nukleáris töltetek hordozására alkalmas ballisztikus rakétáik fejlesztését.¹⁵ Ezzel az volt a célja, hogy megakadályozza az indiai Agni–5 interkontinentális ballisztikus rakéta vélhetően első tesztindítását. A háromlépcsős, szilárd hajtóanyagú Agni–5 képes kb. 1500 kg hasznos terhet, akár nukleáris töltetet több mint 5000 km távolságra nagy pontossággal eljuttatni, vagyis hatókörében vannak az ázsiai országok, valamint Európa és Afrika egyes részei.

¹³ Mike Yeo: New variants of Chinese stealth fighters break cover. Defense News, 29. 10. 2021. <https://www.defensenews.com/global/asia-pacific/2021/10/29/new-variants-of-chinese-stealth-fighters-break-cover/> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 11.)

¹⁴ Magyarul talán társrepülőgépnek nevezhető.

¹⁵ Rishikesh Kumar: India Successfully Test-Fires Its First Nuclear-Capable Intercontinental Ballistic Missile Agni 5. Sputnik News, 27. 10. 2021. <https://sputniknews.com/20211027/india-successfully-test-fires-its-first-nuclear-capable-intercontinental-ballistic-missile-agni-5-1090255143.html> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 11.)

A sikeres tesztindítás végül október 27-én megtörtént. Az indiai Védelmi Minisztérium szerint a sikeres teszt összhangban van az ország politikájával, miszerint rendelkeznie kell „hihető minimális elrettentéssel”, ugyanakkor India elkötelezett amellett, hogy nem alkalmaz elsőként nukleáris fegyvert.

ÚJABB AMERIKAI BOMBÁZÓ-REPÜLŐGÉPEK TELEPÜLTEK EGY INDIAI-ÓCEÁNI BÁZISRA

A brit Diego Garcia légibázison 2021 októberében – több mint 15 év után – ismét megjelentek az amerikai B-1B Lancer bombázó-repülőgépek.¹⁶ Az Amerikai Egyesült Államok az Indiai-óceán stratégiai szempontból kiemelt helyén, szinte a közepén található bázison így az elmúlt két év átcsoportosításainak eredményeként immár mindhárom bombázórepülőgép-típusával jelen van. A B-1B nem hordoz nukleáris fegyvert, de a legnagyobb hagyományos irányított és nem irányított fegyverterheléssel képes levegőbe emelkedni. A sajtójelentések nem tértek ki arra, hogy hány B-1B érkezett a bázisra, és meddig maradnak. A rövid időn belül bevethető repülőgépek telepítésével az volt az amerikai vezetés célja, hogy megnyugtassa a térségbeli szövetségeseit, illetve figyelmeztetést küldjön a potenciális ellenségeinek. A Lancerek azt követően jelentek meg, hogy Kína növelte légi tevékenységét Tajvan térségében, valamint közös haditengerészeti gyakorlatot tartott Oroszországgal a Japán-tengeren. Korábban három B-2 Spirit lopakodó bombázó és hat B-52 Stratofortress is érkezett a bázisra.

DÉL-KOREA VÉGREHAJTOTTA ÚJ HORDOZÓRAKÉTÁJÁNAK ELSŐ INDÍTÁSÁT

2021. október 21-én levegőbe emelkedett a dél-koreai hadiipar legújabb, Nuri elnevezésű hordozórakétája, melynek fejlesztése több mint egy évtizede kezdődött.¹⁷ A háromlépcsős rakéta a kitűzött feladatát – egy műholdutánezat alacsony Föld körüli pályára juttatását – nem tudta végrehajtani, mert a harmadik fokozat hajtóműve túl korán kikapcsolt. Dél-Korea előző rakétája – a Naro – első sikeres indítása és feladat-végrehajtása 2013-ban történt, a harmadik próbálkozásra. A Naro mintegy 100 kg tömegű műholdat juttatott a világűrbe, a Nuri műholdutánezata 1400 kg tömegű volt. Ha majd a Nuri sikeresen végrehajtja feladatát – erre legközelebb 2022. május 19-én lesz lehetősége –, akkor Dél-Korea lesz a hetedik ország, amely képes lesz legalább 1 tonna hasznos terhet Föld körüli pályára állítani. Az ország 2030-ig szeretne egy eszközt eljuttatni a Holdra, és ehhez legalább négy sikeres repülést kell 2027-ig a Nurival végrehajtani.

¹⁶ Rachel S. Cohen: B-1B bombers return to Diego Garcia island base after 15 years. Airforce Times, 20. 10. 2021. <https://www.airforcetimes.com/news/your-air-force/2021/10/20/b-1b-bombers-return-to-diego-garcia-island-base-after-15-years/> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 26.)

¹⁷ Meghan Bartels: South Korea's first Nuri rocket fails to put payload in orbit in debut space launch. Space.com, 21. 10. 2021. <https://www.space.com/south-korea-nuri-rocket-launch-failure> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 26.)

AZ AMERIKAI ÉS A JAPÁN HADITENGERÉSZET ELŐSZÖR TARTOTT KÖZÖS TENGERALATTJÁRÓ-ELHÁRÍTÓ GYAKORLATOT A DÉL-KÍNAI-TENGEREN

2021. november 16-án az amerikai és a japán haditengerészet kijelölt erői és eszközei közös tengeralattjáró-elhárító gyakorlatot hajtottak végre a Dél-kínai-tengeren.¹⁸ Japán részről két romboló – az egyik SH-60J helikopterekkel –, egy személyzet nélküli tengeralattjáró és egy P-1 haditengerészeti járőröző repülőgép, amerikai részről pedig egy romboló és egy P-8A típusú repülőgép vett részt. A három romboló előzőleg kikötőlátogatást tett a Fülöp-szigeteki Subicban, majd onnan kihajózva egy Fülöp-szigeteki fregattal végeztek közös manővereket. Az utóbbi időszakban a térségben erősödött különböző országok haditengerészeti egységeinek jelenléte, aktivitása, valamint nőtt a két- és többoldalú gyakorlatok száma a már említett három ország mellett Ausztrália, Németország és Kanada részvételével. Időközben az orosz haditengerészet egy fregattot és két tengeralattjárót csoportosított át a Balti Flotta állományából a Csendes-óceáni Flottába.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bartels, Meghan: *South Korea's first Nuri rocket fails to put payload in orbit in debut space launch*. Space.com, 21. 10. 2021. <https://www.space.com/south-korea-nuri-rocket-launch-failure>
- Choi, David: *Nearly two dozen House Democrats urge Biden to formally end the Korean War*. Stars and Stripes, 10. 11. 2021. https://www.stripes.com/theaters/asia_pacific/2021-11-10/korean-war-formal-end-biden-blinken-house-democrats-3563934.html
- Clark, James – Schogol, Jeff: *The Pentagon removed more than 130,000 Afghanistan War photos and videos from public views*. Task & Purpose, 02. 11. 2021. <https://taskandpurpose.com/news/pentagon-removes-afghanistan-war-photos-from-dvids/>
- Cohen, Rachel S.: *B-1B bombers return to Diego Garcia island base after 15 years*. Airforce Times, 20. 10. 2021. <https://www.airforcetimes.com/news/your-air-force/2021/10/20/b-1b-bombers-return-to-diego-garcia-island-base-after-15-years/>
- Comment by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova on aspects of the space activities of Russia and other states. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 16. 11. 2021. https://www.mid.ru/en/main_en/-/asset_publisher/G51iJnfMMNKX/content/id/4944761
- Cosmos 1408. National Aeronautics and Space Administration. <https://nssdc.gsfc.nasa.gov/nmc/spacecraft/display.action?id=1982-092A>
- Kumar, Rishikesh: *India Successfully Test-Fires Its First Nuclear-Capable Intercontinental Ballistic Missile Agni 5*. Sputnik News, 27. 10. 2021. <https://sputniknews.com/20211027/india-successfully-test-fires-its-first-nuclear-capable-intercontinental-ballistic-missile-agni-5-1090255143.html>
- Mahadzir, Dzirhan: *U.S. and Japanese Ships Hold Anti-Submarine Warfare Drills in the South China Sea*. U.S. Naval Institute, 16. 11. 2021. <https://news.usni.org/2021/11/16/u-s-and-japanese-fleets-hold-anti-submarine-warfare-drills-in-the-south-china-sea>
- Peshimam, Gibran Naiyyar: *Taliban hold military parade with U.S.-made weapons in Kabul in show of strength*. Reuters, 14. 11. 2021. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taliban-hold-military-parade-with-us-made-weapons-kabul-show-strength-2021-11-14/>

¹⁸ Dzirhan Mahadzir: *U.S. and Japanese Ships Hold Anti-Submarine Warfare Drills in the South China Sea*. U.S. Naval Institute, 16. 11. 2021. <https://news.usni.org/2021/11/16/u-s-and-japanese-fleets-hold-anti-submarine-warfare-drills-in-the-south-china-sea> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 19.)

- Stewart, Phil: *Exclusive: Detained Afghan pilots fly out of Tajikistan on U.S.-brokered flight*. Reuters, 09. 11. 2021. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/exclusive-detained-afghan-pilots-preparing-fly-out-tajikistan-us-brokered-flight-2021-11-09/>
- Strout, Nathan: *Russia conducted anti-satellite test in space, says US Space Command*. C4ISRNET, 23. 07. 2020. <https://www.c4isrnet.com/battlefield-tech/space/2020/07/23/russia-conducted-anti-satellite-test-in-space-says-us-space-command/>
- Strout, Nathan: *Russia tests anti-satellite weapon, astronauts take cover*. Defense News, 15. 11. 2021. <https://www.defensenews.com/battlefield-tech/space/2021/11/15/russia-tests-anti-satellite-weapon-astronauts-take-cover/>
- Strout, Nathan – Mehta, Aaron: *Russia conducted anti-satellite missile test, says US Space Command*. C4ISRNET, 15. 04. 2020. <https://www.c4isrnet.com/battlefield-tech/space/2020/04/15/russia-conducted-anti-satellite-missile-test-says-us-space-command/>
- Sutton, H. I.: *Second U.S. Aircraft Carrier Missile Target Spotted in Chinese Desert*. U.S. Naval Institute, 09. 11. 2021. <https://news.usni.org/2021/11/09/second-u-s-aircraft-carrier-missile-target-spotted-in-chinese-desert>
- Sutton, H. I. – LaGrone, Sam: *China Builds Missile Targets Shaped Like U.S. Aircraft Carrier, Destroyers in Remote Desert*. U.S. Naval Institute, 07. 11. 2021. <https://news.usni.org/2021/11/07/china-builds-missile-targets-shaped-like-u-s-aircraft-carrier-destroyers-in-remote-desert>
- Westcott, Ben: *China's new high-tech aircraft carrier could launch in early 2022, satellite imagery analysis shows*. CNN, 09. 11. 2021. <https://edition.cnn.com/2021/11/09/china/china-aircraft-carrier-type-003-launch-satellite-imagery-intl-hnk/index.html>
- Yeo, Mike: *New variants of Chinese stealth fighters break cover*. Defense News, 29. 10. 2021. <https://www.defensenews.com/global/asia-pacific/2021/10/29/new-variants-of-chinese-stealth-fighters-break-cover/>

ABSTRACT

FOCUS

Brig Gen Pál Kádár: *Some thoughts on certain issues of the reform of defence and security regulations.* . . . 3

The ninth amendment of the Fundamental Law, significantly modifying the basis of special legal order from 1st July 2023, was adopted at the autumn 2020 session of the National Assembly. The provisions of the Fundamental Law are only the first step of the comprehensive legislation and series of measures that re-establish the entire defence and security administration. An overall picture is provided of the measures and legislation stages ensuring the renewal of the structure and operation of defence and security regulation system allowing the public administration to meet 21st century challenges. As a result of the reform, the defence capabilities of the country may increase not merely in the field of military since they may be developed in a comprehensive way in line with the demands of increasing then national resilience capabilities influencing the operation of the entire.

Keywords: special legal order, crisis management, defence-security regulation, defence administration, national defence, resilience, national resilience capability

ORGANISATION, FORCE DEVELOPMENT

Dóra Dévai: *Organizational integration of cyber capabilities in the United States Armed Forces – adaptation opportunities for the Hungarian Defence Forces* 20

In Hungary, the Service Inspectorate of Cyber Defence officially started its operation on 1st January 2019. That was the beginning of the establishment and development of the organizational background of cyber operations in the Hungarian Armed Forces at strategic level. In the United States, the development of military cyber capabilities began to unfold somewhat earlier, in the early 2000s. This development reached another milestone on 4th May 2018, when the Cyber Command (USCYBERCOM) was reorganized into the tenth Unified Combatant Command, thus stabilizing the strategic level organization of cyber capabilities. Hence, the focus in the US military forces shifted to the development and integration of cyber capabilities at operational and tactical levels. Due to its military, diplomatic and technological leadership, on the one hand, and to its accumulated experience in this field, the military cyber capability development in the United States if studied can provide valuable patterns and lessons for the establishment of Hungarian cyber capabilities, and it may bring valuable contribution to the Hungarian scholarly writing on the military.

Keywords: Service Inspectorate of Cyber Defence, U.S Cyber Command, tactical cyber capabilities, multi domain operations

Lt Col István Ember: *Evolution of proxy wars* 35

Proxy warfare has a great past in history, and some states conduct it at a high level even nowadays. This type of warfare provides prosperous advantages for those players that do not want to be involved in a direct armed conflict with one another. During the Cold War, proxy warfare was regarded by experts as a privilege of superpowers. This warfare has changed due to the new circumstances. Hybrid warfare has a significant impact on proxy wars therefore their elements, regarded as fundamental, need to be revised and upgraded. The knowledge of this type of warfare may assist scientists to forecast the process of such conflicts with high accuracy.

Keywords: proxy, warfare, war, hybrid, benefactor

INTERNATIONAL

Péter Bajáki: *Past, present, and future of the Commonwealth* 47

One of the world’s oldest non-military political associations is the Commonwealth; its role as a result of recent events – the UK exited from the European Union – has become more important. Although its position is important from a geopolitical and geostrategic point of view, the Commonwealth has no military function, the cooperation and joint pressure of the member states can prevail in significant situations. Nowadays, due to its past, the Commonwealth still has a strong British influence, however

its operation, history, economic and social significance are not widely known. The COVID-19 pandemic has caused the British economy severe damage, the Commonwealth's market, whose participants have a close relationship with Britain, can be its rescuer. Thus, the question arises: can the United Kingdom in the current global economic situation take advantage of the opportunities offered by the Commonwealth and rethink its existing relations with the member states?

Keywords: British Commonwealth, Brexit, apartheid

Lt Col András Bodnár: *Water conflict in the Nile Valley* 61

The present article gives an insight into the escalating conflicts and increasing tensions arising from the construction of the Grand Ethiopian Renaissance Dam on the Blue Nile. The rapidly growing population and its almost exclusive dependence on Nile-water makes the Egyptian government insist strongly on the country's quota, which was set in international agreements long ago. Ethiopia would consider it to be rightful to change the prevailing sharing system into a new solution. The sharp conflict of interests and distrust almost led to armed clashes, which the international community has been trying to settle. Because of the failure of these international efforts, it seems still too far to reach a final agreement acceptable for all involved parties.

Keywords: Ethiopia, Egypt, River Nile, water shortages, water conflict, GERD

COMMAND, TRAINING

Lt Gen László Svéd (Ret.): *Hungarian military medical service in the first Gulf War. The preparation of the Hungarian contingent from the intention to participate to the breakout of the war* 77

On 2nd August 1990 Iraq, possessing the fourth largest army at that time invaded relatively small Kuwait. The Hungarian government very soon declared its intention to participate in the multinational military coalition that was being established for defusing the crisis situation. On 14th January 1991 a 37-strong contingent, a Hungarian Military Medical Team headed by Colonel László Svéd, medical doctor, was dispatched to the region. During the mission, the contingent commander wrote a diary and made precise notes that allow for a correct and realistic reconstruction of the events and to publish a book at the 30th anniversary of the breakout of the Gulf War. In his book, entitled „The Hungarian Military Medicine in the First Gulf War” (A magyar katona-egészségügy az első Öbölháborúban – Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021) the author gives an overview of the multi-millennium history of the Middle East, an analysis of the situation that led up to the conflict in 1990, and the invasion of Kuwait. Subsequently, the preparation for the military operations and the role of the Hungarian Medical Team were presented, followed by an overview of the current Middle East situation from the end of the war until the present. In our periodical, the abridged and edited version of the chapter „The preparation of the Hungarian contingent from the participation intention to the outbreak of the war” is published.

Keywords: Gulf War, Hungarian military medicine, Iraq, mission, Desert Shield, Desert Storm, Middle East, Hungarian Defence Forces, medical treatment

Lt. Col. Csaba Sásik: *Formation and historical development of the military social work in the United States' Armed Forces (I.)* 91

The author describes the main nodes and directions of the formation and historical development of American military social work, which has been officially recognized in the United States' Armed Forces for more than seven decades and has been used successfully both in the hinterland and in the theatres of operations. The aim of presenting the evolution, successes, and failures of the American military social work is to contribute to the professional (theoretical, methodological and terminological) development of social assistance activities in the Hungarian Defence Forces by examining the results and experience of the world's leading armed forces.

Keywords: military social work, prevention, treatment, rehabilitation, family advocacy, veterans, social reintegration, Post-traumatic Stress Disorder (PTSD), Traumatic Brain Injury (TBI)

István Simicskó – Lt Col Zoltán Szabó: *The role and significance of shooting sports in patriotic and defence education (I.)* 106

In their study, the authors sought to draw attention to shooting sports, which is of key importance for the development of Hungary's general defence capability, in the complex scope of patriotic and national defence education. Their research also covered the fields of sports history, military history, weapons manufacturing, psychology and pedagogy. Their paper maps the relationship between target shooting

and school education and military training, highlighting the benefits of shooting sports at individual, societal, and defence levels. The military aspects of the history of the sport are discussed, the results and collective effects stemming from them are presented, and the relationship between sports and the military, illustrated with both domestic and foreign examples, are analysed.

Keywords: patriotic education, defence education, shooting sports, target shooting, defence sports

LOGISTICS

Lt Col Imre Gadó: *On the development of hypersonic weapons* 118

The emergence of hypersonic weapons is receiving increasing attention these days, as protection against them requires enhanced detection, identification, and destruction. The reason for this is that hypersonic weapon systems perform manoeuvres at very high speeds, acceleration, and altitude. Detailed and up-to-date studies are needed to learn about the capabilities of newly released weapons.

Keywords: hypersonic, Mach, altitude, challenges, development, procedures

Judit Weinhoffer: *The role of military health in the development of rehabilitation in the 21st century (I.)* 131

The 21st century has brought along not only political and social changes: as a result of accelerating technical and technological development, increasingly modern and effective tools and methods are available in medicine. In the field of rehabilitation, the emergence of exoskeletons and bionic prostheses, VR systems and even some mobile-phone applications play a significant role, while the development of psychology also remained unbroken. Dr. Judit Weinhoffer summarizes the trends of the past two decades in her two-part study, which is an edited version of Chapter 7 of her book *The Role of Military Health in the Development of Rehabilitation in the 20th and 21st Centuries*, (A katona-egészségügy szerepe a rehabilitáció 20. és 21. századi fejlődésében) published by Zrínyi Publishing House in 2021.

Keywords: military health, rehabilitation, war cadets, exoskeleton, artificial limb

FORUM

Lt Col Attila Tarjáni: *The timelessness of the Clausewitzian principles or the shade of paradigm change* 148

Even today, the fundamental theory of war is defined by Clausewitz: “War is thus an act of force to compel our enemy to do our will”. The starting point is not new as another great author in military science had also outlined that „... warfare is the most significant state affair” in which the top of excellence is defeating the enemy without war. Although the idea is to be interpreted in a comprehensive way, it suggests that the goal is to force our will on the enemy. The work by Clausewitz *On War* has been a fundamental basic course material of any military school and training program. However, an anomaly has emerged according to which the fundamental thesis has completely changed and in the 21st century it is politics that seems to have become the continuation of war with other tools.

Keywords: „On War”, political goal, will, potential, globalisation, 21st century

REVIEW

Col (Ret) Csaba Gál: *International military and military technology review* 157

A summary of the latest news in the international military and military technology press.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A Honvédségi Szemle közlési feltételei

A folyóirat lehetőséget biztosít a rovatoknál megnevezett témakörökben, maximum egy szerzői ív terjedelmű (40 000 leütés szóközzel, a jegyzeteket és az esetleges illusztrációkat is beszámítva) tanulmányok, szakcikkek megjelentetésére. A beküldött írásokat *szakmailag lektoráltatjuk*. A Szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok – a magyar helyesírás szabályainak megfelelő – stilizálására, korrigálására és tipografizálására. A tervezett megjelenésről igazolást a Szerkesztőség csak abban az esetben ad ki, ha a Szerkesztőbizottság – a támogató lektori véleményre támaszkodva – a közlés mellett foglal állást. A tanulmány elfogadását követően a folyóirat kiadásában közreműködő HM Zrínyi Kft. a szerzővel *szereződést köt*, amely szabályozza a kiadással és a szerzői jogokkal kapcsolatos kérdéseket. Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése – az MTA által meghatározott követelményeknek való megfelelés – érdekében a szerzőktől az alábbiakat kérjük:

- A közleményeket elektronikus levél mellékleteként (Microsoft Word .doc- vagy .docx-formátumban) szíveskedjenek eljuttatni a Szerkesztőségnek (*kiss.zoltan@hmzrinyi.hu*).
- A küldeményben tüntessék fel nevüket, rendfokozatukat, beosztásukat (foglalkozásukat), tudományos fokozatukat és elérhetőségüket (e-mail-cím, telefonszám).
- Amennyiben mondanivalójukat ábrákkal (térképrészletekkel, grafikonokkal, táblázatokkal stb.) kívánják szemléltetni, azt magyar nyelvű illusztrációkkal tegyék. Folyóiratunk fekete-fehér megjelenésű, ezért ennek megfelelően készítsék el az ábrákat, lehetőleg egyszerű, vonalas formában, olvasható feliratozással. Az illusztrációkat külön csatolva is küldjék el, lehetőség szerint szerkeszthető (jpg, tiff) formátumban. Az íráshoz csatoljanak magyar nyelvű ábraszöveget, amelyben az ábra (táblázat) címe mellett tüntessék fel annak készítőjét, forrását, internetes hivatkozásnál a letöltés időpontját.
- Fotóillusztrációt csak különösen indokolt esetben közlünk. Ez esetben ügyeljenek a megfelelő nagyságú felbontásra (300 dpi), illetve az ábrához hasonlóan jelöljék meg a kép forrását.
- A leadott íráshoz csatolják annak angol nyelvű összefoglalóját és a vonatkozó kulcsszavakat.

Folyóiratunk (a *Fórum* és *Szemle* rovataink kivételével) csak tudományos igényességgel elkészített, a felhasznált irodalom feltüntetésével, illetve megfelelő hivatkozásokkal ellátott, első közlésű írásokat publikál. *2019-től cikkeinket DOI-azonosítóval is ellátjuk.*

Felhasznált irodalom

A *Felhasznált irodalom* jegyzékét a tanulmány végén, ábécérendben (a szerző neve kezdőbetűjének figyelembevételével) kérjük elhelyezni. *Amennyiben egy cikk rendelkezik DOI-azonosítóval is, azt a bibliográfiai adatok megadása után, minden esetben kérjük feltüntetni!*

Könyv esetében:

Mendöl Tibor: *Általános településföldrajz*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.

Gyűjteményes kötet egy tanulmánya esetében:

Székely András: *A periglaciális felszínformálás*. In: Borsy Zoltán (szerk.): *Általános természetföldrajz*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 356–421.

Periodikumok (időszakos kiadványok) esetében:

Réz Levente: *A légielő tűztámogatási feladatai*. Repüléstudományi Közlemények, XXXI. évf. 2019/2., 159–175. DOI: 10.32560/rk.2019.2.12.

Porkoláb Imre: *Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős?* Hadtudomány, 2015/3–4. szám, 41. DOI: 10.17047/HADTUD.2015.25.3-4.36.

Internetes hivatkozásoknál:

Gates, Guilbert: *How a Secret Cyberwar Program Worked*. The New York Times, 01. 06. 2012. <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/interactive/2012/06/01/world/middleeast/how-a-secretcyberwar-program-worked.html?ref=middleeast>

Több szerző esetén a hivatkozott mű első szerzőjének nevét vegyük figyelembe.

Külföldi szerző(k) esetében is a vezetéknev alapján állítsák fel a sorrendet, pl. Bush, George W.: *Döntési helyzetek*. Ulpius Ház Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Kydd, Andrew H. – Walter, Barbara F.: *The Strategies of Terrorism*. International Security, Volume 31, No. 1, 2006.

A felhasznált irodalomra vonatkozó szerkesztőségi alapszabály, hogy egyetlen olyan forrás se szerepeljen a *Felhasznált irodalom* jegyzékében, amelyre a szerző/szerzők a törzsszövegben nem hivatkoznak és amely nem szerepel lábjegyzetben.

Lábjegyzetek

A felhasznált irodalomra való konkrét hivatkozás az adott oldalon, tipográfiai kiemelések nélkül, *lábjegyzetben* történjen, a hivatkozás oldalszámának megjelölésével:

Borbély Zsuzsanna: Egészségmagatartás, kiegész, mentális egészség – specifikus stresszorok hatása a rendőrség próbaidős tiszthelyettes állományában. Szakdolgozat. ELTE, Budapest, 2017, 1–155.

Külföldi szerzőnél a művön feltüntetett formában:

Hans Kundnani: Germany as a Geo-economic Power. The Washington Quarterly, XXXIV. évf. 2011/3., 40–42. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2011.587950> (Letöltés időpontja: 2019. 08. 22.)

Walter Lippmann: Public Opinion. Free Press, New York, 1997.

A felhasznált irodalom ismétlődése esetén az i. m. jelölést használjuk:

Borbély: i. m. 150.

Közvetlen ismétlődés esetén: Uo. 150.

Ha azonos szerző(k)től több tanulmányra hivatkoznak, akkor a közleményeket a név után írt zárójeles évszámmal kell megkülönböztetni: Borbély (2017): i. m. 150.

Ha ugyanazon évben megjelent több tanulmányra hivatkoznak, akkor az évszám után írt a, b, c stb. betűkkel kérjük jelölni mind a szövegben, mind a *Felhasznált irodalomban*: Borbély (2017a): i. m. 150.

Kettőnél több szerző esetén az *et al.* jelölést kérjük alkalmazni mind a magyar, mind a külföldi szerzőknél is.

Papp Ildikó et al.: A viselkedésterápia eredményeinek vizsgálata az elhízás kezelésében egy év távlatában. Orvosi Hetilap, 155. évf. 2014/30., 1197.

Stephen Rollnick et al.: Motivational Interviewing in Health Care: Helping Patients Change Behavior. The Guilford Press, New York, 2008, 42.

Szintén a lábjegyzetben szerepeljenek a magyarázó, kiegészítő információk, illetve a rövidítések feloldásai.

Internetes hivatkozásnál kérjük feltüntetni a letöltés időpontját az adott oldalon, a lábjegyzetben: Jackie Northam: In A Remote Arctic Outpost, Norway Keeps Watch On Russia's Military Buildup. NPR, 03. 11. 2019. <https://www.npr.org/2019/11/03/775155057/in-a-remote-arctic-outpost-norway-keeps-watch-on-russiamilitary-buildup?t=1574445341316> (Letöltés időpontja: 2019. 11. 22.)

Köszönjük együttműködésüket!

A Honvédségi Szemle Szerkesztőbizottsága és Szerkesztősége

A ZRÍNYI KIADÓ AJÁNLATA

MAGYARORSZÁG HADTÖRTÉNETE II.

MAGYARORSZÁG HADTÖRTÉNETE

II.

Az oszmán hódítás kora
1526–1718

AZ OSMÁN HÓDÍTÁS KORA, 1526–1718

A négykötetes *Magyarország hadtörténete* harminc év elteltével mutatja be újra – a korábbi összefoglalóktól némileg különböző korszakalással és eltérő hangsúlyokkal – 1100 éves hadi történelmünket.

A második kötet Magyarország, pontosabban a Magyar Királyság, az Erdélyi Fejedelemség és az oszmán hódoltági területek 1526 és 1718 közötti hadtörténetéről szól. Az időhatárokat a mohácsi csata és a pozsareváci béke, vagyis az oszmán hódítás kezdete, illetve a királyság utolsó területeinek török uralom alóli felszabadítása adja.

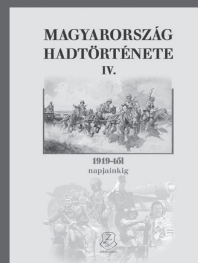
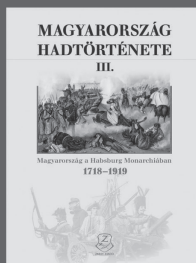
A kötetben a legújabb kutatási eredmények szintézise olvasható, amely korszerű tematika szerint tárgyalja a Magyar Királyság hadügyi struktúráját és intézményeinek a Habsburg-birodalom hadügyi rendszerébe történő beilleszkedésének eredményeit és problémáit.

A kötet gazdag képanyaga megjeleníti a harcok színhegyeit, a korabeli szereplőket és felszerelési tárgyaikat.

Akik szeretnének többet is megtudni az egyes fejezetek témáiról, azoknak az irodalomjegyzék segít a további eligazodásban.

▲
ISBN 978 963 327 562 7
Méret: 210×280 mm
Keménytáblás, 612 oldal
Ár: 9900 Ft

▶
A sorozat korábban
megjelent kötetei

Zrínyi Kiadó – HM Zrínyi Nonprofit Kft. • Könyv- és térképbolt: 1024 Budapest, Filler u. 14. • Nyitvatartás: hétfőtől péntekig 9.00–16.30
Tel.: +36 1 212 4540 • E-mail: gyor.edina@hmzrinyi.hu

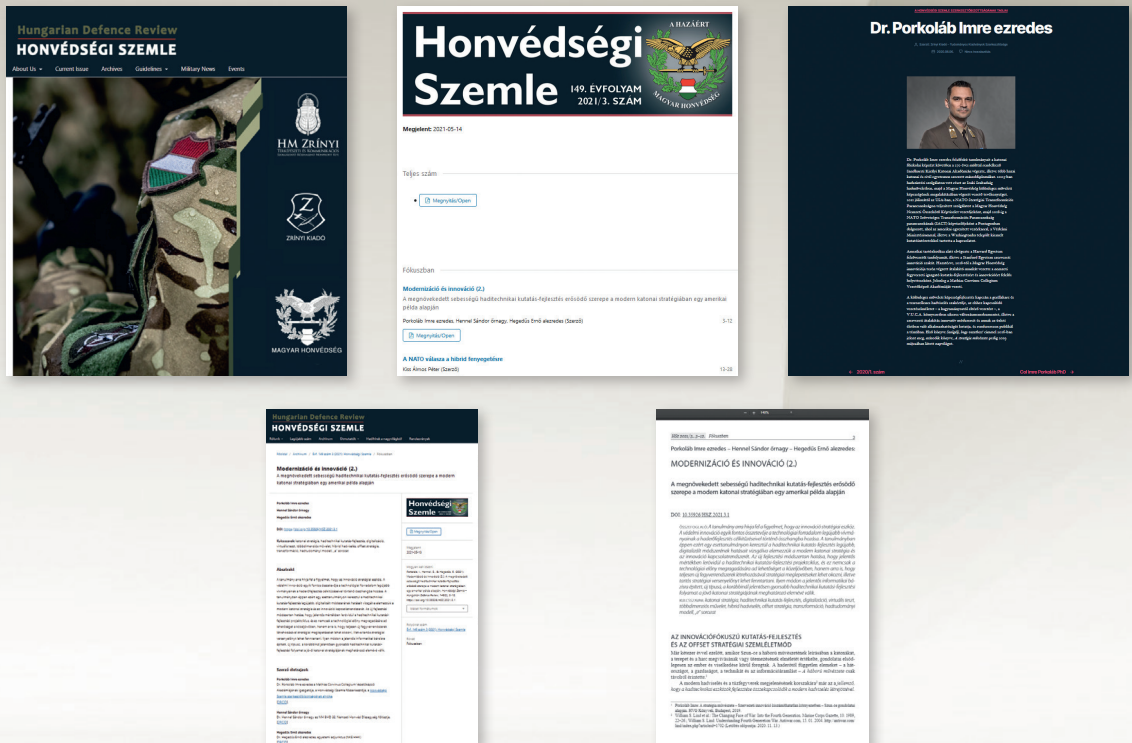
www.hmzrinyi.hu • Webáruházunkban akár **25%** kedvezményrel is vásárolhat.

Megújult a Honvédségi Szemle honlapja!

www.honvedsegiszemle.hu
www.hungariandefencereview.com

A Honvédségi Szemle és a Hungarian Defence Review legfrissebb számai már olvashatók megújult honlapunkon! Csak kattintson a honvedsegiszemle.hu vagy a hungariandefencereview.com linkre, és máris elolvashatja legújabb számaink írásait, sőt akár aktuális számunk teljes tartalmát is. Az egyes tanulmányokra kattintva bővebb információkat szerezhet szerzőinkről, és megtudhatja, hogy melyek folyóiratunk legnépszerűbb írásai. Ha érdeklí, a Hírek menüpont alatt ízelítőket olvashat az aktuális számunkban megjelenő hadihíreinkből is.

A honlapon ezenfelül megismerheti szerkesztőbizottságunk és szerkesztőségünk tagjait, szerzői útmutatónkat, bírálati folyamatunkat, etikai és adatvédelmi nyilatkozatunkat, valamint archiválási politikánkat – egyszóval mindazt, ami lapunkat mértékadó folyóirattá tette.

A folyóirat teljes terjedelmében olvasható
a honvedsegiszemle.hu weboldalon

ZRÍNYI KIADÓ